

1

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSLOND
ÜLDAJALOO ÕPPETOOL

Üllar Peterson

**DŽIHAADI KONTSEPTSIOONI
KUJUNEMINE KORAANIS**

Magistritöö

Juhendaja prof. Mati Laur

TARTU 2005

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	5
ESIMENE PEATÜKK	21
Klassikalise islami džihaadikontseptsioon	
Džihaad ajalooareenil	
TEINE PEATÜKK: MEKA I PERIOODI SUURAD (610 – 613)	33
Vaenlasega võitlemise seeria: suured 108, 104, 107, 102, 105, 92 ja 90	
Usu ja uskmatuse suhte algus Koraanis, suura 86.15 – 17	
Medina jihadi-interpolatsioon, suura 73.10 – 11, 20	
Paradiis ja uskumine Meka perioodil, suura 85.11	
Kristlus seoses suura 52.45 – 48	
Usu ja uskmatuse vahele piiri tõmbamine, suura 109	
Suura 1.7: <i>Fatihah</i> – kes on vihaalused ja eksinud?	
KOLMAS PEATÜKK. MEKA TEISE PERIOODI SUURAD (614 – 616)	42
Suura 54.45: väidetav viide Badri lahingule	
Suura 37. 173 – 182: käsk pöörduda ära uskmatutest	
Suura 71.27 – 28: palve Jumalale hävitada uskmatud	
Suura 76. 8 – 9: humanism vaenlase suhtes	
Suura 20.128 – 130, 132, 134-135: käsk vagadusele	
Suura 15. 2– 5: Allah, mitte inimesed, on uskmatute karistaja	

Suura 19. 84 – 87: käsk vältida vastasseisu uskmatutega

Tabari poolt Muhamedile omistatav sõjakus aastail 614 – 615, suura 38. 1 – 10

Koraanis ja allikates korduvate väidete omapärasest ning sõnakasutuse spetsiifikast Meka perioodil Hanifidest ja prohvetitest Meka perioodil

Suur džihaad, ajaat 25. 54

Suura 27. 94: igaüks eksib iseenda kahjuks

Suura 18. 28 – 30: paradiis uskujatele

NELJAS PEATÜKK: MEKA KOLMANDA PERIOODI SUURAD (617 - 621)

74

Suura 32. 30: uskmatuid ootav karistus

Suura 45. 13 – 14: kas Meka või Medina sõjakus?

Suura 16. 23 – 39, 66, 90 – 94, 105, 126 – 127: väidetav Uhudi-aegne paigutus

Suura 30. 1 - 4, 52, 59 – 60: vihje Palestiina sündmustele 614. aastal

Suura 40. 14: Medina sõjaks interpolatsioon

Suura 29. 1- 10; 45 – 46: Medina-aegsed sõjakad interpolatsioonid Meka suurades

Suura 31. 14 – 16, 22: määratlematud ajaadid

Suura 42. 22, 37 – 41, 47: kättemaks ja kannatus

Suura 10. 42, 73, 108 – 109: “kõik mis teed, teed endale”

VIIES PEATÜKK: MEDINA SUURAD ENNE BADRI LAHINGUT (623 – APRILL 624)

100

Suura 2 ülevaade

Suura 2, ajaadid 5 - 19

Suura 2, ajaadid 21 – 25

Suura 2, ajaadid 38 – 59

Suura 2, ajaadid 60 – 62

Suura 2, ajaadid 70 – 76

Suura 2, ajaadid 77 – 99

naskh – eelneva ilmutuse tühistamine ajaat 2.100

kristlastevastased rünnakud, ajaadid 2. 103 – 115, 129 – 135

kibla muutmise seletus, ajaadid 2. 136 – 145

Suura 98

Suura 62. 5 – 8

Medina varase perioodi kokkuvõtteks

KUUES PEATÜKK. LAHINGUD BADR, UHUD, BANU NADIR, KHANDAQ (624 – 627)	139
Muslimite sõjategevuse algus ja 2. 214	
Badri lahing ja suura 2	
Badr ja ajaat 2.8	
Badr ja suura 47	
Suura 3. seotuse küsimus Badriga	
Uhudi lahinguga seotud suurad, suura 3	
Uhud ja suura 61	
Uhud ja suura 57	
Uhud ja suura 4	
Uhud ja suura 24.45 – 56	
Suura 59: rünnak Banu Nadir vastu	
Al-Khandaq - Kraavide lahing ja suura 3.9 – 27	
SEITSMES PEATÜKK. MEKA VALLUTAMINE: TINGIMUSTETA SÕDA PAGANATEGA, NÕUE AHL AL-KITABILE TUNNISTADA MUSLIMITE ÜLEMVÕIMU (628 – 632)	176
Hudaibiyah lepe – (628 kevad) suura 48	
Suura 58. 15 - 20	
Khaybari vallutamine	
Meka vallutamine (jaanuar 630), suura 60.1 – 3, 7 – 9, 13	
Meka vallutamine ja ajaadid 2.188 – 191	
Meka vallutamine ja suura 110	
Ultimaatum ebajumalakummardajatele astuda islami usku, suura 9. 9.1 – 29	
Sõjakuulutus <i>ahl al-kitab</i> vastu: nõue tunnistada muslimite ülemvõimu Suura 9.29 – 35	
LÕPPSÕNA	195
SUMMARY	201
KASUTATUD KIRJANDUS	206

SISSEJUHATUS

Islam¹ on maailma kõige kiiremini leviv usk. 2002. aasta *Britannica Yearbook* andmeil oli iga viies ilmakodanik muslim. Umbes viiekümnes riigis moodustavad muslimid üle poole rahvastikust ning umbes sajas maailma riigis kahesajast on muslimitel poliitikas, majanduses ja kultuuris arvestatav tähtsus. Islam on muutumas käesoleval sajandil maailma suurimaks usuks. Islami usku pöördumine – *allaheitmine* araabia keeles – toimub kiirenevas tempos Aasias, Euroopas, Põhja-Ameerikas ja Austraalias. Võidujooksu Aafrika pärast on kristlased muslimitele kaotamas. Üha enam laieneb islami kandepind ka katoliikluse kantsis Ladina-Ameerikas, kus alates 1995. aastast on tulnud teateid tervete indiaanihõimude, näiteks maajade, islami usu vastuvõtmise kohta (Reuters, 1995, 25. jaanuar).

Islamil on viis põhialust: usk Allahisse ja Muhamedi prohvetluse, palvetamine, palveränd, paast ning kogutud vara puhastamine usumaksu näol. Nendele viiele usualusele pühendab muslimite püha raamat Koraan umbes kolmandiku oma mahust. Teine kolmandik räägib imelistest prohvetilugudest ja tuletab meelde õigete ja eksinud rahvaste saatusi. Viimane kolmandik aga kõneleb islami kuuendast alusest – *pingutusest Jumala teel* – džihaadist ning suhetest uskmatutega ning õhutab Ainujumala poolt ilmutatud igavest tõe kuulutama mittemuslimitele.

See tõe kuulutamine toimub *pingutuse* – džihaadi käigus. Selle käigus *allaheitjad* – muslimid – heidavad alla, st islamistavad, tõe kuulutamise ja õigluse kehtestamise kaudu ülejäänud maailma. Et mitte-islami alade (*Dar al-harb* - sõjatallermaa) muutmise *dar al-islamiks* (islami ala) toimub islamis pingutuse – džihaadi käigus ja abil, sellele ei vaidle vastu ka rahumeelseimad muslimid. Teravaid vaidlusi tekitab aga nii muslimite kui ka mittemuslimite seas küsimus, mida ikkagi tähendab džihaad? Seda sõna kuuleb 21. sajandi alguses, praegu aastal 1426. islami kalendri järgi, aina sagedamini ning väga erinevates kontekstides, lausa üksteisele vastukäivate määratlustena. Näiteks 2002. aasta suvel pidas Harvardi Ülikooli lõputseremoonial kõne Zayed Yasin, mille pealkiri oli "Minu Džihaad

¹Islam ja muslim: islam tähendab araabia keeles "enda allaheitmine Jumalale"; muslim: "see, kes ennast alla on heitnud." Eesti keeles käibib ka "moslem" sünonüümina sõnale "muslim", kuid käesolevas töös on teadlikult püütud juurutada araabia originaalile lähedasemat sõna "muslim".

Ameerikas", milles see Ameerika muslimite helgemaid päid teatas: "Tõeline Ameerika unistus on universaalse iseloomuga, see on midagi enamat, kui materialistlikud püüdlused. See on suutlikkus ja võimalus kujundada oma elu: toita ja katta perekonda turvaliselt ja väärikalt ning praktiseerida rahu oma usku. See on meie Ameerika džihaad" (*Harvard still hates America*. The Washington Times. June 6, 2002). Neli aastat varem avaldas rühmitus nimega *Juutide- ja Ristisõdijatevastase Džihaadi Ülemaailmne Rinne* eesotsas selle juhtide Shaykh Usamah Bin-Muhammad Bin-Ladini ja Ayman al-Zawahiriga *fatwa*, mis kuulutas džihaadi Ameerikale ja selle liitlastele sõnadega: "Käsk tappa ameeriklasi ja nende liitlasi – tsiviilisikuid ja sõjaväelasi – on kohustuslik igale muslimile igal maal, kus seda võimalik teha on... See on kooskõlas kõikvõimsa Allahi käsuga: "Võidelda nende vastu, kuni pole enam rõhumist ning usk kuulub Allahile" (*al-Quds al-Arabi*, 23.02. 1998).

Nende kahe, äärmusrahumeelse ja ülisõjaka džihaadi määratluse vahele jääb väga lai arvamuste spekter. Seega omab väljend *pingutus Jumala teel*, mis Koraanis kõige sagedamini džihaadi märgib, palju avaldumisvorme ning selle teooriadki on erinevad ning leiavad sageli praktikas vastupidise väljundi. Seega, kes arvab midagi džihaadi kui idee või praktika kohta kas head või halba, peab kohe olema valmis ka vastaspoole rünnakuteks ning tooma oponendi seisukohtade vastu oma seisukohta toetavad tuhat ja üks väidet.

Parim tee džihaadiga seotud probleemide ja küsimuste lahendamiseks on pöörduda islami püha raamatu Koraani poole. Islam sündis umbes aastal 610 ning praktiliselt sünnihetkest alates on islami üks suuri küsimusi olnud usu ja uskmatuse suhe, seda nii kogukondlikul kui ka üksikindiviidi tasandil. Aastad 610 – 632 olid ajaks mil islam kui teooria ja praktika käisid käsikäes. See, mida Muhamed ütles – see sai praktikaks, ning see mida ta tegi, hakati hiljem islami teoreetilisteks alusteks kujundama. Siia maani on lahendamata mittemuslimitest teadlaste püstitatud intrigeeriv küsimus, mis oli varem, kas teooria ehk ilmutus ja sellest lähtuv Muhamedi praktika – sunna, või oli just sunna aluskontseptsioonide tõukemehhanismiks, mida siis ilmutus kinnitas. Viimane seisukoht on muslimite õpetlaste seisukohalt vägagi jumalavallatu, kuid laia kandepinda omav mittemuslimitest islamiuurijate seas. Vastus sellele küsimusele polegi käesoleva töö seisukohalt oluline. Tähtis on asjaolu, et kõik see, mida Muhamed tegi või ilmutuse ajal ütles – ja pole üldse tähtis mis järjekorras – sai hiljem normatiivseks, ning kanti kas tava või ilmutuse alla, mis sai klassikalise islami vundamendiks.

Ka klassikaline džihaadi teooria baseerub nendel islami alguse 22 aastal: selle põhisisu sai siis

ilmutatud Jumalalt (Allah) Muhamedile ning kinnitus praktikas Muhamedi käitumise läbi, või vastupidi – tehti ja siis kinnitati, kuid see pole üldse oluline. Sageli on võimatu öelda, kas Koraani jõudnud tekst on sündmusele eelnev või järgnev. Kahelda pole aga põhjust selles, et islami džihaadi teke on dateeritav islami alguasjale, selle esimestele kümnenditele, ajale, mil elas Muhamed.

Eeltoodust järeldub, et mida Muhamedi-järgne islam džihaadi kohta ka ütleb, seda edasi arendades, redutseerides või sublimeerides, on sellistele väidetele ja teooriatele hinnangu andmiseks vajalik tagasi minna algusaega, aastatesse 610 – 632. Kuigi hiljem on Muhamedi praktika normatiivsust laiendatud ka neljale esimesele kaliifile ning Muhamedi lähikondlastele, olid islami põhialused ning sellega koos ka džihaadi põhiseisukohad paika pandud. Džihaadiga seotud traditsiooni, nagu kogu ülejäänud sunnat, on alates 632. aastast, mil Muhamd suri, laiendatud, edasi arendatud, selle teatud osasid püütud maha vaikida või sinna poognate kaupa uusi määratlusi juurde kirjutatud.

Nende arengute hindamisel tuleb meeles pidada esiteks seda, et ainus sellest ajast pärit autentsusele pretendeeriv allikas on Koraan, mis kajastab usu looja Muhamedi ideede sünni ja arengut kuni tema surmani aastal 632. Islami põhialuse *shahida* (usutunnistus) järgi oli Muhamed viimane inimkonnale saadetud prohvet ja temale saadetud sõnum Allahilt peaingel Gibraili läbi on muslimite arvates väga täpselt Koraanis kirjas. Koraan on muslimitele esmase tõe allikas, sellele ei tohi vastu minna hilisem mõte või tegu. Mittemoslemile pole niivõrd tähtis see Koraanile muslimite poolt omistatav tõde, kuivõrd asjaolu, et see on islami varaseim allikas ja seega, kui tahame leida vastust küsimusele, mida islami usu looja Muhamed täpselt ikkagi mõtles, kavatses, millised olid tema kui uue usu looja seisukohad ja kuidas need kajastusid tegevuses, siis vastuse sellele saab Koraani kriitilise uurimise läbi.

Muhamedi surmaga ilmutus katkes. Islami sõnum oli saanud valmis, seda hakati laiendama ja lahti mõtestama. Seda protsessi võib nimetada klassikalise islami sünniks 7. sajandi keskpaigas, mis jõudis hiilgeperioodi järgnevatel sajanditel. Koos teiste ideede arenguga toimus ka klassikalise džihaadi kontseptsiooni väljaarendamine. Peamisteks vahenditeks sel teel, nagu ka teiste islami aluste loomisel, olid Muhamedile omistatav traditsioon (*sunna*), Muhamedi sõna (Koraan) ja selle kommentaarid (*tafsir*), Muhamedi elulood (*sira*) ja teised ajaloolaste tööd; lisaks veel islami õigus, filosoofia ja teised teadused. Kuid kõik nad tunnistavad teoorias allumist Jumala sõnale – Koraanile ning tema ajastule kui inimkonna kuldajastule.

Töö eesmärk

Käesoleva töö eesmärgiks on anda ülevaade džihaadi klassikalise teooria väljatöötamisele eelnenud ajast, mil need põhimõtted ja sündmused, mis hiljem džihaadi klassikalisele teooriale aluseks said. Eriti seda, kuidas džihaadi idee läbi vastasseisu paganatega ja *ahl al-kitabiga*² konkreetset kuju omandas. Niisiis vaatleb käesolev töö aastaid 610 – 632, mil orb nimega Ahmad ibn Abdullah, hiljem Muhamedi nime all tuntuks saanud usu- ja poliitikategelane, oma tegevust alustas ja tänu erakordsele sihikindlusele ja poliitilisele andele uue usu, uue ühiskondliku korralduse ja uue riigi alused rajas.

Džihaadi klassikalisest teoriast on kirjutatud sadu uurimusi, ülevaate nendest leiab pea kõigist islami käsitlestest. Vähe on vaadeldud džihadi idee väljakujunemist islami tekkimise ajal – Muhamedi tegevuse taustal Mekas ja ümberasununa Medinasse, eriti aga neid asjaolusid, mis viisid terava vastandumiseni uskmatute ja *ahl al-kitabiga* Koraanis. Huvi pakub see põhjusel, et esialgu judaismi ja kristluse sõnumit kinnitav liikumine jõuab lõpptulemusena välja end neile teravalt vastustavate seisukohtadeni, millede iseloom ja kujunemise kiirus jahmatavad. Eelkõige asjaolu, et meil on teadaolevate suurte religioonide puhul islami sünni ainus juhust ajaloos, kus üks prohvet muutub niivõrd põhjalikult oma ilmutustegevuse käigus. Tema sõnum teeb paljudes küsimustes prohvetiks olemise aja jooksul kannapöörde, seda just suhtumises mittemuslimitesse, millise nihke vaatlemine ongi käesoleva töö peamine ülesanne. Armastusest *ahl al-kitabi* vastu kujuneb viha ja võitlemise käsk nende vastu. Üllatav pole mitte Muhamedi Meka ajastu sõnumi tolerantne ja ilu, ega Medina ajajärgu äärmine sõjakus: tolerantse osas on heaks võrdlusmaterjaliks Uus Testament, sõjakuse osas Vana Testament, mis mõlemad moodustavad islami eri ajastute vundamenti. Üllatav on mõlema idee leidumine jumalikkude ilmutust saava ühe prohveti sõnumis ning nende jumalike käskude muutlik iseloom. On tõsi, et suhtumine teatud küsimustesse erineb ka Vanas ja Uuest Testamendis, kuid islami sünni puhul on uurija harukordse olukorraga silmitsi, sest:

- 1) uus usk loodi vaid ühe prohveti poolt;
- 2) selle põhimõtted muutusid kardinaalselt tema prohvetiks olemise ajal, ja mis peamine, nende vaadete muutumine kajastub Koraanis;
- 3) uue usu prohvetist sai juba tema elu ajal väga edukas poliitiline tegelane.

Seega asetab käesolev töö põhirõhu usu looja Muhamedi suhtumisele tema usku mitte-tunnistajatesse

² *ahl al-kitab*: otsetõlkes „raamaturahvas“, kristlased, juudid, zoroastriidid – need, kellele Jumal on pühakirja ilmutanud

ning ülevaate andmisele selle suhtumise muutumise peamistest staadiumitest ja teguritest.

Kuna Koraani nõ ilmutuslikuks ühikuks tuleb pidada ajaati, nn Koraani värssi, mitte suurat³, siis käesolev töö vaatleb temaatikat enamasti ajaatide, mitte suurade kaupa. Tööd läbivaks uurimise meetodiks on vaadeldavat džihaadi-teemat sisaldavate ajaatide kronoloogiline järjestamine, nende ajaatide tõlkimine ning analüüsimine.

Sellisel moel on võimalik jälgida Muhamedi suhte muutumist uskmatutesse ning selle suhtemuutusest tingituna džihaadi kontseptsiooni alustalade kujunemist.

Allikad ja historiograafia

Koraan. Muslimite arvates on Koraan Allahilt Muhamedile u 22 aasta jooksul peaingli Gibraili kaudu ilmutatud sõnum; pühakirja "originaal" asub taevas ning maapealses "koopias" kajastub see ilmutus täiuslikult ja tälelikult, sellest Muhamedile saadetud ilmutusest pole läinud kaduma ainsatki tähte; see on lahendus ja vastus kõikidele maapealsetele probleemidele. Selline on suurema osa sunniitide arvamus, nii traditsionalistide, fundamentalistide ning enamasti ka modernistide-läänemeelsete hulgas. Koraan on seega muslimitele pühamaist püha raamat, Allahi elav sõna, ning selle uurimine väljaspool sunna (traditsioon) poolt mahamärgitud piire on jumalateotus, mis võib endaga kaasa tuua karmid tagajärjed. Käesolevas töös on kriitiline suhtumine Koraani vältimatu. Kuna aga kriitilisi töid selle kohta on kirjutanud valdavalt mittemuslimid, siis pikemalt nendel muslimite juba 10 – 13 sajandil kinnistunud vaadetel, mis kajastuvad traditsioonikogumikes *hadithide* ehk ütluste näol, koraanikommentaaris ja ajaloolaste ja teoloogide töödes, siinkohal ei peatuta ning lähtutud on mitteislami õpetlaste töödest.

Koraani uurimise ajalugu väljaspool islamit ulatub vähemalt 9. sajandisse, mil Bütsantsis arvatavalt eksisteeris koraanitõlge kreeka keelde (Rezvan, 9). Esimese kindlalt teada oleva tõlke ladina keelde viis läbi 1143 aastaks Robertus Ketensis, see käsikirjaliselt leviv teos sai populaarseks ning 16. sajandil ilmus see ka trükis. 1647. aastal ilmus prantusekeelne tõlge, millest 1649. aastal tehti tõlge inglise

³ Suura ja ajaat: Koraan on jaotatud suuradeks, mille eestikelne vaste oleks peatükk (pikemad) või salm (lühemad). Neid suurasid on meieni jõudnud Koraanis 114. Suurad jaotuvad ajaatideks, mida eestipäraselt võime värsiks nimetada. Pikimas suuras on üle 6000 ajaadi, lühimas vaid 3 ajaati.

keelde. 1694 ilmus Euroopas esmakordselt koraanitekst araabiakeelses originaalis, millest 1734. aastal teeb esimese teaduspädeva tõlke Robert Sale, mis saab järgenvaks 150 aastaks parimaks tõlkeks ja loob eeldused Koraani teaduslikule uurimiseks.

Koraani teadusliku uurimise alguseks võib pidada 19. sajandil ilmunud töid: Gustav Weil, *Mohammed der Prophet* (1843) ja *Historische-kritische Einleitung in der Koran* (1844), Alois Sprenger *Das Leben und die Lehre des Mohammad* (1861) William Muir, *Life of Mahomet* (1861) ja *The Coran: its composition and teaching* (1896), eriti aga Theodor Nöldeke *Geschichte des Qorans* (1860). Nendes antud Koraani kronoloogia ning seisukohad, et parim meetod Koraani uurimiseks on vaadelda kolme kriteeriumi. Esiteks stiili ja sõnakasutust, teiseks ideede arengut, eriti vihjeid Muhamedi staatusele ja missioonile, kolmandaks jälgida viiteid konkreetsetele ajaloolistele sündmustele. Selline lähenemine on jäänud üldiselt aksepteeritavaks ka tänapäevani. Võib väita, et Nöldeke töö on tänapäevani tähtsamaid uurimusi Koraanist ning selle töö seisukohad üldjoontes käibivad. Nende ideid arendasid sajandivahetusel edasi Hubert Grimme *Einleitung in der Koran* (1895) ja Nöldeke, Friedrich Schwally jt *Geschichte des Qorans* (1909 – 1938) uues ja täiendatud väljaandes. Nendes töödes esitatud Koraani nelja-perioodiline dateering (3 Meka ja 1 Medina periood) käibib tänaseni ning on kasutamist leidnud ka käesolevas tööd.⁴

Uut lähenemist märgib 1902. aastal ilmunud Hartwig Hirschfeldi töö *New researches into the composition and exegesis of the Qoran*, milles jälgitakse teksti mitte suurade, vaid teemade kaupa.

Järgmiseks sammuks Koraani uurimises võib pidada Richard Belli tööd *The Qur'an: Translated with a Critical Rearrangement of the Surahs* (1938 – 1939), milles, arendades edasi Hirschfeldi lähenemist, jõudes põhimõtteni vaadelda Koraani ajaatide kaupa, kujuneb veendumus, et kõik eelnevalt väljapakutud kronoloogiad on liiga lihtsustatud ning Koraani struktuur omab tunduvalt keerukamat iseloomu. Bell jagab Koraani kronoloogiliselt kolme perioodi: varane Meka periood, milles kutsutakse üles kummardama ainujumalust ning mis hoiatab viimse Kohtupäeva eest. Teiseks, "Koraani periood", mis kestab umbes aastani 623 – 624 ning milles on valdavad manitsused. Kolmas periood alates Badri lahingust nime all "raamatu ajajärk", mil Muhamed alustab ilmutuste kogumist Koraani raamatu kujul.⁵

⁴ Kuigi Muiril on kuus perioodi, järgib ka tema kõiges muus samu põhimõtteid.

⁵Põhjalikumalt Belli vaadetest Merril, John E. *Dr. Bell's Critical Analysis of the Qur'an*. The Moslem World. 37 (1947), pp. 134 – 148.

Bell arvab, et selle raamatu koostamise perioodil paigutas Muhamed paljud esimese perioodi ilmutused teise perioodi suuradesse, ning teise perioodi ilmutused omakorda kolmandasse. Kuid Muhamedi surm aastal 632 ei võimaldanud tööd lõpetada ning tema sekretärid koostavad nendest lõpuni toimetamata materjalidest Koraani teksti kujul, millisena ta meieni jõudnud on. Bell arvab, et nendel pärgamendilehtedel (*suhuf*), millele Muhamed seda teksti kirjutas või dikteeris, oli ühele poole kirjutatud algne ilmutus, teisele poole aga selle täiendatud ja laiendatud variant, mis aga tema sekretäride poolt kõik Koraani teksti sisse võeti. Sellest on Belli arvates tingitud ka Koraani sagedased kordused ja mingi motiivi põhjalikumad seletused erinevates kohtades. Seega on Belli seisukoht, et võimatu on rääkida mingist kindlast Koraani kronoloogiast suurade kaupa, st., et ei ole võimalik teha 114. suurast koosnevat ilmutamise järjestust, võimalik on vaid paigutada need 114 suurat kolme ajajärku.

Bell kirjutas seda Koraani analüüsi üle kümne aasta, kahjuks aga puudub selles raamatus tema analüüsi käik, sest kirjastaja ei pidanud võimalikuks avaldada tuhandete ajaatide analüüsimisel kogunenud materjali ning ära on toodud vaid pingsa mõttetöö lõpptulemused. Belli järeldused tundusid liiga ekstreemsed, ning saamata jälgida tema mõttekäiku, ei leidnud tema töö mitme aastakümne jooksul suurt toetust. Kuni 1970. aastateni eelistati sellele Nöldeke-Schwalli lähenemist ja nende poolt pakutud tunduvalt täpsemat kronoloogiat. Toetust ei leidnud esialgu ka Belli väide, et murrangu momendiks Muhamedi tegevuses ja ilmutuses polnud mitte hidžra, vaid 623 – 624. aasta sündmused. Praeguseks ajaks leiavad Belli vaated aina enam pooldjaid ning islamiuuringuid kokkuvõtvas teoses *The Encyclopaedia of Islam* uues väljaandes on Belli teooriale antud 1981. aastal juba väga kõrge hinnang.⁶

Eraldi tuleb ära märkida vene islamiuurijate koolkonda, eriti koraaniuurijat ja tõlkijat Ignati Kratškovskit ning ajaloolast Vassili Bartoldi, kelle kriitiline lähenemine koranistika probleemidele korduvalt tähelepanu pälvib. Kratškovski Koraani kronoloogia on käesolevas töös ajaatide järjestamisel suures osas aluseks võetud, ning põhjalikult on kasutatud tema märkusi eri ajaatide kohta. Siiski leidub ka erimeelsusi tema vaadetega siinkirjutajal, eriti selles, et ta kipub suurasid liiga tervikuteks pidama ning vahel on tunda ülemäärast kinnipidamist Nöldeke ja ka traditsiooniliste eksegeetide vaadetest, mis kõik leiab ka kriitilist äramärkimist.

1970. aastad olid tunnistajateks hüperkriitilise koolkonna sünnile. Selle alguseks võib pidada 1977.

⁶Welch, T. *Kuran*. The Encyclopaedia Of Islam, Vol V. Pp. 400 – 432.

aastal ilmunud James Wansbrogh tööd *Quranic studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation*, milles autor esineb selliste radikaalsete seisukohtadega, et nii nagu ka teisi pühakirju, ei loodud Koraani lühikese ajaga ning see ei saa olla Muhamedi enda tekst. Tema arvates on Koraani puhul tegemist sunnas, *sirades* (Muhamedi elulood) ja *tafsirides* (koraanikommentaariid) ringelnud tekstide kirjapanekuga Koraani näol kolmandal islami sajandil – seega 10. sajandil p.Kr. Arvukaid Koraanis esinevaid kordusi peab Wansbrough erinevate ja regionaalsete versioonide kokkukogumiseks Koraanis. Varajaste koraanikommentaariide põhjal teeb ta järelduse, et kuni kolmanda sajandini ei eksisteerinud ühtset teksti ning tänapäeval käibiv tekst sai oma põhiomadused juba kehtiva õigussüsteemi šariaadi mõjude tulemina (Wansbrough).

Vastupidisel seisukohale jõuab John Burton oma töös *The Collection of the Qur'an*: käesolev Koraani tekst pole mitte Muhamedi järglaste kogutud – reeglina pakutakse selleks 3. kaliifi Uthmani, vaid on paika pandud Muhamedi enda poolt. Sellisele järeldusele jõuab Burton vaadeldes samu islami allikaid, millele toetudes Wansbrough oma järeldused teinud oli.

Seega on islamiteadus, ja eriti koranistika, 21. sajandi alguseks jõudnud olukorda, kus toetust leiavad nii vaadeldavale teadusele aluse pannud 150-aasta vanused tööd, kui ka viimaste aastakümnete uurimused. Vaadete spekter on äärmiselt lai. Julgen väita, et sellist arvamuste lahknevust ei esine ühegi teise religiooni ega ajaloolise perioodi kohta. Samas on sellise lahknevuse tõttu aina enam hakatud rääkima kriisist koranistikas, mida arvatavati ei suudeta ületada uute meetodite, lähenemiste või arhivaalideta.

Käesolevas töös on kõige enam analüüsitud Richard Belli ja Ignati Kratškovski vaateid Koraanile. Belli uudne lähenemisviis annab vastused paljudele lahenduseta tundunud probleemidele, Kratškovskile aga ei ole vastast tõlke täpsuse, terminite lahtiseletamise ja sidusa käsitlemise poolest. Siiski on püütud vältida ka mõlema uurija minu arvates ekstreemseid väiteid: Belli seisukohta Koraanis niivõrd totaalset segadusest ning igasuguse kronoloogia võimatust; Kratškovski puhul vahel tuntav lähtumine Nöldeke-Schwally vaadetest neid põhjendamata. Tunduvalt vähem leiavad kajastamist ajaatide analüüsi puhul Wansbrough või Burtoni vaated, sest nende väited ei tundu lõpuni põhjendatud olevat.

Käesolevas töös on Koraani teksti tõlkimiseks kasutatud oma headuses kuulsat nn Kaasani Koraani, milles küll puudub ajaatide numeratsioon, kuid mille teksti on seal kasutatava trükitehnika ja šrifti tõttu

väga mugav käsitleda⁷. Flügeli teksti pole kasutatud põhjusel, et ta pole aluseks võtnud ühtegi muslimite poolt omaks võetud teksti edastamise varianti ning tema teksti valiku põhimõtted on senimaani jäänud teadmata (Rezvan, 21). Käesoleva töö puhul ei oma sellised detailid siiski tähtsust, sest mingeid sisulisi erinevusi kahe varindi vahel pole ning Egiptuses 1923. aastal lõpliku kuju omandanud nn standarttekst on mõlema eelmainituga praktiliselt identne.

Käesolevas töös on kasutatud kõige enam kolme Koraani tõlget: Belli 1930. aastatel tehtud kriitiliste märkustega tõlget *The Qur'an: Translated with a Critical Rearrangement of the Surahs*, mille peamine väärtus seisab arvukates märkustes ning tõlke teksti markeerimises arvatava algse ülesehitusele vastavalt. Teiseks, Kratskovski poolt 1921 – 1930 tõlgitud ja kuni 1950. aastani kommentaaridega täiendatud tõlget *Коран*, mida võib pidada kõige täpsemaks koraanitõlkeks mis kunagi araabia keelest sooritatud. Kolmandaks, Arthur Arberry 1955. aastal valminud *The Koran Interpreted*, mis kahtlemata on keeleliselt kõige õnnestunum võõrkeelde sooritatud tõlge. Lisaks on kasutatud raskete kohtade võrdlemisel parimaks muslimi poolt sooritatud inglisekeelseks tõlkeks peetavat Marmaduke M Pickthall'i⁸ *The Meaning of the Glorious Koran*, venekeelset ja islami vaatepunktist lähtuvat Osmanovi *Коран*, Mir Ahmed Ali shiitlikku käsitlust *The Holy Qur'an* ning mõnel juhul ka soome-, prantsuse- ja saksakeelseid tõlkeid. Vaadeldud on ka esimesi tõsiseltvõetavaid tõlkeid vene keelde Sablukovi ja Sale' ingliskeelse koraanitõlke näol.

Läbi nende koraanitõlgete tulevad ilmsiks autorite vaated käesolevas töös käsitletava teema suhtes. Vastete valikud, kommentaarid, märkused ja mahavaikimised on omaette tõlgenduslik maailm džihaadi teema käsitlemisel, mis nende tõlgete ja tõlgenduste läbi avaneb.

Koraanikommentaariid – tafsirid. Koraanikommentaariidel on käesolevas töös sekundaarne koht, sest kõik tänaseni säilinud *tafsirid* on kirjutatud sajandeid peale Muhamedi surma ning sealsed *hadithid* ei suuda läbi murda sellest 2 sajandi AH alguse korrektuurist. Harris Birkelandi arvates *tafsirid* mitte ei kajasta Muhamedi-aegset arusaamist Koraanist, vaid väljendavad 3 sajandiks väljakujunenud koraanitõlgendamise kogukondlikku *idžmad* - konsensust⁹ (Birkeland, 8 - 10). Nende kommentaaride

⁷ Kaasani Koraani eksemplare on TÜ Raamatukogu hoidlas mitmeid, käesolevas töös kasutatud *Kalam Sharif*, 1901. Kohaviit: III 1941: 12900.

⁸ Edaspidi lühend Marmaduke.

⁹ Idžma (ingliskelne *ijma*): muslimite arvamust esindavate islamiõpetlaste konsensus mingis küsimuses. Käesolevas töös on seda väljendid Harris Birkelandi eeskujul kasutatud ka tähenduses "alates 2. sajandist AH islamimaailmas tekkinud normatiivne ühiskondlik arvamus."

jõetus Koraani teksti ees ilmneb korduvalt *tafsirides* endas ning seega pole üllatav suurima kommentaatori Suyuti hüüatus "Ma ei saa mitte midagi aru sellest kohast!" (Suyuti, 64) ning Jeffery juhib tähelepanu asjaolule, et juba esimesed Koraani eksegeedid olid võimetud lahti seletama paljusid Koraani termineid (Jeffery. *The Qur'an as a Scripture*, 7). Loomulikult võib mulle ette heita langemist Crone-Cook-Wansboroughlikku hüperkriitikasse, kuid erinevalt Koraani teksti kujunemisloost tundub ülikriitiline suhtumine *tafsiridesse* õigustatud olevat.

Tafsire on kasutatud vaid neil juhtudel, kui vaja on selgitada džihaadi kontseptsiooni või muid Koraaniga seotud kohti hilisema traditsiooni või klassikalise islami seisukohalt. Kõige suuremat kasutamist leiavad *tafsirid* III peatükis nn suure ja väikese džihaadi olemuse analüüsil, sest nende terminite tekkeaeg langeb kokku *tafsiride* õitseaajaga; vähemal määral on *tafsire* ka mujal kasutatud. Kõige enam on töös kasutatud Hafiz Ibn Kathiri (1301-1373) *Tafsir al-Qur'an al-'Azim* araabia-inglisekeelset paralleelteksti, mis on populaarseim muslimite *tafsir* tänapäeval, kirjutatud 14. sajandi keskel ning keskaegsetest mahukatest *tafsiridest* ainus, mis täelikult tõlgitud ka euroopa keelde.

Seoses nimetatud suure ja väikese džihaadi küsimusega, kuid vahel ka mujal, on kasutatud rida teisi *tafsire* nagu Tabari *Tasfir al-Kabir*, Razi *Al-Tafsir al-kabir*, Tabarsi *Tafsir jam'a bayan fi tafsir al-kuran*, Baidawi *Tafsir anwar al-tansil wa asrar at-tawil* ning mitmeid teisi. Praktiliselt ei ole kasutatud tänapäeva koraanikommentaare, mis on küll vabalt kättesaadavad, eriti fundamentalistide omad, kuid on vaadeldavast ajast liiga kaugel ning sageli nende tõlgendused liialt mõjutatud 19 - 20. sajandi probleemidest.

Sunnakogumikud. Nagu *tafsiride* puhul nii ka *hadithide* kogumike suhtes on käesolev töö võtnud vägagi kriitilise seisukoha. Kriitika nende usaldusväärsuse kohta kestab juba teist sajandit alates Ignatz Goldziheri *hadithide* kriitika avalöögist *Muhammedanische Studien* avaldamisega 1889 – 1890. Sellist kriitilist suhtumist tuleb õigustatuks pidada ka selliste "eksimatute" traditsioonikogujate nagu Bukhari ja Ibn Muslim kogumike suhtes, mis mõlemad on tuntud nime all *Sahih*, mida käesolevas töös mõnel korral põhjalikumalt kasutatud on. Nende kõrval on paaril korral kasutatud ka Al-Bayhaqi *Al-Zuhd al-Kabir* ning shiitide peamist traditsioonikogumikku *Nahj ul-Balagha*.

Araabia allikad. Nagu *tafsiride* ja traditsioonikogumike puhul, nii põhinevad ka araabia ajaloolaste tööd *hadithidele*, mille ebausaldusväärsust on juba mainitud. Nagu ütleb arvatavasti ühe parima varase islami uurimuse autor Bolšakov, et vaevalt tahtlikult *hadithe* võltsiti, kuid inimälu on väga petliku

iseloomuga ning sellest tulenevad sageli ka vastuolulised andmed (Bolshakov, 61 - 63); lisame siinkohal, et kõik meieni säilinud allikad vaadeldavast ajast on kirja pandud vähemalt 150 aastat peale Muhamedi, reeglina aga u. kolmsada aastat hiljem, ning sellise mitmete põlvkondade läbi edasiantud info võib edasiandajate puhtast südametunnistusest hoolimata teha läbi tugeva moondumise. Et tõde on kusagil olemas, selles ei kahtle ka hüperkriitikud, kuid nende väljapaistvamaid esindajaid, Patricia Crone ja Michael Cook'i 1977. aastal ilmunud teos *Hagarism: The Making of the Islamic World*, arvab selle tõe ülesotsimise võimatust valimatult araabia allikatesse kuhjatud andmete seast; tõese pildi Crone-Cook arvates annavad vaid mittearaabia allikad, mille analüüsi tulemusena jõutakse oma töös seisukohale, et islam sündis araablaste liidust juutidega Palestiina vabastamiseks. Enamus ajaloolasi pole nõus sellise radikaalse tõlgendusega, kuid kriitilise suhtumise vajalikkust allikatesse on rõhutatud juba 20. sajandi alguskümnendest, ning see allikakriitika on käsikäes käinud *tafsiride* ja sunna kriitikaga.

William Montgomery Watt oma kolmes töös *Muhammat at Mecca*, *Muhammad at Medina* ja *Muhammad: Prophet and Statesman* püüab ajalooteadust ja araabia allikaid alates 1950. aastatest lepitada, ning nendes kolmes töös, mida pikka aega on peetud parimateks käsitlusteks Muhamedist ja varajasest islamist, avaldub jõuliselt Watti veendumus, et araabia allikatesse tuleb küll suhtuda väga kriitiliselt, kuid ilma nende allikateta pole võimalik tõest pilti luua. Sellist seisukohta võib pidada tänase islamiuurimise kõige laiemalt levinud seisukohaks. Käesoleva töö seisukohalt siiski need araabia allikad nii usalduväärsed pole, et nende põhjal võiks luua tõest pilti, kuid nad on möödapääsmatud Koraaniga tegelemisel. Seetõttu polegi kasutatud Watti kokkuvõtteid araabia allikatest, vaid püütud uurida iseseisvalt neid allikaid, ning mõnevõrra kriitilisemalt kui Watt seda teeb.

Nendeks peamisteks allikateks islami varase ajaloo kohta on Muhammad Ibn Ishaqi (704 – 767) kirjutatud ja Ibn Hishami ümbertöötleses säilinud Muhamedi elulugu *Sirat Rasul Allah*, mis on esimene säilinud allikas Muhamedist. See töö on eriti väärtuslik seetõttu, et on kirjutatud ajal, mil islami ühiskondlik arvamus idžma lubas paljudest asjadest vabalt rääkida ja kirjutada. Muhamedi kohta leidub temal palju sellist, mida hilisemad autorid enam ei söanda kirjutada. Seetõttu kuuleb Ibn Ishaqi kohta hilisemate suurkujude nagu Bukhari või Ibn Hanbal suust süüdistusi valetamises (EI, *Ibn Ishaq*), ning tema töö ümbertegija, sajand hiljem elanud Ibn Hisham, on suure osa seda sobimatut juttu Muhamedi kohta lihtsalt eemaldanud. Siiski on suur osa sellest taastatav järgmise suure ajaloolase, Abu Jafar Muhammad Ibn Jarir at-Tabari (838 - 923) mahukat tööd *Tarikh* kasutades. Nimetatud kaks tööd on peamisteks allikateks, mille valguses Koraanis leiduva džihaadi kontseptsiooni arenguid lahti

püütakse mõtestada käesolevas töös. Tabari kasutab väga suures osas Ibn Ishaqi andmeid, kuid ka teisi allikaid ning huvitaval kombel võib tema töös leida ka intrigeerivat materjali, mis puudub Ibn Ishaqil. Käesoleva töö puuduseks võib pidada asjaolu, et polnud võimalik kasutada Alfred Guillaume tõlget Ibn Ishaqi tööst *The Life of Muhammad: A Translation of Ishaq's Sirat Rasul Allah*, millesse on lisatud teistest allikatest need osad, mille Ibn Hisham välja jättis Ibn Ishaqi ümber kirjutades, kuid nagu öeldud, on see suuremalt jaolt taastatav Tabari kaudu. Ning Tabari puhul oli võimalus kasutada TÜ Raamatukogus asuvat 1882 – 1885. aastal väljantud arabi keelset originalteksti.

Tunduvalt vähem on kasutatud Baladhuri *Futuh al-Buldan*, mis käsitleb Muhamedi sõjategevust, peamiselt aga araablaste suuri vallutusi Muhamedi surma järel.

Teiste islami ajalooallikate kasutamine on töös episoodiline. Kahjuks ei olnud kättesaadavad peamiste allikate hulka kuuluvad al-Waqidi töö *Al-Maghazi* ja Ibn Sa'd *Tabaqat al-Kubra*, mis kasutavad sageli Ibn Ishaqist ja Tabarist sõltumatuid allikaid, kuid nende andmete kokkuvõtted, on reeglina esitatud Bolšakovil ning midagi olulist nende kättesaadavus käeoleva töö seisukohtadele lisanud ei oleks.

Mitteislami autorite tööd. Nende autorite töödest on Koraani käsitlemisel enim kasutatud juba mainitud Richard Belli *The Qur'an: Translated with a Critical Rearrangement of the Surahs* ning Ignati Kratškovski *Koran. Perevod i kommentarii*. Lisaks Arthur Jeffery *Materials for the History of the text of the Qur'an*, milles on esitatud islami esimese sajandi mittekanoonilised koraanitekstid; samuti Hirschfeldi tööd *New Researches into the Composition and Exegesis of the Quran*. Lisaks Jeffery teisi Koraani uurimisel vältimatuid töid nagu *The Qur'an as Scripture, The Textual History of the Qur'an* ja *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Rezvani kokkuvõtlikku ülevaadet *Коран и его толкования*.

Islami koraaniuurijate saavutused on kokku võetud Suyuti töös *Al-Itqan fi 'Ulum al-Qur'an*. Muhamedi ja islami sünniaja käsitlestest leiab kõige enam kasutamist Bolshakovi *История Халифата* I osa, mille väärtus seisneb autori kriitilisel lähenemises allikatesse, Watti mõjudest vaba olemises ning kõigi peamiste allikate kasutamises. Kasutatud on töös ka vene üht parimat varajase islami uurija Vassili Bartoldi töid, kelle Kogutud teoste VI osa sisaldab mõnevõrra ebatraditsioonilisi ja omast ajast ees olevaid vaateid. Tähtis koht on Belli töösl islami sünnist *The Origin of Islam in its Christian Environment*, ka hüperkriitikute esindajal John Wansborough käsitlusel islamist *Quranic Studies: Sources and Methods*.

Eraldi tuleb ära märkida Harris Birkelandi *The lord guideth; studies on primitive Islam* (1956), millise

töö seisukohad on, et muslimite ajalood, *tafsirid* ja sunnakogumikud reeglina ei ulatu varasemasse aega kui 1 – 2. sajandi AH vahetus, ning meile kättesaadavates allikates avanev pilt islamist on alates 3. sajandist AH *ummah* poolt legitimeeritud idžma tulemus. Kuigi selline seisukoht ei ole leidnud üksmeelset toetust ning seda on vastustanud nii hüperkriitikud eesotsas Wansboroughga, kui ka Watti allikakriitikute koolkond, tundub selline seisukoht kõige enam pakkuvat vastuseid küsimustele, mis Koraani teksti ja islami varase ajalooga seoses esile kerkib.

Omaette kirjandus džihaadi kujunemise kohta Koraanis praktiliselt puudub. Kõik erikäsitlused džihaadi kohta vaatlevad kas klassikalise ajajärgu teooriaid või selle praktilist külge islami ajaloo 14 sajandi jooksul. Ei tehta vahet Koraanile põhineva käsitluse ja hilisema traditsiooni (sunna, ajalootööd ja koraanikommentaariid) džihaadi käsitluse ja vahel, keskendutakse valmis saanud kontseptsioonile ning jäetakse tähelepanu alt välja selle kujunemise protsess. Seega on džihaadi-teemalises kirjanduses esindatud väga arvukalt ja põhjalikult nõ valmis saanud islami lõplik džihaadikontseptsioon, kuid raske on leida selle käsitlusi, mis kirjeldaksid selleni viinud aega. Seega käesoleva töö teemapüstitus – vaadelda neid tekkemehhanisme, mis selle “pingutuse” kui omaette ideeni ja usu aluseni viisid – on üsnagi keeruline ja paljus spekulatiivne ettevõtmine, kuid tundub õigustatud juba seetõttu, et sellisel moel saab islami tekkeprotsessile läheneda uuest küljest – uurides usu ja uskmatusse suhtest välja kujunenud džihaad temaatikat.

Kuigi käesolevas töös ei ole klassikalise ajajärgu džihaadi teooriatele ja teostele suurt tähelepanu pööratud, va. sissejuhatavas peatükis, tuleb siin mainida ära kõiki džihaadi klassikuid kokkuvõtvalt Majid Khadduri *War and Peace in the Law of Islam*, džihaadi kontseptsiooni kristliku püha sõjaga võrdlevat James Turner Johnsoni *The Holy War Idea in Western and Islamic Traditions*, ja Rudolph Peters *Jihad in Medieval and Modern Islam*, milles lisaks džihaadi analüüsile on tõlkena ära toodud Ibn Rushdi *Bidayat al-mujtahid* ja uusaja džihaadi apologetiku Shaltuti töö *The Koran and Fighting*. Kahjuks tuleb siinkohal tähelepanu juhtida asjaolule, et paljudes mitte-islami autorite töödes, kus sõna džihaad pealkirjas või sisukorras mainitud, vaadeldakse enamasti sündmusi, millel džihaadiga kontseptuaalselt vähe pidet leidub ning igasugune välispidine sõjakus ja julmus on seal sageli džihaadi alla liigitatud.

Töös vaadeldud suurade ja ajaatide kronoloogiad on Belli puhul võetud tema tööst *Qur'an*, Kratskovskil tema koraanitõlkest, teiste 5 – 6 koraanitõlke puhul aga *Encyclopaedia of Islam* märksõna *Kur'an* ja Rezvani poolt esitatud võrdlevast koraanitõlkijate kronoloogiast (Rezvan, 36 - 42).

Koraanis ja ka allikates esinevate araabiakeelsete terminite lahtimõtestamiseks on kasutatud Edward Lane *Arabic-Englis Lexicon* ning Girgasi *Словарь къ Арабской Хрестоматии и Корану*.

Käesoleva töö metoodika aluseks olevad seisukohad

Vaadeldava töö metoodika aluseks on järgnevad seisukohad:

1) Kõige parem allikas džihaadi olemuse uurimiseks on Koraan, mis islami usu alusdokumendina ainsana kajastab autentselt islami usu looja Muhamedi suhet teda ümbritsenud maailmaga teoreetilises ja praktilises plaanis ning kus võib kuulda islami kontseptsiooni kohaselt tema enda sõnu.

2) Koraanis kajastuv islam erineb väga suuresti hilisematest allikatest; kõik peale Koraani loodud islami allikad, mis on kirjutatud alates II sajandist AH¹⁰, on suures osas tahtmatult ebtõesed, olles kogukondliku konsensuse – idžma lapsed. Islami tekke ja esialgse arengu kõige autentsemaks dokumendiks on Koraan, mis aga ajaloolise sätumuse tulemusena on meieni jõudnud väga vaieldaval kujul. Sellest hoolimata on tunduvalt ebausaldusväärsemad koraanikommentaariid, sunnakogumikud ja ajalooürikud, mis on küll kirjutatud selgelt ja arusaadavalt, kuid sealjuures läbinud väga tugeva nõ poliitkorrektsuse puhastustöö. Selline väide läheb vastuollu muslimite vaadetega; enamus islamiuurijaid suhtub nendesse allikatesse samuti kriitiliselt, kuid eitada nende kasulikkust islami uurimise seisukohalt täelikult ei saa; seda teeb vaid hüperkriitiline koolkond, mille väited leivad käesolevas töös nii austust kui kriitikat.

3) Muhamedile osaks saanud ilmutused said kirjaliku vormi Muhamedi eluajal või vahetul peale tema surma, esimeste kaliifide ajal; seega ajavahemikus peale Medinasse ümberasumist aastal 622 kuni kaliif Uthmani valitsusaja lõpuni aastal 656; sellist seisukohta jagab suurem osa koraaniuurijaid alates Nöldekesest tänapäevani (EI, *Kur'an*), sh. siinkirjutaja.

4) Neid kirjapandud ilmutusi, mille väikseimaks ühikuks on ajaat, võidi Muhamedi-järgselt ümber paigutada erinevatesse suuradesse, kuid nad on säilitanud oma algse sisu, ja enamjaolt ka väga täpselt

¹⁰ AH on inglisekeelne termin *After Hegira*, so islami ajaarvamise alguseks saanud 622. aasta suvel Mekast Mediinasse toimunud muslimite ümberasumine.

oma vormi. Siiski leidub üksikuid interpolatsioone. Selline on suurema osa tänapäeva koraaniuurijate seisukoht.

5) Suurad on ilmutatud Muhamedile protsessi käigus, mille olemusest suudab tänapäeva teadus teha vaid oletusi, sest ühest hinnangut ilmutuste varieeruva iseloomu tõttu Muhamedi eri tegevusperioodide käigus ei saa anda. Vähe on kasutatud islami uurimisel nõ abiteadusi, eriti psühholoogia ja lingvistika eri harude poolt.

6) Pole teada, kas lühemad suurad moodustavad omaette terviku või on nad säilmed esialgsetest pikematest suuradest. Pikemad suurad koosnevad eri aegadel ilmutatud osadest, ning nende osade kooslus tekitab sageli ületamatuid probleeme. Selline seisukoht läheb vastuollu klassikalise islamiga, kuid seda toetab suurem osa mitte-islami koraaniuurijaid.

7) Võimalik on määrata suurade ja isegi ajaatide ilmutamise aega. Saab rääkida Koraani eri osade kronoloogiast; isegi on võimalik väga põhjaliku (inimpõlve nõudva analüüsi kaudu) asetada kronoloogilisse järjekorrasse mitte ainult suurad, vaid ka ajaadid. Sellist seisukohta toetab tänapäeval suurem osa koraaniuurijaid, sh Kratshkovski, kuid mitte Bell.

8) Koraanikommentaari, sunnakogumike ja ajalooürikute alusmaterjalid *hadithid* ulatuvad äärmisel juhul 8 sajandi AD keskele, so 2 sajandi AH algusesse. Hilisem islami traditsioon on hävitanud enne seda olnud tegeliku, autentse sunna; hilisemate arengute käigus on välja kujundanud läbipääsmatu rajajoon, mida võib nimetada kogukondliku ja õpetlaste arvamuse – idžma kivistumiseks, mis alates 2. sajandist AH saavutas oma apogee 4 saj AH, mida peetakse ka islami uste sulgumiseks e. islami usu valmissaamiseks. Kõige enam toetab sellist väidet Harris Birkeleand oma töös *The Lord Guideth*.

Transkriptsioon ja nimed

Käesoleva töö eesmärgiks pole mitte osaline Koraanitõlge *per se*, vaid džihaadi kontseptsioonini viinud ideede arengu vaatlemine, mille käigus need džihaadiga seotud ajaadid ära on tõlgitud. Rahuldavaks koraanitõlkeks kulub aastaid ning heaks tõlkeks aastakümneid.

Nimede ja terminite puhul on lähtunud eesti keele normidest ja väljakujunenud tavast araabia nimede suhtes, mitte aga araabia nimede hääldusest (“Muhamed” mitte “Muhammad”, “Meka” mitte

“Makkah” jne), erandiks on sõna “muslim.”

Töö autor palub mõistvat suhtumist araabia keele transliteratsiooni suhtes, mis on läbi viidud ladina tähestikuga ilma spetsiifilisi sümboleid kasutamata (ī, ā, ū, ġ ja hulk teisi, mis araabia häälikuid väljendavad), sest esiteks, tänase päevani pole ühtset transkriptsiooni kasutusele võetud; teiseks, eesti keele seisukohalt puudub suurest osast erialases islamiteaduses kasutatavatest transkribeeritavatest araabia tähtede hääldusdetailide arusaamise võimalus (ķ, ŧ jne), ning kolmandaks ei võimaldanud käesoleva töö ajalimiit sellele suuremat tähelepanu pöörata. Ainsa erandi moodustab ülakomaga (‘) märgitav kurguhäälikut tähistav `ayn , milline eriline häälik sel moel Euroopa keeltes transkribeerimist leiab.

ESIMENE PEATÜKK

KLASSIKALISE ISLAMI DŽIHAADI TEOORIA JA PRAKTIKA

Klassikalise islami džihaadikontseptsioon

Džihaadil on Koraanis ja islami usus, ning nendega lahutamatult seotud poliitikaga, nii suur tähtsus, et sellest ei saa mööda vaadata olles muslim. On ju Koraan islami seisukohalt igavene Jumalasõna, mis on kaitstud igasuguse rikutuse eest, see on täiuslik ja eksimatu, inimkonnale saadetud viimase prohveti sõnum. Džihaad Koraanis aga on erilisel kohal, sest Koraani viimane kolmandik, mille käsud on ülimuslikud eelmise kahe kolmandiku käskude ees, moodustabki suuremalt jaolt džihaadi temaatika ning sellest pühakirjast kolmandiku eitamine oleks otsene jumalateotus. Seega võib väita, et ei ole võimalik olla muslim ehk Allahi taatele allaheitnu, olemata seejuures mudžahiid – usu nimel pingutaja.

Klassikalise islami džihaadi kontseptsioon on lahutamatult seotud riigikontseptsiooniga. Klassikalise riigikontseptsiooni aluseks on eeldus, et islam on universaalne usk, sest prohvet Muhamed oli inimkonnale Jumalalt (araabia keeles *Allah*) saadetud prohvet, kes kinnitab eelnenud prohvetite (enamus Piiblis mainitud) sõnumit ning juhib inimkonna, mis vahepeal on eksiteele sattunud eelnevate prohvetite sõnumi moonutamise pärast (tehes Allahi poolt ilmutatud pühakirjadesse meelevaldseid lisandusi), tagasi õigele teele. Seega on islam universaalne usk ning peab hõlmama kogu Universumit, ja kui vaja, siis peab see hõlmamine toimuma jõudu kasutades. Kuid islam tunnistab ka pühakirja omavaid kogukondi, reeglina peetakse nende all silmas kristlasi ja juute - *ahl al-kitab* (Encyclopaedia of Islam¹¹, *djihad*). *Ahl al-kitabiga* lõpeb muslimitel igasugune vaen kohe, kui need alluvad poliitiliselt islamile (Ibid). Pühakirja mitte omavad rahvad (paganad) saavad valida vaid kahe võimaluse vahel: astuda islami usku või saada maha tapetud muslimite poolt (Ibid).

Islami seisukohalt moodustab inimkond ideaalis ühe ülemaailmse riigi, kus kõik usuvad Allahisse.

¹¹ Edaspidi lühendina EI.

Selles riigis asuvad ka muslimite ülemvõimu all olevad *ahl al-kitab* kogukonnad, kes usuvad küll Allahit, kuid ei tunnista Muhamedi Allahi prohvetiks (Khadduri, 17). Seda maailmariiki valitseb kaliif, kelle käes on nii poliitiline kui ka usuline võim – ta on ühteaegu nii Caesar kui Paavst (Khadduri, 18). Selle universaalriigi eesmärk on viia ellu šariaati - jumalikku seadust, ning iga inimese eesmärk maapeelses elus on selle šariaadi täitmine (Ibid, 23). Šariaat seisab kogukondlike huvide eest, üksikindiviidi kaitseb ta vaid niipalju, kui selline teguviis ühildub kogukondlike, st. islami huvidega (Ibid, 26). Lähtudes universaalriigi kontseptsioonist, tunnistab islam rahvusvahelise õiguse üksnes ajutist iseloomu: see rahvusvaheline õigus kehtib niikaua, kuni ülejäänud maailma elanikkond saab muslimiteks või allub *ahl al-kitabina* muslimitele (Ibid, 44).

Islami seadus on personaalse iseloomuga (islami kogukonna liikme kohta käiv, olgu selleks muslim või *ahl al-kitab*, hoolimata tema asukohast), mitte territoriaalse iseloomuga (Ibid, 45).

Seega, kuna islam on universaalne usk, tähendab klassikalise džihaadi kontseptsiooni kohaselt džihaad islami levitamist (EI, *djihad*). Kui varem nähti selles levikus teiseusksete islami usku pööramist, siis viimasel ajal pigem islamiriigi laienemist (Peters, 3). Džihaadi eesmärk on selle universaalriigi loomine (Khadduri, 51). Muhamedi tegevususes džihaadis *Allahi teel* oli neli staadiumi: 1) rahumeelne kutsung Meka perioodil, 2) pärast hidžrat sõjategevuse algust Medinas muslimite kaitse eesmärgil, 3) uskmatute ründamine paganliku sunna poolt sõda lubaval ajal, 4) sõda paganatega ja *ahl al-kitabiga* igal ajal (EI, *djihad*). Nendel neljal perioodil ilmutati Allahi poolt Muhamedile igale perioodile omaseid käsk; kuid sõltuvalt sellest, et iga järgnev periood käseb Jumala kaudu teha midagi sellist, mis on vastuolus eelneva perioodi käskudega, siis muslimid on välja töötanud *naskh* (kehtetustamise) põhimõtte, millekohaselt uute käskude ilmutamine Muhamedile tühistab eelnenud käsud, kui need lähevad vastuollu uutega. Seega, rahumeelset kutsungit käskivad ilmutused tühistati muslimite kaitse eesmärgil sõdimist lubavate ilmutuste poolt, need omakorda uskmatuid rünnata lubavate ilmutuste poolt, ning need paganate ja *ahl al-kitabiga* sõda käskivate ilmutustega, mis jäid viimasteks Muhamedile Jumalalt saadetud käskudeks. Kõik need neli staadiumi avalduvad Koraanis.

Lähtudes sellest islami universalismist on *dar al-islam* pidevas konfliktis aladega, kus islam veel ei valitse; nende islamist väljapoole jäävate alade nimetus on *dar al-harb* – sõjatallermaa. Seega on džihaad vahendiks muuta *dar al-harbi* õigluse, tõe ja allaheitmise alaks - *dar al-islamiks*. Osad uurijad siiski pööravad tähelepanu asjaolule, et pole kindel, et Muhamed ise käsitles islamit universaalse, kogu inimkonnale mõeldud usuna (EI, *djihad*; Bolshakov, 155), kuid tema elu ajal alustatud rünnakud Bütsantsi valduses olevate kristlike alade vastu, väidetavalt tema poolt saadetud islami usu

vastuvõtmist manitsevad kirjad suurriikide valitsejatele, ning mis peamine, Koraani enda sõnum, annavad alust vastata jaatavalt sellele küsimusele.

Sõna džihaad on tuletatud araabiakeelsest verbist *jahada*, mille esmane tähendus on "pingutama millegi nimel", "endast kõike andma mingi eesmärgi nimel" jne (Lane, 473). Selle juriidilis-teoloogilis-poliitiline tähendus on "pingutama Allahi teel", st levitama usku Allahisse ning tegema Teda võidukaks maailma üle (Khaduri, 55).

Enamus islami õpetlasi on seisukohal, et džihaad on kollektiivne kohustus islami levitamisel, see tähendab universaalse islamiriigi laiendamisel. Seega on džihaad viie personaalse usualuse kõrval kuues, mitteametlik usualus. See tähendab seda, et mitte kõik muslimid ei pea džihaadist osa võtma, piisab, kui džihaadi teostamiseks on koos kriitiline arv mudžahiide (džihaadist osavõtjaid) džihaadi edukaks läbiviimiseks. Siiski tundub, et Muhamedi ajal oli džihaad personaalne kohustus, nagu ülejäänud viis usualust, ning kohustuslik igale muslimile, sest kõik käesolevas töös vaadeldavad ajaadid räägivad selle kasuks. Džihaadi kollektiivseks kohustuseks muutumine peegeldab arvatavasti hilisemaid arenguid, mis seotud ühtse islamiriigi laienemise lõpuga. Samas on kõik islami õpetlased ühel nõul, et džihaad on iga muslimi, sh ka naiste ja laste, personaalne kohustus vaenlase rünnaku puhul.

Islamimaailma rahu *dar al-harbiga* saab olla vaid ajutise iseloomuga ning rahulepingud ei tohi ületada 10 aastat, aluseks on võetud Muhamedi poolt 628. aastal sõlmitud Hudaibiyyah lepe Meka paganetga. Tingituna muslimite sõjalise edu lõppemisest peale esimest võidukat vallutuste sajandit, hakkas kehtima põhimõte, et seda ajutist rahu võib lõpmatuseni pikendada. Majid Khadduri järgi tähendab džihaad seega "permanentset sõjaseisukorda, kuid mitte permanentset taplust" (Khadduri, 64).

Džihaadi läbiviimine toimub kindlate reeglite kohaselt. Klassikalise džihaaditeooria peamise teoreetiku Abu'l-Hasan al-Mawardi (972-1058) teose *Al-Ahkam as-Sultaniyyah (Valitsemise seadused)* järgi jaguneb džihaad 2 kategooriaks: I Usklike, st muslimite vastu, II uskmatute ja *ahl al-kitabi* vastu (Khadduri, 74 – 84). Muslimite vastu on võimalik džihaad kuulutada välja usust loobumise – *riddah*, ortodoksest usust kõrvalekaldumise – *al-baghi* ja territoriaalse lahkulöömise – *al-muharibun* korral. Uskmatute ja nende *ahl al-kitabi* vastu, kes ei allu muslimitele, kehtib aga islami universalimist tingituna permanentne sõjaseisukord. Enamus džihaaditeoreetikuid nõustub, et enne džihaadi väljakuulutamist tuleb vastasele, kui ta on *ahl al-kitab* hulgast, anda võimalus islamisse astumiseks või

*dhimmi*ks (muslimite maksualune ja muslimite kaitse all oleva *ahl al-kitabi* kogukonnaliige) saamiseks; paganatele aga esitatakse võimalus astuda islamisse või võidelda elu ja surma peale. Tänapäeva džihaaditeoreetikud on enamasti üksmeelel, et praeguseks on islamist kõik inimesed maailmas kuulnud ning vahetult enne sõjalisi aktsioone uue kutse esitamine mittemuslimitele astumaks islami usku pole enam vajalik.

Džihaadist osavõtja peab olema muslim (siiski mõned õpetlased arvavad, et ka mittemuslimite abi võib kasutada – Khadduri, 84), täisealine ja vaimselt pädev, meessoost, füüsiliselt terve, majanduslikult sõltumatu (võlglasti sõtta ei lubata), ei tohi ülal pidada oma vanemaid, tohib sõdida vaid usu nimel, peab kuuletuma väepealikule (Khadduri, 84 – 87). Enamus islami õpetlasi on seisukohal, et tappa ei tohi džihaadi käigus võitlusvõimetuid (naised, lapsed, raugad, erakud, mungad) – kuid seda juhul, kui nad ei aita vaenlast nõu ega jõuga (Ibid, 104). Keelatud on ka materiaalse vara põhjendamatu hävitamine, kuid õpetlased pole ühtsel seisukohal, kas vaenlase alale jätta viljapuid, kariloomi, ehitisi jne vara, mida kaasa ei suudeta võtta; kaldutakse arvama, et see tuleb hävitada, kui vaenlane sellest varast muslimitevastaseks sõjategevuseks kasu saab (Ibid, 102). Džihaadi praktilise poole alla käivad veel keelud laipu rüvetada ning osade õpetlaste poolt väljaöeldud keeld kasutada tuld (näiteks nn kreeka tuli) vaenlase vastu, sest vaid Allah karistavat aegade lõpus tulega. Samuti on keelatud mürginoolte kasutamine ning linnade pommitamine katapultidega, kui selle läbi võivad hukkuda võitlusvõimetud inimesed või muslimitest pantvangid (Ibid, 104). Viiendik sõjasaagist läheb Allahile – so teda esindavale valitsejale. Sõjavangide saatuse otsustab muslimite juht lähtudes sellest, mis kõige kasulik *ummah*le (muslimite kogukond): ta kas laseb nad hukata, vabastab, vabastab lunaraha vastu, vahetab vangistatud muslimite vastu, muudab orjadeks (Khadduri, 127). Tähelepanuväärne on džihaadi teoorias ka põhimõte, mis erandlikult *dar al-harb*ist peab Etioopiat neutraalseks alaks, mille ründamine on muslimitele keelatud (ibid, 253), seda väidetavalt Abbessiinia kristliku valitseja poolt pakutud kaitse ja peavarju tõttu muslimitele islami tekkides.

Sellised on džihaadi teooria põhilised seisukohad kümnete džihaaditeoreetikute kompendiumina. Tuleb silmas pidada seda, et juba islami teisel sajandil tekkis lahkarvamusi siintoodud "keskmise" džihaadi kontseptsiooni suhtes. 723. aastal surnud teoloog Wasil ibn 'Ata arvas, et hoolimata *naskh* printsibiist on jõus Koraani keeld sõdida pühadel kuudel (EI, *djihad*); tema kaasaegne Sufyan al-Thauri oli seisukohal, et džihaad on kohustuslik vaid kaitse-eesmärgil ja et arvukad Koraani käsud uskmatute ja *ahl al-kitabi* ründamiseks omavat vaid soovituslikku iseloomu (Ibid).

Shiitidel pole peale nende viimase imaami varjatud olekusse asumist 9. sajandil üldse võimalik džihaadi välja kuulutada, sest selle väljakuulutamise õigus on vaid imaamil. Samas aga tekib juba paarkümmend aastat peale Muhamedi surma kharidžiitide liikumine, mille olemuslik alus on pidev džihaad eelkõige nende muslimite vastu, kes ei jaga nende arusaama islamist – ning järgneva paari sajandi jooksul hukuvad nad oma džihaadi käigus valimatult muslimite mehi, naisi ja lapsi – kõiki, kes nendega ühel meelel pole.

Valdavaks saab aga kesktee, mille näiteks on Ibn Rushdi (lääne kultuuriruumis tuntud Averroes nime all) töö *Bidayat al-mujtahid*, mis kordab üldiselt eeltoodud põhimõtteid.¹²

Džihaad ajaloo

Nagu eeltoodud kahe näite varal näha on, võib džihaadi mõista väga erinevalt. Rahumeelse suuna pooldajad on kuulutanud džihaadi "võitluseks kurjusega enda sees ja ühiskonnas", "tubliks õppimiseks ja töötamiseks", "võitluseks rassilise diskrimineerimise vastu" jne. Üks Iraani ministeeriume kannab nimetust *Ministry of Jihad-e Sazandegi* - see valitusasutus tegeleb riikliku elamuehitusprogrammiga. Pingutada selliste eesmärkide nimel on üllas võitlus. Islamit eristab kõige enam teistest uskudest äärmiselt praktiline suhtumine maapealse elu staadiumisse (selles suhtumises vist peitubki niivõrd suur populaarsus).

Kuid iga islamihuviline on kindlasti kuulnud ka džihaadist teises kontekstis. Näiteks liikumise *Laskar Jihad* näol, mille arvel lasub enam kui 10 000 Indoneesia kristlase elu. Või rühmitusest *Harakat ul-Jihad-i-Islami* tegevusest Kashmiris; või Egiptuse presidendi Anvar Sadati mõrvamisest *Islamic Jihad* poolt 1981. aastal; Jeemenis tegutseva *Islamic Jihad* poolt tapetud kristlikest misjonäridest, ning viimasel ajal kindlasti Sudaani valitsuspartei *Rahvuskogress* ettevõtmistest, mille loosungi all "Džihaad, võit ja märterlus" on hukkunud u 2 miljonit mustanahalist kristlast ja animisti, on tekitatud uus genotsiid Darfuris ning mis miljoneid allaheitmatuid mustanahalisi hoiab orjapõlves. Poliitiliste ja sõjaliste ettevõtmistega seoses on sõna džihaad vägagi pahaendeline.

Islamimaailma targad on 19 – 20. sajandil avaldanud väga vastukäivaid seisukohti džihaadi kohta nii

¹²Tema džihaadi käsitlus inglisekeelse tõlkena toodud ära: Peters, Rudolph. *Jihad in Medieval and Modern Islam*. Leiden, 1977. Lk 1 – 25.

äärmusrahumeelse kui äärmussõjaka seisukoha kaitseks ning need seisukohad on vägagi tuntavad olnud reaalse tagajärjedena poliitikas. Väljapaistvaimad rahuparteilased on läbi ajaloo sellised suurkujud nagu Rashid Rida, Jamal al-Din al-Afghani ning Ahmadiyyah liikumine; nende tuliseimad vastased on äärmuslased Hasan al-Banna, Sayyid Qutb, Abu Ala Mawdudi, Ruhollah Khomeini ning uue põlvkonna võitlejad Bin Laden, al-Zarkawi jt.

See, mida tähendab džihaad poliitilisel ja ajaloolisel areenil, jääb selgusetuks ka selle lätete juurde ajas allikate kaudu tagasi, 7. sajandisse liikudes. Korduvalt oleme olukorra ees, kus väljakuulutatud džihaad reaalsuses lahkneb džihaadi kontseptsioonist ning sajandite jooksul koguneb hulk üksteisest erinevaid džihaadi avaldumisvorme, kuigi nende teoreetiline baas on Koraanile põhinedes olemuselt samaks jäänud, kuid mõnevõrra edasi arendatuna islami traditsiooni poolt. Pidevalt esineb islami 14 sajandi jooksul olukordi, mil me ei leia ei allikatest džihaadi sealt, kus see peaks eriti selgelt avalduma – näiteks ristisõdade puhul, samas leiame ta sealt, kus teda oodata ei oskaks, näiteks wahhabiitide korraldatud tapatalgute puhul kaasmuslimite vastu.

Juba muslimite suur väljatung Araabia poolsaarelt paar aastat peale seda, kui Muhamedile oli ilmutatud Koraani viimane, suura 9, mis käseb valimatult võidelda nii paganate kui ka kristluse ja judaismiga, ei anna suuremas osas allikatest mingit märki usu eest võitlemisest või sellest märterluse püüdest, millele Koraan usklikke õhutanud on. Võimalik, et põhjuseks on allikate autorite endi meelsus, sest kirjutati need tööd sajandeid peale nende suurte vallutuste toimumist, islami kultuuri õitsenguajal 9 – 12 sajandil, mil esimeste põlvkondade usuinnukus oli lahtunud.

Kuid selline eeldatav tollaste autorite allikatesse sisse viidid retrospektiivne usuleigus siiski ei seleta probleemi, sest araabia allikad põhinevad suuremalt osalt varasemate põlvkondade ütlustel – *hadith*, mida täpselt edasi antakse nende sisu muutmata. Edastada neid *hadithe*, mis väidetavalt Muhamedi või tema kaasvõitlejate suust pärinesid või nende tegevust kirjeldasid, võimalikult täpselt – see oli ajaloolase põhiülesanne. See aga tekitab probleemi, sest osade ajaloolaste töödes kasutatud *hadithid* on sõjakad ja džihaadi toetavad, teistel ajaloolastel aga, mis sama ajastut, ja vahel isegi sama sündmust vaatlevad, pole sellest sõjakusest jälgegi.

Võtame näiteks araablaste suurte vallutuste alguse. Muslimite vastu sõdinud bütsantslasi ja pärslasi nimetatakse küll sageli sõnaga *kafir* – uskmatu, ning viidataks langenud muslimitele kui märtritele, kuid ei džihaadist ega usupuhangust reeglina ei räägita. Nende suurte vallutuste peamisi allikaid,

Baladhuri "*Futuh al-buldan*" käsitluses Süüria vallutamisest aastatel 633 – 640, mis hõlmab 64 lehekülge, ei mainita mitte kordagi usu eest sõdimist – džihaadi, ega ole seal kuskil tunda ka erilist usuinnustust. Ometi on arvatud, et Muhamedile ilmutatud viimaseid Koraani suurasid 9. on just mõeldud muslimite õhutamiseks asuda Palestiina alasid vallutama (Bell, Qur'an 171; Kratškovski, Koran 551). Samasugust külmust kohtame kõigist teistest allikatest, mis vaatlevad Palestiina vallutamist¹³, va ühes Mednikovi toodud allikatest, mille autoriks on 13. sajandil elanud An-Nawawi, mis küll ei vaatle Palestiina ja Jeruusalemma vallutamist usuprisma läbi, kuid milles korduvad väljendid "usu eest sõdima", "langema usumärtrina" või vallutustest osa võtnud vanameeste kurtmised, et nad sõjaväljal usu eest ei langenud ja peavad kodus rahulikku surma ootama.¹⁴ Teistes kümnetes Palestiina vallutamist käsitlevates töodes ei leia me sellistki lõivu džihaadile.

Samal ajal aga peamises allikas, mis kirjeldab Egiptuse vallutamist aastail 640 - 642, Al-Hakami teoses *Futuh al-Misr* vastupidi, toonitatakse korduvalt ka tavaliste sõjameeste indu surra Allahi eest ususõjas: "Ja kui meid viimseni maha tapetakse, siis on see meile parim võimalus jõuda Allahi palge ette ja paradiisi, ega ihale muud meie silmad ega süda... Ega pole ühteainsamatki meist, kes ei palvetaks hommikul ja õhtul, et Allah kingiks temale märtrisurma... On Allah käskinud meil sõdida islamist keeldujate vastu" (Al-Hakam, 88 – 89). Samasugust džihaadi indu võib kogeda ka peamisest Kaukaasia vallutamist käsitlevast allikast, Al-Kufi tööst *Kitab al-Futuh*, milles korduvad motiivid "oma hinge pühendamine Allahile džihaadis" (Kufi, 32), õhutused "kiirustage paradiisi" (Ibid, 40), kirjeldused rahva seas tekkinud usupuhangutest uute vägede kogumisel sõjakäiguks (Ibid, 46), väljendid nagu "polnud kedagi, kes poleks hobuse seljas lahingusse tormanud, et surses õnne otsida" (ibid, 55) jne.

Sellise džihaadi suhtumise ja ususõjainnukuse teise äärmuse moodustavad õhutused usklikele võitlema ja surema Allahi eest shiitide tähtsaimas ütluste kogumikus, mis lausutud 7. sajandi keskpaigas Imaam Ali poolt. Näiteks üks paljudest õhutustest: "Sest on džihaad väravaks taevavärvatest. Avab Allah

¹³Н.А. Медниковъ. ПАЛЕСТИНА отъ завоеванія ея арабами до крестовыхъ походовъ по арабскимъ источникамъ . С.-Петербургъ, 1897, 1903. Православный Палестинский Сборник, 50-й выпускъ. Selles 4-köitelises töös on vene keelde tõlgitud ja põhjalikult kommenteeritud kõik araabiakeelsed ajaloo- ja geograafiaallikad, mis käsitlevad Palestiinat alates selle vallutamisest araablaste poolt 7. saj kuni 14 saj. Kokku 30 ajaloolast ja 20 geograafi; maht 2792 lk. Ajaloolaste andmed Palestiina kohta on II köites, enim huvipakkuvad on: Abu Hanifa ad-Dinawari, lk 91 – 93; al-Yakubi, 94 – 125; al-Tabari, käsitleb alates 629aastast kuni 915. aastani, lk 126 – 264; Ibn Abd ar-Rabbihi, 295 – 306; al-Masudi, 307 – 323; Ibn Miskhawaikh, 324 – 327; at-Turtushi, 391 – 400; Ibn al-Athir, 401 – 528, Palestiina vallutamisest temal lk 410 – 452; Kemal ad-Din, 529 – 537; Al-Mekin, 538 – 544, edasi, kuni lk 568 kasutab kristlikke allikaid; Abu al-Faradh, 599 – 601; Abu-l-Fida, 602 – 610; Al-Makdisi, Jeruusalemma vallutamisest 612 – 618; Ibn Khaldun, 628 – 633 Palestiina vallutamine; Al-Makrizi, 646 – 689, kuigi suurema osa toodud lehekülgi käsitleb hilisemat aega, pöörab suurt tähelepanu kristlastele.

¹⁴Mednikov, II, 569 – 580; An-Nawawi kroonika leheküljed: "asuma sõdima usu eest" lk 176 – 177, 297, "langema usumärtrina - šahiidina" lk 192 – 193, 340, 501 – 502 jne.

selle oma lähedastele, ning see on jumalakartlikkuse rüü, ja soomustega kaetud Allahi kindlus, ja kindel kilp. Ja kes džihaadi hülgab – selle tahab Allah riietada põlastusväärseesse rüüsse ja mässida sisse kannatusse; ning lüüakse teda põlguse ja tühisusega, ning kaetakse tema süda paljusõnalisusega; ning võetakse temalt tõde džihaadist puudumise pärast ja asetatakse tema peale alandus, ning keelatud on tema suhtes õiglane kohtlemine. " (*Nahdž al-Balaghah*, Sermon 27).¹⁵

Seega võimaldavad varase islami allikad samasugust lähenemist džihaadi küsimuses nagu tänapäevased: raske on öelda, kui suurt osa etendas džihaad araablaste vallutuste käigus. Hadithidest võib leida väga erinevaid seisukohti. Suur osa allikaid ei võimalda eeldada džihaadil suurt osa, kuid leidub ka vastupidiseid näiteid džihaadi ning märtrisurma erilise rõhutamise näol, kusjuures tähelepanuväärne on asjaolu, et kõik need allikad põhinevad *hadithidel*, mis ühte moodi ja ühe kaugele ajas tagasi välja jõuavad, vähemalt väidavad seda. Ja mis peamine, nende allikate põhjal võivad oma väiteid kinnitada, toetudes sama ajajärgu allikatele, nii džihaadi kui rahumeelse islamipropaganda ja maailmaparandamise kuulutajad, kui ka vihased uskmatute vastu sõja propageerijad. Selline vastuolu džihaadi avaldusvormide tõlgendamises saab omaseks kogu järgenevale, 14 sajandi pikkusele muslimite “pingutusele Allahi teel.”

Huvitaval kombel ei tekitanud risticõjad esialgu muslimites mingit usupuhangut ega džihaadipropagandat. Ajastu üks peamisi muslimite allikaid, Ibn Munkizi *Kitab al-'itbaar* kirjeldab oma mahukas töös äärmiselt realistlikult kümneid kokkupõrkeid frankidega, kuid sõja usuline dimensioon ilmneb tema töös vaid ühel korral (Munkiz, 228). Risticõdijatesse suhtumise ja usuparadigmat iseloomustavaks näiteks võib pidada 1108. aastal peetud Manbidž lahingut, milles kohaliku muslimi üliku Jawali ja Edessa risticõdijate juhi Baldwini ühendvägi sai lüüa Aleppo muslimist valitseja Ridwani ja Jeruusalemma kuninga Tankredi ühendväelt (MW, Vol. 93-2. 2003, *The Crusades: An Eastern Perspective*, p. 260).

Sellisest usuleigusest ja hetkepoliitika prevaleerimisest usuküsimuste üle ahastusse sattunud islami õpetlane Ali ibn Tahir Al-Sulami kirjutab 12. sajandi alguses “esimese täelikult džihaadile pühendatud teose” (Dajani-Shakeel) *Kitab al-Jihad*, milles selgitab džihaadi põhimõtteid, ärgitab muslimeid täitma oma kohust Jumala ees džihaadi näol ning kuulutab ette risticõdijate purustamist.¹⁶ Alles 12. sajandi teisel poolel, mil araabia kirjandus ja luule võtab enda kanda selle džihaadi õhtutamise koorma ning

¹⁵ Tõlge araabiakeelsest originaalst.

¹⁶ Katkendid sellest tööst: Ali ibn Tahir Al-Sulami. *Kitab al-Jihad*. Journal Asiatique 254 (1966), pp. 206-22.

Egiptuses tuleb võimule ülimalt usklik, tagasihoidlik ja suuremeelne Saladin, võib hakata rääkima džihaadi idee laiemast kandepinnast ristsõdade seoses.

Et arusaam džihaadist ja selle praktiseerimine võib võtta väga erinevaid vorme, ilmneb järgmise suurema islami sõjalise ettevõtmise, Väike-Aasia ja Balkanite vallutamise näol türklaste poolt. Seldzhukkide poolt Anatooliasse juhitud oguused kutsusid endid austavalt "uskmatute hävitajad", kuid naaberalade muslimitele oli kombeks kaevata nende kui halbade muslimite peale (Gordlievski, 197) ning nende usukaige käitumine tekitas tõsiusklikes sunniitides ahastust (Zhukov, 140; Gordlievski, 213), sest tegelikult olid need "uskmatute hävitajad" oma maailmavaatelt poolpaganad-poolkristlased (Zhukov, 141; Gordlievski, 198). Võib väita, et nende islamilikkus 12 – 13 sajandil avaldus vaid loosungites islami eest sõdimises.

Peagi aga omandas see "paganlik džihaad" uue iseloomu, kui mongolite survele saabusid 13 – 14. sajandil Väike-Aasiasse fanaatilised dervišid, kes ... "joovad veini, tarbivad narkootikume, elavad boheemlaslikku elu, kuid väljendavad oma usku *ghazw* (piirisõda - autor) käigus ekstaasis vaenlaste peale tormates ning endaga naisi ja lapsi surma kaasa tõmmates" (Gordlievski, 203). Peale seda, kui *ulamadel* (islami õpetlased) õnnestub võita uue tõusva poliitilise jõu, Osmanite, südamed ja tõrjuda see "dervišide šamanismist ja kristlusest segatud mõju" (Gradajeva, 57), saabub 14 – 15 sajandil ajastu, mida võib nimetada täielikuks ususalivuseks. Näiteks Umur Aidonuglu kirjas Clement VI-le rõhutatakse, et "mingist ususõjast kristlastega ei saa juttugi olla, sest on ju Kristus üks islami prohvetid" (Zhukov, Egeiskije, 134). Nad võtavad endale kristlikke ja paganlikke nimesid (Zhukov, 141), kasutavad kristlasi oma sõdades ja võtavad neid teenistusse (Radujev, 101 – 114), peale Konstantinoopoli vallutamist 1453. aastal kuulutavad ennast Bütsantsi imperaatorite järglasteks (Zhukov, 144; Runciman, 154, 203 - 204), ning väidavad endise Rooma riigi idaosade juriidilist üleminekut oma võimu alla (Johnson, 152).

Kuid selline ususalivuse paistel toimunud riigi laienemine toimus ühe olulise erandiga: nende võitude aluseks saab kristlusest islamisse pööranud noormeste janitšaride vägi. Ning need fanaatikud ja neid õhutavad Osmanid ei hooli "Allahi teel" käies ühestki klassikalise džihaadi reeglist: nende sõnamurdlikkus, võitlusvõimetute tapmine, keelatud sõjameetodite kasutamine on põhjuseks, miks Euroopas tekib islamist kui ülimalt vägivaldsest usust sajandeid, ka tänapäevani, püsiv ettekujutus.

Millise kaalutletusega teritavad usu suhtes ükskõiksed olevad Osmanite sultanid seda jumala mõõka

janitšaride näol, saab selgeks kahest peamisest allikast: janitšariks võetud ja seejärel Osmanite valdustest põgenenud ja kristlusesse tagasi astunud 15. sajandi autori Konstantin Mihhalilovitši teosest *Janitšari märkmed*, mis toob esile janitšarde hiilgeaja, nende võitlusmeetodid ja nende usu sügavuse; teiseks allikaks on 17. sajandil kirjutatud janitšaride väeosa seaduste tekkimise ajalugu *Mebde-i kanun-i*, milles leidub väga põhjalikke tähelepanekuid ja soovitusi fanaatiliste džihaadi-sõdurite väljavalimiseks kristlaste seast, meetodeid nende kristlike noorte islami usku pööramiseks ja sõjavaimu kasvatamiseks.¹⁷

Kuid viimane nimetatud allikatest kurvastab juba põhjalikult selle üle, kuidas see janitšaride hiilgeaeg möödab on ning püüab leida vastust küsimusele, et miks endised vaprad ususõdurid on muutunud laiskadeks ja äraostetavateks parasiitideks. Seda džihaadiinnustuse möödumist tunnistab kaudselt Osmanite 16. sajandi peamisi allikaid Mustafa Naima *Annaalid*, milles kristlasi nimetatakse küll "raevunud sigadeks lahingumöllus" (Naima, 25 - 26), kirjeldatakse, kuidas sisepiiratud türklased tapavad oma naised ja lapsed ning tormavad vaenlasega lootusetusse lahingusse (Naima, 22), kuid kordagi ei maini kroonika usu nimel sõdimist. Busbecqi kirjeldus Osmanite impeeriumist *The Turkish Letters* hakkab aga juba 16 sajandi keskel andma vihjeid sellest "Euroopa haigest mehest", ning Osmanite poolt 1914. aastal väljakuulutatud džihaad Antanti vastu on selle taustal kuulsate, kuid pöördumatult möödunud džihaadi-aegade irooniline järelkaja.

Seega võib selle Osmanite näite põhjal väita, et džihaadil on palju väljendusvorme, vahel isegi seal, kus ühegi kriteeriumi järgi usu nimel pingutamist esinema ei peaks, ning aina üllatavamates kohtades võib rääkida džihaadi esinenisest. Näiteks džihaadi-sõdurite traditsiooni säilimine Bosnias, mida Euroopa allikates kutsuti "janitšaride Eldorado" (Zheljaskova, 176). Ja seda siis, kui Osmanite juures džihaadi innukus *Tanzimat* reformide käigus lõpliku hoobi saab. 1830. aastatel asuvad bosnjakid Allahi teele: toona Banja Lukas lehvima hakanud prohvet Muhamedi roheline lipp ning sultan Abdül Azizi uhkus sealsete islamisõdurite üle (Moreau, 267 – 271) andis endast märku ka 1990. aastatel Jugoslaavia kodusõja ja *dar al-islami* arvukate mudžahiidide osavõtu näol sealsetes sündmustes.

Et aga džihaad võib olla ka eelkõige vaimne ideaal, abstraktsioon, ning seejärel selle maine elluviimine, mitte eeltoodud näidete põhjal vaid tööriistaks valitsejate käes, saab kinnitust 12 – 13. sajandil tegutsenud *tawhidi*-kuulutaja Ibn Tumarti jüngrite tegevusest Magribis ja Andalusias.¹⁸

¹⁷Kriteeriumid kristlike poiste valikuks: lk 51 – 59.

¹⁸Publitseeritud allikad kahjuks praktiliselt puuduvad Ibn Tumartist, tema töödest säilinud vaid katkeid. Korraliku ülevaate

Või sarnast ideoloogiat kandvate wahhabiitide tegevus 18 – 19. sajandil Nedždis Abdul Wahhabi ja Ibn Saudi koostööna. Wahhabiitide ideoloogia on segu kharidžismist, 14. sajandi juristi ja äärmusmuslimite vaimse isa Ibn Taimiyyah (1263-1328) vaadetest, islami karmima õiguskoolkonna hanbalismi ettekirjutustest ja Abdul Wahhabi ideedest. See segu on vabalt kättesaadav Euroopas islami kirjandust müüvates poodidest raamatuna *Kitab al-Tawhid*.¹⁹ Wahhabiitide auks tuleb tunnistada, et vaadeldud džihaadi avaldumisvormidest on nende puhul ideoloogia ja praktika käinud kõige tihedamalt käsi-käes. *Kitab al-Tawhidi* õhutatav peamine sõnum, *tawhid* (ainujumalus), ning seda rikkuv *shirk* (Jumalale kaaslaste omistamine), sundis wahhabiite ette võtma totaalset puhastust kõrbes ja beduiinide südameis. Seda loomulikult džihaadi läbi, mida korraldati põhimõtetel, et kõik muslimid, kes pole nõus wahhabiitide arusaamaga islamist, on usust taganejad ning seega ära teeninud surma, ning sellise otsuse täideviimisega kiirustamist pidasid nad jumalakuulekuse tunnuseks.²⁰ Wahhabiitide džihaadi paradoks aga on selles, et kuigi nende poliitilist tegevust ei kiitnud heaks ükski suurvõim, peeti ideoloogiat, mis tegelikkuses seda taunitavat poliitikat ellu viis, üksmeelselt puhtaimaks islami avaldumisvormiks Muhamedi aegadest saadik, seda ka wahhabiitide vihasemaite vaenlaste, Al-Azhari *ulamade* arvates. (Vasiljev, 81).

Kuid džihaad on ajaloo jooksul avaldunud ka reaalpoliitikast kauge müstilise ulmana, mis sunnib trotsima maiseid realiteete. Marco Polo jutustab, kuidas viimane Abbassiidide kaliif "asetas lootuse Muhamedi võitluslipule, ning otsustas purustada pisukese mongolite väe" (Marco Polo). Sarnast maise elu trotsi näitasid üles Sudaani mahdistid 1880. aastatel; või 1980. aastate iraani lapsed, kes paradiisiplastmassvõtmed kaelas, üle miiniväljade eneseõhkimisega regulaarvägedele teed rajasid.

Islamimaailma-sisest väga erinevat džihaadist aru saamise võimalust tänapäeval piltlikustab aga 1991. aasta Lahesõda. Saddam Hussein kuulutas välja džihaadi Lääne vastu, tuues ettekäandeks läänemaailma sõjavägede paiknemise islami aladel ning nendest lähtuvad rünnakud muslimite vastu; vastusena kuulutasid Saudi Arabia võimud džihaadi Saddam Husseinile (Johnson, 65). Ning 20. sajandi viimastele aastakümnetele on iseloomulik, et paljud islamimaade äärmusrühmitused on poliitilisele areenile ilmumist märkinud džihaadi kuulutamise oma riigi valitsejatele.

Ibn Tumartist ja almohaadiest saab EI vastavate märksõnade alt.

¹⁹Käesolevas töös kasutatud Muhammad Ibn Abdul Wahhab. *The Book of Tawheed*. Translated by Sameh Stauch. International Islamic Publishing House. 1998. Eraldi džihaadile seal pühendatud vähe ruumi, pt 31, 54 ja 60, kuid kogu kirjutisest kajab läbi lepitamatu vaen kõige mitteislamliku vastu.

²⁰Põhjalikumaid käsitlusi wahhabismi kujunemisest on Васильев АМ. История Саудовской Аравии (1745 г.- конец 20 в.) М., 1999. Lk 68 – 193.

Et aru saada, mida džihad ikkagi tähendab muslimite pühamais raamatus Koraanis, islami usu alusdokumendis, kuidas ta on tekkinud ja arenenud ja mis on tema peamised seisukohad muslimite pühakirjas – selleks pühendume järgnevast peatükist selle raamatu põhjalikumale analüüsile.

TEINE PEATÜKK

MEKA I PERIOODI SUURAD (610 – 613)

Vaenlasega võitlemise seeria: suurat 108, 104, 107, 102, 105, 92 ja 90

Peale palju poleemikat tekitavaid algussuurasad 96.1-5 ja 74. ning neile järgnenud kuulsat Abu Lahabi needmise suurat 111 ja kuraishiitidega konflikti kajastavat ja ainsana Kaabat mainivat suurat 106 jõuame Muhamedi isiklikku konflikti vaenlastega kajastavate suuradeni, mis Koraanis on numbrite all 108, 104, 107, 102, 105, 92 ja 90. Sellise Nöldeke-Kratškovski kronoloogiaga esimeste 11 suurade suhtes üldiselt nõus ka teised dateerijad Grimme, Weil, Blacher; ka Egiptuse standardi erinevus pole suur. W.Muiri liigitamine 6 perioodi asetab samuti enamuse nendest vanimasse perioodi. Suurade järjestus küll erineb, kuid kõik need Kratškovskil nimetatud 11 suurat on neil Meka vanima perioodi all. Nii palju, kui see tema meetodi järgi üldse võimalik, nõustub ka Bell osaliselt sellise vanima perioodiga.²¹

Kratškovski iseloomustab neid seitset lühikest suurat „vaenlasega võitlemise seeria“ (Kratshkovski, Koran, 654, märkus 1). Samas ei saa seda seeriat vaadelda džihaadi, sõja või uskmatuse seisukohalt laiemalt, sest praktiliselt midagi võimatu on öelda nende suurade iseloomu kohta, sest pole siin veel ei usku ega uskmatust teadliku kontseptsioonina ning nagu ütleb Rezvan, on sellised suurat liiga lühikesed olemaks iseseivad ilmutused (Rezvan, 34). Koraani vanimate suurade küsimus on seni ajani kõige enam lahkarvamusi tekitab probleem Koraanis, mis nõuaks omaette uurimust.

²¹ Grimmel suurat kronoloogilises järjestuses alates ilmutamisest: **111, 107, 106, 105, 104, 103, 102, 101, 100, 99, 108, 96, 95, 94, 93, 92, 91, 90, 89, 88**– seega temal langeb kokku 6 suurat; Weil: **96, 74, 73, 106, 111, 53, 81, 68, 87, 92, 89, 93, 94, 103, 100, 108, 102, 107, 109, 105**, - vaid 90 ja 104 jäävad kaugemale, kuid onesimeseperioodis; Blachere: **96:1-5, 74:1-7, 106, 93, 94, 103, 91, 107, 86, 95, 99, 101, 100, 92, 82**, Muir: temal esimene perioodi suurat nime all „rapsöödiad“, mis tema hinnangul ilmutatud Muhamedile enne kutsungit, ning dateeritud Muiril enne 610. aastat: 103, 100, 94, 91, 106, 1, 101, 95, **102, 104, 82, 92, 105, 89, 90, 93, 94, 108**, temal 96 ja **111** jäävad 2. perioodi, aastal 610, mille moodustavad 4 kuulutamise alguse suurat. (Muir, William, *The Coran: its composition and teaching*. 1896; pp 43-47); Egiptuse standart: **74, 68, 73, 74, 1, 111, 81, 87, 112, 89, 113, 94, 103, 100, 108, 102, 107, 109, 105, 113, 114, 112, 53, 80, 97, 91, 85, 106, 101, 75, 104, 87, 50, 90, 86, 54**; Bell ütleb, et puhtalt Meka perioodi suurat on: **92, 96, 104**; Meka perioodi suurat Medinas muudetud elementidega: **74, 90**; kõik teised temal **106, 107, 108, 111** – paigutatud määratlematute suurade alla; tema Medina perioodi paigutatav **105** sõnastusega „pigem Medina“ (Bell, *The Qur'an*, lk. 657); puhtalt Medina perioodi temal asetatud vaid **102**.

Usu ja uskmatusse suhte algus Koraanis, suura 86.15 – 17

Dateering: Kratškovski ja Nöldeke²² järgi ilmutamise järjekorras arvult 15.; Grimme – 22., Weil – 34., Blacher - 9., Egiptuse standart – 36., Muir – 29., Bell – Meka periood. Kõigi kronoloogiate järgi kuulub Koraani vanimasse järku.

Ajaat 17.iseloom: Suura 86.15 - 17 on esimene ajaat Koraanis, mida võib käsitleda usu ja uskmatusse omavahelise suhte vaatepunktist. Kratškovski järgi enamuse suurast, ajaadid 11 – 17 hilisema iseloomuga (Kratshkovski, Koran, 642); Belli arvates asi veelgi keerulisem: 15 – 17 hilisem ülejäänud suurast, kuid siiski Meka periood, kuid vaadeldav lõik asub Belli arvates selles suuras juhuslikult, sest kirjutatuna ajaatide 7 – 10 teisele poole, kanti seega vaadeldavasse suurasse sisse (Bell, The Qur'an, lk 649).

Teema: enamuse koraaniuurijaid nõus, et käsitleb mingit Muhamedivastast sepitsust (Kratshkovski, Koran, 642) , millesse Allah soovib Muhamedil rahulikult suhtuda ning loota uskmatusse tabava karistuse peale.

86.15: „Ning tõesti nemad kavatsevad pettust,

86.16: Ning kavandan mina pettust.

86.17: Ja ana ajapikendust uskmatusse, viivita nendega pehmelt/vaikselt²³.

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا
وَأَكِيدُ كَيْدًا
فَمَهْلَ الْكَافِرِينَ أَهْمَهُمْ رُؤْيَا

Seega algab usu ja uskmatusse omavaheline suhe Koraanis Jumala (Allah) manitsusega Muhamedile suhtuda uskmatusse mõistvalt ning mitte nendega konflikti otsida.

Medina jihadi-interpolatsioon, suura 73.10 – 11, 20

Kratškovskil see 23., kuid avaldatud arvamust, et vähemalt selle algus võib olla üks esimesi ilmutusi, sest väga sarnane esimeste hulka kuuluva suura 74-ga (Kratshkovski, 630; Bell, 613). Esimeste hulka kuulub ta Weili kronoloogias – 3; Blacheril 34. ja Grimmel 35., kuid ikkagi Meka perioodis, nagu ka Bellil: põhiliselt Meka, Medina täiendustega; Muiril ja Hirshfeldil aga hilisem, kuid samuti Meka

²²Kuna Nöldeke ja Kratskovski suurade kronoloogia on identne, siis edaspidi Nöldeke kronoloogiat eraldi Kratskovski omast välja ei tooda, kõik mida öeldud Kratskovsil kronoloogiaga seoses, võib identseks pidada Nöldeke kronoloogiaga.

²³Otsetõlge. Vrd Bell: „So respite the unbelievers, and give them respite a little“; Kratškovski: „Дай же отсрочку неверным, отсрочь им немного“; Arberry: „So respite the unbelievers; delay with them awhile.“ Samas sõna ruuidan päris täpselt ei saaks tõlkida „natuke“ vaid „aeglaselt, vaikselt“ - Girgas, 323; „vaikselt“ - Baranov, lk 320; „gently“, „softly“, „leisurely“ Lane, lk 1185. Aro tõlgib otse: „Suo siis uskottomille lykkäiys, suo rauhassa heille lykkäys!“ Kõik teised tõlgivad kui „for awhile“, mis mõtet ei moonuta va. Marmaduke, kelle ajaadi teisepoole tõlge „Deal thou gently with them for a while“ mõtet moonutab.

periood. Egiptuse standardis on suura 3. kohal, kuid üllataval kombel ajaat 10-11 märgitud Medina perioodi.

73.10: “Ja kannata väja, mis nad ütlevad.
11: Ning jäta Mind [nendega] – ja valeks
süüdistajad, hea elu valdajad – ja viivita nendega
väheke.”²⁴

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا
جَمِيلًا
وَدَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا

Täpselt sama fraas, mis vaadeldud suuras, va viimane sõna *fa-mahhila l-kafiriina amhilahum qaliilan*, kordub meie kronoloogia järgi 23. suuras, ehk natuke hiljem 73.11, mis samuti peaks kronoloogilise läheduse kasuks kõnelema. Huvitav on selle suura puhul viimane ajaat 20, mida kõik üksmeelselt peavad Medina perioodi kuuluvaks.²⁵ Belli arvates on see siia sattunud ajaatide 10 – 19 tagaküljele kirjutatuna (Bell, The Qur'an, lk 613), ja mida Kratskovski peab Badri lahingu järgseks ilmutuseks (Kratskovski, Koran, lk 631), ning mis loogiliselt võetuna ei saa kuuluda Meka perioodi oma ülesehituse, pikkuse, sõnastuse ega teemade, eriti aga väljendi: „وَأَخْرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ” ja teised, kes võitlevad Allahi teel“ tõttu, mis on väga tüüpliline Medina sõjaka perioodi väljend ning ei esine mitte kordagi Meka perioodi suurades.

Vaadeldavad 86.15-17 ja 73.10-11 annavad esmakordselt üldise suhtumise uskmatutesse: nendega konfliktist hoidumine, nende ütluste ja tegude väljakannatamine Jumalikus plaanis antav ajapikendus uskmatutele ning aina korduv väide, et Jumal ise karistab uskmatuid. Kuni Meka perioodi lõpuni (ja ka Medina esimestel aastatel, kuni suure murranguni, mis toimub aastatel 1 – 2 AH ehk 623 – 24), saab sellest üldine suhtumine uskmatutesse, mida pidevalt rõhutatakse järgneva 11 -14 aasta jooksul²⁶.

Samas ilmneb selle esimese meie poolt vaadeldava suura puhul irraliste Medina ajaatide esinemine Meka perioodis, mis väga tugevalt ähmastavad seda usu-uskmatuse ja džihaadi temaatikat, nagu siin ajaadist 20. näha võime, ning milliste ajaatide väljapraakimisele Meka ajast tähelepanu järgnevalt pööratakse.

Paradiis ja uskumine Meka perioodil, suura 85.11

Dateering: Kratskovski 22., Grimme 23., Weil 27., Blachere 43., Muir 31, Egiptuse standart 27., Bell:

²⁴ Kui 86.17 oli sõna *ruuidan*, siis siin on selle asemel *qaliilan* – otsetõlkes „natuke“, „väheke“.

²⁵ Va shiitlik kommentaator Mir Ahmed Ali, p. 1767, märkus 2764, kes näeb siin Muhamedi erilist soosingut Alile: *This verse being of the earliest revelations when the other companions had not yet then joined the ranks of the Muslims ...*“, kuid samas tunnistab *yukatiluuna* kohta: „The reference to those “fighting in the way of God” implies this verse to have been revealed at Madina when the Muslims were dragged into defensive wars.”

²⁶ Muhamedi esimene ilmutus (suura 96 või 74) islamiuurijate arvates ajavahemikus 610 - 613. Käesoleavs töös on usu-uskmatuse ja džihaaditemaatika murdepunktiks väljapakutud 1 - 2.AH e 623 - 624.

Meka materjalil põhnev ja Medinas ümber tehtud.

Kratskoski arvates võib see olla ka hiline interpolatsioon või Muhamedi enda hilisem interpolatsioon (Kratshkovski. Koran, 642); Belli arvates kõik veelgi keerulisem: suura jaguneb ajaatideks 1-9 ja 12-22, mõlemad Badri lahingu aegu ilmutatud; ajaat 10. lisatud täiendama 1-9. 11. ajaat lisatud aga 10. le julgustuseks: „*may have been intended to balance 10. by assuring believers of Paradise*“, kuid nagu sõnastusest näha ka muudes kohtades, ei suuda Bell ise midagi väga konkreetset kogu suura kohta öelda, va. et see, et jaguneb 1-9 ja 12-22 (Bell, The Qur'an, p. 646).

85.11 „Sest need, kes uskunud on ja teinud head – on nende jaoks paradiis, mille all voolavad jõed. See on suur pääsemine!“²⁷

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ

See on äärmiselt huvitav ajaat, mis pakub laia tõlgendamisvõimalust. Tüüpilise medina-aegse väljendi „kes usuvad ja võitleva jumala teel“ (*allazi amanuu wa jaahidu fi saabi llah*) asemel siin uskumine seotud mitte „pingutamisega allahi teel“ vaid *amilu s-salihati* so heade tegude tegemisega. Seega, kui Medina perioodil saavad paradiisi jumala teel pingutajad, so sõdijad, siis Meka perioodil on paradiis määratud heategijaile.

Teiseks, see ajaat esimest korda mainib Koraanis paradiisi, ning siit alates saab paradiisist Meka perioodi läbiv teema. Tähelepanuväärne on see, et kui Medina suurades paradiis seostub märtrite ja võitlusega, siis siin see seotud uskumise, jumalakatlikkuse ja kannatlikkusega. Näiteks: 79.36-41 paradiis jumalakartlikele, kordus 78.31-36; järgnevalt paradiis usklitele: 88.10-16; 89.25-30; 69.22; seejärel 52.20 pikim Koraanis leiduv paradiisikirjeldus, sh huuride mainimine; siis Koraani ilusaim paradiisikirjeldus 56.11-39, ning nii kuni meka III perioodi lõpuni 13.20-24, kuigi siin hakkab juba paradiisiga seonduma kannatamine usu nimel: هَجَوْا غَتَبًا أَوْ رَبَّصْنِي ذَلَّ أَوْ 13.22: „kes kannatavad püüeldes oma issanda palge ette...“ Samas ei pea *sabara* tingimata tähendama kannatamist füüsilises mõttes vaid ka kannatlikkust²⁸.

Kristlus seoses suuraga 52.45 – 48

²⁷ Bell: „For those who have believed and wrought the works of righteousness are Gardens through which the rivers flow; that is the great success.“ Kratskovski: „Ведь те которые уверовали и творили добрые дела, им – сады под которыми текут реки; это великая прибыль!“ Arberry: „Those who believe, and do righteous deeds, for them await gardens underneath which rivers flow; that is great triumph.“

²⁸ Vrd tõlkeid: Bell: „who endure patiently in desire of the favour of their Lord...“, Kratskovski „и те, которые терпели, стремясь к лики своего Господа,...“ aga Arberry „patient men, desirous of the Face of their Lord,...“ Nii Lane (p. 1643-44) kui Girgas (c. 429-30) pakuvad vastetena „kannatlikult ootama“, „välja kannatama“, „üle elama“ ja palju teisi.

Dateering: Kratskovskil, 40., Grimmel, 45., Blacheril, 22. ning Weilil kuuluvad Meka I perioodi; Muiril hilisem – 55.; sellise varase Meka perioodiga ei nõustu vaid Egiptuse standart – 78. ning Bell hinnang: üldiselt Meka, osalt lisatud ümbertehtud materjali Medinas.

Ajaatide 45 - 48 iseloom: ei Kratskovksi ega Belli arvates ei ole 45 - 48 samaaegsed; Kratskovski arvates ajaat 48 Meka II perioodist (Kratshkovski, Koran, 612-613); Belli järgi hulga lisanduste ja ümbertöötlustega suura, kusjuures kõik neli vaadeldavat ajaati eri aegadel: 45. algne, 46. hilisem (Bell kahtleb), 47. hiline Medina periood, 48. kohta selgus puudub, võimalik, et originaali hilisem ümbertöötlus (Bell. Qur'an, 535).

52.45: “Ning jätta nad seniks, kuni leiab neid nende päev, mil nad saavad välgust tabatud.

52.46: Päev, mil ei avita neid nende pettus mitte milleski ega ole neil kaitset.

52.47: Ning tõesti, neile, kes tegid liiga – neile on karistus lisaks sellele, kuid vähimad neist seda teavad.

52.48: Ning oota kannatlikult kohtumõistmist oma Issanda poolt, sest tõesti – oled Sina meie pilgu all, ning kiida oma Issandat kui tõused.”

قَدَرَهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ
يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ
وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ
وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

Eelnevates ajaatides 31-44, uskmatute hurjutamine Koraani ja Jumala mittetunnustamise pärast, ajaadis 34 ütlus: las loovad midagi sarnast Koraanile, või 36: ega pole nad loonud maad, 37: ega pole neil jumalikke aardeid. Kuid sellest hoolimata käseb Allah Muhamedil jätta nad viimse kohtupäevani omapead (45) ning Meka perioodile iseloomulik imperatiiv: „Ja oota oma Issanda kohtumõistmist“ -

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

Nagu edaspidi näeme, on see Meka perioodile iseloomulik käsk. Kui hilisema III meka perioodi suurades on ilmne VT mõju, või otsesed laenud, mis sunnivad näiteks Torrey't kõnelema Muhamedi õpetanud Babülooniast pärit juudist kui ainuvõimalikust lahendusest nii suurele judaismi mõjule Koraanis (Torrey, 40-45), või Margoliouthi väide, et islami teke judaismist on kindel fakt (Margoliouth, 82), siis vähemalt see esimene Meka periood annab tunnistust ilmsetest kristluse mõjudest, ning selles seni lõpuni vaidlemata „mõjude küsimuses“ tundub pigem õigus olevat Archeril ja Bellil, et islami tekkimisel on määrava tähtsusega kristluse mõju (jättes siiski välja järjekordsed äärmised väited, et Koraan on Abbessiinia kritlikult orjalt saadud kirjaliku vastused Muhamedi küsimustele (Bell, The Origin, 104-105) või et võeti Koraani mõistmiseks peitub järk-järgulises Piibli

ainese - mis Muhamedi ajaks saanud lausa „a part of Arab mind“ - arusaamises Muhamedi poolt²⁹ (Ibid).

Kristluse mõjude vastu varajases islamis on sageli toodud suurat 112:

- 112.1: „Lausu: Tema on ainus Jumal.
 112.2: Igavene Jumal.
 112.3: Ei sigita Tema ega sigitada Teda.
 112.4: Ja ei ole temale sarnast kedagi.“

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ
 اللَّهُ الصَّمَدُ
 لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ
 وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

Ning väidetakse, et juba prohvetluse alguses olevat Muhamed mõistnud kristluse otsustavalt hukka (Kratshkovski, 656). Siiski näib see suura pigem olevat Meka paganate vastu suunatud (Bell, Qur'an, 685; Bell, Origin, 67; Kratskovski Koran, 656) kui kristluse või judaismi vastu. Kui paika peab kronoloogia, mille järgi see lõik kuulub varasesse perioodi (Nöldeke/Kratskovski, Blacher – 44., Muir 12., Weil 23., Egipt. - 22) , ja kus me ei kohta ei kristluse ega judaismi vastu suunatud rünnakuid, siis saab see olla vaid paganate vastu.

Usu ja uskmatus vahele piiri tõmbamine, suura 109

Islami suhteid teiste uskudega reguleerivaks võib pidada ka I Meka perioodi viimaste hulka kuuluvat

²⁹ Üldiselt nõustudes Torrey väitega, et „*The paramount influence of Judaism is manifest in every part of the Koran*,“ (Torrey, 54), või kinnitusega, et judaismi mõju Koraanis on nii suur, et Muhamed pidi kokku puutuma reaalsete juutidega (Ibid, 25), tekib tema muidu väga huvitava töö kasutamise soov ja vajadus, et ta näitaks need allikad, mille põhjal ta väidab ulatusliku juudikogukonna, isegi omaette juudikvartali! (Ibid 45), olemasolu Mekas. Ükski teine autor ei märgi juutide olemasolust Mekas ning Torrey käsitus juutide asumisest Araabiasse peale Nebukadnezari surma aastal 561 e.Kr. Khaybari asutamisest juutide poolt samal ajal ning nende suurest osakaalust Yathribis ja mujal, ei saa siiski viia loogilise kuid meelevälise järelduseni, et Mekas oli suur juutide osakaal, millist arvamust toetab Torrey teise samasuguse arvamusega, et seal neisse eriline tolerants kaubanduskeskuse ja mekalastele omase ususalivuse tõttu (Ibid, 13-14). Allikatest on hästi teada juutide täpne paiknemine Hidžasis ning Dhu Nuwasiga seotud judaism Jeemenis, ning kui Mekas oleks mingigi märkimsiväärne osa juute leidunud vähemalt sajand enne Muhamedi, võib kindlalt väita, et Tabari või Ibn Hisham, Baladhuri ja teised sellest ka meile teataks. Ainsad viited juutidele Tabari *Tarikhis* Muhamedi Meka perioodi käsitledes on lk 1124, (Bahira hoiatus „hoida Muhamedi juutide eest, sest Jumala eest, kui nad teda näevad ja temas ära tunnevad selle, mis mina ära olen tundnud, siis püüavad nad temaga pahasti ümber käija“ (*wa ahzur alayhu yahuud fa-wallahu li-an ra'uhu wa arafuu minhu maa 'araftu li-yabaghunnahu shira'a*); lk. 1210 on mainitud Medina juute, nende tarkust ja ähvardusi medinalaste aadressil tülide käigus ütlustega, et prohveti saabumise aeg on kätte jõudnud, ning juudid järgivad seda prohvetit ning hävitavad medinalased; medinalased hirmunud sellest ja see oli üks stiimuleid enne juute jõuda Muhamedi nõ omaks tunnistada. Kui vastab tõele Birkelandi arvamus Tabari *isnadide* (hadithide edastamisahelad) mitteulatumisest ajas kaugemale tagasi kui 100 AH ning ka Tabaril lasub patt vana ja autentse traditsiooni mahasurumises (Birkeland, *The Lord Guideth*, 10, 28) ning kui Ibn Hisham juba varjab teatud nüansse Muhamedi elust (näiteks seda, et enne prohveti kutset oli ta paganlikest rituaalidest osavõtja – Birkeland, 28; seda toetab ka varseimaid araabia allikaid Al-Kalbi *Kitab al-asnam*, 19), siis ikkagi ei ole tõenäoline, et teatamata või märkamata oleks jäänud vähimigi juutide kohalolu või tegevus Mekas. Näiteks Tabari märgib ära lk. 1243 isegi selle, et Muhamedi tulekut Medinasse märkas esimesena üks sealsetest juutidest – kui ka sellised detailid leidsid kroonikates ära märkimist, siis raske on eeldada, et juudikvartaliid Mekas keegi ei maini. Ei *The Jewish Encyclopedia* ega *The Encyclopaedia of Islam* maini juutide olemasolu Mekas, esimene teatab oma 1902. aasta väljaandes, et juutide asuala ei ulatunud Araabias lõunapoolse Medinat (Vol. 2, p. 42), EI aga ei maini juute islamielse Mekaga seoses.

109. suurat. Ollakse ühel meelel, et see on sihitud kompromissi otsivate mekalaste vastu terava lahtiütlemise näol paganlikust usust:

109.1: “Lausu: Teie, uskmatud!

109.2: Ei kummarda mina seda, mida teie kummardate.

109.3: Ja ei kummardanud teie seda, mida mina kummardan

109.4: Ning pole mina selle kummardaja, mida teie kummardasite.

109.5: Ja ei kummarda teie seda, mida mina kummardan.

109.6: Teil on teie usk, ja minul minu usk.”

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ
وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ
وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ
وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ
لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

Seda võib pidada otsustavaks lahtiütlemiseks paganlikust usust. Selline otsustav ja avalik lahtiütlemine pidi saabuma mingil hetkel, ka juhul, kui alguses ei pidanud Muhamed ennast mitte uue usu loojaks judaismi ja kristluse kõrval, vaid vana monoteismi taastajaks, kristluse ja judaismi – või ühe nendest – järgijaks, nagu meil alust uskuda on. Kui käesolev kronoloogia paika peab, siis suura 109. ajaks välja kujunenud usu alused teevad vältimatuks totaalse lahtiütlemise uskmatutest ning uue kogukonna ideoloogilise eraldumise. Väljend „uskmatust“ tuleb sõnast *kafara* – „varjama“, „katma“. Kui Koraani vanimaid osasid on 74.10, siis on see mõiste kaasas käinud islamiga praktiliselt selle sünnist alates. Selgelt ja ühemõtteliselt esineb ta eelnevalt käsitletud vanimates ajaatides 86.17; 73.10 ja vaadeldavas 109. Seda terminit ja selle erivorme kasutatakse väga sagedaselt, alati valitseb negatiivne suhtumine selle islami seisukohalt hirmsaima asja - uskmatuse vastu, kuid enne Medina perioodi ajaate pole käsku rünnata uskmatuid.

Igatahes võib selle suura ilmutumist Muhamedile pidada tähtsaks murdemomendiks poliitilises plaanis. Nagu Meka perioodile omane, ei saa selle täpset aega määrata. Tabaril väitel toimub selle suura ilmutumine tuntumatest ja vähegi ajaliselt määratavatest sündmustest peale Abessiiniasse emigreerumist (aastail 613-615), Hisham klanni boikoti ajal teiste kuraišiitide poolt ning vahetult enne kurikuulsat nn Saatanlike värsside juhtumit (Tabari 1180-1195). Tabari järgi on enne vaadeldavaid sündmusi Muhamed asunud avalikule usu kuulutamisele – et see toimus enne uskmatutest ära pöördumist on loogiline –, kuid satub oma rünnakute tõttu Meka jumalate vastu aina suuremasse ebasoosingusse, mis viib avaliku konfliktini mekalaste ja nüüdseks vähemalt 40-45 inimeseni (Bolshakov, 77) kasvanud uue usu kogukonna vahel. Kuraishiidid olevat Muhamedile pakkunud järgmist tehingut: „Kummarda meie jumalat aasta – al-Lati ja al-Uzzat – ning kummardame meie sinu jumalat aasta. Vastas (Muhamed): [ootame] kuni näen, mis tuleb mulle minu Issandalt; ning saabus

ilmutus igaveselt tahvlilt“ (Tabari, *Tarikh*, 1185), ning Muhamed saanud suura 109, milles nii terav piir tõmmatakse ennast veel mitte selgelt määratlenud usu ja uskmatuse vahele.

Samas võis kõik ka teisiti olla ning suura 109 ei pruugi olla nii tähtis verstepost „meie ja nemad“ piiri tõmbamisel. Jätkab ju kohe Tabari oma ajalugu nn saatanlike värsside looga suuras 53. (Tabari, 1192 – 1196), mis käib risti vastu 109.suurale: Muhamed tunnistanud ilmutuses al-Lati, al-Uzza ja Manati „kõrgeteks kurgedeks, kelle eestkostet soovitakse³⁰“, mille üle kuraishiidid väga rõõmustanud ning kui Muhamed oli ilmutuse ette lugenud, siis kõik, nii uue usu pooldajad, kui ka paganad, koos Kaaba juures palvetanud. Hiljem oli Gibraail Muhamedile teatanud, et hoopis Saatan oli talle kõrva selle sosistanud (Tabari, 1193-1195) ning need „kurevärsid“ asendati praegu seal olevate ajaatide 21-23, mis ütlevad, et need kolm jumalat **إِنَّ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ** „pole muud kui nimed, millega teie ja teie isad neid nimetanud olete, pole Jumal saatnud nendega mingit võimu“ Igatahes on see väga segane lugu, kuid õigus tundub olevat autoritel, kes ütlevad, et mõeldamatu on sellise Muhamedi kohta käiva negatiivse loo suvaline väljamõtlemine.

Suura 1.7

Suura 1.7 Kordab eeltoodud ajaatide suhtumist uskmatutesse: nendega pole midagi ühist ning neil oma usk ja oma tee. Siinkohal ei saa nõus olla Kratsškovski väitega, et ajaadid 6-7 käivad juutide ja kristlaste kohta (Kratshkovski, Koran, 515). Pigem kaks võimalust. Esiteks, et kas ei kuulu see I meka perioodi lõppu, ega üldse Meka perioodi, vaid nagu Bell määratleb, 2-3 AH; või käib fraas **غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ** „mitte vihaaluste ega eksinute“ Meka paganate, mitte kristlaste ja/või juutide kohta (Bell, Qur'an, 1).

Meil pole mingit alust arvata, et ajaat 7. all mõeldakse kristlasi ja juute. Seda ei Belli-Archeri jt islamit otsustavalt mõjutanud kristliku algtõuke teooria, ei Torrey-Margoliouthi judaistliku algtõuke teooria kohaselt: ebaloogiline, et Muhamed kohe alguses astub välja oma õpetajate vastu. Selline tõlgendus ei tundu õige ka siis, kui Muhamedi tegevuse algfaas oli tema enda vaimusünnitis, olgu see siis Sprengeri-Nöldeke idee langetövest ja ärritusest (Sprenger, Bd 1, 207 - 235), Bartoldi teooria viirastuste nägemisest (Bartold, 615 - 616), Ahrensi narkootiliste ainete tarbimise teooria (Bolshakov, 69), Bolshakovi kõrbeolude koosmõjude tulemuse teooria (Bolshakov, 70 - 72) või psühhiaater Litško

³⁰ *Al-gharaaniku al-'ulii wa-inna shafaa'tuhunna turtdadii*

teooria oimuloo-epilepsiast tingitud nägemustest ja „ilmutustest“ (Bolshakov, 238): Muhamed sel ajal lihtsalt ei teadnud juutidest ega kristlastest praktiliselt mitte midagi, ja nendel vahet tegema ei hakka ta enne Medina perioodi.

Ainuke võimalus, mille Krathskovski nii jätab, on klassikalise islami, so alates II - III saj. AH tekkinud, Birkelandi sõnul „koraanitõlgenduse idžma“ (Birkeland, 8 - 11) seisukoht Muhamedist kui sünnist peale pühakust-prohvetist ja uue usu loojast ning juutide-kristlaste pühakirjamoontustest teadjast. Kuid raske oleks uskuda, et selline allikakriitik nagu Krathskovski sellist seisukohta toetaks

KOLMAS PEATÜKK

MEKA TEISE PERIOODI SUURAD (614 – 616)

Suura 54.45: väidetav viide Badri lahingule

Suura temaatika: enamuses uskmatutele pühendatud. Lugeses jääb mulje peagi neile saabuvast õnnetusest. Suura kuulub enamuse dateerijate arvates Meka perioodi: Kratskovski 49., Grimme 44., Muir 48, Blachere 50., Weil 50. Siiski peavad Bell ja Egiptuse standart ajaate 43-45 hilisemaks Medina perioodi lisanduseks ajaatides 54.44 - 45 leiduva militaarse fraseoloogia ja eelnevas ajaadis 43. arvatava juutide liigse enesekindluse tõttu (Bell, Qur'an, 547). Ka Kratskovski märgib sellist Medina perioodi asetamise võimalust (Kratskovski, Koran, 616). Ka Bukhari toetab viimast arvamust öeldes, et need 54.44 - 45 ilmutati Badri lahingu ajal (*Sunan*, Vol 4, rmt 52, 164).

Kuid terves suuras, sh ajaatides 43 - 45, toimub see uskmatute hurjutamine jumalikus plaanis, mitte muslimite kui Jumala tööriista läbi. See on eelmistele sarnane hoiatus Jumalalt uskmatutele ilma, et muslimid oleksid võitlejad või võitjad. See pole Medina perioodi imperatiiv „võitle nendega kus iganes...“, vaid tegevus toimub passiivis: lüüakse puruks. Kui eeldame, et see pole hilisem interpolatsioon – sest kindel pole selle Bell ning oma töö metodoloogias lähtudes jätame *tafsirid* sekundaarsele kohale - , siis see purustamine saab toimuda vaid jumalikus plaanis, sest vahetult eelnev ajaat 42, ja vahetult järgnev 46, eriti aga 51 ei jäta muud tõlgendamisvõimalust. Ka ajaadis 54 on paradiis lubatud jumalakartlikele, mitte Jumala teel võitlejatele. Võttes aluseks Belli pakutava “medina-aegset interpolatsiooni”, mille kasuks temal on toodud väidetav militaarne kontekst, (kuid minu arvates saaks vaadeldava lõigu medina-aegseks kuidagi

paigutada pigem ajaadis 43. sõna *zubur* kasutamise tõttu, ja juhul, kui seda tõesti saab tõlkida „pühakirjad“ tähenduses, nagu Bell ise seda teeb, mitte aga pole selle all mõeldud lihtsalt midagi kirja pandut³¹), ei näe ma siin mitte vähimatki inimese tegevust või viidet sõjategevusele või võidukale Badri lahingule, nagu islami eksegeedid seda näidata püüavad, ning milline traditsioon tundub alguse Baidawilt saanud olevat vastavat kohta kommenteerides ja mis ka alates Sale' tõlkest Euroopa keeltes laialt levinud on.

54.44: “Või nad lausuvad: me oleme võidukas hulk?³²

54.45: Purustatakse see sõjavägi ning pööratakse selg”³³

أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرُونَ
سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ

Seega on vaadeldavate ajaatide 44 – 45 puhul tegu tüüpilise meka-perioodi maist vastupanu eitava kontseptsiooni ja seda toetava sõnakasutusega. Samas tuleb tunnistada, et võimalik on ka Belli interpreteering, kuid kahjuks takistab selle omaksvõttu tema koraanimärkmete väljaandja kitsidus väga mahukate märkmete trükkimise suhtes, mistõttu peame tunnistama nagu Merril, et tõeliselt seda tööd me hinnata ei saagi, sest Belli mõttekõik on meile kättesaamatu selle trükikulude kokkuhoiu poliitika tulemusena

³¹Sest Meka perioodil ei oma kontseptuaalset tähtsust pühakiri, või *kitab* selles mõttes, et seal peab sisalduma ilmutus. Pühakiri usu autentsuse kinnituseks ilmub alles Medina perioodil. Seega on väga tähtis mõista, mida siin see *zubur* tähendab. Bellile see „*scroll*“, märkusega „*Psalms*“, mis otse viitab pühakirjale. Sama suhtumine ka Arberril – *Scrolls*, kuid mitte Kratškovskil – „*охранная грамота в писанию*“. Seega, teiste tõlkijate käsitluses mitte nii kitsalt määratletav, mitte ainitiselt mõistetav „*scripture*“ või „*писание*“. ka Arol „*kirjoissa*“. *Zubur*, (ains *zabuur*) tähendus: "kirjutatu", "kiri", "raamat" - võime seda vaadata nii vihjena pühakirjale ja asetada selle Medina perioodi, või vaadelda seda lihtsalt kui "midagi kirja pandut". Lane jätab siin mõlemad võimalused lahti – vt lk 1210, 3. veerg sõna *zibrun*. Loomulikult kasutas Lane oma põhjaliku töö koostamisel vaid seda, mis määratletav käesoleva töö seisukohalt "idžma-järgne kivistumine", mis lisaks teoloogilistele aspektidele haaras endasse ka keele kui semantiliste väljenduste võimalused.

³²Väljend „*džamii'un muntazirun*“ peaks tõlgitama „võidukas“, ehk verbi *nasara* VIII radikaali *intasara*, mitte I radikaali *nasara* järgi, sest vastasel juhul peaks seal olema *mansuur* – „abisaa““. Ei tahaks siinkohal nõustuda Kratškovski tõlkega „*вместе все помощники*“, Arbery „*we are congregation that shall be succoured*“, Ali „*we are a host joined together to help each other*“, veelgi vähem Osmanovi „*мы все будем помогать друг другу*“, Shakiri „*we are a host allied together to help each other*“ või Sablukovi „*нас много, мы защитим друг друга*“. Pigem Belli „*we as a body will get victory*“, Marmaduke „*we are a host victorious*“, Aro „*Olemme voittoisa joukko*“, või kohmakalt vanamoodsad: Sale „*we are a body of men able to prevail against our enemies*“, Blacher „*Nous nous vainrons tous et nous serons vainqueurs*“, Ullmann „*Wir bilden eine Gesamtheit die ihm (Mohamed) weit überlegen ist*“. Tundub, et nimetatud tõlkijate eelistustest võib järeldada nende poolt kasutatavaid kommentaare.

³³Tähenduses, et see sõjavägi sunnitakse põgenedes selga pöörama. *Yuwalluuna d-dubura* – jällegi passiiv, mida aga kõik, va. Osmanov, aktiivina tõlgivad - „põgenevad“. Võib ju vastu vaielda, et passiivi kasutamine ei tähenda veel Jumalikus plaanis tegevust ja ettemääratust vastandina inimese tegevusele aktiivis, kuid tundub, et vähemalt Meka perioodil on tegevus, mis tuleneb Jumalikust tahtest, enamasti passiivis.

ning peame rahulduma tema märkmete pinnapealse kompendiumiga (Merril, 11; Bell, Qur'an, Introduction.).

Suura 37. 173 – 182: käsk pöörduda ära uskmatutest

Dateering: kõik dateerivad suura Meka II perioodi; Bell: Meka periood Medina elementidega.

Suura temaatika: uskmatute vastane poleemika, ülestõusmine, mida ilustavad prohvetitelood. Kratskoski ei pööra tähelepanu katkendlikule temaatikale ja peab suurat tervikuks ühtse rütmi tõttu (Kratshkovski, Koran, 597). Bell aga näeb suuras mitmeid ümbertöötusi ning Muhamedi ideede arengut eri prohvetite kohta (Bell, Qur'an, 441-42). See on esimene pikkadest suuradest; lisaks siin esimest korda mainitud usu alus *shahada* ajaadis. 34: *laa ilahi illa llah*. Huvi pakub sellest suurast lõik 173 - 179

37.173: “Sest on ju meie vägi võidukas.
37.174: Ning pöördu neist eemale mõneks ajaks.
37.175: Ja näe neid, siis näevad ka nemad.
37.176: Kas nad siis kiirustavad tagant meid karistama?
37.177: Ja kui langeb see nende õuele, siis saab see olema halb hommik hoiatatuks.
37.178: Ja pöördu neist eemale mõneks ajaks.
37.179: Ja näe, siis näevad ka nemad.”

وَإِنَّ جُنَدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ
قَتُولٌ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ
وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ
أَفِعْدَا إِنَّا يَسْتَعْجِلُونَ
فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ
الْمُنذَرِينَ
وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ
وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ

(järgnevad 180-183: eelneva lõiguga 173-37.179 seotud kiitus Jumalale)³⁴.

Vaadeldav lõik on tüüpiline Muhamedi Meka ajajärgu suhtumine paganatesse, mille põhimõte on: mitte uskmatutega ise tülitseda, vaid jätta kõik Jumala hooleks, kes teab parimat aega ja vahendit nendega tegelemiseks. Väga raske nõustuda Ali jt traditsiooniliste eksegeetidega, kes näevad v. 174 ja 178 vihjet muslimite maisele võidule

³⁴Vaadeldav lõik ei sisalda endas suuri erinevusi tõlgendamises ega tõlkimises; enam-vähem ühte meele saavad sellest aru kõik käesolevas töös vaadeldavad tõlkijad. Bell: 37.173: "And verily Our host are the conquerors. 174: So turn from them for a time. 175: And observe them; in the end they will clearly see. 176: Our punishment do they seek to hasten? 177: When it descends upon the plain, evil will be the morning of those who have been warned. 178: Turn from them for a time 179. And observe (them); in the end they will clearly see."

uskmatute üle. Võib eeldada, et Muhamed näeb siin kinnitust, et Jumal ise purustab vaenlased, so uskmatud.

Suura 71.27 – 28: palve Jumalale hävitada uskmatud

Pikemalt käsitlemata seda kommentaariks vaid niipalju, et ajaliselt kohe järgnev suura, milles huvi pakub Noa palve Jumalale hävitada õigelt teelt kõrvalekaldujad, sest kui nad ellu jätta, siis eksitavad nad õigelt teelt ka need, kes seni kindlameelsed olnud. Vaadeldav suura on Meka perioodi kuuluv kõigil käsitledavatel periodiseerijatel ning ka Bell märgib, et suura lõpuosas paiknev ajaat 27 on vastuolus 25 uskmatute hukkamisega, ning paigutab selle Meka perioodi (Bell, Qur'an, 607).

71.27 “Ja lausus Noa: Minu Issand, ära jäta maale kedagi uskmatutest asukaid.

71.28: Sest kui jätad nad, siis tõepoolest, eksitavad nad Sinu kummardajad, ja ei sigita nad kedagi peale patuste uskmatute.“

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لِمَا تَدْرُ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ
الْكَافِرِينَ دَيَّارًا
إِنَّكَ إِن تَدْرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا
فَاجِرًا كَفَّارًا

Erinevalt Medina perioodi Allahi käsust Muhamedile võidelda uskmatutega, palub siin Muhamedi kauge esiisa prohvet Noa Jumalalt uskmatute hävitamist. Siinkohal tuleb aga märkida, et mitte üheski kohas Koraanis Muhamed ei palu Jumalalt uskmatute hukkamist, veelgi vähem nende hukkamist Jumala poolt; ega esita sellist palvet ka teised Koraanis mainitud prohvetid. See on ainulaadne palve prohvetilt Jumalale Koraanis: pidevalt kordab Muhamed hukku ja selle kuulutamist eelnenud prohvetite poolt, kuid va see juhtum, ei pane Muhamed oma ilmutustes kedagi paluma sellist hukku Jumala tahte läbi ega tee seda ise.

Suura 76. 8 – 9: humanism vaenlase suhtes

Dateering: Va. Egiptuse standart, mis paigutab Medina perioodi (98. suuraks), peavad kõik teised, ka Bell, seda Meka perioodi kuulvuaks, sh Kratškovski (52.) ja Weil (65.) Meka II perioodi, Grimme, Muir ja Blacher aga isegi I meka perioodi.

Suura iseloom: hauatagune elu ja kohtupäev. Vaadeldavat ajaadid 8 - 9, mis temaatiliselt

moodustavad osa lõigust 5-10, mis kiidab usklike voorusi; eelnevas ajaadis 4. ähvardus uskmatutele, et Jumal on uskmatute tarvis valmis seadnud ahelad ja tule. Belli arvates on ajaadid 7-10 hilisemad, võimalik et Medina perioodist värs 5-le lisatud kirjeldused (Bell, Qur'an, 623).

76.8: "Ning annavad (usklikud) toitu hoolimata armastusest selle vastu³⁵ vaesele, orvule ja sõjavangile.

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا
وَأَسِيرًا

76.9: Sest toidame teid Jumala palge ees, nõudmata teilt vastutasu või tänu."

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً
وَلَا شُكُورًا

Vaadeldavas lõigus ilmneb selgesti see Muhamedi Meka perioodi suur rõhuasetus vaeste aitamisele ja üldse heategevusele, mis oli selle ajajärgu üks peamisi jooni.

Huvi pakub v 8 – 9 seetõttu, et siit leiame hilisemale perioodile võõra humansimi printsiibi jagada toitu kannatajate ja isegi võidetud vaenlasega ka siis, kui endal kitsikus sellega.

Suura 20.128 – 130, 132, 134-135 ja käsk vagadusele

Suura dateering. Muir ja Grimme asetavad Meka perioodi lõppu pikkuse tõttu, (vastavalt

³⁵Huvitav on siinkohal Kratškovski märkus, et enamuse tõlgib alusetult väljendi *ala hubbahu* „armastusest Jumala vastu“, kuid peaks tõlkima „hoolimata armastusest selle vastu“, silmas pidades toitu (Kratškovski, Koran, 635, märkus 10). Arberry tõlgib: „for the love for Him“, Marmaduke „for love of Him“, Shakir „out of love for Him“, Ullmann „aus liebe zu Gott“ jne, va Bell, kes tõlgib küll „they give food for His love to the poor...“, kuid märgib, et ebaselge on see, et millele see asesõna viitab (Bell, Qur'an, 624, märkus 1). Kratškovski märkus tundub põhjendatud olevat, sest olles üks väljapaistvamaid araabia luule spetsialiste, viitab ta araabia luules kasutatavale samasugusele konstruktsioonile Abu Kais ibn al-Aslata luuletusest, milline lõik seal kõlab "hal absulu l-maal a ala hubbihi", mis eesti keeles kõlaks: „kas loobun rikkusest hoolimata armastusest selle vastu“ Kratškovski seisukoha poolt räägib ka Lane, V, lk 2145, I veerg: väljendi *wa ata al-maal ala hubbihi*: „And giveth property with (or notwithstanding) the love of it.“); Mis veel tähtsam, selle *ala hubbahu* käsitlemisel viitab Kratškovski ajaadile 2.172 (2.177 egiptuse standardi numeratsioon), kus esineb täpselt samasugune kombinatsioon, ning mida lihtsalt pole võimalik tõlkida muud moodi kui 76.8, ning kus Arberry tõlgib selle nüüd erinevalt vaadeldud 76.8st „to give of one's substance, however cherished, to kinsmen, and orphans...“, kuid mitte Marmaduke, Shakir ega teised, kes ka siin näevad jällegi suurt jumalaarmastust. Bell jällegi on ebakindel, tõlgib 2.172 seekord „though they love their wealths, bestow it upon relatives...“, kuid märgib seekord joonealuses, et võimalik ka „for the love of Him“ (i.e. Allah) bestow thir wealth“ (Bell, Qur'an, 24). Ainsana on mõlemas kohas tõlgitud täpselt Osmanovil, kuid tema järgib reeglina väga tähelepanelikult Kratškovski kommentaare. Huvitava kesktee on leidnud Ali: tõlgib küll „out of love for Him“, kuid selgitab (lk 1787), et lõpp *hu* võib tähendada nii armastust Jumala kui ka armastust toidu vastu ning võtab selle segaduse kokku ütlusega, et mõlemad tähendavad põhimõtteliselt sama.

Seega ei saaks siin näha kuidagi Jumalat vaid armastust toidu vastu. Võimalik, et Jumalat sunnib osasid tõlkijaid siin nägema islami teoloogidelt ülevõetud sõnademäng *allahu* ümber: lühendades seda *lahu* ja *hu*, saame ikkagi viite „Temale“, või „Tema“, mis 76.8 ja 2.172 pannakse ebakohaselt viitama Allahile.

75. ja 74.), teistel siiski varasemasse aega, Meka II perioodi: Kratškovski 55., Blacher 57., Weil 53., Eg. 45 (va. viimased ajaadid alates 130, mis Medina perioodi dateeritud); Bell: „varane Medina periood Meka elementidega“.

Suura temaatika: enamus suurast Moosesest; lõpus Aadamst ning eelnevate teemadega nõrgalt seotud ajaadid.

Vaadeldava lõigu iseloom: 128 – 130 Belli arvates suuraga nõrgalt seotud õhutused Muhamedile, milles märgatavad ümbertöötamise jäljed; kuuluvad varasemasse aega kui neile eelnev Aadama temaatika; võimalik, et kirjutatud Aadama temaatika lehe tagaküljele (Bell, Qur'an, 293).

20.128: "Ja kas pole neid juhtinud õigele teele see, palju me hävitasime enne neid põlvkondi, kelle elamutes nad kõnnivad: sest selles on arukuse märgid parimatele, kes seda kõige rohkem väärivad.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّأُولِي
النُّهَى

20.129: Ja kui mitte poleks sinu Jumalalt esmane sõna, siis oleks see vältimatu, ning lõpp määratud.

وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ
مُّسَمًّى

20.130: Ning kannata välja mis nad räägivad, ning ülenä Jumalat austades....

نَوَلُّوْكَ يَ اَمَّ ي لَ ع رُبُّ صَ اَف
دَمَّ حَبَّ حَبَّ سَ و ...

20.132: Ning anna oma rahvale³⁶ käsk palvetamiseks, ning ole kannatlik selles. Me ei küsi sinult elatist³⁷ – me peame sind ülal; ning on lõpptulemus vagaduses."³⁸

اَلْاَهْلِي لَ ع رُبُّ طَ صَ اَو
نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَّحْنُ نَرِزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى

36 Enamus tõlgib selle *ahlaka* „sinu perele“ (Bell, Kratškovski, Arberry), kuid sõna pere omab siiski eesti keeles kitsamat tähendust kui araabia peret tähistav *ahl*; samas EI järgi tähendab *ahl* ühe katuse all elavaid inimesi e leibkonda; Muhamediga seoses aga tema peret (EI, ahl). Kuid selle suura ilmtamise ajaks on Muhamedi järgijate arv ligi 100 lähedale jõudnud (vt Bolšakovi hinnagut – Bolshakov, II pt) ning kõik on nad kuraish hõimust või kuraishiitide orjad ning raske rääkida siin ilmutuse algusaegsest perekondlikus ringis Muhamedi järgimisest, nagu see toimus umbes kuni aastani 614 (Bolshakov, 75 – 76). Sõnaga „rahvas“ tõlgib näiteks Marmaduke.

37 Bell kommenteerib, et reeglina seda tõlgendatud nii, et Allah ei nõua Muhamedilt enda ja oma pere elatamist, kuid pigem on siin mõeldud, et Allah ei soovi ebajumalatele ohverdatavaid ande (Bell, Qur'an, 302, märkus 2).

38 *Wa-l'aqibatu litaqwa*: Bell: „and the final issue belongs to piety.“; Arberry: „And the issue ultimate is to godfearing.“; Kratškovski: „а конец – за богобоязненностью.“; Marmaduke: „and the sequel is for righteousness.“

Järgnevas, 133. ajaadis, küsivad uskmatud, et miks Muhamed ei võiks saata ilmset tunnustähte, millele vastatatakse, et „kas pole siis need tunnustähed saadetud juba esimestes kirjades/kirjarullides“ (vt Lane, I, IV, 1655 sõna *suhuf*; silmas peetakse varasemaid ilmutusi).

134: "Ja kui me oleks nad hukutanud karistades³⁹ enne seda⁴⁰, siis oleksid nad öelnud: „Meie Jumal, miks ei saadaks Sa meile prohvetit, et järgiksime Sinu tunnismärke enne, kui muutume põlatuteks ja tunneme häbi?“

وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا
لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن
قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى

135: Lausu: „Igaüks on kannatlikult ootaja, ning oodake ka kannatlikult teie, ning saate teadma, kes on tasase tee⁴¹ kaaslane ja kes asus õigele teele.“⁴²

فَلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ
أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى

Muhamedile käsk kannatada välja uskmatute jutt ning hoolikalt palvetada; suurimaks vooruseks peetakse selle ajajärgu sõnimis vagadust. Suura lõpeb käsuga (*qul* – lausu) oodata kannatlikult, mis on võtmeks õigele teele. "Ning las näevad ka usklikud sinu kannatlikkuse läbi, kellel õigus on." Raske on siin mitte näha kristlikke motiive.

Suura 15. 2– 5: Allah, mitte inimesed, on uskmatute karistaja

Dateering. Kõik dateerivad väikeste erinevustega meka II perioodi, sh ka Bell („põhiliselt Meka periood Medina elementidega“). Suura temaatika: uskmatute karistamine, inglid,

39 *bi-'azaab*: otsetõlkes „karistusega“ või „karistuse läbi“, „piinaga“ või „piina läbi“. Lane: „hoiatav või näitlik karistus, et hoida teisi ära samasugust viga kordamast“ (Lane, I, V, 1982, 3.veerg). Bell: „buy a punishment“, Arbery: „with a chastisement“, Kratsshkovski: „наказанием“.

40 Mõeldud on Viimset päeva ja Kohtumõistmist.

41 Ibn Masudi koraanitekstis on *as-sirati* laiendatud: *as-sirati al-mustaqiimi* (Jeffery, Materials, 61); teistel siin suuri erinevusi pole, vaid lugemises väiksemaid lahknevusi näit. Ibn Abbassil (Jeffery, Materials, 201).

42 Bell: „Every one is on the watch; watch then and ye shall one day know who are the ones on the smooth path, and who has let himself be guided.“; Arbery: „Everyone is waiting; so wait, and assuredly you shall know who are the travellers on the even path, and who is guided.“; Kratskovski: „Каждый выжидает, выжидайте и вы, а потом вы узнаете, кто обладатель ровного пути и кто шел по прямой дороге“

džinnid, Iblis – Saatan, inglid külastavad Aabrahami ja Loti; lõpus Muhamedile suunatud julgustus nagu eelnevates vaadeldud suurades.

15.2-5 iseloom: Belli arvates ümber töötatud Medinas, et sobitada tema kronoloogia nn. Raamatu perioodi; et ajaadid 2-3 peamine osa, 4-5 selle jätk, kuid Belli arvates see vaid võimalus; kindel ta pole (Bell, Qur'an, lk 242). Kratškovski pikemalt ei peatu vaadeldaval lõigul.

15.2: „Võibolla soovivad need, kes on uskmatud, et nad oleks uskujad.

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا
مُسْلِمِينَ

15.3: Jäta nad⁴³, las söövad nad ja tunnevad rahuldust, ning ajagu neil pea segi lootus⁴⁴ – nad peagi saavad teada:

ذَرَّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِمُ الْأَمَلُ
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

15.4: „Me pole hävitanud ühtegi asulat ilma, et sel poleks teatavaks tehtud kirjutist⁴⁵.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ
مَعْلُومٌ

15.5: Ei enneta ükski kogukond⁴⁶ oma tähtaega, ega jää sellest hiljemaks.“

مَا نَسِيْقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا
يَسْتَأْخِرُونَ

Pidevalt korduv käsu vormis meka motiiv uskmatud rahulejätmisest ja Jumala kinnitus, et uskmatudega on Jumalal omad plaanid ning ei pääse *kafirid* karistusest. Mis aga peamine: see uskmatud karistamine ei tule muslimite käe läbi, neil pole uskmatudega asja.

⁴³ *dharhum*: Kratškovski: „Остави их“, Bell „Leave them“, st mõte selles, et pöörduda ära uskmatudest; kuid Marmaduke ja Arberry annavad natuke teise tähenduse, nähes siin käsku lasta neil vabalt süüa ja elu nautida: Marmaduke „Let them eat and enjoy life“, Arberry „leave them to eat, and to take their joy“.

⁴⁴ *wa yulhihum al-amalu*: Bell „and let hope divert them“, Kratškovski „и пусть... и надежда их отвлекает“, Arberry „and to be bemused by hope“, Marmaduke „and let (false) hope beguile them“.

⁴⁵ *illa wa lahaa kitaabun ma'luumin*: Bell „without its having a writing known“, Kratškovski „чтобы ему не было известного начертания“, Arberry „but it had a known degree“.

⁴⁶ *ummah*: väga tähtis teoloogiline termin, mis märgib usklike kogukonda islamis, kuid kasutatav ka mõistena „rahvas“. Kratškovski, Arberry ja Marmaduke tõlgivad sõnaga „rahvas“, Bell aga „kogukond“ (*community*).

Suura19. 84 – 87: käsk vältida vastasseisu uskmatutega

Dateering. Kõik dateerivad Meka II või III perioodi (Kratshkovski 58., Egiptuse standart., 44., Weil 50., Blacher 60.; Grimme ja Muir pikkuse tõttu mõnevõrra hilisemaks (78. ja 68.); Bell arvab, et põhineb Meka materjalil või sisaldab Meka elemente, kuid koostatud Medinas.

Suura temaatika: esimeses pooles põhjalikult Sakariasest, Neitsi Maarjast, Jeesuse sünnilugu ning Aabrahamist – islami traditsiooni kohaselt see suura olevat loetud Etioopia negusele usu tutvustusena ning kaitseks kuraišiitide vastu. Alates ajaat 65. nõrgalt seotud eelnenuga.

19. 84 – 87 iseloom: Kratškovski peab seda suura vanimasse osasse kuuluvaks, koos 1 – 34, 42 – 75, ja vaadeldavat sisaldav 75 – 98 (Kratshkovski, Koran, 572). Belli arvates tuleb aga kõiki ajaate, mis järgnevad lõigule 59 – 64, (räägib Allahi väljavalitud rahvast) pidada selle lõigu originaalvormi hilisemateks Meka ajajärgu lisanditeks, sh ka polüteiste sarjav 84 – 87.

Ajaadid 84 – 85 räägivad, et ebajumalakummardajad on Allahi kõrvale võtnud veel teisi jumalaid, kuid need jumalad astuvad ise neile vastu.

19.86: „Kas sa siin ei näinud, et saatsime deemonid uskmatute peale neid ässitades valjult?⁴⁷

19.87: Ning ära kiirusta nende vastu, sest meie loendame nende arvu.“⁴⁸

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى
الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا
فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا

Analüüs: Saab vaid nõustuda Belli hinnanguga, et suura lõpuosa pärineb ajast, mil Muhamed veel postitiivselt meelestatud teiste monoteistlike usundite suhtes (Bell, Qur'an,

⁴⁷ Lahti seletades: saatsime deemonid uskmatute vastu neid deemoneid valjult ässitades, vrd. Bell: *We have sent the satans upon the unbelievers to egg them on*“, Arberry „*We sent the Satans against the unbelievers, to prick them?*“, kõige täpsem tundub aga Kratškovski (eelmistel jäetud tõlkest välja „*azzan*“ – „tugevalt“, „valjult“, „vilistades“, „märatsedes“ jne) „*Мы послали диаволов против неверных, чтобы они их усиленно подстрекали?*“

⁴⁸ *Na'uddu lahum 'addan*: „loendame neile jäänud aega elamiseks“. Kratškovski „*считаем для них счетом*“, Bell „*count for them a (certain) number (of years)*“, Arberry „*numbering for them a number*“.

284). Siiski on see ajaliselt väga lai määratlus, sest sõbralikkust kristlaste ja judaistide vastu kohtame ka Medina perioodi alguses. Mis lubab aga vaadeldava lõigu dateerida kindlalt meka perioodi, on see Jumala käsk mitte otsida konflikti uskmatutega ning kinnitus Muhamedile, et Jumal ise tegeleb nendega.

Suura 38. 1 – 10 ja Tabari poolt Muhamedile omistatav sõjakus aastatesse 614 – 615

Dateering. Kõigil teine või kolmas meka periood: Kratškovski 59., Eg., 38., Grimme 59., Blacher 61, Muir 73., Weil 48.; Bell: „peamiselt Meka periood Medina perioodi muudatustega.“

Suura temaatika: alguses usku eitavatest uskmatutest, siis Taavetist, Saalominist, Hiobist, paradiisist ja põrgust, Allahist ja Saatanast.

38. 1 – 10 iseloom: Kui paika peab traditsiooniline käsitlus, et vaadeldavad ajaadid 1 – 10 käivad kuraišiitide kohta, kes püüdsid veenda Abu Talibit mitte toetada Muhamedi - või teise variandina tema surma kohta (Bell, Qur'an, 450; Kratshkovski, Koran, 600; eksegeedid Tabari, *Tafsir* ja Baidawi *Tafsir* vaadeldavad ajaadid), - siis saame dateerida aastatesse 614 – 616, või aastasse 619. Suurema tõenäosusega esimene variant, pidades enam usutavaks selle jutuajamise toimumist Abu Talibiga peetud läbirääkimiste käigus. Tabari järgi ilmutatud vähemalt vaadeldava lõigu põhiosa, so ajaadid 5-7, vahetult enne Abessiiniasse emigreerumist (Tabari, 1182-83). Enamuse ajaloolaste arvates toimus esimene Abessiiniasse emigrerumine ajavahemikus 614 – 616.⁴⁹ Bell peab seda Meka perioodi kuuluvaks, kuid mitte tervikuks: ta arvab, et ajaadid 8-9 ja 11-12 on hilisemad lisandid (Bell, Qur'an, 450). Kratskovski peab võimalikuks ajaat 6. viidet kristlusele - *al-millah aakhara* (Kratshkovski, Koran, 600), Bell aga „usk üldises mõttes“ (Bell, Qur'an, 451, märkus 1).

⁴⁹ Täpselt raske kindlaks teha, sest vaadeldava perioodi tähtsusest 3. allikas (Ibn Hishami ja Tabari järel) Ibn Sa'di teos *Tarikh* läheb sündmuste käsitlemisel loogilisse vastuollu nii oma enda andmete kui Tabari ja Ibn Hishamiga – kusjuures ei Tabari ega Hishami järgi ei saa aega täpselt määrata sõltumatult Ibn Sa'dist! Kolme mainitud allika analüüsile tuginedes jõuab Bolšakov järeldusele, et vaadeldav sündmus ei saanud toimuda hiljem kui 615. aastal (vt. tema analüüsi Bolshakov, 79 – 80 ning märkused 130 – 133 lk 239 – 240). Bell dateerib vaadeldava sündmuse 616.a (Bell, Qur'an, 680), teised peamiselt aastasse 615.

38.1: “Koraani nimel, milles on meeldetuletus. On need, kes ei uskunud, uhkuses ja vastupanus.

38.2: Kui palju me oleme hävitanud enne neid põlvkondi; ning nad karjusid, kuid polnud see põgenemise aeg.

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ
بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ
كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَكَلَّتِ
حِينَ مَنَاصٍ

38.3: Ning üllatusid nad, et tuli neile hoiataja nende endi seast. Ja ütlesid uskmatud: „See on nõid, suur valetaja.

38.4: Kas tõesti teeb ta siis jumalad üheks jumalaks? See on tõesti imelik asi.“

38.5: Ning eemaldusid nende seast [öeldes]: „Minge ja olge kannatlikud oma jumalate eest, sest tõesti, see on soovitatav asi.

وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ
الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ
أَجْعَلِ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ
وَانطَلِقِ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى
الْهَيْكُمِ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ

38.6: Me pole sellest kuulnud viimases usus,⁵⁰ pole see midagi muud kui omalooming.

38.7: On siis temale saadetud meeldetuletus meie seast?“ Jah, on kahtlemas nemad Minu meeldetuletuses. Jah, pole nemad veel maitsnud hukku.

38.8: Või on siis nendel sinu Armuliku Issanda aarded - Kõikvõimsa ja Küllusliku?

38.9: Või kas on nendel taevalik ja maine kuningriik ja see, mis nende kahe vahele jääb? Las nad siis tõusevad seda kasutades.

مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا
إِلَّا اخْتِلَافٌ

أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي
شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدُوفُوا عَذَابِ
أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ
الْوَهَّابِ

أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ

38.10: Vägi mis seal – on võidetud, [koosneb] eri osadest.”⁵¹

جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ

⁵⁰ Kratškovski peab võimalikuks, et selle all mõeldakse kristlust (Kratshkovski, Koran, 600, märke 4), Bell aga, et üldse igasugust usku (Bell, Qur'an, 451, märke 1).

⁵¹ Tähenduses, et „puruks löödud ja eri osadesse aetud.“

Vaadeldav lõik on huvitav põhjusel, et võimaldab dateerida Muhamedi suhtumist uskmatutesse. Vaadeldava lõigu sõnum on selge: uskmatuid ähvardab Jumala viha, millega Muhamedil pole mingit seotust. Tähtis ka see, et toetudes kõigis allikais mainitud emigreerumisele Abbessiiniasse, võime kõigile eelnevalt vaadeldud ajaatidele toetudes sätestada rajajoone *terminus ad quem* aastana 615. Seega kõik käesolevas töös siamaani toodud ajaadid kuuluvad aega enne 615. aastat. Sellise rajajoone mahamärkimine omab suurt tähtsust, sest praktiliselt meil puuduvad igasugused võinmalused Meka I ja II perioodi sündmusi või ajaate kuidagigi dateerida.

Kuigi on avaldatud ka arvamust, et kogu see Abbessiinia lugu on väljamõeldis, võib sellist käsitlust pidada Crone-Cook-Wansboroughlikuks hüperkriitikaks⁵², millise kriitika uskumine on pigem usu kui teaduse küsimus.⁵³ Nõustudes kriitikaga Tabari aadressil, et tema *isnadid* ei ulatunud kaugemale kui 100 AH⁵⁴ ja Ibn Hishami/Ishaqi käsitluse kriitikaga (Birkeland *The Lord Guideth*, 9), kuid kõigest hilisemast rahva poolt peale surutud idžmast hoolimata ei saa kahtluse alla seada emigratsiooni toimumist, pannes tähele seejuures Bolshakovi arvamust, et tegelikult põhjuseks osa kogukonna lahkumisel võis olla mitte kuraishiitide-poolne tagakiusamine, vaid tekkinud lõhe kogukonna enda

⁵² Pikemalt peatumata nende vaadetest vaid mainin seda, et seavad kahtluse alla selle, milles reeglina ei kahelda ning kasutatakse marginaalseid allikaid ning eitades täielikult kõigi islami allikate usaldusväärsust jõuavad järeldustele, et Koraan ei eksisteerinud enne 3-4 sajandit AH (Wansborough, 43 - 52) ning muslimite vallutused kujutasid endast liitu juutidega Püha maa vabastamiseks, nagu arvavad Crone-Cooki hüpotees raamatus *Hagarism*. Sellist hüperkriitikat on nad ise hiljem osaliselt revideerinud ja asunud mõnevõrra mõõdukamatele postsioonidele.

⁵³ Muhamedil ja islamil tervikuna on täiesti eri suhe Abbessiiniasse. Alates sellest, et Bell arvab Muhamedi õpetaja või mõjutaja sealt pärit olevat (Bell, *Origin of Islam*, 105), lõpetades muslimite endi väga visa traditsiooniga, mis algab esimeste säilinud ajalooteostega (Ibn Hisham), võimendub Tabaril ja järgnevatel sajanditel. Ka teoloogilistes küsimustes see eri suhe tunda, näiteks 15. sajandil Suyuti toob ära teated, et Abu Bakri poolt kogutud Koraanile nime otsides „ühed ütlesid, et andke selle nimi *Indzhil*“, kuid ei meeldinud see nimi; teised ütlesid, et nimetage see *Sifr*, kuid ka see ei meeldinud, sest oli seotud juutidega. Siis ütles Ibn Masud: „Nägin Etioopias kirjutist, mida seal nimetati mushaf.“ Nii saigi kogumik endale nime Mushaf.“ See nime otsimine esimesele koraanikogumikule on seni Lääne islamiuurijate seas vähe tähelepanu pälvinud. See äärmiselt huvitav ja rikkalikku tõlgendust pakkuv koht on leitav Suyutil Vol. I, 69. Kahjuks on minule kättesaamatu info, et kas ja milliseid järeldusi teevad Lääne uurijad sellest teatest. Eks siin ühelt poolt oma osa mängib Suyuti üldine kättesaamatus viimase ajani nii originaalis kui tõlgetes, teisalt jälle alles viimasel ajal teadvustatud tõsi, et tema töö on käsitluseks, mille kaudu on kätte saadav palju sellest, mida juba 2. sajandi AH idžma ei sallinud.

⁵⁴ Birkeland, *The Lord guideth*, 8 – 10.

seas.⁵⁵ Samas, lähtudes Tabarist, võiks eeldada, et Abu Talibi surmaaeg 619 pole täpne, ja et see toimus varem, või vähemalt võis toimuda palju varem, või kolmanda võimalusena eksib siin Tabari, sest miks on siis enne Abbessiiniasse emigreerumist kuraišiitide suhu pandud Tabari poolt sõnad, kui nad olid minemas Abu Talibi juurde: „sest me kardame, et sureb see *shaykh* ning võib meist olla miskit, mille eest hurjutavad meid araablased öeldes: nad jätsid ta (Muhamedi) rahule kuni ta onu suri ja siis võtsid ta“ (Tabari, *Tarikh*, 1176).

Kuid nagu Meka perioodile omane, ei saa aastate 610 – 619 kohta midagi kindlat väita, seda hoolimata Lääne ajaloolaste ja teoloogide poolt viimase 150 aasta jooksul ära tehtud väga tõsisest tööst. Toetajaid leidub praegu nii esimestele teaduslikele kästlustele alates Weil'ist ja Sprengerist 1850 – 60. aastatel kui ka 1970 – 1980. aastate hüperkriitikute koolkonnale. Nõustuda saab selle taustal Rezvani hinnanguga, et alates 1990. aastatest valitseb islamiuurimises kriis ja hädasti on vaja uut lähenemist (Rezvan).

Tabari toob ära oma *Tarikh*is suura 38. 1 – 10 kohta korduva seletuse, et vaadeldavate ajaatidega tahtis Muhamed juba aastal 614 – 615 pakkuda kuraišiitidele valitsemist araablase ja kõigi teiste üle (Tabari, *Tarikh*, 1176 - 1177). Seega, võttes aluseks näiteks sellesama Tabari, saaks väita, et juba prohvetluse alguses oli Muhamedil maailmavalitsemise ambitsioon ning džihaadi kontseptsioon omab Koraanis permanentset iseloomu. Kuid võttes seda Tabari juttu tõena, tähendaks lahti ütlemist kõigist neist käesolevas töös esitatud Meka perioodi ajaatidest, mis aina ja jälle kordavad seda ideed, et sel perioodil on Muhamedi ilmutus äärmiselt rahumeelne, mitte ainult sõda ja vägivalda eitav, vaid isegi võõrastav mõtet, et *kafir*itega mingisegi konflikti astuda

⁵⁵ Sest nagu Bolšakov ise ütleb, kuidas muidu seletada Abbessiinia emigrantide tagasipöördumist - st nende soovimatust tagasi pöörduda - alles siis, kui Muhamed 628. aasta septembris-oktoobris vallutas Khaybari, so aastaid peale seda, kui Muhamedi usklike kogukond Medinas õitsele lõõnud oli ning 4 aastat peale murdepunkti Badri lahingu näol. Nii Ibn Hishami kui Waqidi järgi olevat Muhamed sellest tagasipöördumisest vaat et rohkem rõõmu tundnud kui Khaibari langemisest (vt Bolshakov: Hisham 781, Waqidi, 282) – sündmusest, mida tegelikult võib pidada murdepunktiks arabia impeeriumi loomise seisukohalt – kuid nagu märgib Bolšakov, on selle tagasipöördumise tähtsust ja olemust raske mõista. Ka Watt näeb siin tõsisemaid lahkelsid varases muslimite kogukonnas (Watt, *Muhammed at Mecca*, 150 – 153). Baladhuri väide, et just Khaibari langemise ajaks saabunud Abbessiinia emigrandid said osa oaasi langemisega kaasnevast sõjasaagist ja tunnistati võrdseteks muhadziiridega (Baladhuri, *Futuh*, 28) on kas liialdus, väljamõeldis, või mingi kunagise suurema tüli leppimise lõpplahenduse kaja.

saaks. Usk ja uskmattus on siin seni mündi kaks eri poolt, mille teed ei ristu. *Lakum diinakum wa lii diini – (Teil on oma usk, ja minul minu usk. – suura 109.6)*, mida kristlikusse paradigmasse ümber panduna võiks tuua näitena „Andke nüüd keisrile keisri oma tagasi ja Jumalale Jumala oma“ (Mt. 22, 17 – 21): kristluses sajandeid püsinud kahe maailma lahususe printsiip, mis mõõga tõmbamise küsimuses kuni Constantinuseni võimaldas vaid ühte ütlust: *militia mea ad Dominum meum est. Non possum saeculo militare. Jam dixi, christianus sum* (Flori, 35) – seesama, mida me siin korduvalt näeme Meka perioodi suurades uskmata ja vaenlaste suhtes. Meka perioodi suurad teevad mõõgatõmbamise võimatuks. Medinas saab sellest vaid 5-6 aasta möödudes kohustus. Ükski prohvet pole nii muutunud oma eluajal. Ega leia selliseid mõõgatõmbajaid ka mujalt nii naljalt – kristlikel teoloogidel läks sajandeid enne, kui see võimalikuks sai seletatud Püha Augustinusel oma *De Civitate Dei* läbi.

Tabari toob selle 38.1-10 kohta kaks *hadithi*. Esimene kõlab nii: Juhtivad kuraishiidid tulevad Abu Talibi juurde õigust nõudma Muhamedi tegevuse vastu, et Abu Talib „käseks tal hoiduda meie jumalate sõitlemisest, siis jätame rahule tema ja tema jumala.“⁵⁶ Abu Talib saadab Muhamedi järele, kellele teatab saabudes, mida kuraishiidid tahavad. „Onu,“ vastab Muhamed, kas ma siis ei kutsu neid millegi parema jaoks, kui nende jumalad?“ Onu küsimusele, et mis see on, vastab ta: „Kutsun neid üles lausuma ütlust, mille läbi alluvad neile araablased, ning valitsevad nemad seeläbi mittearaablasi.“ Abu Jahl soovib teada, mis see on ning lubab anda kümme sellist ütlust. Muhamed vastab: „*laa ilahu illa llah*“, kuraishiidid aga ütleva, et küsigu midagi muud. Muhamed vastab, et kui nad tooksid talle ka päikese, siis ikka ta ei tahaks midagi muud kui see lausung, mispeale siis kuraishiidid õhutavad oma jumalaid kaitsma, mis asubki vaadeldavas 38. 5 – 6. (Tabari, Tarikh, 1176 – 1177).

Tabari teine lugu: kõik areneb sarnaselt eelmisega, kuid erinevas sõnastuses Muhamedi poolt pakutavas: „Soovin neilt ühte ütlust, kui nad seda ütlevad, alluvad neile seeläbi araablased ning maksavad seeläbi mittearaablased neile *jizyah*‘t.“ (Tarikh, 1178).

⁵⁶ *Fa-imurahu falaiakaffu 'an shatamu alahatunaa wa-n'adahu wa-ilahu.*

Me võime sellise Tabari-poolse tõlgenduse ja toodud *hadithid* kõrvale heita ja vaadelda seda kui head näidet, kuidas hilisem traditsioon väänab esilagset Muhamedi ilmutust kujundades *džihaadi* teooriat. Tabari teosed on üks ilmne näide sellest. Tema *Tarikh* ja *Tafsir* on küll islami ajaloolise ja teoloogilise eneseteadvuse alustalasid, kuid kahjuks esindab ta mitte hidžra esimeste dekaadide vahetut või 1. AH sajandi „jumalavallatut“ kogemust, vaid tema elu ajal juba kristalliks ilustatud traditsiooni. Ja kuigi „värav sulgus“ lõplikult alles 3-4 saj AH, võib seda suletuks pidada juba Tabari käsitlest lähtudes sajand varem. Et mingit *džihaadi* printsipi *ipso facto* sel ajal polnud, ilmneb selle juurdekirjutamisest Tabari poolt aastasse -7 enne hidžarat. Need eeltoodud Tabari 2 sarnast lugu vaadeldavate ajaatide seletusena võiksid ju tunduda usaldusväärseina Tabari usaldusväärseuse tõttu, kuid tema esitatav väide, et Muhamed aastal 614 – 615 räägib samas võtmes nagu oma viimastel Medina aastail, mil tõepoolest tekivad maailmavalitsemise ambitsioonid, tähendaks Lääne koraaniuurijate viimase 150 aasta pikkuse töö prügikasti heitmist. Tabari on aastasse 614 – 15 üle toonud viimaste Muhamedi aastate stiili, teemad ja sõnakasutuse, seega teadlikult vahetades Meka Muhamedi Medina omaga vastu. *Jizyah*⁵⁷t mainitakse Koraanis vaid korra: 9.29 ning selles samas ajaadis, kus paikneb iseloomulikemaid Koraani käskude võidelda uskmatutega, sh ka kristlaste ja juutidega, kuni nad on allutatud ja maksavad *jizyah*'t. Kratškovski arvab, et see *jizyah*'t sisaldav suura ilmutati 630. aasta okt. – november, Bell peab seda samuti 630. aastasse kuuluvaks.⁵⁸ Kriitikat Tabari jt lugupeetud islami traditsiooni alustalade kohta on siin olnud piisavalt, kuid ehk on see pisukeseks näiteks sellise kriitika õigustatusest.

Koraanis ja allikates korduvate väidete omapärast ning sõnakasutuse spetsiifikast Meka perioodil

Tähelepanelik islamihuviline saab muidugi aru, et lähtun Jeffery esiletoodud printsibist,

⁵⁷ Allutatud mittemuslimitel kogutav maks.

⁵⁸ Kratshkovski, Koran, 551; Bell, Qur'an, 171. Pikemalt sellest Koraani ühest peamisest sõjasuurast viimases peatükis.

et visalt korratavad väited on sageli kõige kahtlasemad (Jeffery, Qur'an as Scripture, 8 - 11), või Birkelandi printsiibist, et „üheksateistkümne versiooni vasturääkivus kahekümnendale, kõige vähem tõesele ja kõigi poolt kritiseeritavale, tähendab tegelikult selle ainsa või kõigi teiste allikate poolt ümberlükatava kehtivust“ (vt. Birkeland, 31). Laiemale lugejaskonnale tuttav paradoks, et kui mõni harv kord jõudis nõukogude lugejani joonealusena „rahvavaenlaste naeruväärne ja ajaloolist loogikat trotsiv väide,“ või „lääne kodanlise ajalookirjutuse ajalooaenulik eksiarvamus“, siis oli see üheks harvaks võimaluseks aimata kivistunud ametliku versiooni taga tõde. Tuletame veelkord meelde, et islamis toimus see igasuguse vaba tõlgendamise lõpp, *ijtihadi* väravate sulgumine, 3- 4 sajandil AH. Kuid kõige hirksam selle juures oli see, et mitte ainult arengud tulevikus, vaid ka seni 3 islami sajandi jooksul toimunud hakati ümber mõtestama ja traditsioonist eemaldama. See polnud mitte rahva mälus toimuv stiihiline Muhamedi ja tema kaaslaste eksimatustamine, vaid juhtivate teoloogide, ajaloolaste ja traditsionalistide poolt teadlikult toime pandav uue ajaloolise imago loomine – konsensuliku *idžhma* loomine. Vähe teoseid, mis selle puutumatusena üle elasid, või originaalis enne seda aega meieni jõudnud on. Ja kes suutsid püsida puutumatusena, need muutusid põlatuteks. Ibn Ishaqil oli õnne selle Ibn Hishami suure ülla redigeerimistöö tõttu tugevalt ümbertöötatuna säilida, Al-Kalbi teos *Kitab al-asnam* (Iidoliteraamat) aga sattus pikkadeks aastateks põlu alla – ning ka Lääne teadusele sai ta juhuslikult teatavaks 20. alles sajandil. Selline põlgus ja ümberkirjutamine leidis aset põhjusel, et mõlemad autorid räägivad 2. sajandil AH (8 sajandil) sellest, millest alates 3 saj. AH pole enam tavaks rääkida.

Samasugust meetodit võime kasutada nii *tafsiri*, *sirah* kui ka Koraani enda puhul, kus mitmekordse rõhutuse ja millegi ilmselgeks tembeldamise puhul võime aimata tegelikult antiteesi. Heaks näiteks on Koraani väide, et ilmutus on puhtas ja arusaadavas arabia keeles 26.195: *bi-lisaani arabiinin mubiinin*, 41.2: *quraanan 'arabiian liqaumin ya'alamuuna*, 12.2; 42.5 jne, kuid mis tegelikult näiteks Hirschfeldi arvates juba Muhamedi kaasaegsetele mõistetamatu pidi olema, sest Muhamed „kasutas teadlikult ebataavalisi ja võõra päritoluga sõnu, muutis arabia keele sõnade tähendust või kasutas dialektides eri tähendust omavaid sõnu.“ (Hirschfeld, *New Researches*, 5). Kuigi

temaatika ise – Koraanis räägitav üldiselt – araablastele vägagi tuttav pidi olema (Jeffery, Qur'an as a Scripture, 8; Bell, The Origin, 51 - 53). Et Muhamedil on kalduvus kasutada võõr- ja irdsõnu, panevad tähele paljud alates Nöldekest (Bell, Origin, 51; Jeffery, Foreign Vocabulary, 2 cf. ; Hirschfeld, 4 - 6). Ning paradoksaasel kombel just arusaamatus nendest – mitte arusaamine! - veetleb kuulajaid. Koraan on kuulamiseks, mitte lugemiseks. Mis lugedes on monotoonne, arusaamatu ja segane kordamine, muutub kuulates mõjusaks elamuseks. Koraani sellisele mõjule kuulmismeele üle on alles viimasel kümnendil tähelepanu hakatud pöörama – kuid nagu Grünebaum ühena vähestest koraaniuurijatest märgib, valitses see kuulmiseffekt kirjalise ees kuni 17. sajandini muslimite meeli (Grünebaum, 181).⁵⁹ Vist pole põhjalikumalt uuritud, et kui paljud koraaniuurijad Koraani ise teadlikult ja sihikindlalt kuulnud on, tehnika, eriti interneti areng, on selle laiemalt kättesaadavaks teinud alates 1990. aastatest. Tõsi, Bell, Kratškovski jt asetavad suurt rõhku rütmi muutusele, juba esimestes epohhi loovates töödes (Nöldeke ja Muir) on see üks kriteeriume suurade kronoloogia määramisel, kuid vähesed ka nende hulgast oskavad hinnata pühakirja kui elava sõna mõju lihtsale kõrbebeduiinile või näiteks mittemuslimile tänapäeval. Kui ütlust, et „Koraani kuulnud mehed nutsid nii et habemed märjad,“ on ikka peetud ilukirjanduslikuks hüperbooliks, siis ainus pikemat aega beduiinide keskel elanud islamiuurija J.B. Glubb (kokku üle 20 aasta) peab sellist meeleliigutust oma kogemuse järgi faktiks (vt Glubb, The Life and Times of Muhammad, p 313, 352, 374).⁶⁰

Kes on viibinud idamaades ning päikeseloojangul, valguse-varju hetkelise vaheldumise ajal, ja kuulnud videvikus *azani*, teab selle ebaloogilise tunde sügavust. Peale seda võib igaüks kitsikusse sattuda nagu juhtus Kuult naasnud Neil Armstrongiga Beirutis.⁶¹

⁵⁹ Veel sellest Rezvan, lk 43 – 44.

⁶⁰Tabaril kordub selline Koraani lugemise mõju inimpsüühikale korduvalt, sh motiivina, et vaenulikult meelestatud või lausa ennast relvaga varsutanu muslimite vastu, saab muslimiks Koraani kuuldes (Tabari, 1214 – 1216).

⁶¹ Muslimid tänapäeval ikka armastavad islami vastuvõtnud kuulsuste hulka kanda ka esimese inimesena Kuul käinud USA astronauti Armstrongi. Viimasel ajal vähemalt ex-astronaut ise tõrjub selliseid kuuldusi, kuid et lool tõepõhi all on, ning et teatavat laadi läbielamine siiski toimus, (mida hiljem eitatakse), on järeldatav 1980. aastate tõsiste islamiuurijate töödest nagu Esposito, kes toob ära selle Kuu peal *azani*

Grünebaumi, Rezvani ja Glubbi rõhuasetust Koraani kui kuulmistundelisusele, vastukaaluna ratsionaalsusele, milliselt seisukohalt aga õhtumaine teadus Koraani ikka käsitleb, räägivad ka allikad, näiteks Tabari ja Hisham. Hakkamata siinkohal õigustamata nende traditsiooni autentsust - ja isegi kui traditsioonikriitikute väide läbitungimatuse müürist rajajoonel „peale 100 AH“ tõeks osutub - on meil vähemalt sellest ajast ettekujutus Koraani mõjust psüühikale Omari (tulevane kaliif) koraanikuulmise loo näol. Mees, keda peeti varase kogukonna poolt peamiseks usklike takistuseks, ning kelle kohta öeldi, et ennem võtab islami usu vastu tema eesel kui tema ise (Hisham, 135), hakkab nutma kuuldes, kuidas Muhamed Kaabas valjul häälel loeb ilmutust, ning tema südamesse tungib islam. (Hisham, 138).

Tõsi küll, enne seda toob Hisham ära teise versiooni, kuidas Omar, kes oli mõõga võõle sidunud ja läks Muhamedi juurde, et tappa ta kuraishiitide seas vaenu loomise pärast, saab enne sinna jõudmist teada, et tema oma õde on juba allaheitnu - muslim. Kiirustab õde juurde, enne sisenemist kuuleb mingit arusaamatut sõnadevoogu, mis ostutub Koraani retsiteerimiseks, ning sellest veelgi enam vihastades lööb õde ning saab õemehelt pärgamendile kirjutatud suura *Ta Ha*, mida lugedes ütleb, et kui ilus tekst ja hakkab muslimiks (136 – 137). Ibn Ishaq ausa ajaloolasena on siin esitanud mitu versiooni, kuid seda teist lugemise varianti on meil mitu põhjust mitte pidada autentseks. Esiteks seetõttu, et sellega seotud liiga tüüpiline motiiv lk 136: Muhamed 40 jüngri hulgas jutlust pidamas. 40 on arv, mis reeglina viitab ebakindlusele või konventsioonile.⁶² Teiseks, väide, et Omari õde Fatima lugemas suurat *Ta Ha* pärgamendilt – väga ebatõenäoline, et

kuulmise loo oma *Islamic Threat: Myth or Reality?* 1992.

⁶²Parimad näited siinkohal arvu 40, mis omab püha ja traditsioonilist väärtust muslimitele, ebausaldusväärsest konkreetse suurusena allikates, on kõigi 8-10 sajandi ajaloolaste poolt korratav Khadizha vanus „40 aastat“ Muhamediga abielludes. Loogiliselt võttes ei saanud ta olla 40 aastane: on teada, et Khadiža sünnitas peale Muhamediga abiellumist vähemalt 6 korda, viimati 612-13, ning neli last jäid elama, seega viimast korda sünnitas 57 – 59 aastaseks! (Põhjalikumalt sellest Bolshakov, lk 237, märkus 75.) See arv 40 pigem tähendab mõistet „väga“ positiivses mõttes. Sest nagu märgib Bolšakov, elas ka Abdul Mutallib paljudel andmetel 120 aastaseks (Bolshakov, 237), mis tegelikult ei tähenda midagi muud, kui neljakümne rõhutamis kolmega, ehk „väga auväärse eani.“ See 40 või selle kordne esineb paljudes nõ vagades ja üllates motiivides, näit alates sellest, et Muhamed oli ilmutuse saades 40 aastane, lõpetades detailiga, et Ibn Sa'di järgi (Ibn Sa'd I, 1, lk 82 – Bolshakov, lk 237, märkus 74) kingib Muhamed peale abiellumist Khadizhaga oma kasuemale Halimale tänutäheks 40 lammast. Seda arvu 40 kohtame kõikjal nii varases islamis kui ka tänapäeval – ka nüüd on surnute leinaaeg 40 päeva.

nii varasel koraani ilmutamise perioodil nagu 614-15 midagi üldse kirja pandi, kui on teada, et alles Riddah sõdadega kaasnenud *qurrah* ja peasteadjate langemisega hakati mõtlema kirjapanemisele. Ning Ibn Ishaqist jääb mulje, nagu oleks *Ta Ha* terviksuura, mis seda aga Belli arvates ei saa olla (Bell, Qur'an , 292-293); kuid mis ka kõigi teiste arvates ei sobi nii varasesse ajajärku nagu 614-15: Kratskovskil 55., Eg standart 45., Weil 53., Blachere 57., Grimmel ja Muiril aga veelgi hilisem – 74. ja 75. Seega on palju tõenäolisem Hishami teine versioon, kus ei mainita Omarile nii suurt mõju avaldanud suura täpset nime, kus Omar on varasest traditsioonist tuntud joodik (ning ka selles versioonis tulnud joomase peaga veini otsima ning oma veinisusest tingitud uudishimust kuulatab Muhamedi loetavat ilmutust⁶³); ning Muhamed säilitanud inimliku kartuse selle vägilase ees, mis selles loos lausa kahel korral avaldub, mitte aga teine versioon, milles Muhamed kartumatult Omari sisse kutsub (Ibn Hisham,137). Ühesõnaga, meil on enam

⁶³ Alkohol mõjub kuumaverelistele semiitidele erinevalt „hüperborealastest“. Näiteks kui tulevane kaliif Omar kaine peaga on vihane, lööb õe veriseks ning enne seda otsustanud Muhamedi tappa, siis alkoholi mõjul muutunud pikaldaseks, tundlikuks ja kaalutlevaks. Täpselt vastupidine mõju põhjarahvaile: kiirendab mõtlemist ja tegutsemist. Siinkohal tekib huvitav küsimus: kas Muhamedi alkoholikeeld on seotud teadliku püüdega keelata vaimseid stimulannte, mis võiksid viia tema ilmutusele lähedaste tulemusteni? Et alkohol on tugev stiimul vaimses tegevuses on vaieldamatu fakt. Küsimus hetkel aga selles, kas selle tarbimist nägi Muhamed samasuguse ohuna nagu eriti andekate luuletajate tegevust oma positsioonile? Mitte ühtegi teist stimulantia araabia oludes kasutada pole võimalik, narkootilise mõjuga seened seal ei kasva ega pole meil vähimaidki andmeid teiste narkootiliste ainete tarbimisest Muhamedi ajal, kuigi Jeemeni lõhnade ja vürtsidega tegelemise traditsioonist seda ju võiks eeldada. Kokkuvõtteks võib tõdeda vaid, et alkoholi mõju eri rassidele ja rahvastele vähe uuritud. Islamiuurijate seisukoht on, et esialgu pidas Muhamed alkoholi (veini) Jumala anniks ja õnnistuseks, siis aga, peale jüngrite eksimusi pühakirja lugemisel, laidab veini ning peale purjus muhadzhiride ja ansaride kaklust keelab selle sootumaks suuras 5. 92. Lähemalt veinist vt Bolshakov, lk 249, märkus 88.

Samas võib joovastavate jookide keeldu Muhamedi poolt näha ka hoopis teises valguses. Muhmedi ajal tekkis rida teisi konkureerivadi prohveteid (Musailima, Tulaiha, Aswadi jt). Selline probleem muutus eriti teravaks Muhamedi viimastel aastatel, just sel ajal, mil vein Muhamedi poolt keelati. Alkohol võis olla stiimuliks loomaks ilmutusele sarnast, eriti rajaz värssi, mis hoolimata tänapäeval muslimite õpetlaste rõhutusest, et ilult midagi Koraanile sarnast pole, siiski võisid sellega konkureerida ja ehk vahel ka ületada. Luuletajad on alati veini armastanud – ning Muhamed kõige enam vihkas just tema mitte kuuletuvaid luuletajaid. Siinkohal vääri äramärkimist ka Musailima kehtestatud veinikeeld (Bartold, *Musailima*).

Samas aga ühiskondades, kus ilmutus ei ole seotud eelisõigusega võimule, kus ei valitse Muhamedi poolt kuulutatava „inimkonnale saadetud viimase prohveti“ mõistet ja kus Jumalaga võivad suhelda ka teised (preestrid või lausa lihtinimesed), ei ole teada joovastavate ainete keelamist. Vastupidi, seal on joovastavad ained tõhusaks abivahendiks suhtlemisel kõrgemate jõududega. Ning see ei peagi olema midagi salapärase nagu haoma zoroastrismis (vt näiteks Avesta, Yasna 11; või Vendidad, Fargard 19) – see võib olla vägagi tavaline viin või seeneleotis õige kasutamise puhul, millega näiteks põhjarahvad väga hästi toime tulevad. Kui vägevad jumalad aga seeläbi maapeale ilmuvad võib näha näiteks Ida-Siberi kaljujoonistelt (nendest ”seenjumalatest” näiteks Dikov, N. *Наскальные загадки древней Чукотки*. М., 1971) või milliseid *mira*'je ehk taevaskäimisi seeläbi kogetakse, saab selgeks ”shamaani teekonna” kirjeldustest. – Eelöeldu pole sugugi väide, et Muhamed midagi sellist kasutas, kuid alust on arvata, et joovastavate ainete kasutamist teiste poolt pidas ta enda jaoks kui ilmutuse ainuvaldajale ohtlikuks.

põhjult uskuda varianti inimesest-Muhamedist kui pool-pühakust-Muhamedist, millise pildi hilisem konventsionaalsus silma torkab.

Siinkohal oma nn kriitilist meetodit jätkates jõuame loomulikult Koraani *ad nauseam* korrutatava väiteni, et Koraan ongi see ime, mida Muhamedilt kui prohvetilt oodatakse. See nn Koraani jäljendamatus on saanud juba 3-4 saj. AH dogmaks islami teoloogide seas, selle *i'dzhas a-kur'an* (Koraani erisuse) koolkonna eestvõitlejateks said sellised korüfeed nagu Zamakshari, Ar-Razi, Zarkhashi ning käesolevas tööd mõnevõrra põhjalikumalt vaadeldav Al-Suyuti. Mis on aga sellise aina korduva väite tagamaad? Kas see, et araablased ei tahtnud seda imeks tunnistada? Et see suurt ja imelist mõju omas, on ilmne eeltoodud efektide kirjeldusest. Miks siis vaja seda ikka ja jälle esile tuua? Selle ime kinntus võtab enda alla suure osa poleemikast kuraishiitidega ja ometi selles imes pole põhjust kahelda.

Hanifidest ja prohvetitest Meka perioodil

Võib-olla on asi selles, et selline ilmutumine ja mõjusa teksti mõjus retsiteering polnud araablastele nii tundmatu, kui see esialgu paistab Koraanist. Kas ei ole selle *ad nauseami* taga mitte alateadlik püüdlus saada ühele tasemele teiste samasuguste ilmutusnähtustega? Sest küsimus pole selles, et kes olid *hanifid*, vaid küsimus on selles, et kuidas on võimalik, et niivõrd rikkaliku araabia traditsiooni taustal saame me tänapäeval nii vähest järeldada *hanifide* kohta! Sest kõik, mis me selle termini kohta teame, tuleb Koraanist ja mitte ühestki teisest allikast, mida võiks Koraanist sõltumatuks pidada. Mis aga veelgi huvitavam, et Koraanis kajastub see *hanafiyyah* kontseptsioon kui kindlakskujunenud alateadliku alaväärsuskompleksi reaktsioonina vastusena juutide ja kristlaste (vahel ka paganate) poleemikale.⁶⁴ Hilisem ohter kasutamine näiteks Ibn Hishami poolt on juba Koraani traditsioonist tulenev, millele siinkohal ei pööra üldse tähelepanu. Vaevalt meil on alust võtta tõsiselt seda Koraani versiooni hanifismist Ibrahimi kultuse puhastest jäänustest Araabias. Et aga Muhamed seda sõna välja ei mõelnud näitab selle süüria

⁶⁴ *Hanifiyyah* mõiste Koraanis: 98.4; 10.105; 30.29; 2.129; 3.60; 3.89; 4.124; 6.79; 6.162; 16.121 ja 124; 22.32;

päritolu. Et see termin oli keskse tähendusega Muhamedi jaoks, näitab selle tähendus sõnana „islam“ enne terminite *islam* ja *muslim* kasutuselevõttu, mis Belli arvates ei saanud toimuda enne 624. aastat (Bell, *Introduction to Qur'an*, 108), seega ennem seda hetke, mida käesolevas tööd murranguliseks peetakse Muhamedi usutunnetuse ja džihaadi seisukohalt. Minu järgnev väide lahkub küll sissetallatud islamiuurijate mõtteradadelt, kuid julgen väita, et hanifismi sissetoomisega Koraani usurpeeris Muhamed islami ainuomanduseks Araabias laialt levinud vaimse praktika mida prohvetluseks võime nimetada. Koraani ja hilisema islami traditsiooni vaikimine Muhamedi kaasaegsete prohvetlusnähtude kohta või ilmnenu nähtude halvustamine on paljustki rääkiv. Et islamieelses käsitluses märgib *hanif* paganlikku (Jeffery, *Foreign Vocabulary*, 114), süüria variandis *hanpo* - selles üldiselt ei kahelda (vt näit. EI, *hanif*). Miski aga ei anna alust arvata, et selle all mõeldakse Ibrahimi monoteismi nagu Koraan seda käsitleb, ning EI järeldus termini määratluseks et süüria keelest tulnuna tähendab „paganlik“ või „*could be applied to philosophically minded persons who were essentially monotheistic*“, mis mis Koraani kasutuses „*developed some of the secondary connotations*“ ei ütle tegelikult vähimatki islamieelsete hanifade kohta (EI, *hanif*, Vol 3, 165 – 166).

Ning väga kahtlane on ka see, et lisaks hanifismi info puudumisele traditsioonis ei ole islami traditsioon säilitanud hanifismi paraleel nähtuse araabia prohvetluse kohta, mille kõige tuntumateks esindajateks on Tulaiha ja Musailima. Näib, et vastavasisuline traditsioon on hiljem võimust võtnud *idžma* poolt teadlikult maha surutud. Teadmata kummagi kohta, kas siis saab teha mingeid järeldusi kasvõi selle halvustava info põhjal, mis säilinud? Kui me ei tea haniifide kohta midagi, ning prohvetlusetraditsiooni mida nimetame „Tulaiha-Musailima“ kohta vaid negatiivset, kas siis oleks mõeldav apelleerida mõlema nähtuse samasusele?

Suura 25. 54 ja nn Suur džihaad

Kõik dateerijad nõus selle asetamisega Meka II perioodi: Krats 66., Eg. 42., Grimme 73., Muir 74., Blacher 68., Weil 56., Bell – peamiselt Meka.

Suura temaatika: suura esimne pool kuni ajaadini 47 on Muhamedi poleemika Meka paganatega (Bell möönab, et see vaidlus võib toimuda ka juutidega, kuid ei pea seda siiski väga tõenäoliseks (Bell, Qur'an, 345).

25.54 iseloom: Bell peab ajaate 47 – 63 varasemaks suura põhiosast, kuid siin-seal kohtab Medina ümbertegemist (kahjuks jätab täpsustamata millistes ajaatides nimelt – vt Bell, Qur'an, 345). Igatahes Bell peab ajaate 52 – 54 teistest eraldiseisvaks ja hilsemaks lisanduseks – kuid kahjuks täpsustamata, sest 53. ajaadi kommentaarist võib jääda mulje Belli põhjal, nagu oleks vaadeldav lõik juutide vastu suunatud (Bell, Qur'an, 350, märkus 4).

Ajaadid 52 – 53 räägivad sellest, et enamus inimesi peab kinni paganlusest ning kui Jumal sooviks, siis võiks saata ta ettekuulutaja igasse linna.

25.54: ”Ning ärge kuuletuge uskmataatele, ja võideldge nende vastu sellega suurt võitlust”⁶⁵

فَلَا تُطِيعُوا الْكٰفِرِيْنَ وَاَجَاهِدُوْهُمْ بِهٖ
جِهَادًا كَبِيْرًا

Analüüs. Äärmiselt tähtis ajaat džihaaditeooria arengu seisukohalt. Termin „suur“ või „tõeline džihaad“ - *jihaadan kabiiran* siin esmakordselt Koraanis.

Esiteks probleem, et millele osutatakse siin sõnaga *bihi*? Nagu eri tõlgetest joonealusena toodud, ei valitse selles üksmeel. Kes selle *bihi* otse tõlgib sõnaga „Koraan“ on käesoleval juhul vaid Osmanov; kuid teised toovad selle sõna seletuse kommentaarides, kaldudes seletusena pakkuma, et mõeldud on siin Koraani. Bell kommenteerib otse, et „*by the Qur'an*“ (Bell, Qur'an, 350, märkus 5); Kratskovski ütleb vaid, et nii saab aru ka

⁶⁵ Bell: “So obey not the unbelievers but strive against them thereby with striving great. Arbery: “So obey not the unbelievers, but struggle with them thereby mightily.” Kratskovski: „Не повинуйся же неверным и борись с ними этим великой борьбой!“ Osmanov: „Не повинуйся неверным и упорно борись с ними при помощи Корана.“ Marmaduke: “So obey not the disbelievers, but strive against them herewith with a great endeavour.” Ali: “So yield thou not to infidels, and strive against them with it a strenuous stride.” Shakir: “So do not follow the unbelievers, and strive against them a mighty striving with it.” Aro: ”Älä siis tottele uskottomia, vaan taistele valtavasti heitä vastaan!“ Blachere: “Ne cede point aux infideles, mais combats-les fortement avec ce livre.” Ullmann: „darum gehorche nicht den Unglaubigen; bekämpfte sie vielmehr mit mächtigem Kamfte.“ Midagi ei lisa siia ka ei Sablukov, Sale ega Khalifa: *bihi* ei leia seletust. Vaid Yusuf Ali tõlkes: “Therefore listen not to the Unbelievers, but strive against them with the utmost strenuousness, with the (Qur'an).” Sama ka Osmani ja Belli variant.

Barth (Kratskovski, Koran, 583), kuid ise ei vaatle seda sõna lähemalt. Et ta aga selle Barthi arvamuse ära toob, näitab, et probleemne see koht oli ning tema enda vaikimine näitab nõutust. (Kratshkovski, Koran, 583, märkused 14 – 17). Samas jääb arusaamatuks, miks ikkagi *bihi* = Koraan Belli? (Osmanov seetõttu tõlgib *bihi* koraanina, et ei taha jätta arusaamatuks ja võtab selle seletuse Kratskovskilt – nagu tal tavaks on – kuid seekord jättes viitamata, kuskohast võtab). Tundub, et see koht jääb segaseks nii tõlkijatele kui kommenteerijatele. Ja ei selgita ei ajaat 53 ega eelnev 52. seda *bihi* mitte vähimalgi moel. Kas tegu on modernistide Suure Džihaadi teooria otsese mõjuga, et ”*bihi* = *Koraaniga*” sealt sellise raske koha, milles segi rütm ja kus ajaatide järjestus loogiline ei tundu, seletamiseks üle on võetud? Mina siin teist võimalust ei näe. Teine võimalus on see koht tunnistada lihtsalt ületamatuks arendades edasi Belli ideed, et need 3 ajaati võivad pärineda lokaliseerimatu irralse *suhuf* allikast mistahes ajajärgust (Bell, Qur’an, 350).

Kas see ongi nõ Suure Džihaadi süüd suurest segadusest sõna *bihi* ümber? Sest kui *bihi* ikkagi tähendab Koraani, siis käib peamine võitlus, pingutamine – *džihaad* – mitte mõõga vaid kirjasõnaga ehk vaimu, keele ja meelega.

Klassikalise ajastu *tafsirid* näevad selles *bihi* ikka Koraani ning leivad siit ka seletuse sellele Suurele džihaadile (*jihad kabir*).

Tabari oma *Tasfir al-Kabiris* seletab vaadeldavat ajaati 25. 54 mitut *hadithi* ära tuues nii, et „,ja võidelge nende vastu sellega suurt võitlust“ tähendab see *bihi* Koraani abil võitlemist.“ Ning lõpuks lisab veel, et *jihaadan kabiiran* tähendab *al-islam* – islamit. Seega temal on see üldine mõiste, jagamata seda keele, meelega või mõõga abil sooritatavaks. (Tabari, *Tasfir*, suura 25. ajaat 52 – kõigil *tafsiridel* Egiptuse standardi poolt hiljem omaks võetud nummerdus, seetõttu ka erinev ajaatide numeratsioon).

Zamakshari ütleb, et *bihi* tähendab „Koraani südametunnistusks võttes“ (*dhamiiril kuraan*). Väljend *jihaadan kabiiran* aga „ühinenuna üldiseks pingutuseks“ (*li-kull dzhaahiduhu*). (Zamakshari, *Tasfir al-Kashshaf*, 25. 52.)

Ar-Razi: „,ja võidelge nende vastu sellega suurt võitlust“ kohta mõned ütlevad, et see tähendab „pühendumist džihaadile selle täideviimisel ning kutsungit (*daw'a*); teised, et

see tähendab „kindlameelsust tapluses“ (*al-muraar al-kitaal*); kolmandad, et „pigem on õige esimene variant, sest see on Meka suura ning käsk taplemiseks saabus peale hidžrat““ (Razi, *Al-Tafsir al-kabir*, 25.52).

Tabarsi kommentaaris omab *jihadan kabiran* tähendust *taamaa shadiidan* – täie jõu/täie võimsusega. Kuid ta eristab ka õpetlase džihaadi, mis tähendab „usu suurendamist“. Tabarsil (surnud 1153) juba kohtame hiljem Suure džihaadi põhialuseks saanud *hadithi*: ”Saabusime väikeselt džihaadilt suurele džihaadile” (*radzh'ana min al-jihada al-asghar ila al-jihad al-akbar* - Tabarsi, *Tafsir jam'a bayan fi tafsir al-kuran*.25.52).

Baidawi *tafsiris Tafsir anwar al-tansil wa asrar at-tawil* tähendab *bihi*, nagu igal pool mujal, ikka „koraaniga“. Ajaadis leiduv Suur džihaad tähendab temal aga erinevalt Tabarsist igasugust võitlust uskmatusega. (Baidawi, *Tafsir anwar al-tansil wa asrar at-tawil*. 25.52)

Siin vaadeldavatest üks hilisemaid *tafsire*, Ibn Kathiri *Tafsir al-Qur'an al-'Azim* toob aga hoopis selle nn Suure džihaadi vastase traditsiooni Ibn Abbasi suust: „*Jihadan kabiiran* on sarnane ajaat 9.73-ga“. Seal aga pole küll võimalik näha Suures džihaadis mitte midagi enam kui otsest sõda uskmatute ja silmakirjatsejate vastu!

Midagi enam ei lisa vaadeldud *tafsiridele* ka Kurtubi ega Suyuti koraanikommentaariid.

Seega nende klassikalise ajastu eksegeetide töödest võib järeldada, et suur džihaad – *jihad kabir* – tähendab igasugust täie jõuga pingutamist usu nimel, ning tuues nii ar-Razi, Baidawi kui Tabarsi erinevad džihaadi näited, võime eeldada, et see suur džihaad tähendas seda, et igaüks pingutab usu nimel sellega, milles tema kõige tugevam on. Va Tabarsi üks näide, millise ütluse tagamaad alljärgnevalt välja toome, võime väita, et vähemalt kommentaatorid ei jaganud džihaadi vaimseks ja füüsiliseks, et suur džihaad tähendas nende jaoks igasugust eneseületamist, nagu see toimub igasuguse suure pingutusega, olgu see vaenuväe vastu või vaimselt luues.

Seega pole raske mõista, kuskohast džihaaditeoreetikud oma nn. Suure džihaadi saanud on. See tuleb seal sisalduva *bihi* määratlematusest ning sellele omistatavast seotusest

terminiga *jihadan kabiran*. Sellest on saanud 2-5 AH sajandi kommentaatorite *idžma* ja Koraani termin *jihadun kabiirun* on hakanud *tafsirides* elama oma elu tõlgendamatusse tõttu, ning sellest tõlgendamatuses tulenevalt on mõned hilisemad juristid džihaaditeoreetikud saanud aluse oma Suurele pingutusele. Selline termin ja need toodud *tafsiride* ütlused leidsid islami juristide poolt aktiivset kasutamist ja edasiarendamist. Sest oluline on meeles pidada seda, et kõik need Suure džihaadi teoreetikud juristid-alusepanijad elasid siis, kui vaja oli leida seletust džihaadi seiskumisele – edukate sõdade ja vallutuste sumbumise ja muslimite sõjakusest loobumise seletuseks peale esimesi võidukaid sajandeid.

Nendele arengutele põhjenduse otsimine tekitaski 11 – 15. sajandil selle Suure džihaadi teooria, mille alusepanijateks on Ibn Hazm oma töös „*Kitab al-Fasl fi al-Milal wa-l-Ahwa wa-l-Nihal*“, tema kaasaegne al-Buhuti (surn 1051) „*Kashaf al-Qina an Matn al-Iqna*“, eriti aga suurkuju Ibn Rushd (1126 – 1198) oma „*Kitab al-muqaddimat al-mumahhidat*“ ning lõpuks Ibn al-Humam (surn 1457) „*Sharh fath al-qadir*“. Ja loomulikult ei saa märkimata jätta sufismi suurkuju Ghazali ütlust, mis kirjeldab keha kui linna, mida valitseb hing ning piirab ihadele alluv all-linn. Maailmast eemaldumine müstilise maailma püüdluste kasuks on edasimineku suures džihaadis. Peatumata pikemalt nendel töödel mainin vaid seda, et näitamaks sellise sõjale vastanduva vaimse Suure džihaadi konseptsiooni kunstlikkust, tasub vaadelda alltoodud peamiste traditsioonikogumike korpusi džihaadi kohta, mis sellest suurest džihaadist sõnagi ei kõnele, ning võrrelda traditsioonikogumikega, kus sisaldub see suur džihaad. Kõik need suurt džihaadi sisaldavad sunnakogumikud on sekundaarset laadi sunna seisukohalt. Jaotumist suureks ja väikeseks džihaadiks leiame vaid kahest sekundaarsest allikast:

Al-Bayhaki „*Zuhd al-Kabir*“ hadith 373, kuid ka ise autor kommenteerib seda „*hadha isnadu daiif*“ - „see omab nõrka isnadi“. Seega tegu on neljast olemasolevast isnadi tüübist nõrgimaga! *Hadith* ise kõlab nii, et sõjakäigult saabunud sõdurid läksid Prohvetit külastama, kes lausus neile „Olete saabunud väikeselt džihaadilt suurele džihaadile“. Keegi küsis, et mis on suur džihaad. Prohvet vastas: „Jumalateenri võitlus oma kirega“ - *mujahadat al-'abdi hawahu*. (al-Bayhaqi, 373).

Täpselt samas sõnastuses on see hadith toodud ka Al-Baghdadi töös „*Tarikh Baghdad*“

(Al Baghdadi, Vol 13, 493).

Ka Ibn Taimiyyah suhu on sellised sõnad pandud Ibn al-Qayyim poolt töös “*Rawdat al-Muhibbin*”. Džihaad iseendaga ja oma kirega on uskmatute ja silmakirjatsejate vastu peetava džihaadi alus: „ei saa nende vastu astuda enne, kui pole esmalt pingutatud enda sees oma kirgedega – alles siis saab minna ja sõdida nendega.“ Samas, Ibn Taimiyyah enda töödes sellist väljendit mina leida pole suutnud. Ning nagu märgib ära Jansen, et Ibn Taimiyya peamisi õpilasi, Ibn al-Qayyim al-Jawziya (1292-1350), pidas seda Suure džihaadi ideed väljamõeldud *hadith*idel põhinevaks (Jansen, 22, 102).

Selle džihaadi semantilise poole võtab kokku Bernard Lewis, öeldes, et “valdav enamus klassikalise ajastu islami teoloogidest, juristidest ja traditsioonitundjatest mõistis džihaadi all sõjalist kohustust. (Lewis, *Political Language*, 72). Sellest hoolimata aga püsib Lääne akadeemilistes ringkondades arusaam džihaadist kui milleski üllast ja mittesõjalisest⁶⁶ – ning seda võib islami propagandistide suureks võiduks pidada.

19 – 20. sajandi islami modernistid on järjekordsel islami nõrkuse ajal käibele lasknud teooria sellest Suurest džihaadist (*Greater jihad, jihad al-akbar*), mis polevat sõda vaid pingutus oma enda ihadest ja nõrkustest ülesaamiseks või pingutus mõtte, sõna ja keele abil, mida võib mõnele *tafsir*idest toetudes tõlgendada kui pingutamist Koraani abil. Islamit väljaspoolt vaadates võib sellise teooria aktiivne käibimine 19 – 20. sajandil muidugi positiivne näida; ning tõesti, teatavate mõõndustega võibki seda pidada algsest mõttest väga kaugemale edasi arendatud teooriaks. Oma olemuselt siiski suhteliselt süütuks konstruktsiooniks – vaimne võitluse ülistamine ja füüsilise laitmise - jättes hindamata tõsiasja, et allikad annavad ohtrat tunnistust vaid sellest füüsilisest poolest, jättes vaimse

⁶⁶ Näiteks Egdunas Raciuss. *The Multiple Nature of Islamic Da'wa*. Academic Dissertation. University of Helsinki, 2004. kus lk 50 on nii korduv ja tüüpiline arusaam džihaadist, et toome selle siinkohal pikemalt ära: „*In the scholarship (especially in the realm of social sciences), jihad traditionally has been viewed through the prism of violence – it has become associated with armed struggle and fighting and usually described in negative terms. Most muslims, among them religious scholars, have forcefully contested such an approach – they insisted that islam is in general a peaceful religion and jihad in particular exemplifies this. Yet, within the Muslim Umma there have always been these who advocate the jihad-as-fighting concept.*“ Seejärel, püüdes üle saada tõsiasjast, et traditsioonikogumikes on džihaad alati sõjana käsitletav, ning enne veel väites, et Koraanis jihad mitte kusagil sõda ei tähenda, jõuab autor järeldusele, et esimeste põlvkondade muslimid kinnitasid džihaadile selle sõjakuse maine rahumeelse misjonitöö ees (lk 53). Raciusel on kahtlemata õigus, et enamus muslimi teoloogid tänapäeval on häälekalt džihaadi sõjaka olemuse vastu, kuid minu arvates ta eksib, suutmata eristada seda, mida tänapäeva (või 12-15 sajandi) muslimitest teoloogid väga tahavad näha ja mida Koraan ja sunna tegelikult ütlevad

siivaks ja ülestähendamata südameasjaks. Seda võrrelduna uute maruapologeetidega, kes ei räägi niivõrd Suure džihaadi üllusest väikese džihaadi ees, vaid ilustavad seda väikest džihaadi rahulikeima uskudest – islami - avaldusmismvormiks. Rudolph Peters raamatus „*Jihad in Medieval and Modern Islam*“ on tervikuna ära tõlge Mahmud Shaltuti tööst „*The Koran and Fighting*“, milles 50-leheküljelise oopuse kokkuvõtteks öeldakse: „Kõigest eeltodust on selgelt näha, et Saadik [Muhamed] võitles vaid nendega, kes temaga võitlesid, ja et sellel võitlusel polnud muud eesmärki kui rõhumise, mässu ja sissetungi tagasilöömine ning usulise tagakiusamise lõpetamine. Seda ütlevad eeltodud sõjavärsid [Koraanis], nagu me veenduda võisime.“ (Lk 75). Selline ebaväide, mis tugineb džihaadi suurade sõnaderohkel pea peale pööramisel, ei olnud mõeldud siis veel välispidiseks tarbimiseks, nagu see nüüd, 21. sajandil, toimub islamivoldikutes ja „Islami ABC“-des, olles heaks abivahendiks uute hingede püüdmisel väljaspool *dar al-islami*. Toona oli see Al-Azhari õigusteaduskonna dekaani ja hilisema al-Azhari šeigi kuulutatav sõnum muslimitele, seejuures nende eneste ajalooallikaid, sunnat ja Koraani väärates. Siinkohal ei hakka argumenteerima nende väidetega – see on kõigest hea näide sellest, mis vorme ortodoksne tõlgendamine võtta võib.

Kuigi see *jihad al-kabir* ja *jihad al-asghar* moodustavad alates klassikalisest ajastust islami džihaadi ja ka rahvusvaheise suhtluse kontseptsionaalse aluse, on see nende eelmainitud juristide mõttetöö vili *sui generis* ja nii islami praktika kui ka isegi varasema traditsiooniga vastuolus. Lisaks mainitud *tafsiridele* ei leia me islami traditsioonikogumikest, kus iga autor käsitleb džihaadi väga põhjalikult, sellist džihaadi jagamist suureks ja õilsaks ning väikeseks ja pahamaks. Termineid suur ja väike džihaad on sealt üldse võimatu leida. Viies peamises sunna kogumikus räägitakse vaid džihaadist, mis alati on islami usu levitamise võitluses vastasega. Kui sellistel juristide poolt käibeletud terminid ulatunuks tagasi Muhamedini või vähemalt *rashidunide* aega, siis eeldaks natukenegi selle nn Suure džihaadi leidmist sunnast. Kui *hadithides* säilivad ka ortodoksia suhtes negatiivsed seisukohad – nagu juba korduvalt mainitud, kasvõi ühe jaatusena üheksateistkümneme eituse kõrval, - siis pidanuks selline positiivne traditsioon kindlasti arvukalt esindatud olema selle olemasolu korral (nagu Kister seda ilmestab varaseid *hadithe* uurivas artiklis *A Bag of Meat*).

Näiteks Bukhari kogumikus džihaadi kohta käiv raamat nr 52 ei maini kordagi džihaadiga seoses, et see oleks suur või väike. Džihaad on siin võitlus islami usu eest. Vaimne, keeleline või südame aspekt Bukharil puudub. Tema džihaadi-raamatus on 320 *hadithi*, neist u 100 räägib džihaadist kui võitlusest vaenlasega islami eest, neis on džihaad füüsiline võitlus islami levitamiseks, ülejäänud u 200 *hadithi* on eelmiste kordused.

Et võiks olla ka „keele, meele või südamega“ pingutamine, või et selline pingutus on võrdväärne džihaadi kui sõjaga, järeldeb vaid ühest *hadithist* Bukharil (Vol 4, rmt 52, nr 48): ”Jutustas Abu Huraira: Prohvet lausus: „Kesiganes usub Allahisse ja tema Saadikusse, palvetab korralikult ja paastub Ramadani ajal, sellele avab Allah õiglaselt paradiisi, hoolimata sellest, kas ta võitleb Allahi teel (*Jaahada fii saabi llah*) või jääb sinna, kus ta sündinud on.“

Siiski on Bukharil üks 300 *hadithist*, mis toetab Suure džihaadi ülimuslikkust, kuid seda võib pidada vaid reeglit kinnitavaks erandiks. See on Vol 4, rmt 52, nr 41: ”Rääkis Abdullah ibn Masud: Küsisin Allahi saadikult, „ Oo Allahi saadik! Mis on parim tegudest?“ Ta vastas: „Palvetada kindlaksmääratud aegadel.“ Mina küsisin: „Mis on järgmine paremuselt?“ Tema vastas: „Olla hoolitsev oma vanemate eest.“ Mina pärisin edasi, et mis järgmine paremuselt, tema vastas: „Osaleda džihaadis Allahi teel.“”

Veel kolme *hadithi* Bukharilt võiks ka vaadelda rahumeelsema tõlgenduse kasuks, kuid need on pigem halvustavad ning suunavad džihaadiks mitte kvalifitseerunud nõ rahumeelsele alale.

Abu Dawudilt ei leia me niigi paljut suure džihaadi kasuks (Abu Dawud, *Sunan*, Rmt 14) ega mitte Maliki *Muwattast*. Vastupidi, kogumikes kordub äärmus: Muhamedi näited pingutusest Allahi teel on võrreldud märtri mitmekordse surmaga, kelle soov on paradiisist ikka ja jälle maapeale tagasi saada, et aina uuesti märtrisurma kogeda (Bukhari, *Sunan*, Vol 4, Rmt 52, *hadith* 72; Malik, *Muwatta*, Rmt 21, 14.27). Lisaks on Maliki *Muwattas* märтитеle, märtrisurmale ja märtrite pesemisele omaette peatükid, ja mitte ükski *hadith* ei märgi nn Suurt džihaadi ega leie siin ühtegi Bukhari toodud näidet Suure džihaadi kasuks.

Esimene täelikult džihaadile pühendatud töö Sulaimi *Kitab al-Jihad* aga sootumaks teisest küljest läheneb sellele tähtsamale džihaadile, *jihad an-nafs* e oma hinge sees peetavale võitlusele. Ta ütleb, et see enda sees peetav džihaad on tähtsaim, kuid peetakse seda vaid sellel eesmärgil, et kõrvaldada pahed enda sees, et saaks täiel jõul pühenduda džihaadile. ”Eelista enda üle peetavad džihaadi vaenlase vastu peetavale, sest kui teie ise olete endi vaenlased, siis tehke võimatuks endi mitte-kuuletumine oma Loojale. Te saate olla võidukad selles. Kõrvaldage takistused teie ja Looja vahel, ning kõrvaldab siis tema selle, mis teis valesti on. ... Ning Tema jälgib sind ning kuidas sa viid ellu džihaadi, mida Tema Prohvetile kohustuseks tegi. Kõige olulisem on Temal tõsine kuuletumine ning siirus tapluses, sest on ju Tema käsk palvetada, austada oma Issandat ning võidelda tarmukalt Jumala eest, sest on õigutsatud džihaad Tema ees”

Kokkuvõtvalt 25.52 kohta: see on esimene kord, kus Korraanis mainitakse ülimat pingutamist, ning samas ka väljendit *jihad kabir*. Käesoleva töö aluseks võetud kronoloogia järgi on see esimene kord käsk Jumalalt võidelda uskmatutega maises plaanis. Samas on alust arvata, et vaadeldavate ajaatide asetus ja ilmutamisaeg võivad olla täpselt mitte määratavad. Seda näitab nii Belli kahtlus ja Kratskovski vaikmine teatud küsitavates kohtades, kui ka kõigi tõlkijate ning ka kommentaatorite tuntav ebalus vaadeldava lõigu suhtes.

Et aga Muhamedi ajal selle lõiguga seoses probleemi polnud, ning ka temale järgnevad põlvkonnad esimese islami sajandi jooksul suurt probleemi selle vaadeldava lõiguga seoses ei näinud, ilmneb varajaste *mashahif* raamatute ehk eri Korani koodeksite võrdlemisel. Peamistes nendes, näiteks Ibn Masudi, Ubaii ibn Kab'i, Ali ja Ibn Abbasi jt omades leiab tuhandeid lahknevusi standarttekstist, nõ Uthmani koodeksist, kuid mitte üheksi neist, ka mitte sekundaarsetes, ei leia me ainsamatki lahkuminekut vaadeldava 25.52 kohta⁶⁷. Seega oli see koht juba Muhamedi ajal üheselt loetav ja üheselt mõistetav, ning vaadeldava ajaadiga tekkinud suured erimeelsused või erisuunalsied tõlgendused, näitavad veelkord esimese sajandi nõ. autentse traditsiooni katkemist ja selle asendamist

⁶⁷ Kõik need lahknevused on kokku kogutud Jefferyl tema *Materials for the History of the Text of the Qur'an*, milles suurat 25 vaadeldaks eri koodeksite kaupa Ibn Masud lk 66 - 67, Ubaii ibn Kab 150 – 151, Ali lk 189, Ibn Abbas lk 202, Zubayril lk 228, Alqamal lk 242, Talha lk 260, Ar-Rabi ibn Khuthaim lk 295, Al-A'amash lk 322, As-Sadik lk 335, Teistel aga pole suura 25. kohta üldse mingeid erivariante märgitud.

hilisema traditsiooniga.

Suura 27. 94: igaüks eksib iseenda kahjuks

Dateering: Varaseimaks dateerib selle Egiptuse standart – 48., kõik teised paigutavad kas Meka II perioodi viimasteks (Kratskovski 68., Blachere 69.) või Meka III perioodi esimesteks: (Grimme 70., Muir 70., Weil 69). Seega ollakse ilmutamise järjekorra suhtes väga üksmeelsed; väga kaugemale ei eemaldu ka Bell oma hinnanguga, et Medina periood, kuid baseerub Meka materjalil.

Suurem osa suurast räägib Moosesest, Salihist ja Thamudist, Lotist, ajaadid 60 – 65 räägivad Allahist, kelle olemust Muhamed püüab ägedas vaidluses selgitada⁶⁸: ülestõusmisest ja kohtupäevast; ning järgnevas osas, mis räägib juutidest, on huvitav ajaat 78 näol, milles Allah teatab, et Koraan kuulutab tõde Banu Israilile – seega Muhamed peab sel ajal ennast veel ka juutide ja kristlaste prohvetiks, mida Medina ajast leiame vaid aastal 1 - 2 AH.

27. 94 iseloom: Bell eraldab ajaadid 93 – 95 varasemasse, Meka perioodi, või näeb nendes mõlema, nii Meka kui Medina segu, sest siin on viidatud Meka *haram* staatusele, ning et see käib Meka, mitte Medina kohta, mille ka Muhamed *haramiks* kuulutanud olevat (Baladhuri, Futuh, 21). Kuid vaadeldava lõigu mekalisus on tõestatud Muhamedi esimeses isikus kõnega ning ajaadi 93 käsu *qaala* puudumisega, mis aga olemas 94 ja 95; seega peab Bell ajaate 93 – 95 Medina suura lõpetamiseks Meka materjaliga (Bell, Qur'an, 363 – 364). Ka Kratskovski märgib ajaat 93. seoses, et *qul* on algusest välja jäetud (Kratshkovski, Koran, 586, märkus 24). Seega, hoolimata Belli üldisest suura paigutamisest Medina perioodi, nõustub ka tema vähemalt vaadeldava ajaadi osas kõigi eelnenutega. Niivõrd sõbralikult ühte aega ja üksteisele nii lähedalt polegi vist teisi suurasid paigutatud, ning käesolevas töös seal leiduva suhtumise uskmatutsesse väljatoomine annab argumendi vastavate ütluste sidumiseks vaadeldava ajaga.

⁶⁸65 lõpus *haatu burhaanakum in kuntum sadiqiina* – esitage oma tõestused, kui olete õigust rääkijad.

27. 94 “Ja kes asub õigele teele – see läheb õiget teed mööda iseendale; ning kes eksib – lausu: olen mina kõigest hoiataja!”

وَأَنْ أَتْلُو الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي
لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ
الْمُنذِرِينَ

Suura 18. 28 – 30: paradiis uskujatele

Dateering: Va Weil ja Grimme, kes paigutavad selle III Meka perioodi, kohale 84. ja 81., on see Kratskovskil, Muiril ja Egiptuse standardil üksmeelselt 69. kohal, Blacheril 70; Bellil jällegi nagu eelneva suura puhul: Meka materjal Medina ümbertöötusega.

See on pikk suura, kus teemadeks seitsme magaja lugu, mõistulood rikkusest ja elu kaduvusest, ebajumalatest ja Aleksander Suurest, mis kõik Belli arvates on teinud Medinas läbi tugeva ümbertöötuse (Bell, Qur'an, 273). Ei Kratskovski ega Bell vaadeldavat lõiku eraldi välja ei too.

18.28: “Ning lausu: on tõde teie Issandalt. Kes soovib – see uskugu, ja kes ei soovi – see ärgu uskugu. Sest tõesti, on meil ebaõiglastele valmis panud tuli ja keev vesi, millega me nad übritsenud oleme; ja kui nad paluvad jahutust, pritsitakse neid veega, mis kui sulametall kõrvetab. Halb jook ja halb tugi.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ
فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ
سُرَادِفُهَا وَإِنْ يَسْتَنْغِثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا

18.29: Kuid tõesti, kes on uskunud ja teinud head - siis tõepoolest, ei kaota me tasu neile, kes on teinud head.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ
أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا

18.30. Nemad – neile on paradiisiaiad, mille alt voolavad jõed. Neid kaunistatakse seal kuldsete käevõrudega ning kannavad seal rõivaid rohelisi siidist ja brokaadist lamaskledes istmetel. Hüvitus nii hea, ning kiiduväärne tugi.”⁶⁹

أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
يُحَلَّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا
خُضْرًا مِّنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى
الْأَرَائِكِ نِعْمَ النَّوَابُ وَحَسَنَتْ مَرْفَعًا

Ikka ja jälle kordub see usklike mittepuutumine uskmatutesse. Samas on tuntav vaadeldava perioodi suurades kibedus ja pettumus Muhamedi sõnumis. Sest oli see vist kõige raskem aeg üldse tema karjääris, kui Kuraish hõim otsustas teda vältida. Islami traditsionalistide jutte suurest tagakiusamsiast vaevalt tõsiselt võtta saab, veel vähem tema tapmise plaanidest, kuid tuntav on meelekibedus mehel, kes saadetud on prohvetina kõiki õigele teele juhatama ning kes hoolimata äärmisest pingutusest ja kuulutatava sõnumi intensiivsusest (mitte aga originaalsusest) ei ole leidnud tunnustust ning kellest hõim üksmeelselt ära pöördunud on. Järgijatele Paradiisi ja uskmatutele karistuse kuulutused saavutavad tema meeleheites äärmise teravuse, nagu toodud lõigust näha. Millise tulemuseni viib see meeleheide – sellele leiame vastuse järgnevate perioodide suurades.

⁶⁹Vaadeldavad 27.94 ja 18. 28 – 30 ei sisalda džihaadi seisukohalt raskeseti või erinevalt tõlgetatavaid termineid, mistõttu ei pööra siinkohal suuremat tähelepanu eri tõlkevõimalustele.

NELJAS PEATÜKK

MEKA KOLMANDA PERIOODI SUURAD (617 - 621)

Suura 32. 30: uskmatuid ootav karistus

Dateering: Muiril varane 44., teistel üksmeelselt Meka III: Kratškovski 70., Egiptuse standart 75., Grimme 64., Blachere 71., Weil 80.. Bell: Medina periood, kuid Meka fragmendid ja baseerub Meka materjalil. Suura temaatika: Nagu ikka, näeb Bell mitmeid ümbertöötölusi suuras; peamised teemad suuras on argumendid ülestõusmise kohta (9 – 22) ja uskmatute hoiatamised (26 – 34) – see annab alust pidada seda Meka perioodi kuuluvaks. Ajaat 25. pakub siin eraldi huvi: nagu vaadeldav suura lõpp, nii ka siin palutakse kannatlikkust: “Sest tõesti mõistab sinu Issand nende vahel kohut Ülestõusmispäeval⁷⁰ selles, milles nemad lahknud on.”

32. 30 iseloom. Bell, ütleb, et vaadeldavad ajaadid suura lõpus on väga nõrgalt seotud ning moodustavad ajaatide 21 – 25 kirjutamisest ülejäänud materjali.

See viimane ajaat on jätkuks 28-29, kus 28. uskmatud küsivad, et millal saabub siis see *fath* – lahendus, millele ajaadis 29. Allah käseb vastata, et sellel *yawmu l-fath* – otsustamise päeval⁷¹ ei ole kasu nendel, kes on mitteuskujad, nende usust (*iman*).

32.30: “Ning pöördu neist ära, ning oota, sest on فَأَعْرَضْ عَنْهُمْ وَاَنْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ju nemad ootajad.”

Seega on siin ikka Muhamedi sõnum: oodata ja jätta kohtumõistmine Jumalale.

⁷⁰Erinevalt alltoodud *yawmu l-fath*, mis näib olevat Muhamedi poolt kasutatav tema vastaste termin või halvustus, on siin kasutatud *yawmu l-qiyamati* e Ülestõusmise päev selle Koraani tähenduses.

⁷¹Marmaduke: "victory of the faith", Ali: "The Day of Judgement", Shakir: "day of judgement", Arberry: "day of victory"; kuid siiski tundub vale selle *yawmu l-fath* ülestõusmise või kohtupäevana tõlkida, pigem Belli: "day of the clearing up", või Kratškovski: "день решения."

Vaadeldava ajajärgu pingsust ja Muhamedi enda meeleolu seoses uskmatutega näitab ka järgneva suura 41. sisalduvad uskmatute ütlused Muhamedile, kui see on Allahilt neile edastanud ajaadis 12:

41.12: "Kui nad ära pöörduvad, siis lausu: "Hoiatan teid kõuetabamuse eest, Ad'ile ja Thamud'ile osaks saanud kõuetabamuse eest.""

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ
صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ

Selle peale vastavad uskmatud ajaadis 13. peale seda, kui Muhamed on uskmatutele rääkinud Allahi kummardamisele manitsenud saadikutest:

"Ning lausused nad: "Kui sooviks seda meie Issand, siis oleks saatnud ingleid – kuid oleme uskmatud sellesse, milles teid on saadetud.""

قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ
مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ
كَافِرُونَ

Selline karistamise ja samas Muhamedi eemalehoidmise motiiv kordub ka sama suura ajaadis 50:

"Teatame uskmatutele nende tegudest ja laseme neil maitsta karmi karistust."

فَلْيُنَبِّئِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا
وَلْيَذِيقْتَهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ

kontrastina järgmise suura andestamise ja eemalehoidmisega.

Suura 45. 13 – 14: kas Meka või Medina sõjakus?

Dateering: Kratškovski 72., Egiptuse sdandart 65., Grimme 53., Muir 57., Blacher 73., Weil 82., Bell: Meka fragmentidega või Meka materjalile tuginev Medina suura.

Suurat läbiv teema on Allahi kõikvõimsus ja uskmatutele koitev karistus. Tunda on äärmist intensiivset Muhamedi poleemikas nendega.

Kuid hoolimata sellest pingest, ei muutu see ei isiklike solvangute väljavoolamiseks, nagu toimus kõige varasemal perioodil Abu Lahabi jt seoses (vaenlasega võitlemise seeria), ega mitte Medina perioodi võitluseks maises plaanis, mille taga võib näha võimu ja isikliku eluga seotud probleeme. Just praegu, selle nn. Meka blokaadi ajal, avaldub Muhamedi kui inimese suurus ja prohvetlik väärikus ajaatides 45.13 – 14. Ja kuigi nii Bell kui Kratškovski ei tea, kas paigutada see lõik Meka või varasesse Medina perioodi, ning Egiptuse standart asetab ajaadi 13 Medina perioodi, tundub suhtumine olevat pigem

Meka stressi kui Medina esimeste aastate ebakindluse aeg, ning Hirschfeldi järgi võib ajaadis 13. esineva sõna *yawm* järgi ikkagi Meka perioodi dateerida (Hirschfeldt, 49 – 53).

45.13: "Lausu neile, kes on uskunud: "Andestage nendele, kes ei looda Allahi päevadele, et Ta tasub inimestele mõõdus, mille need ära teeninud on."⁷²

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا
يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ

45.14: Kes on teinud head – tema omaenda hingele. Ja kes teinud kurja – temale endale⁷³. Seejärel oma Issanda juurde tagasi pöördute."

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ
فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ

Bell ütleb, et mõned interpreteerivad seda *ayaama allah* kui "Allahi võidud", ning see viitavat Medinas toimunud sõjakäigule Bani Mustaliq vastu, kuid toob siis näite 14.5 (Bell, Qur'an, 404). Need Allahi märgid ei tähenda siin aga mitte mingil juhul midagi sõjaga seotut. 14. 5 Moosesele öeldakse: "Vii välja oma rahvas pimedusest valgusesse ja meenuta neile Allahi päevadest, sest on need tõesti märgid igapäevale, kes kannatlik ja tänulik." Sama märgib ka Kratskovski, et mõned ütlevad seda viitavat Banu Mustalik sõjakäiguga seoses (Kratskovski, Koran, 608, märkus 3), kuid ei selgita lähemalt.

Kui need sõnad tõespoolest käivad Banu Mustaliq suhtes, siis vähemalt käesoleva töö seiskohalt tekiks kontseptuaalne segadus, sest ei sobi sellised sõnad Medina hilisesse, aktiivse sõjapidamise ja aina profaniseeruva ilmutuse aega. Et selle Banu Mustaliq loo tõlgenduse seonduvaga segadus oli juba 1. saj. AH paiku, kinnitab ka Tabari, et see Banu Mustaliqi vastu korralatud sõjakäigu aeg pole selge, et Waqidi paigutab selle aastasse 5 AH, Ibn Ishaq aga aastasse 6AH (Tabari, Tarikh, 1500). Tegelik segadus aga võib hilisema traditsiooni mõjul veelgi suurem olla. Ühest küljest tundub siin arabia

⁷²*Bi-maa kaanuu yaksibuuna*: "ära teenima" pole verbile *kasaba* ehk kõige otsesem vaste, kuid mõte jääb samaks, kui järgida täht-tähelt nagu Bell: "*piling up*", Arberrry: "*earning*", Kratskovski: "*нпуођеиу*", Marmaduke: "*to earn*". Samas Lane, Book I, 2609 1. veerg, et suura Baqarah viimane ajaat just *kasaba* tähenduses "ära teenima" hea ja halva mõttes.

⁷³Ibn Masudi järgi kõlas see ajaat Koraanis algselt teisiti: mitte *man amila saalihaan fa-li-nafsihi wa man asaa'a fa-'alayhaa*, vaid *man amila hasanatun wa man asaa'a fa-lahaa* (Jeffery, Materials, 89), mis loomulikult tunduvalt muudab mõtet, st. teeb meile mõtetamatuks selle *lahaa* määratlematuse tõrttu.

ajaloolaste poolt retrospektiivselt kogu ettevõtmist ja hõimu suhtumist ilustatud olevat selle Juwairiya loo pärast, kellest sai Muhamedi üks lemmiknaisi⁷⁴. Et hilisematele ajaloolastele kogu ettevõtmine läbi selle Muhamedi lemmiknaise paistab, on ilmne nii Tabari kui Ibn Hishami töös: kohe loo alguses tutvustatakse rünnatava hõimu juhti Juwairiyah isana, - teda seeläbi tuntaksegi - ning kogu sõjakäik on mõlemal autoril leidnud põhjalikuma käsitluse vaid kahel põhjusel – just sellesama Juwairiyah kosimise loo ja sõjakäigul väga terava muhadzhiride – ansaride vahel puhkenud tüli tõttu (Tabari, 1511 – 1517; Ibn Hisham, 416 – 420)⁷⁵. See hõim on siin saanud erakordselt positiivse kajastuse tänu sellele Muhameid uuele naisele. Ibn Hisham ütleb, et ükski naine pole teinud oma rahva heaks nii palju kui Juwairiyah, sest tänu sellele abielule vabastati medinlaste poolt kõik selle hõimu vangid – kokku üle 100 inimese. (Ibn Hisham, 420) Pole siis ime, et mõni *tafsir* kaldus Muhamedi sellist rahumeelset ja positiivset ütlust seostama sellise meeldiva sündmusega.

Samas on Ibn Hishamil vaadeldava loo kirjelduses säilinud teistest eraldi olev *hadith* ja üldise jutuga mitte haakuv lühike ja kommentaarideta *hadith*: "Muslimite sõjahüüks Banu al-Mustalik vastu oli "Oo võidukas! Tapa, tapa!" (Ibn Hisham, 419). Et selline sõjahüüd ei sobi kuidagi kokku selle ajaat 45.13 peaks ilmselge olema. Ning väide, et see Muhamedi ajaat võis ju ilmuda peale lahingut, kui Muhamed ja sõdurid erakordselt rikkaliku saagi tõttu juba leebunud olid, on samuti ebaloogiline, sest nii Tabari kui Hisham teatavad selle hõimu islami usku astumisest (Ibn Hisham 420; Tabari, 1517), samas kui ajaat räägib uskmatutest.

Kuid hilisematel eksegeetidel polnud suhtumine nendesse *idžma* kivistumiseelsetesse

⁷⁴Muhamedi lemmiknaiseks on ikka peetud Aishat, kuid võrdväärseks lemmikuks sai ka see Juwaira. Kuidas muidu seletada Aisha reaktsiooni sündmusele, kui Muhamed esmakordselt nägi seda iludust. Et suur kadedus püsis aastakümneid, saab juba kinnitust ainuüksi sellest, et kui Aishast oli saanud üks peamisi *hadithide* allikaid - seega aastakümneid peale Muhamedi surma! - laseb ta sellel meelepahal välja paista. Juwairast vt Ibn Hisham, 419 – 421. Teiste Muhamedi naiste suhtes nii suurt Aisha pahameelt tunda pole. Kuigi tegelikult ka see, et ta oli lemmiknaine, pärineb tema enda suust, millele aitab veel kaasa tema isa Abu Bakri hilisem kuulsus.

⁷⁵See on üks väheseid kohti ajaloolaste töödes, kus need tegelikud valitsevad pinged oma täies suuruses tuntavad on. Ning siit avaldub ka, kui ebakindel oli tegelikult Muhamedi olukord veel aastail 627 – 29. Vt Tabari väidet, et enne Muhamedi tulekut pidi keegi medinalane kuningaks saama Medinas (Ttabari, Tarikh, 1511 - 1517) - muidu ikka räägitud kui Muhamedi üksmeelsest kutsumisest medinalaste poolt.

autoritesse, nagu näiteks Ibn Ishaq või Al-Kalbi, sugugi positiivne, ja eriti püüti vältida nõ jumalavallatuid *hadithe* (näit. Kalbi andmed sellest, kuidas Muhamed pagan olles ohverdab al-Uzzale kitse (Al-Kalbi, 19) – see oli juba kahekordne jumalavallatus, sest esiteks, polnud ju Muhamed eksegeetide arvates mingil juhul pagan ka enne prohvetiks saamist, vaid eksimatu, või siis haniifide hulka kuuluv; teiseks ei ole võimalik, et ta al-Uzzale ohverdaks! Sama ka Ibn Ishakiga: tüüpiliseks on nii ajaloolastel kui eksegeetile teated ja kirjeldused sellest, kuidas Muhamed Meka alistades esimese asjana olevat kohe Kaaba puhastanud ebajumalakujudest, kuid vaid Ishaqilt kuuleme, kuidas Muhamed oma Meka perioodil selles samas paganlikke ebajumalakujusid täis Kaabas palvetab ja selle ümber käib, seda ka enne prohvetiks saamist (Ibn Hisham, 91). Ka peale seda suurt vapustust, esimese ilmutuse saades, on ta jälle Kaaba ümber käimas, kus kohtab Waraqaat ning alles siis saab teada, et talle on Jumal ennast ilmutanud (Ibn Hisham, 93). Seega, isegi Ibn Hishamil on siin säilinud Muhamed kui paganlike rituaalide praktiseerija. Huvi ja edasist arutelu pakub selle Muhamedi paganluse teema lõpetuseks Bartoldi väide, et Medinas lõhuti ebajumalakujud alles peale Meka langemist (Bartold, 96 – 97).

Kuid eksegeedid näevad suuras 45.13 hoopis midagi muud. Esimesena, ja peamistest *tafsiridest* ainsana, seob selle ajaadi sõjakäiguga Banu Mustaliq vastu Ar-Razi – seega tunduvalt hiljem, kui Tabari jt korüfeede tööd valminud -, kes teatab, et "saadeti see [ajaat] Banu Mustalik *ghazwa* ajal" (Ar-Razi, *Al-Tafsir al-kabir*, 45. 14 – siin ja kõigis teistes *tafsirides* erineb vaadeldava lõigu puhul ajaatide numeratsioon 1 ühiku võrra nii käesoleva töö kui ka Kratškovaski ja osade teiste lääne koraaniuurijate omast).

Selle ajaadiga on probleeme eksegeetidel ning enamusel toodud ära *hadithid*, mis ei võimalda selle ajaadi ilmutumist Medina perioodil, vähemalt mitte Banu Mustalik seoses. Banu Mustaliqiga ei maini seda keegi va Razi, küll aga kõik mainivad, et see on kehtetuks tunnistatud (*naskh* printsiip). Kui vaadeldav sõjakäik toimus 5 või 6 AH (627 – 628), nagu ilmneb Tabari, Waqidi ja Ibn Hishami teadetest, kuidas siis seletada *tafsirides* leiduvat väidet, et see ajaat on kuulutatud kehtetuks hilisema tapmise käsu poolt (aina korduv *amru l-kitaal*), kui on teada, et need tapmise ajaadid ilmutati samal ajal või osalt isegi varem? Tabari toob *hadithi*, mis ütleb, et "see ajaat on kuulutatud

kehtetuks uskmatute tapmise käsuga⁷⁶ (*Tafsir al-Kabir*, 45.14), Zamakhsharil samuti ühe võimalusena, et "saadetud/ilmutatud enne tapmise ajaati ja seega seda käsku tühistav"⁷⁷ (Zamakhshari, *Tafsir al-Kashshaf*, 45.14). Baidawi: "on öeldud, et see on kehtetuks tehtud tapmise ajaadi poolt"⁷⁸ (Baidawi, *Tafsir anwar al-tansil wa asrar at-tawil*, 45.14). Suyuti: "Andestage uskmatutele... ja see oli enne džihaadi käsku." (Suyuti, *Tafsir al Jalalayn*, 45.14) Kuid kõige pikema *naskh* seletuse ja ainsa, mis otsesõnu selle varase islami aega paigutab, annab Ibn Kathir: "see ajaat tähendab, et las usklikud andestavad uskmatutele ja kannatavad seda kahju, mida uskmatud neile põhjustavad. Islami alguses kästi muslimitel olla kannatlikud paganate ja *ahl al-kitabi* ees, et nende südamed kalduksid islamisse; siiski, kui uskmatud püsisid allumatutena, andis Allah usklikele käsu võitluseks ja džihaadiks" (*Tafsir al-Qur'an al-'Azim*, 45.14).

Mis siinkohal huvitav, et sõna *džihād* mainivad kohas, kus originaalis seda toodud pole, kõige hilisemad *tafsirid* eeltoodutest – Ibn Kathiri (1301-1373) oma ja temast veel sajand hiljem elanud Suyuti (1445 – 1505). Neile eelnenud kommentatorid ei kasuta seda sõna seal, kus seda mainitud pole algtekstis. Ibn Kathiril ja Suyutil on see juba kontseptsioonina tagasi viidud aega, mil puudus selline abstraktsioon; Tabaril (elas 839 – 923) ja isegi mitte veel Ar-Razil (1149 – 1209) ei tähenda suhe uskmatutega, pingutamine või *qitaal* veel seda abstrakset ideed. Neil ei ela see termin veel oma iseseisvat elu – sõnadel on oma algne semantiline tähendus ega tähenda nad veel seda, mida vaid retrospektiivis juurde mõelda saab. 7 – 10 sajandil p.Kr polnud olemas džihaadi abstraktses tähenduses, eraldatuna konkretsest pingutusest. Selline tagasisivaatelisus toob käibele abstraktseid häguskonstruksioone, mille toimemehhanismidest tgelikud läbiviija ise midagi ei adu. Nagu vaevab 20 saj II poole ajaloolasi suutmatus öelda midagi juba sajandeid uuritud allikate kohta ning nad laskuvad kunstlikesse teooriatesse, kus valitsevad diskursus ja naratiiv, nii ka tekkis džihād abstraktse ideena ning *asghari* ja *kabiirina*, või terminitena "kollektiivje džihād" - *fard kifayafa* ja "personaalne džihād" *fard 'ayn*, hõllandustena, mille sissetoojateks olid mittesemiidid. Sest nagu ütleb Bell, ei saanud semiit aru teoloogilistest peensustest ning

⁷⁶Hadhihi l-aya mansuuha bi-amri bi-qitaal al-mushrikiin.

⁷⁷Nuzilat qabla ayatu l-qitaal thumma nasaha hukmuhaa.

⁷⁸Qiila innahaa mansuuhat bi-ayyati al-qitaal.

püüdis ikka mõista viisil, mis kreeklasele labane näis (Bell Origin, 20). Sedasama võime öelda ka pärsia mõtte kokkupõrkest semiidi omaga peale Sassaniidide ideeriigi hukust ülesaamist ning see minu iroonia käib nende “ülimate mittesemiitide” pihta: vähemalt Ahur Mazda duaalsus, kuid mitte labane *tawhid*. Siit ka suurte mõtlejate (kes enamasti olid mittesemiidid) suur ja väike džihaad, sest kõik polevat mitte sugugi nii lihtne nagu Koraan seda räägib, veel vähem nagu kharidzhiidid seda mõistavad. Sest loogiliselt võetuna on väga vaja *imaamaht*, viimasele peavad järgnema viimased nagu võitut/sisseõlitatut peavad esindama asemikud. Seega: keegi ei tohi Teda näha ega temaga suhelda – kuid meil peab olema hulгим neid vahendajaid - õnnistuse müügimehi, eksimatuid seetõttu, et nad on eksimatud. Sest loomeinimese aktiivne intellekt hakkab ikka nullile väärtust looma või *tawhidile* arvu ja seletust, vähemalt üheksakümnet üheksat nime – ta ei näe ega tunnetata seda, mida ta seletada ei oska ega sõnastada, või sellele nime anda. Seega on õhtumaises ajalooteaduses narratiiv ja diskursus väärtuslikud seepärast, et nad olemas on, sest iga tekst on väärikas ning avaldab maailmast vähemalt selle nägija nägemuse.

Kokkuvõtteks seda, et Medina perioodile ei ole vaadeldavad 45. 13 - 14 omased; ka eksegeetide järgi ei saa selle avaldumisaega määrata, kuid kõik eeldab selle Meka päritolu, Ibn Kathiri järgi lausa varast perioodi, ning vaid sinna sobib ta ka oma suhtumise poolest. Et aga Ar-Razi selle paigutab aastasse 627 – 28 ning teised seda ütlust lähemalt seletada ei oska ja seda enamsati tühistatuks loevad, näitab *tafsiride* ebausaldusväarsust.

Samas vaimus on ka sama suura ajaadid 26 – 27, milles öeldakse, et Allahile kuulub võim ning kui saabub aeg, siis valelikele on see kahjlik ning Muhamed on tunnistajaks iga kogukonna alistumisele ning kõik nad pöörduvad oma pühakirjade juurde ning väärivad seda, mille ära on teeninud.

Suura 16. 23 – 39, 66, 90 – 94, 105, 126 – 127: väidetav Uhudi-aegne paigutus

Suura dateerig: üksmeelselt paigutatakse Meka III perioodi, sh Muiril üks viimaseid Meka ajajärgu suurasiid – 88. Kratschkovski 73, Egiptuse standart 70, Grimme 83, Blacher 75, Weil 85 (ka üks Meka perioodi viimaseid). Bell: Medina periood, baseerub Meka

materjalil ja Meka fragmentidega.

Eri ajastute segunemise ja eri teemade koosluse tõttu väga raskelt analüüsitav suura. Et see sisaldab mitmeid Medina ajaate, sellega on nõus kõik koraaniuurijad, kuid lahkavamus tekkitab nende täpne määratlus: Kratškovski peab Medina perioodi ajaatideks 43 – 44 ja 111 – 125 ning lisab, et Medina ajajärgu omadeks peetud ka alates ajaadist 41 kuni suura lõpuni, kuid ise ta sellega ei nõustu ega ütle, kes nii arvavad (Kratshkovski, Koran, 566). Egiptuse standart: Medina ajaadid on 126 – 128, Bell: 1 – 2, 37 – 39, 67 – 79, 104, 106 – 112, 119 – 120; kuid ka paljud teised võivad kuuluda nii Meka kui ka Medina aega (Bell, Qur'an, 248 – 261).

Seega ka temaatika sõltuvalt sellisest ajalisest katkendlikkusest väga hüplev. Märkimist vääriavad juutide vastupropagandale pühendatud kohad (23 – 29, 37 - 39), paradiisi kirjeldused ja Allahi ähvardused uskmatutele (47 – 49), poleemika juutidega (ja kristlastega?) 58 – 62. Lisaks hulk 2-3 ajaadi pikkusi ja raskesti määratletavaid lõike.

16. 23 – 39. Teemaks eelnevatele ajaatidele iseloomulik sõitlemine uskmatutega ning Allahi poolt neile määratud karistus. Kuigi Bell asetab selle Medina perioodi ning näeb siin juutidele suunatust, tundub selline arvamus põhjendamatu. Miski siin ei viita juutidele, ning kui Belli arvates see kuulub varasesse Medina perioodi, siis ka seal ei anna miskit alust eeldada sellist negatiivset suhtumist juutidesse. Juba Muhamedi asumine Medinasse iseenesest eeldas temalt positiivset, kui mitte lausa kartlikku suhtumist nendesse. Meka ajal aga pole selline suhtumine juutidesse üldse mõeldav, sest kuigi osade islamiuurija arvates olid Muhamedil Mekas juudist või juutidest õpetajad, siis ei tähendanud see mitte judaismi pealetungi ilmutustes või Muhamedi judaismi tunnistamist, vaid ainujumaluse – tawhidi- tõlgendamist judaismi kaudu vastukaaluna kristlikule koolkonnale.

Ainus, mis võiks viidata kellegile teistele kui paganatele, on kohe ajaat 21. alguses ütlus – *ilahukum ilahun waahidun* – kuid pigem viitaks see kristlastele, sest püsib tänapäevani muslimitel arusaam kolmainusest kui kolmest eri jumalast kristluses⁷⁹, kuid vaadeldaval

⁷⁹Käesoleva töö autori poolt kogetud väga arvukad selleteemalised päringud (ja vahel ka rünnakud) Iraanis

perioodil polnud Muhamedil veel suuremaid kokkupuuteid ka nendega. Kui aga oli, ka suhteid kristlastega, siis arvatavasti monofüsiitidega, kellelt aga ei olnud Muhamedil võimalik saada sellist segadust tekitavat ideed kristlaste mitmest jumalast.

Seega jääme käesolevas töös seisukohale, et vastav lõik on ikkagi Meka päritolu, ning tõlkes toome vaid ära nimetatud ajaatide iseloomuliku suhtumise uskmatutesse vaadeldaval ajal:

29: "Siis, Ülestõusmise päeval, ... ta ütleb...:
Tõepoolest, häbi ja kurjus uskmatutele."

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ... وَيَقُولُ... إِنَّ
الْخِزْيَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ

Seega siis, kui Jumal seda ette võtab korraldada, mitte maise tegija käeläbi.

Arusaaatuks jääb see, miks Bell näeb ajaatides 37 – 39 Muhamedi luhtunud katset leida lepitust juutide ja kristlastega (Bell, Qur'an, 252). Miski ei viita sellele isegi ka siis, kui need ajaadid on Medina varasest perioodist. Sõna *mushrik* ei ole kellelgi varem seotud juutide või kristlastega, see on ikka seotud paganatega, seda nii Koraanis, seda ütleb Lane andmetel nii Kamuus (Lane, Book I, 1542, 3 veerg), *tafsirid*, mis teevad vahet *mushrikul* ja *ahl al-kitab* esindajal (näiteks Qurtubi seletab 2.221ajaati "Ja ära anna [oma tütreid] *mushrikule* naiseks, sest ta ei usu [Jumalt]" järgmiselt: Sa ei tohi anda oma tüdruku naiseks juudile, kristlasele või *mushrikule* seni, kuni ta pole saanud sinu usu järgijaks) ning ka hilisemad islami teoloogid pole *mushriki* seostanud *ahl al-kitabiga* (näiteks Abdul Wahhab, *Kitab at-tawhid*, 2 pt).

Seega ei saa me järeldada vaadeldavatst ajaatidest Muhamedi sõjakuse kasvu või halvenevaid suhteid kristlaste või juutidega – suhteid lihtsalt veel polnud sel ajal.

16. 66. Peetakse Meka ajajärku kuuluvaks, va. Bell, kes näeb selles hilisemat (Medina) liandust, mis on kirjutatud omavahel mitte seoses olevate ajaatide 67 – 71 tagaküljele (Bell, Qur'an, 248). Kuid siinkohal ei oma see suurt tähtsust, kas on see Meka hiline või Medina varajane – igatahes on see enne seda suurt murrangut, millest annab tunnistust ajaadi suhtumine uskmatutesse:

õppides nii Juristide Kogusse kuuluvate ulamade poolt kui ka oma kodumaal elementaarse usuõpetuse läbinud ja Iraani õppima saadetud püüdlejate – *taalib* – käsitlus ristiusust.

16. 66: "Saatsime Sulle raamatu vaid selleks, et seletaksid sa neile, milles nemad lahknevad selles – otsene tee ja Jumala arm inimestele, kes usuvad."

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِلْبَيِّنَاتِ لَهُمُ
الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ

Seega on Muhamed ikka veel vaid manitseja ja ähvardaja, nagu selgub ka järgnevatest ajaatidest **90 – 91**:

16.90: "Need, kes ei ole uskunud ning hoidnud kõrvale õigelt teelt⁸⁰, - me lisame neile karistuse karistusele pahe levitamise eest.

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ
زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا
يُفْسِدُونَ

16.91: Ning päeval, mil saadame igas kogukonnas nende vastu tunnistaja nende endi seast ning toome Sinu tunnistajaks nende vastu. Ja oleme saatnud Sulle raamatu, mis seletab kõike - teejuhi õigel teel; ning armu ja rõõmusõnumi muslimitele."

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِّنْ
أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَؤُلَاءِ
وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

Siinkohal ei vaatle lähemalt ajaatides 111 – 125 leiduvaid juutidele suunatud ütlushi, need on selgelt Medina päritoluga ning siin ka juudid nimepidi mainitud.

Väga huvipakkuvad aga on järgnevad Meka perioodi ajaadid **126 – 128**. Kratskovski peab neid kindalt Meka perioodi kuuluvaks (Kratskovski, 568, märkus 39). Bell peab võimalikuks, et need on kirjutatud varasema ilmutuse tagumisele küljele (Bell, Qur'an, 248 – 249), kuid jätab lahtiseks nende ilmutamise koha.

16.126: "Kutsu oma Jumala teele tarkuse ja hea ettekuulutusega, ning tõesta neile vaidluse teel parimal viisil. Sest tõepoolest, teab Sinu Issand kõige paremini, kes eksinud on tema teelt, ning teab tema kõige paremini otseminejaid.

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ
وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَن
سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

⁸⁰Kas siis hoiduvad ise õigelt teelt, nagu tõlgib Kratskovski (уклонились), või hoiava eemale teisi nagu tõlgivad Bell ("turned (people) aside") ja Arberry ("bar from the way").

16.127: Ja kui karistate, siis karistage nii nagu teid karistatud on, aga kui kannatlikud olete – siis on see parim kannatlikele.

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ

16.128: Ole kannatlik, sest pole kannatlikkust peale Allahi, ja ära kurvasta nende pärast, ning ära satu hätta sellest, mida nad kavaldavad. Sest on tõesti Jumal nendega, kes kardavad⁸¹ [Jumalat], ja nendega, kes on heategijad."

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ

Analüüs. Ibn Hisham seob ajaadi 127. Hamza surma ja tema laiba rüvetamisega peale Uhudi lahingut, millega seoses on tal toodud ära mitu *hadithi*. Esimene neist kõneleb, kuidas Muhamed leidis Hamza laiba, mille magu oli välja kistud, nina ja kõrvad ära lõigatud. Seepeale äärmiselt kurb ja vihane Muhamed lausunud: "Kui Allah annab mulle võidu kuraishiitide üle mõnes kohas, siis kindlasti ma mõnitan kolmekümmend neist" (siin mõeldud, et vastab samasuguse rüvetamisega). Muhamedi kurbust näinud muslimid lubasid seepeale, et rüvetavad sellisel viisil kuraishiitide surnukehi võidu korral, nagu seda veel kegi teinud pole. (Ibn Hisham, 353). Järgmises *hadithis* juttu sellest, kuidas äärmiselt vihasele Muhamedile teatab Gibraail, et Hamsa asub seitsmendas taevas. Kolmandas *hadithis* teatab Ibn Hisham viitega Ibn Abbassile, et peale neid lausunud sõnu ilmutatigi Muhamedile ajaat 16. 127 (Ibn Hisham, 353 – 354). Neljandas *hadithis* seepeale teatatakse, et Muhamed oli siis keelanud laipade rüvetamise (Ibid, 354).

Nagu öeldud, ei aseta keegi seda ajaati Medina perioodi, ka Bell ei tee ühemõtteliselt seda vaadeldava lõiguga. Olemata nii hea spetsialist araabia keele alal analüüsimeks siin rütmi- või sõnavaramuutust, on midagi raske lisada lingvistika ja stilistika seisukohalt Kratškovskile või Bellile, kuid ajalooallikaid vaadates tundub nende seisukoht põhjendatud. Vaevalt sellisel hetkel Gibraail Muhamedile sellised kannatlikkuse ja võrdse kohtlemise ajaadid suhu asetab. Juba Badri ajast on teada Muhamedi kättemaksuiha ja siin esitatud ajaate trotsiv käitumine. Ibn Hisham teatab, et kohe peale edukat Badri

⁸¹*Ittaqa* (VIII radikaal): "vältima", "kartma"; kui seoses sõnaga *allah* siis "jumalat kartma" (Girgas, 898); "väga kartma", "jumalartlik olema", "usukohustusi täitma" (Lane, Suppl., 3059, 1 veerg). Bell tõlgib "who show piety", Arberry "who are godfearing", Kratškovski aga lihtsalt "которые боятся", Marmaduke "who keep their duty unto Him," Osmanov aga sõnaga *богобоязненные*; Shakir "who guard (against evil)."

lahingut sai Muhamd nii palju meelegindlust, et lasi mõrvata oma kaks vastast Medinas – öösel oma majas juudiusku araablanna Asma bint Marwan'i, kelle süü oli Prohvetile suunatud pilkavate luuletuste loomine, ning ühe islami vastu meelestatud hõimujuhi nimega Abu Afak (Ibn Hisham, 321 - 322; Bolshakov, 103 ja 243märkused 31 ja 32), rääkimata Badri lahingus vangi langenud Muhamedi Meka päevilt isiklike vaenlaste hukkamisest (Ibn Hisham, 318 - 320). Nüüd, peale Uhudi katastroofi, muutub see lausa valimatuks kättemaksuks, mille põhjendusena tuuakse silmakirjatsejate (*munafiqun*) tegevust, kellest varem eriti kuulda pole.

Ibn Hishami toob peale selle väidetava ülla ilmutuse saamist ära tähelepanuväärsed *hadithid*:

Pöördudes peale kaotatud Uhudi lahingut Medinasse, võtab Muhamed teepeal kinni kaks meest, kelle muslimid Badri lahingus vangistanud olid ning siis ilma lunarahata vabaks lasknud. Mehed paluvad oma vabastamist, kuid Muhamed laseb neil pead maha raiuda (Ibn Hisham, 359).

Teise *hadithi* kohaselt olevat Muhamed nende kohta öelnud, et "Usklik ei tohi lasta ennast nõelata kaks korda ühest ja samast ussipesast", ning lasknud neil pead maha raiuda. (360)

Kolmas *hadith* räägib küll mõnevõrra erineva loo ühe nende meeste hukkamisest: et ta oli ühe medinalase kaitse all, kuid Muhamed ütles, et see *amani* kehtib vaid veel kolm päeva ning siis saatis Mehed teda tapma, kes selle käsu täitsid. (360)

Tähelepanuväärne on siin see, et oma vaenlased lasi Muhamed kohe peale Badri hukata, järelikult nendel vabakslastutel, kes juba üle aasta neile osaks langenud andestamist uskusid, ei olnud nüüd muud süüd, kui päritolult mekalaste hulka kuulumine ja mittemuslim olemine, sest ei räägi ka Ibn Hisham, et neile seekord midagi ette heita oleks. Toodud kolmanda *hadithi* järgi aga laseb Muhamed hukata tema enda kogukondlase kaitse all oleva mehe.

Neljas *hadith* räägib sellest, kuidas Muhamedi põhjendamatu äkkivaha alla satub Medina väarikate hulka kuuluv Abdallah ibn Ubaii, kes Ibn Hishami enda sõnul toetab Muhamedi kõiges ja alati ning osales ka selles halvasti lõppenud Uhudi lahingus muslimite poolel

(ning vähemalt Ibn Hishamist jääb mulje, et oli ise ka aktiivne ja tõsiuskne muslim). Ta saab nüüd muhadžiiride poolt halva kohtlemise osaliseks süüdistatuna islami vastasuses, ning kelle eest ansarid välja peavad astuma ning kes peab Muhamedilt andestut paluma, kuigi ta ise ei näe mingit põhjust andestuse palumiseks. (360).

Seega on väga raske asetada neid ajaate Uhudi lahingu aega. Peale Uhudi lahingut käitus Muhamed kui valimatu kättemaksja, nagu varajastst allikatest nähtub. Raske on sellist ajaati paigutada siia konteksti. Ibn Hishamile räägib vastu ka Ibn Kathir, kes ei seo seda kuidagi Uhudiga ning seletab ajaati järgnevalt: see oli käsk andestada uskmataitele, kuid siis hakkasid mõned tugevad ja mõjukad mehed muslimiteks, kes ütlesid Muhamedile, et kui vaid Allah annaks meile loa, siis lahendaksid nad probleemi nende koertega. Seepeale ilmutatigi see ajaat; hiljem aga see tühistati *džihaadi* käsuga. (Ibn Kathir, *Tafsir al-Qur'an al-Azim*, 16. 128).

Seega on kaks võimalust: Muhamed kas ei saanud seda ajaati Uhudi lahinguga seoses - ja seda toetab ka koraaniuurijate lingvistiline ja stilistiline analüüs - , või Muhamed tõesti sai selle ajaadi Uhudi lahingus, kuid ei pidanud selle käskudest kinni. See teine võimalus aga on vähe usutav, sest pole teada ainsamatki juhtu, kus Muhamed ei oleks kinni pidanud ilmutustest. (Seejuures pole tähtsust, kas olid need Meka perioodi nõ tölised või Medina hilisemale perioodile omased kunstlikult genereeritud ilmutused.)

Samas on see 16.127 esimene kord, kus maises plaanis räägitakse Koraanis ülekohtule vastu astumisest või karistamisest. Nagu öeldud, oli Meka perioodid II ja III äärmiselt pingelised, ning vaadeldav ajaat võib olla Jumala vastus mingile usklike - uskmataite meka ajastu konfliktile või sündmusele. See vastus on kahe ajaadi vahel, mis manitsevad rahumeelsele selgitustööle ja tähelepanu mittepööramist vastaste septsustele, kusjuures peamine sõnum on selles, et kui rahumeelselt ei ole võimalik, siis parim viis on ikkagi kannatlikkus kättemaksu asemel. Eks igal prohvetil ole omad nõrkusemomendid, siin tundub olevat tegu ühega neist, mil prohvet ise ei usu enam rahumeelset lahendust või on lihtsalt üliinimliku pinge tõttu pea kaotanud. Me ei tea tegelikult mitte midagi sellest, mis Muhamediga toimus Mekas, see võib olla mingi kriisimomendi kajastus ilmutuses – et

see on Jumala manitsus Prohveti vägivalla ohjeldamiseks, selles on nii Ibn Hisham kui ka *tafsirid* ära tabanud, kuid asetatud on see neil hoopis teise raamistikku.

Konflikti üksikasjadest kuraishiitide ja Muhamedi vahel Mekas me ei tea, meieni on jõudnud vaid Muhamedi hingeseisundi äärmine aktiivsus. Kas oli ajaatides vaaadeldav sarnanae Bilali juhtumile, kes ei loobunud islamist ka kivirahnude alla muljutuna? Ja kas hilisem islamitraditsioon Muhamedi puutumatus ja pühaklikksue tõttu need prohveti kannatused kustutanud on? Pidevalt räägivad allikad väga raskeset olukorrast, kuid nagu märgib Glubb, oli teravaim füüsiline rünnak Muhamedi vastu Mekas... kõigest riietest sakutamine (Glubb, 135). Ei midagi enam. Kõik verejanulised plaanid Muhamedi vastu on reeglina hiliseate autorite väljamõeldis. Näiteks tema väidetav suurejooneline tapmiseplaan kuraishiitide poolt enne Medinasse põgenemist ei vasta tõele kasvõi seepärast, et jäid ju tema lähimad sugulased kuudeks veel Mekasse, ning sellise väidetava viha korral oleks see kättemaks nendele osaks saanud (vt. Näit Bolshakov, 88).

Suura 30. 1 - 4, 52, 59 – 60: vihje Palestiina sündmustele 614. aastal

Üksmeelselt dateeritav Meka III perioodi: Kratškovski 74., Egiptuse Standart 84., Grimme 67., Muir 60., Blacher 76., Weil 88.; Bell: Meka materjalil põhinev ja Meka fragmentidega Medina ajastu.

Belli arvates kogu suura väga katkendlik ning eri osade dateerimine raske (Bell, Qur'an, 392 – 399); ka Kratškovski toob välja eri paigutusi (Kratshkovski, Koran, 590). Peamised teemad on usklike saabuv võit, ülestõusmine, ebajumalad, Allahi märgid, lõpus aga Belli arvates üksteisega rida omavahel nõrgalt seotud ajaate ning Muhamedi julgustamine Jumala poolt.

Ajaadid 30. 1 – 4 on väga huvitavad, kuid praktiliselt tõlgendamatud. Käesolevas töös jätame me lahtiseks küsimuse, et kas õige on Belli arvamus, et jutt käib siin Roomlaste võidust (Bell, Qur'an, 393) või Kratškovski, et jutt siin hoopis Roomlaste lüüasaamisest ja Jeruusalemma langemisest 614 (Kratshkovski, Koran, 333, ja 590, märkus 2), viimast toetavad ka enamus teisi tõlkijaid (Arberry, Marmaduke) kui ka *tafsire* (Ibn Kathir, suura 30, ajaadid 2 - 3).

Me ei saagi täpselt teada, mida siin tahetakse öelda, sest juba Muhamediaegsed koraanikogujad loevad mitmel korral ajaat nr 1 passiivi *ghulibati* asemel *ghalabati* (näiteks As-Sadiq, Ibn Umar, Ali ja Mujahid koodeks⁸²) ja ka ajaat 2 *sa-yaghlibuuna* asemel *sa-yughlabuuna*, mis annab vastupidise tähenduse (Jeffery, Materials, 335) Tähtis on siin see, et kui see on Meka perioodi kuuluv ajaat, siis tegu on meil esimese korraga, mil enne suurt murrangut, mis toimub peale Badri lahingut, esineb vihje maises plaanis toimuvatele suurtele uskujate võitudele. See oleks nagu nende suurte saabuvate vallutuste ettekuulutus. Aktiivne tegutseja on siin ikkagi Allah, kuid tegevus toimub juba maises plaanis:

30.1: “Võidetud on roomlased
30.2: Lähimal maal, kuid peale võidetuna olemist saavad nad võidukaks.
30.3: Mõne aasta sees on otsustamine Allahil mis enne ja mis pärast; ning rõõmustavad sellel päeval usklikud
30.4: Allahi abi üle, ja aitab Tema neid, keda soovib; ning on tema Kõikvõimas ja Armulik.”⁸³

غَلِبَتِ الرُّومُ
فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ غَلِبِهِمْ
سَيَغْلِبُونَ
فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ
بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ
بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الرَّحِيمُ

Siinkohal pikemalt neid ajaate ei vaatle: vaadeldava lõigu seletus pole meieni jõudnud põhjalikumal kujul ei Belli ega Kratškovski töös. Selge on, tegu on siin totaalse lahknemise kahe korüfee vaadetes, kuid nende mõttekäik kahjuks jääb kättesaamatuks. Selle kriitiliseima koha vaikuse võtab kokku Rezvan, et 614. aasta sündmused Palestiinas omasid tohutut mõju Muhamedile, kuid sellele pole suuremat tähelepanu pööratud (Rezvan). Need on ajaadid, mis seletaksid nii mõndagi: kas tõesti oli Muhamedil juba Meka perioodil maailmavalitsemise ambitsioon, nagu sellist Tabari võimalust käesolevas töös eelenevalt vaadeldi, või hoopis näeb Muhamed siin oma liitlastena kristlasi, kelle lüüasaamisest tema vaimne seisund Mekas veelgi halveneb ning paganlikud kuraishiidid

⁸²Jeffery kogumikus toodud otse siiski vaid As-Sadiqi näide lk 335, märkusega, et täpselt sama ka Ali, Mujahidi ja Ibn Umari koodeksis (Jeffery, Materials, 335)

⁸³Nagu öeldud, väga raskesti analüüsivad ajaadid. Peamine probleem 1. ajaadi passiivis: *ghulibati l-rumu*. Kas võidavad roomlased või võidetakse roomlased? Siinkohal Belli märkmete toimetaja oleks võinud oma paberi ja trükimusta kokkuhoiupoliitkast hetkeks loobuda ja lasta meil kuulda seda põhjendust miks Bellil passiivist aktiiv saab.

võtavad seda kui märki Muhamedi ekslikusest.

30.43: "Kes ei uskunud – sellel uskmatust; kes head tegi – neile endile nende heateod."

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ
صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ

30.52: "Ega juhi sina pimedaid ära nende eksimusest. Sest tõesti, saad kuulma panna vaid neid, kes usuvad meie tunnusmärke – ja on nemad allaheitjad." ⁸⁴

وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمِّي عَنِ ضَلَالَتِهِمْ
إِنْ نَسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ
مُسْلِمُونَ

Bell ei oska konkreetset midagi öelda, teised peavad seda Meka ajaadiks.

30.59: "Seega asetab Allah pitseri nende südamaile kes ei tea.

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا
يَعْلَمُونَ

59.60: Ja ole kannatlik! Sest tõesti, on Allahi ähvardus tõde⁸⁵, ning ärgu pidagu sind kergemeelseks need, kellel pole kindlameelsust."

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفُّكَ
الَّذِينَ لَا يُؤْقِنُونَ

Selge on siin käsk Muhamedile olla kannatlik uskmatutega, ning vaid Bell näeb selle ilmutuse võimalikku teket Medina perioodil, kuid ka tema pole kindel (Bell, Qur'an, 399).

Suura 11. 14, 122.

Pikemalt peatumata mainime, et selles kõigi poolt Meka III perioodi asetatud suuras korduvad eelmainitud kannatlikkuse motiivid: 11.14:

"Välja arvatud need, kes kannatasid ja tegid head – nendele on andestus ja suur tasu."

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ

Ning suura lõpus, 11.13 uskmatuid rahule jätma õhutav ütlus:

"Lausu neile, kes ei usu: Tehke seda, milleks võimelised olete, ja ka meie teeme. Ning

وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اَعْمَلُوا

⁸⁴Sõna *muslimuun* on otse tõlkes "need kes heidavad alla", tuleb *salima* IV radikaalist *aslama*, sealt ka sõna *islam*: allheitlikkus

⁸⁵*Wa'da allahi haqqun* – Bell: "the promise of Allah is true", Arberry: "God's promise is true", Kratškovski: "обещание Аллаха – истина." *Wa'da* võib tõlkida nii ähvardus kui lubadus. Kuna jutt käib siin aga uskmatutest, siis ei lähe me tõlkes mõttele vastu tõlkides ähvardus, kuigi kõik teised panevad selle ümber sõnaga lubadus.

oodake teie – sest oleme tõepoolest ka meie ootajad."

عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ

Suura 40. 14: Medina sõjaks interpolatsioon

Dateering. Meka III asetatav Kratškovskil 78., Muiril 72., Blacheril 80. ja Weilil 79.; mõnevõrra varasemaks dateeritav Grimmel – 57.; Egiptuse standart 60.; Bell: Meka materjal ja fragmendid Medina suuras.

Belli arvates eraldi seisvast grupist, nõ raamatu perioodi (*book period*) esimene suura ning Bell näeb siin Uhudi järgset stressi (Bell, Qur'an, 467). Suura sisuks on kuni ajaat 23. vaidlused uskmatutega, seejärel Moosese lugu, lõpus jälle uskmatutest.

Vaadeldav ajaat on osa 10 – 14 sisalduvast hoiatusest uskmatutele, mida Bell arvab hilisemaks, materjali teisele poolele kirjutatud lisanduseks neile eelnenud ja järgnenud ajaatide seas; ning Belli arvates siin leidub märke Uhudi lahingu järgsest ajast (467).

Huvi pakub see ajaat meile seal sisalduva ütluse *wa-lau kariha l-kafiruuna* – "kuigi vihkavad seda uskmatud" pärast.

Ajaatides 10 – 13 sõitleb Allah uskmatuid usupuudumise pärast ning ajaadis 14. pöördub usklike poole:

40.14: "Seega pöörduge Allahi poole ustavateks, nagu vihkavad seda uskmatud."

فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

Esmakordselt ilmneb Koraanis uskmatute viha usklike suhtes. Varem ikka Allahi viha uskmatute suhtes ning puudub usklikele see aktiivne emotsioon ja vastutegevus uskmatute suhtes. Seega kui aksepteerida vaadeldava ajaadi Meka päritolu, võiks eeldada, et siin saab alguse uskmatutele omistatav vaenulikkus usklike suhtes. Nõ islami ajaloolaste poolt meelisteemana räägitav suurte kannatuste aeg Mekas, mis tegelikkuses pigem vestjate meelismüüti kui ajaloolist tõde endast kujutab.

Samas väga tähelepanuväärne on samasuguste konstruktsiooni (*wa law kariha l-mushrikuun/kafiruun*) leidmine nõ sõjasuuras ja Medina perioodi viimaste hulka kuuluvas 9.32 ja 9.33, kuid mitte teistes kohtades. Seega kaldun arvama, et Bellil on õigus

käesoleval juhul asetada see kaugemale Medina perioodi, ja kuigi Kratsškovski ei käsitle selle ajaadi tekkeaga, näitab ka tema tõlge 40.14 kohta sarnasust 9.32 – 33 mõttega⁸⁶, et siin toimub juba väga aktiivne usulevitamine, mida võib džihaadiks pidada.

Suura 39. 42. Peatumata sellel pikemalt märgime vaid seda, et siin kordub juba vaadeldud ütlus, et "kes läheb sirget teed mööda – enese heaks, kes eksib – ka enesele. Pole Sina nende valvur."

Suura 29. 1- 10; 45 – 46: Medina-aegsed sõjakad interpolatsioonid Meka suurades

Va. Sprenger ja Hirschfeldt, peavad kõik neid ajaate Medina perioodi kuuluvaks. Weil siiski arvab, et vaid 9-10. ajaat kuuluvad Medina perioodi (Kratshkovski, Koran, 588, märkus2). Sprenger asetab kogu suura aastasse 617 – 618 ja seob selle Abbessiiniasse põgenemisega (Sprenger, Das Leben, 132 – 133); Hirschfeld seob aga eri nimedega (Hirschfeld, 144). Mis sunnib meid aga asetama need ajaadid Medina perioodi sündmustesse aastaid peale Badri on Kratsškovski tähelepanek, et ajaat 10. esinev sõna *munafiquun* – "silmakirjatsejad" ei esine isegi veel suuras al-Baqara (Kratshkovski, Koran, 588, märkus 6), ka Bell paigutab suura alguse seetõttu Uhudi lahingu toimumise aega (Bell, Qur'an, 383).

29. 45 – 46. Väga huvitavad ajaadid, arvatavasti sattunud kokku eri ajastute ajaadid, sest esimene ajaat ei sobi mõttelt kokku järgmisega. Tuleb nõustuda Nöeldeke-Kratsškovski ja Belliga, et see ei saa kuuluda Meka perioodi.

29.45: "Ja ärge vaielge *ahl al-kitabiga*, väljaarvatud juhul, kui kui teil midagi paremat on; väljaarvatud nendega, kes nende seast ebaõiglust korda saadavad. Ning lausuge: me usume seda, mis meile on saadetud ja mis teile on saadetud; ning meie jumal ja teie jumal on üks, ning oleme meie allaheitjad temale."

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا
آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْكُمْ
وَالْهَنَاءُ وَالْهَكْمُ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ
مُسْلِمُونَ

Suura 31. 14 – 16, 22: määratlematud ajaadid

⁸⁶Призывайте же Аллаха очищая пред Ним веру.

Siinkohal ei vaatle suura kronoloogiat, sisu ega üksikute ajaatide ilmutamisega seotut, sest liiga segane pilt selle suura ja nende ajaatidega seoses, mis ei selgine ka põhjalikumalt islami allikatesse või mitte-islami õpetlaste töödese süvenedes. Võime vaid tõdeda, et 2 – 3. sajandi eksegeetide peataolekusse pole midagi kindlat suutnud tuua ka 19 – 20. sajandi lääne õpetlased. Kogu nendeni kirjutatud koraanitarkust kokkuvõtivate Baidawy ja Suyuti poolt klassifitseerimatuks nimetatud suurad püsivad tänapäevani oma määratlematuses.

Tundub, et õigus Bellil, kes räägib siin hulgast sidumatu materjali kooslusest ja määratlematute perioodide ümbertegemistest (Bell, Qur'an, 400 – 408, eriti aga kokkuvõtte lk 400). Ehk on tegu selle suura puhul erinevate Meka perioodide üleminekuvormiga Medina perioodi, mis aga hilisemate ümbertöötluste käigus kõvasti kannatada saanud on?

31.14 – 16. Nii Kratškovski kui ka (Kratshkovski, Koran, 591, märkus 7), Belli (Bell, Qur'an, 401 – 402) ning ka varasemate koraaniuurijate arvates Medina perioodi kuuluv; seda nii sisult kui stiililt, lisaks veel Kratškovski arvamus, et ajaatide 13 – 14 näol üldse tegemist interpolatsiooniga. Ibn Masudi koodeksi järgi hoopis erinev tekst (Jeffery, Materials, 73)

Et aga tegu on väga ebaühtlase ja analüüsile raskelt alluva suuraga, näitab järgnev suura käsitus Belli ja Kratškovski pookt. Meka stiilis kannatlikkusele ja uskmatutega mitte tegelemisest kõnelev ajaadi **31. 22:**

"Ja kes muuts uskmatuks – siis ära kurvasta tema uskmatuse üle. Meie juurde [on] nende tagasipöördumine, ning anname teada nendele sellest, mida nad tegid. Sest teab Allah tõepoolest seda, mis neil rinnus"

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنُكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا
مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

Bell asetab selle Medina, Kratškovski aga Meka perioodi, kuid ajaate 26 – 28 peab Kratškovski medina ajajärgu pöördumiseks sealsete juutide poole (Kratshkovski, 592, märkus 12), Bellil aga need ajaadid esiteks eri blokkidesse jagatud, ning Meka ajajärku paigutatud (Bell, Qur'an, 403). See on üks harv juhus, kus mingi ajaadi dateering osutub

Bellil varasemaks kui Kratškovskil. Ibn Masudil ka teisi olulisi erinevusi vaadeldavas suuras (Jeffery, Materials, 74), ka Ar-Rabi' ibn Khuthaimil (Jeffery, Materials, 298). Seega üks segasemaid suurasid, kus raske vahet teha Meka viimase ja perioodi ja Medina varase, enne 2AH vahel.

Suura 42. 22, 37 – 41, 47: kättemaks ja kannatus

Dateering: Meka III perioodi lõppu paigutatav Kratškovski 83., Grimme 80., Blacheri 85. ja Weili 81. poolt; mõnevõrra varasem Muiri arvates – 71. ning veelgi varasem Egiptuse standardi järgi – 62. Bellil meka materjalil ja fragmentidel baseeruv Medina suura.

Iseloom ja teemad: Belli arvates hulk eri kihte ja ümbertöötlust, mida pole võimalik lahti harutada (Bell, Qur'an, 483); ka Kratškovski märgib, et sageli probleeme eri ajaatide ajastamisega uurijatel, kuid tema arvates mingite osade Medina perioodi asetamine õigustamatu (Kratshkovski, 604, märkus 1). Peamisteks teemadeks on Allahi kõikvõimsus, eelnevad monoteistlikud usundid, kättemaks ja pahategijad, lõpus jälle Allahist ja ilmutuse iseloomuust.

42. 37 – 41. Bell peab Meka perioodil põhinevaks (Bell, Qur'an, 483), Kratškovski aga toob esile sarnasusi meie poolt Medina perioodi dateeritud lõiguga 31.16 (Kratshkovski, Koran, 605, märkus 11).

42.37: "Ja need, keda tabas ebaõigus⁸⁷ – nemad enda eest kätte maksavad⁸⁸.

42.38: Pahateo karistus on sellele sarnanev pahategu; ja kes andestas ja rahu sõlmis – on temale määratud osa Allahilt, sest ei armasta Tema ülekohtu tegijaid.

وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ
وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا
وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ

⁸⁷Ibn Masudi koodeksis *al-baghyu hum* asemel *al-baghyu wal'aduwwu wa hum* (Jeffery, Materials, 86).

⁸⁸Järgnevat ajaati silmas pidades oleks loogiline *hum intadhara* tõlkida "enda eest kätte maksavad", *nadhara* VIII radikaal võimaldab seda teiste variantide nagu "võitma" ja "kaitsema" kõrval (Girgas, 804; Lane, 2803). Bell: "vindicate themselves", Arberry: "do help themselves", Kratškovski "ищут помощи", Marmaduke: "defend themselves", Ali: "get hepled by themselves", Osmanov: "защищаются", Shakir: "defend themselves", Kazimirsky: "se defendent", vanematest tõlgetest: Sale: "avenge themselves", Sablukov: "могутъ сами за себя отомстить". Kuid tundub, et ainuvõimalik on ikkagi tõlkida sõnaga, mis tähendab kättemaksu, sest sellele järgnev ajaat ei jäta lihtsalt muud võimalust. See saab eriti ilmseks, kui vaatame ajaati 40., mis lihtsalt ei võimalda muud tõlget, ning mida need eelnevad "kaitsjad" ja "enese aitajad" kättemaksuna tõlgivad: vt näiteks Kratškovski, Belli või Arberry.

42.39: Kes maksab aga kätte peale temale tehtud ülekohut – siis nemad – pole neile teed⁸⁹.

42.40: Sest tee on vaid nendeni [kättemaksuks], kes kiusavad taga rahvast ning rõhuvad maa peal õigusega – nemad: on nendele karistus piinav.

42.41: Kes aga on kannatanud ja andestanud – on tõepoolest nemad need, kes kindlameelsed ettevõtmistes."

وَلَمَن انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا
عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيلٍ
إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ
وَيَبْعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ
الْأُمُورِ

Järgnevad 42 – 45 kirjeldab saabuvat uskmatute karmi saatust Allahi käe läbi.

Analüüs. Hoolimata sellest Meka perioodile võõrast kättemaksu kordumisest mitmes ajaadis, on alust seda ikkagi pidada selle rahumeelse ajastu näiteks, sest esiteks, samaga saab vastata vaid üleastunutele, teiseks, mis veelgi tähtsam, ajaat 41. annab eelise neile, kes ei hooli kättemaksust ja andestavad.

Kuitahes suuremeelne Muhamed ka polnud oma kuulutamise Meka perioodil, ning olgu need mõjud kristlusest või mitte, oli ka siis võimatu väärata seda semiitlikku tasustamise-kompenseerimise-korvamise printsiipi. Jah, üllad on need, kes andestavad, kuid teise põse ettekeeramine pole seal mail vastuvõetav. Ali toob oma kommentaaris ära pika seletuse selle suura kohta: islam on valinud kesktee, see pole ei hammas hamba silm silma... ega Matteuse 5.39 või Luuka 6.29 teise põse ettekeeramine – ka kristlased ise selleks Ali arvates ei küüni. Ning nagu Ali selle kokku võtab, et selline käitumine pole võimalik, sest see vääraks igasuguse enesekaitse (Ali, 1453, märkus 2209).

Vähemalt nendes eeltoodud ajaatides näen mina otsustavat kaldumist judaistlike - kristlike mõjude vaidluses viimaste kasuks. Muhamed on sel ajal Mekas, see on

⁸⁹St. et ülekohtu eest kättemaks ei ole karistatav. Jälle küsimus, et kas "kättemaks" või "kaitse"? Kratskovski tõlkest on võimatu aru saada, mida see tähendab: "А кто ищет помощи после обиды то к ним нет пути". Juba parem on Bellil: "But surely if any vindicate themselves after wrong done them, then against such there is no way (to punish)" ja Arberry: "and whosoever helps himself...".

arvatavasti aasta 619 – 20, kümme aastat aktiivset tegutsemist ja fenomenaalset sisemist meelekindlust pole toonud maises plaanis vähimatki märki edust. See on aeg, mil suremas on Khadidzha ja Abu Talib – vaimne ja füüsiline alus, millele Muhamed toetus. Abu Talibist on rääkinud paljud, kuid vähesed osanud hinnata seda Khadidzha rolli, mis ilmneb Ibn Hishamil ridade vahelt ja prohvetiks saades ka otse.⁹⁰

Ning väga tähelepanuvääriv igasuguste andmete puudumine Muhamedi kohta aastail 595 – 610, mil tema elu koosnes pereelust kodus ja kaubaretkedest. Ja siinkohal peame kiruma hilisemat sunniitlikku traditsiooni, mis eemaldanud kõik selle, mis enam tavaga kokku ei sobinud: et Muhamed tegelikult polnud edukas kaupmees (sellest räägib ka Worrell, 136 - 146) ja et needsamad allikad ei taha näidata naise mõju mehele, eriti prohvetile.⁹¹ Et naistel aktiivne osa ühiskonnas etendada oli, näitab kasvõi Meka peajumalate naisteks olemine (al-Lat, Manat ja al-Uzza), mida ka saatanlike värsside lugu

⁹⁰Võimatu on kindlaks teha, mis täpselt ja mil määral muutus Muhamedi elus paremuse poole peale Khadidžaga abiellumist aastatel 695 – 610, sest allikad vaikivad selle aja kohta, ning arvatavasti võlgne me sellise vaikuse hilisematele ajaloolastele. Sest detailselt on säilinud allikates aastale 595 (so enne Khadidžaga abiellumist) eelnev aeg ning väga detailselt omame infot jälle aastast 610, mis algab juudi pühameeste ennetega Prohveti (Muhamedi) saabumisest. Ainus, mis meil selle 15 aasta kohta teada Muhamediga seoses, on Kaaba ümberehitamise lugu, mida aga paljud väljamõeldiseks peavad, ning mis ka tõi olles Muhamedi kohta mitte midagi ei räägi. Vt Ibn Hisham, lk 68 – 90; Tabari põhineb enamasti Ibn Ishaqil vaadeldavat perioodi käsitledes, kuid toob ära ka teisi *hadithe*, kuid ei lisa ühtegi detaili vaadeldavate aastate kohta, vt Tabari, 1127 – 1139.

⁹¹William H. Worrell toob oma artiklis *The Case of Muhammad* (Journal of American Oriental Society, Vol. 48 (1928), pp 136 – 146) ära huvitava käsitluse Khadidža mõjust Muhamedi psüühikale tingituna nende vahel valitsevast vanusevahest ja araablase tundlikusest sel teemal. Kuigi me eelnevalt mainisime, et vaevast Khadidža oli 40aastane Muhamediga abielludes (pigem 28), kuid välistada me seda siiski ei saa, ning sel juhul on väga huvitav Worrelli tähelepanek, et vähemalt viiekümnesena ei suutnud Khadidzha sünnitada enam. Ning ta jätkab, et eriti Idas on naiste vananemine teatud east palju teravamalt tunda võrreldes meeste vananemisega. See nüanss pidi eriti Muhamedi puhul teravalt tunda olema, kes oma kolmekümneandates eriti teravalt silma pidi torkama üle 50. aastase ja üle 10 korra sünnitanud naise kõrval. Lisame siia Muhamedi äärmise ustavuse oma naisele, sündinud poeglase suremise ning võime aimata seda tohutut pinget, mis Muhamedi pidi valdama 6 – 10 aasta jooksul [seega peale seda, mil Khadidža oli saanud 50, ehk 7 sajandi alguses, arvatavasti aastatel 605, kuni 610 – 613 mil Muhamdile ilmutus saabus], millest meil midagi teada pole (lk 136 – 137). Seega pidi Muhamedi valdama enne ilmutuste saabumist lisaks tema muule tundlikkusele ka tohutu seksuaalne pinget (139 – 140). Ning väga tähelepanuväärne, et Muhamed saavutas oma ilmutusevõime Khadidzhaga abielu hilistel aastatel, ning minetas selle tõelise ilmutuse ande (kaob ilu, siirus, kire) siis, kui hiljem mitmekorselt abiellub (lk 145 – 146). Sellise seksuaalse pinget valguses on autori arvates seletatav ka näiteks ühe varajasima suuradest 113 väga mõistatuslik ütlus *ghaasaka idha waqaba* (lk 137 – 140). Kui see ka pole arvatavasti päris korrektne käsitlus eeltoodud põhjustel (Khadidzha ei saanud olla 40 aastane abielludes Muhamediga), siis ikkagi tunnistab see esiteks seda, et Muhamedist midagi me ei tea vaadeldaval ajal, teiseks, et valitses hulk isiklike laadi pingeid, mille olemust vaid aimata võib. Seega, kõik, mis polnud sel perioodil otseselt seotud ilmutusega, kustutati hilisemate eksegeetide ja ajaloolaste poolt. Säilinud pole selle riismed mitte sunnas, kuskohast seda eeldaks leida, vaid Koraani vanimates osades ja tuletatavad on nad vahel ka esimeste ajaloolaste töödest.

kinnitab⁹²; või shiitlikus traditsioonis säilinud naise tähtis roll Fatima näol ning tänapäevani säilinud naiste õigused pärimises shiisimis, erinevalt sunniitlikust agnaatilisest printsiipest. Et naine on inimene varases islamis – see on islamieelse araabia mõju, võibolla mingis osas ka kristluse mõju (Neitsi Maarja pildi allesjätmine Kaabas peale selle puhastamist ebajumalakujudest 630 – seda pole Ibn Hishamil kuid olemas Ibn Ishaqil lk 552 Guillaume tõlkes), ning tema üleinimliku staatuse teke järgnevate sajandite jooksul tähendab juba naaberrahvaste sunna sidumist islamiga. Me ei leia Koraanis midagi, mis alavääristaks naist, kuid hilisem sunna on seda täis ja ka islamieelsele ajale kirjutatakse seda külge (Abu Bakri pisarad 5-aastast tütar mattes ja Muhamedi hukkamõistvad sõnad, et selline inimene küll paradiisi ei pääse, mis on levinumaks näiteks sellest tütarde soovimatusest), kuid mille kohta vähemalt mina pole leidnud islamivälist kinnitust, kuid siinkohal tunnistan, et võin eksida, sest tunnen vähe kirjutisi islamieelse araabia eluolust, mida aga suuremas vaevalt võltsingutekindlaks pidada võib. Taha Husein näiteks kahtleb, kas üldse midagi sellest islamieelset luulest säilinud on, pidades kõike meieni jõudnut võltsinguks.⁹³

Seega võib käesoleva lõigu puhul näha Muhamedi äärmist hingelist vapustust, millest ülesaamine on võimalik vaid trotsides, raskusele uue raskuse lisamisega. Ehk teisisõnu Bilali katsumus vaimses plaanis – iga lisatav kivi suurendab trotsi. Nii ka nüüd – mida rohkem kiusatakse ja mida raskemaks ja väljapääsmatumaks olukord muutub, seda enam kindlameelsust ilmutatakse. Seda võib tõesti pidada tõeliseks prohvetluse märgiks, mis kannataks ka veepealkõndi... Muhamed teab, et araablase (ja semiidi) süda kuulub kättemaksule⁹⁴, ning ta ei saa seda eitada ja ei eita seda ka ilmutus – kuid vähemalt

⁹²Loomulikult võiks siin väita, et need jumalad on säilinud hilisemas traditsioonis naistena nende halvustamise, alaväärsuse tõttu, kuid vähemalt al-Kalbil oleks säilinud sellisel juhul midagi.

⁹³Tema islamieelse luule kriitikast vt lähemalt Kratškovski, *Taha Hussein, Izbrannije Sotš*, III, lk 189 – 222; D. Margoliouth, *The Origins Of Arabic Poetry, Journal Of The Royal Asiatic Society*, 1925, pp. 417-449). Väga tuliselt astub sellise käsitluse vastu käesolevas töös kasutatud autoritest näiteks Arberry, *The Seven Odes: The First Chapter In Arabic Literature*, 1957, Allen & Unwin: London, lk 236-239, kus Margoliouthi kohta kuuleb järgmisi karme sõnu: "*The sophistry - I hesitate to say dishonesty - of certain of Professor Margoliouth's arguments is only too apparent, quite unworthy of a man who was undoubtedly one of the greatest erudites of his generation.*" Ka paljud teised oma aja tuntud islamiuurijad on kritiseerinud Taha Huseini vaateid, sh näiteks H A R Gibb, (Arberry, *The Seven Odes*, lk 237). Kahjuks on kättesaamatud mulle 1970 – 1980 aastate kriitilise koolkonna vaated selles küsimuses, kuid arvata on, et kalduksid nad Taha Husseinile poolele.

⁹⁴Kuid samavõrd ka suuremeelsusele! Kättemaks on ehk vale sõna, kuid eesti keeles puuduvad sel sõnal

ähmaselt seab ta selle ideaali oma medina-eelse perioodi aluseks, ning sellised varase islami ideaalid palju hiljem leiavad kajastamist sufismis, shiitlikes sektides ja nõ vabamõtluses. Kuid kaldumata pikemalt sufistlikku müstitsismi või šiitlikku hagioloogiasse tunnistame siinkohal Meka perioodi suurade paljutähenduslikku iseloomu ning kasutame ära oma ideede arendamiseks eksegeetide ja Lääne islamiuurijate poolt jäetud nõ valgeid laike. Teaduslik patt on iga varase islami kohta käiv vastuvaidlemist mittesalliv väide, eriti selline, mis põhineb hilisemate eksegeetide ja ajaloolaste auväärsetel ja üldiselt tunnustatud, kuid reeglina nõrgalt tõestatud arvamusel.

Palju on räägitud Koraani fenomenist selle keelelise kordumatuse ja väidetavad imelise terviklikkuse kohta.⁹⁵ Kuid selle veel ühele fenomenile, ilmutuse iseloomus ja ilmutajas endas aset leidnud järskudele muutustele dekaadi jooksul, on suhteliselt vähe tähelepanu pööranud. Kuid fenomenaalne see on, sest me ei leia midagi sellist ühegi prohveti ega ühegi ühe inimese poolt loodud pühakirjatekstis. Ja ka kollektiivses loomingus tunduvat pikema aja vältel on sellised järsud murrangud tundmatud.⁹⁶ Ja nagu toodud džihaaditeemalistest ajaatidest selgub, pole tegu isegi mitte arengu, vaid lühikese ajaga toimunud kannapöördega, nagu nende arvukate meka suurade võrdlusest medinas ilmutatutega selgub.

Suura 10. 42, 73, 108 – 109: “kõik mis teed, teed endale”

varjundid, mis seoks seda au või tavaga, nagu see araablased, eriti beduiinidel oli.

⁹⁵Kes vähegi araabia keelt lugeda mõistab, see reeglina ei vaidle vastu sellele ilule, olgu ta kuitahes kriitiline islami suhtes; sisulist ja struktuurilist terviklikkust lääne õpetlased reeglina aga ei usu, kuid seda enam on see dogmaks muslimitel. See on nende usutunnuse üks aluseid, selle tõestamiseks on niivõrd palju vaeva nähtud ning kuni 19. sajandini selles muslimid kahelnud pole (võibolla siiski islami esimesel sajandil, kuid sellest on kustutatud peaaegu kõik jäljed). Vt näiteks Suyuti seisukohti, mis võtavad kokku islami eksegeetide arvamused 7 – 15. sajandil Koraani ülesehituse ja olemuse kohta (Suyuti, *Совершенство*) või uuemast ajast näiteks üks põhjalikumaid selliseid Koraani ühtsuse seletusi on numbrilistel väärtustel põhinev islami fundamentalisti Rashid Khalifa selgitusi oma koraantõlke lõpus (Khalifa, R. *Quran: The Final Scripture*. Tucson, 1981). Ka 19 – 20 sajandi vabamõtlejate ja modernistide laine pole seda eriti kõigutada suutnud, kelle suud 20 sajandi lõpus apostaatikuks saamise hirmus enamasti lukustatud on. Sellest ka aina enam politiseeruva islami ajastul 20. sajandi lõpus praktiliselt vaikelu San'a koraanileidudega seoses, mis sellest Koraani ühtsuse müüdist tegelikult palju järgi ei jäta (lähemalt sellest Toby Lester. *What is the Koran?* Atlantic Monthly, January 1999). Samale tulemusele jõuame ka Jeffery kogutud eri koodekseid jälgides, mis tunnustavad mitte ainult erinevusi lugemises (*qirat*), vaid sageli ka mõttes; ning praktiliselt sama räägib ju Suyuti tuues ära Ibn Masudil sisalduvad ja nõ Uthmani koodeksisse mitte jõudnud 2 suurat (Suyuti, 86 – 88).

⁹⁶Siinkohal jätame vaatluse alt välja Vana Testamendi ülevõtmise Uude Testamendi *in corpore*, mida võib tõepoolest väga fenomenaalseks pidada, kuid see olukord pole võrreldav mingilgi moel käesoleva teemaga.

Dateering. Belli-eelsete uurijate enamuse arvamus, et kuulub Meka lõpuperioodi. Kratškovski 84., Grimme 87., Blacher 86., Muir 79. Mõnevõrra varasem Weilil – 72. Egiptuse standart peab suurat aga veelgi varasemaks – 51., kuid paigutab siinkohal vaadeldava ajaadi (Eg standardi numeratsioonis 41.) Medina perioodi. Belli järgi nagu ikka kõik Meka III perioodi kuuluvad: Meka materjalil baseeruv ja meka fragmentidega medina suura.

10.42 iseloom. Kratškovski kommenteerib, et väidetavalt Medina periood ja väidetav juutide vastu suunatus, kuid ei täpsusta, ega vist ise arva nii (Kratshkovski, Koran, 554, märkus 1). Bell peab ajaati 41 samuti Meka perioodi kuuluvaks .

"Ja kui nemad sind valetajakas peavad, siis lausu: on minul omad tegemised ja teil teie tegemised. Ei võta teie osa sellest, mida mina teen, ega võta mina osa teie tegemistest."

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلكُمْ
عَمَلِكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا
بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ

See ju võib olla suunatud juutide vastu Medinas esimestel aastatel, kui veel sõbralikke suhteid püüti hoida, kuid Ibn Kathiri ajaks nii ei arvatud (Ibn Kathir, suura 10.44 arvab seda ütlust olevat suunatud siiski uskmatute vastu), ning samas suuras järgenvad ajaadid, mida ei Kratškovski ega Bell paiguta Medina perioodi, kordavad seda sõnumit ajaadis 73 Noa suhu panduna:

10.73: "Ja kui te ära pöördute – ei palu ju ma teilt mingit tasu, sest tõepoost, pole minu tasu mujal kui vaid Allahiga, ning on mulle käsk antud, et ma oleksin allaheitnute seast."

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ
أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمْرٌ أَنْ
أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

Või otsese käsuna Allahilt Muhamedile ajaatides 108 – 109:

10.108: "...ja kes asub õigele teele – see asub sinna õigele teele iseenda jaoks; kes eksib – see eksib enda kahjuks. Ja pole mina teile järelevaataja.

فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ
ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ
بوكيلٍ

10.109: "Järgi siis seda, mis sulle ilmutatud on, ning kannata, kuni õigust mõistab Allah, on ju tema parim kohtumõistjaist."

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ
اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

Seega kinnitavad viimased ajaadid neid 42.-s toodud põhimõtteid, mis juba tuttavad on ja meil pole erilist põhjust suurat või mõnda nendest 3 näitest isegi mitte varasesse Medina perioodi dateerida.

Suurad 34. 49, 7. 85. ja 6. 104. Pikemalt neid käsitlemata märgime vaid seda, et üksmeelselt peetakse neid Meka perioodi lõppu kuuluvateks. Nad ei sisalda uskmatus ja džihaadi seisukohalt midagi uut võrreldes käsitletuga, kordavad üle kõike öeldut, Kratškovaski arvates tunda nendes vahetult hidžra eelsetes suurades eriti selgelt Muhaemdi masendust, eriti suuras 6 (Kratshkovski, 542). 34. 49:

"Lausu: Kui eksin teelt, [siis] eksin isenda kahjuks,..."

قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ
نَفْسِي

või Prohvet Shu'aib'i sõnum oma rahvale

7.85: "Kui osa teist on uskunud seda, millega mind teie juurde saadetud ja teine osa ei ole uskunud, siis kannatage seni, kuni Allah mõistab kohut teie üle"

وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي
أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا
فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ
خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

või 6.104

"...ja kes tähele paneb – tema enda kasuks, kes pime on – tema enda kahjuks. Pole mina teie kaitsja"

فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ
فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

Selles sõnumis pole näha mingit muutust võrreldes näiteks käsitletud Meka I perioodi suuradega.

VIIES PEATÜKK

MEDINA SUURAD ENNE BADRI LAHINGUT (623 – APRILL 624)

Suura 2 ülevaade

Dateering. Üksmeelne dateering: Kratškovski 91., Egiptuse standart 87, Weil 92., Grimme ja Blacher – 93., Muir 94. Bell: Medina periood.

Enamsati peetakse esimeseks suuraks, mis ilmutatud peale hidžrat (Kratshkovski, Koran, 516; Bell, Qur'an, 2 – 3; samal arvamusel ka Blacher ja Weil – EI, märksõna *al-Kuran*, V, lk 416 – 417).

Raskem aga on määrata seda, millised osad suurast enne Badri lahingut, millised hiljem. Kratškovski hinnangul enamus suurast pärit enne Badri (Kratshkovski, Koran, 516, märkus 1); kuid alates suura keskpaigast ajaat 145. või 148. mitmeid Badri-järgseid ajaate, osalt isegi aastast 630 (Ibid, 522 – 528, eriti märkused 101 – 103, 119,159, 175, 212; eraldi 215). Belli järgi kõik palju keerulisem: temal sageli ebakindlus määratlusega Badri-eelne või -järgne; sageli temal väide, et 2.AH ilmutus ümbertöötatud 3AH, või mingi 1- 2 AH ajast lõigu hilisem, näiteks 3 – 4 AH lisandus (Bell, Qur'an, 2 – 42) kuid siiski ka tema arvates kuni suurani 148 peamiselt Badri-eelne; hiljem lõike nii aastatest 627 – 29, kui ka vahele sinna pikituna 1 – 3 AH so enne Badri ja selle ajal (Ibid. 25 -29 – hiline, lk 36 – Medina varane jne).

Selline II suura kuni ajaat 145. Badri-eelseks jaotus juba Sprengeril osaliselt olemas, kuid tema eksib, paigutades osa V suurast ka niivõrd varasesse ajajärku (Sprenger, III, 35 – 36, 48 – 50; kuid suura V kohta 36 – 42).

Suura II kronoloogia kokkuvõtteks seega, et kõigi eelduste kohaselt selle esimene pool,

mis meid huvitab džihaadi ja uskmatutesse suhtumise kohalt, on ilmutatud enne jaanuari 624, so enne seda, mil Muhamed esmakordselt paljastas mõõga usu nimel, ning tehes seda kõiki vanu käsulaudu purustades.

Seega alljärgnevalt vaadeldavate ajaatide puhul on meil tegu äärmiselt aktiivse perioodiga Muhamedi elus. Ajaliselt hõlmab see september 622⁹⁷ – jaanuar 624⁹⁸, so vähem kui poolteist aastat – kui meie arvepidamine paika peab, siis 16 kuud. Reeglina arvatakse, et sel ajal pakitses Muhamedi südames lootus tihedamale liidule juutidega – võimalik, et ka kartus nende ees, mis aga üsna ruttu pettumuseks ja siis vihaks kujunes. Selge on see, et Muhamed ei saanud ette võtta hidžrat ilma, et oleks sõlmitud mingi vettpidav leping juutidega, kes Medinas ja selle ümbruses väga mõjukad olid. On alust arvata, et Muhamed pidas ennast kuulutajaks nii juutidele, paganatele, kui ka kristlastele, et ta veel ei teinud mingit vahet juutide-kristlaste ja oma sõnumi vahel. Alljärgnevatest kirjakohtadest tundub, et ta astus nende juutide poole avali süli (siiski em seda Koraanist ei leia) – ning pettus kiirelt – see on ilmne lugedes alljärgnevaid ajaate. Pole põhjust kahelda tema poliitilises osavuses ja edukuses – mida arvatavasti on sunnitud tunnistama ka juudid – kuid usulises plaanis tabab teda järjekordne ränk läbikukkumine ja pettumus. Ma eeldan, et selle mõju temale on rängem kui Meka paganatepoolse äratõukamise puhul – nondest ta lootis, kuid peagi sai selgeks selle lootuse tühisus nonde paganate suhtes, nüüd aga tabab teda uus pettumus "omadelt" – Jumal on üks, kuid midagi on viltu – kas on tema sellest valesti aru saanud või ei saada aru temast. Et tema üle naerdakse – see on ilmne alljärgnevatest ajaatidest.

Iseloomulik vaadeldavale perioodile on see, et Koraani on arvatavasti jõudnud selle ajajärgu teine pool – pettumus. Mida ja kas oma kõrgendatud lootusehetkedel Muhamedile ilmutati – seda me ei tea, sest alust on arvata hilisemat korralikku redigeermistööd pühakirjateksti kallal. Samas on loogiline, et midagi sellest pidi ilmutuma – sest ilmutuse ajal toimiv mees vaevalt puht maist retke, mis purustab kõik

⁹⁷Tabari jt allikatel kõige enam pakutud täpne kuupäev 24.9. 622, mil ta jõudis Medinast 5 km kaugusel olevasse Kuba asulasse. (Tabari, 1242)

⁹⁸See nõ rosinakaravaniafäär, mil muslimid esmakordselt sooritasid võiduka röövretke, toimus enamike allikate põhjal 624. aasta jaanuaris.

hõimusuhted, millel toona kogu elusolek püsis, ette võtaks. Mina eeldan, et oli midagi, mis ilmutati, kuid mille vääramine *force majeure* poolt sundis seda hiljem välja jätma Koraanist. Sest meil pole ju mingit alust tegelikult arvata, et kõik, mis on *naskh wa manshuukh*, oleks ka Koraani jõundud – loogiliselt võttes võis varaseim osa *naskhist* ehk tühistatuteks kuulutatud ajaatidest, sinna mitte jõuda – seda eriti Muhamedi enda aktiivse tegevuse ajal Koraani kallal, kui õigus on Bellil, et Muhamed ise valmistas Koraani ette raamatu vormis kasutamiseks (Merrill).

Seega käesoleva töö seiskoht on, et käsitledava perioodi, so hidžra ajenduse hetkest (mida me ei tea, kuid see võis peas Muhamedi meeles olla juba peale muslimite esimest põgenemist Abbessiiniasse u 615), kuni umbes aasta hidžrajärgsest ajast, ei ole Koraani jõudnud, pole taastatav ega pole vähemalt praeguse teaduse seisuga sellest mingit märki, kui just midagi San'a leidudele sarnast siin selgust ei too. Et aga pidi olema vaadeldavatele ajaatidele vastanduv ilmutus, on järeldatav Muhamedi enda tegevusest – ta ei saanud lahkuda ilmutamiseta, selle ajend pidi olema ilmutus. Sest oleme tähele pannud, kuidas Meka ajastul igapäevapoliitika järgneb ilmutusele: 3 paganliku jumalanna kuulutamine ja ärapõlgamine (Saatanlikud värsid), ebajumalate kriitika jne kõik olulised sammud on sanktsioneeritud ilmutusega. Ja kuigi levinud on arusaam, et Muhamedi elu muutus nii väljakannatamatuks, et ta sunnitud oli lahkuma, siis isegi neis ajalooallikais ei näe me mingeid märke sellest talumatust olukorrast. On vaid Prohveti enda ülim hingepiin, kuid tegelikult ei puuduta teda keegi ka sõrmeotsaga mitte.

Ning käesoleva Koraani puhul ja Medina varajaste ajaatide puhul on säilinud vaid ajajärgu ilmutuse teine osa – pettumus. See on jõudnud Koraani, kuid sellele eelnev on hilisemate eksegeetide, võimalik, aga et Medina perioodi maise prohveti enda poolt kustutatud. Selline oletus selgitab järgnenut.

See pettumus tekitab viha. Sel ajajärgul pole meil alust kahelda tema ülimes siiruses veel – ta on ilmutatust osasaanu, kuid aina enam on tunda seda hämmatust, et teised tema seisukohti ei jaga. See vastuseis temasse mitteuskujatega peab olema suurem, kui seda Tabari, Ibn Hishami või hilisemate allikate Baladhuri jt andmetest eeldada võiksime.

Mina kipun arvama, et raskeim hetk Muhamedi teel oli just siin, 1- 2 aastal peale hidžrat. Ning sellele järgnevalt kaotab ta oma prohvetliku suuruse ja muutub päevapoliitikuks, mis purskub välja näiliselt tühises, kuid kogu valu ja vaeva esiletoovas ürituses – rosinakaravani rüüstamises 624. aasta jaanuaris ja Badri lahingus, milles võib tunda avalikku trotsi ja kogu senist sunnat eitavat tegevust. See toimub juba järgnevas vaadeldavas peatükis, kuid tee selle jahmatava ja ootamatu tegeuviisini on vaadeldav käesolevas peatükis. Loomulikult võib mulle ette heita, et see on vaid eeldus, kuid – kas saab aga midagi, mis seni 150 aasta jooksul koranistikas väidetud on, pidada millekski enamaks kui vabalt vaieldavateks oletusteks? Sest ühtviisi toetajaid leiab vanimatele seisukohatdele Nöeldeke koolkonnast kui ka hüperkriitikutele Crone-Cook-Wansborough, ning nende vahele jäävale laiale spektrile. Sest enamus, mis Koraani kohta kirjutatakse, et paradoksaalsel kombel väga hea, ning eelistuse andmine ühele või tesiele koolkonnale on samapalju teaduse kui ka kultuuri ja koduse kasvatuse vili: kõik on tõestatav ja kõik ümber lükatav. Alates 1990.aastatest on seda moes koranistika kriisiks nimetada. Ning vaevalt, et ilma paralleelteaduste appitõttamiseta siin kaugemale jõuab. Pisuke lootus on arvukatel islamimaade seni läbiuurimata või eraarhiivides sisalduvale – toovad needki vahel üllatusi (näiteks al-Kalbi teose “Idolite raamat” *Kitab al-asnam* leidmine 1914.aastal tervikuna), palju enam aga arheoloogiast, mis islami sünnimaal – Araabia poolsaarel, sügava põlu all on ning ehk San'a mosheest palju üllatavamaidki leide pakkuda võiks, sest islami sünniaja infokandjate – pärgamendil, kivil ja isegi palmilehtedel kirja säilimiseks on seal parimad tingimused maailmas.

Suura 2, ajaadid 5 - 19

2.5 – 19 iseloom. Võimalik, et vaadeldava suura ajaatidest vanim lõik, vähemalt 1 – 19, (Kratshkovski, Koran, 516, märkus 1), kuid mitte tingimata: vt näiteks Belli analüüsi suura 2. ülesehituse kohta (Bell, Qur'an, 2 – 42). Igatahes Kratškovski peab võimalikuks, et ajaadid 19 – 37 võivad pärineda ka Meka perioodist, kuid kindel ta pole. Kuid märgib ära juutide vastu suunatuse enamalt jaolt, samas sõjakuse puudumise – kannab kõik *qiblah* pööramisele järgnevasse aega, so juuli – novmeber 623 (Kratshkovski, Koran, 516, märkus 6). Bell peab samuti võimalikuks ajaat 5 – 6 paganate vastu suunatuse; selgusetu aga on, mis ajendab teda ajaate 7 – 19 iseloomustama "silmakirjatsejate vastu;

algul viitas juutidele, kuid ümber tehtuna araablastest kahtlejate vastu Medinas." (Bell, Qur'an, 3). Huvitav on siikohal ka Hirschfeldti tähelepanek, et ajaat 6 on võetud *Isiah VI*, 6; ajaadid 10 – 11 kordavad 17.4 juutidevastast poleemikat; 12. on juutide sõnade otsene kordus Koraanis ning 13. juudi rabide õhutuste edastus Koraanis (Hirschfeld, 106).

2.5: "Sest tõepoolest, need, kes ei uskunud, on neile üks ja sama, kas sa neid hoiatasid või ei hotatud neid sinu poolt – ei usu nemad.

2.6: On Jumal asetanud pitseri nende südameile ja kuulmisele ja kae nende nägemisele; ning on neile karistus võimas.

2.7: Ning on osa rahvast, kes ütlevad: "Me usume Allahisse ja Viimset päeva", kuid pole nemad usklikud.

2.8: Püütakse nende poolt petta Allahit ja neid, kes usuvad, kuid ei peta nemad kedagi peale iseenda, ning ei märka nemad seda.

2.9: Nende südameis on haigus, ning toidab Allah seda haigust. Ning on neile piinarikas karistus selle eest, mida nemad valetasid.

2.10: Ja kui neile öeldakse: " Ärge levitage pahet⁹⁹ maapeal", [siis] nemad ütlevad: "Tõesti, meie oleme heategijad."

2.11: Tõesti, kas pole nemad pahede levitajad! Kuid ei märka nemad seda mitte.

2.12: Ja kui öeldakse neile: "Uskuge, nagu uskunud on rahvas", [siis] ütlevad nemad: "Kas meie [peame] usukuma nii, nagu uskusid need rumalad?" Siis tõesti, kas pole nemad need rumalad, kuid nemad[seda] ei tea.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ
لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ
وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ
وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَايَوْمَ
الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ
يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا
يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ
فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ
أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا
يَشْعُرُونَ
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا
أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ
السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ

⁹⁹Bell: "Do not cause corruption", Arberry: "Do not corruption", Kratškovski "не распространяйте нечестия..."

2.13: Ja kui kohtavad nad neid, kes uskunud on, nemad ütlevad "Meie usume", kui aga eralduvad oma kuradite manu, lausuvad: "Me tõesti oleme teiega, me tõepoolest kõigest pilkajad oleme."

2.14: Jumal pilkab neid, ning suurendab nende sõgesust, milles nemad ekslevad.

2.15: Nemad on need, kes ostsid eksimuse sirge teena. Seetõttu ei too neile kasu nende tehing, ega pole nemad need, keda otse juhitakse.

2.16: Nad on sarnased nendele, kes süütab tule, ja kui valgustab kõike, mis tema ümber, võtab Allah nendelt valguse, jättes nemad pimedusse, [milles] nemad ei näe.

2.17: Kurdid, tummad, pimedad – ning nemad ei pöördu¹⁰⁰.

وَإِذَا لَفُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا
خَلَوْا إِلَىٰ شِيَابِئِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا
نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ
اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي
طُغْيَانِهِم يَعْمَهُونَ
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اسْتَرُّوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ
فَمَا رِيحَتِ تَجَارِئُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ
مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا
أُضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ
وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ
صُمٌّ بَكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

2.18 – 19 kirjeldab ilmekate näidete varal neid karistusi, mis eelmistes ajaatides kirjeldatud sõnakuulmatuid ees ootab.¹⁰¹

Kui see on varaseim Medina lõik, siis ikkagi eelneb sellele alates ümberasumisest Kratškovski järgi vähemalt 12 – 16 kuud, Belli järgi aga veelgi enam. Seega puudub Hidžhrast kuni juulini 623 meil Koraanis igasugune viide toimunule. Eeldades, et juttu on siin juutidest, on põhiline küsimus siin selles, kas ja mida Muhamed ootas ja lootis juutidelt selle Hidžraga seotud aja jooksul, so läbirääkimistest alates yathriblastega 619 - 20 kuni vastavate ajaatide ilmutumiseni. Sest nagu Meka perioodist meie käsitluse järgi selgub, pole Muhamedil vaenu juutide ega kristlaste vastu – nüüd aga on toimunud suur nihe, mis küll pole veel sõjakuulutus, kuid igatahs ajend selleks.

Allikad kahjuks vaikivad sellest käesolevas töös eeldatud suurte lootuste aja kohta. Nii allikate kui Koraani enda järgi toimub suur hüpe: Mekas teadmatusest juutide ja *ahl al-kitabi* vastu üldse, äkilise vihani nende vastu Medinas. Eriti ilmekalt tuleb see esile Koraanis, kus me Meka perioodil ei suutnud eraldada ainustki vihkavat kohta juutide või

¹⁰⁰Ei pöördu Allahi juurde tagasi peale surma.

¹⁰¹Ibn Masudi koodeksis 6 erinevust vaadeldavate 5 – 19 kohta, kuid pole sisulise tähtsusega (Jeffery, Materials, 25; praktiliselt samad erinevused ka Ubayy ibn Kab koodeksis (ibid, 117), teistel veelgi vähem erinevusi.

ahl *al-kitabi* vastu – nüüd aga, nagu ülal nägime, on see järsku ja teravalt olemas. Ajaloallikatele, mis erinevalt Koraanist peavad ja püüavad seletada ning taotlevad mingit sidusust, ei jää muud üle, kui asetada see vastasseis juba Meka perioodi lõppu. Tabari järgi¹⁰² tegelikult juba enne Bu'ath lahingut, seega aastasse 617¹⁰³, mil väidetavalt esimesed medinalased islami usku pöördusid ning toimus esimene nõ. juuditeemaline arutelu: Muhamed nimetab medinalasi juutide käskijateks või klientideks – täpselt pole võimalik enam kindlaks teha – ning kohe järgnevalt need medinalased otsustavad, et kui see on just see prohvet, kellega juudid neid Medinas ikka ähvardanud on, siis vaja ruttu saada ise esimestena Muhamedi liitlasteks, enne kui juudid Muhamedi nõ üle suudavad lüüa (Tabari, Tarikh, 1209 – 1210).

Seega on vastasseis juutidega asetatud juba niivõrd varasesse aega nagu Aqaba I truudusvanne. Sellise vastaseisu võimatust peaks tõestama kasvõi see, et Meka perioodist ei anna Koraanis miski selleks veel tunnistust; kuid veelgi vähem on selline Ishaqi-Tabari ajalookäsiltus usutav nende töös leiduvate lõikude järgi, mis oma olemiselt meenutavad seda eelnevalt vaadeldud Muhamedi suhu pandavat maailavalitsemise abitsiooni, mille võimatust ennem vaatlesime.

Tabaril lk 1220 - 1221 on juttu Aqaba II truudusvandest: Muhamed saavutab medinalastelt lahtiütlemise liitlassuhetest juutidega oma lubadusega: "Võitlen nendega, kellega teie võitlete, teen rahu nendega, kellega teie rahu olete." Ning kõik need truudusvandujad siin tunnistavad, et "Temale truudust vandudes kuulutame sõja tervele inimkonnale..." "Me tunnistame teda ka juhul, kui see tähendab meie varanduse kaotamist ja meie ülikute surma." Tasuks selle eest on aga paradiis, mis juba I Aqaba truudusvande puhul Muhamedi poolt medinalastele lubatud sai (Tabari, Tarikh, 1213). Ibn Hishamil on veel lisaks lõik, mis puudub Tabaril: et enne seda II Aqaba truudusvannet oli keelatud muslimitel sõdida, ning tuli kannatlikult taluda kõiki alandusi, nüüd aga ilmutub neile suura 22. 39 – 41, mis lubab otsest sõdimist, siiski veel ründaja

¹⁰²Kuna Tabari tekst olemas originaalis, Ibn Hisham aga vaid tõlkena, siis sündmused selle hidžraga seoses toodud siin ära Tabari edasatases, sest va mõned juhud, mis eraldi siin välja toodud, järgib tema seda Ibn Ishaqi originaali, mida käesoleva töö kirjutamisel kahjuks kasutada ei olnud võimalik.

¹⁰³Ei dateerib selle lahingu aastasse 617.

vastu, mitte ise rünnates (Ibn Hisham, 197 – 198). Siiski, nagu meil alust arvata on, on need ajaadid palju hilisemast ajast, ning Hishamipoolne selline asetuse niivõrd varasesse aega võimatu. Seejärel kohe toob aga Hisham ära ajaadi 2.193, mis käesoleva töö kronoloogias, järgides nii Kratskovskit kui ka Belli, on paigutatud Badri lahingu aegadesse.

Veelgi segasemaks teeb olukorra Tabari, paigutades vaadeldava II Aqaba truudusvande aega ajaadid 8.39, mis käsivad: "ja võideldage nendega, ... kuni usk saab Allahile"(lääne teadlaste numeratsioon 8.40), mis kohe kuidagi sinna ega sobida ei saa (Tabari, Tarikh, 1227).

Tabari ja Hisham on siia üle toonud selle hilisema vaenu juutide vastu. Et see ei saa olla Hishami või Tabari 8 – 10 sajandi suhtumise ületoomine hidžra aega – selles osas võime me nende väärivate ajaloolaste ausust usaldada – vaid et tegu on Muhamedi *hadithide* ajalisel paigutamise tunduvalt varasemasse aega. Et need vahelduvad kronoloogiliselt nõ omal kohal asuvate *hadithide* ja ajaatidega, näitab kohe järgnevalt mõlemas allikas ära toodud positiivne suhtumine kristlastesse: nende II Aqaba truudusvandujate poolt, keda (juhuslikult?) on 12: "Lausus Muhamed pealikele: Te olete oma rahvale kindlustajad/käendajad nii, nagu olid jüngrid kindlustuseks/käenduseks Jeesusele, Maarja pojale; ning olen mina kindlustus oma rahvale." Vastasid nemad: Jah¹⁰⁴ (Ibn Hisham, 193; Tabari, 1221). Seega on selle Aqaba II leppe puhul väga tugev kristluse mõju, mida ka Tabari ega Hisham tunnustamata saa jätta. See Aqaba II lepe sõlmiti vahetult enne Muhamedi Medinasse siirdumist. Ja juba peagi pole sellisest positiivsest suhtumisest kristlastesse enam jälgegi, nagu me sellesamas suura 2. puhul näeme. Samas aga 12 jüngrit ei hakkaks eeskujuks tooma keegi, kes vihkaks kristlust, nagu me näeme seda peagi Muhamedi puhul.

Loomulikult tekib küsimus, et juhul, kui meie eeldus paika peab ning see aasta 1 AH Koraanis sisalduv juutidele (raamaturahvale tervikuna) suunatud lootuste osa on hiljem

¹⁰⁴*Qaala lilnuqbaa' antum ala qawmikum bimaa fiihumkufalaa' ka-kufaalatu l-hawaariyyin li-'aiisii bn maryam wa ana kafiilun ala kawmii qaahu n'am.*

välja jäetud Muhamedi poolt, ning sellest lähtudes on traditsiooni väänanud ka Tabari, Hisham jt, miks siis on säilinud selline 12 apostli eeskuju, mis ju ometi ei sobi siia, pidades silmas hilsemaid arenguid ning tekitab vaid meie poolt esitatud kahtlusi? Ehk on siin vastus selles, et ei maksa seda Ibn Hishami ja Tabari *hadithide* kogumis- ja sõelumistööd pidada nii süstemaatiliseks ja teadvustatuks nagu hilisem traditsioon sellest räägib. Kuigi nad mõlemad on suhteliselt usaldusväärsed võrreldes teiste allikatega, on nad siiski väga kaugel objektiivusest, moodustades ikkagi palju juhuslikke ja subjektiivseid elemente. Selle heaks tõestuseks on juba mainitud Saatanlike värsside lugu. Selle väljamõtlemist peetakse võimatuks (sest ei hakka ükski muslim fabritseerima sellist lugu), ning selle sündmusega seonduv pidi erutama kaasaegsete ja kommentatorite meeli – ja ometi on ta pikalt kirjeldatud Tabaril, kuid täiesti maha vaikitud Ibn Hishamil! Palju loogilisem oleks selle loo leidumine Ibn Hishamil, ning selle väljajätmine ilmseks väljamõeldiseks pidamise tõttu juba *idžma* alla rõhutatud Tabari 9 sajandi ajastule. Kuid ebaloogilisel moel on kõik vastupidi: nagu oleks Ibn Ishaqi ajal 8 sajandil seda peetud väljamõeldiseks, kuid juba 100 aastat hiljem hakatud seda uskuma, sest käsitleb ju Tabari seda ju niivõrd pikalt (Tabari, *Tarikh*, 1192 - 1196). Võimalik, et selline tegevus annab tunnistust suuremast suvalisusest araabia allikates ja nende autorite tegevuses. Ehk tuleb siin siiski visata suurem kivi sinna muslimitest ajaloolaste kapsaaeda, tunnistada nende üldiselt usalduväärseks peetud allikate väga ebausaldusväärset iseloomu, kui seda reeglina tehakse, ning võtma seisukoha, et kuigi seal leiduva põhjal saab teatavatel juhtudel konstrueerida toimunut, on meil siiski tegu vägagi moonutatud kõverpeegliga, millest õige pildi saamine tuleb lootusetuks tunnistada. Nõustun siinkohal Bolshakovi arvamusega, et sihilikult midagi välja ei mõeldud *hadithide* edastajate poolt, kuid inimese mälu on ekslikum, kui seda tunnistada tahame (Boshakov, 64 - 65). Tuntav on siinkohal minu kaldumine nende korduvalt kritiseeritud hüperkriitikute vaadete poole, kuid piisavalt hoiatavaks näiteks peaksid olema anglosaksi kroonikate lugu, milles kirjeldatud kangelasilikke lahinguid nüüdseks väljamõeldisteks peetakse .

Siinkohal tuleb tähelepanu juhtida *hadithi* vormile ja selle edasiandmisele: selle vorm on kõike muud, kui täpset säilimist sajandite jooksul soosiv; tähtis on seal sisu, selle kirjanduslik/luuleline väärtus olematu (va eraldi stiili moodustav shiitide ütlused Ali

kohta – *Nahjul Balagha*, kus erandlikult sunniitide traditsioonist on edasiantu pigem sarnane ilmutusele kui *hadith*ile ja mida shiidid ise seletavad selle jumaliku päritoluga Ali suu läbi). Kui aga sisul pole ranget vormi, siis ei hoia seda ka miski muundumise eest – selles mõttes on meil palju enam uskuda alust Koraani teksti säilimist autentsena kui *hadith*ide oma. *Hadith* pole seotud sõnameisterlikkusega, see on pigem seotud mälu tugevusega. Kui on aga teada, kui tugevalt võivad eksida sündmuste tunnistajad hiljem asju meenutades, siis milliseid eksimusi võib sisse tulla neid retrospektiivselt meelde tuletatud, formuleeritud, või ka kirja pandud sündmusi põlvkondade vältel edasi andes! Ei hakka siinkohal süvenema Goldziheri poolt aluse pandud *hadithi*-kriitika koolkonda, toon vaid mõned näited Tabarilt endalt, mida tema ise juba tähele pannud on, et varase islami õpetlased ei ole üksmeelel Muhamedi Mekas oleku aja kohta peale prohvetiks saamist:

"Ühed ütlevad, et see oli kümme aastat (Tabari, 1245 – 1246), teised, et kolmteist aastat (ibid, 1246), kolmandad, et viisteist aastat (Ibid, 1248), neljandad, et kaheksa aastat (Ibid, 1250). Üksmeelt pole ka ilmutuse iseloomu ja jumaliku ilmutuse Muhamedile edastajate kohta: ühed ütlevad, et enne ilmutuste saabumist oli Muhamedi seltsis kolm aastat ingel Israfil, enne kui ta üldse mingit ilmutust sai (Ibid, 1249), teised ütlevad, et esmalt oli Muhamediga Israfil kolm aastat, Muhamed oli temast teadlik, kuid ei näinud teda, seejärel tuli Gibraiil (Ibid, 1249), kolmandad, et vahendas ilmutust vaid Gibraiil (Ibid, 1249), neljandad, et esmalt õpetas teda Israfil sõna ja teoga kolm aastat, seejärel tuli Gibraiili kaudu Koraan (Ibid, 1249); Tabari enda seisukoht püüab leida kompromissi eeltoodud variantide vahel (Ibid, 1249 – 1250).¹⁰⁵

Lisanduseks veel huvitav märkus Bolshakovilt, kes üllatunult märgib, et muslimi ajaloolastel puudub vähimgi kooskõla Muhamedi surmapäeva kohta (Bolshakov, 186). Kui aga lahknetakse selles, mis pidi vapustama kogukonda, ning eeldades selleks ajaks Medina institutsioonide suhteliselt head arengut, peaks eeldama selles küsimuses üksmeelt. Kuid ka sellise info kaotsimine peaks näitama seda segadust, mis islami

¹⁰⁵Siinkohal on tähelepanuväärne, et 6 sajandit hiljem elanud Suyuti toob oma töös ära ka hulga muid vastandlikke arvamusi islami põhielementide kohta: alates Koraani nime allikast, lõpetades suurade arvuga koraanis (Suyuti).

allikates valitseb, ning mis annab alust kahtlustada Watti lähenemise, mis võtab aluseks needsamad allikad ajaloolise pildi koostamisel neid väga põhjalikult analüüsid, põhjendatust.

Seega on meieni jõudnud allikad kandnud selle vastuolu juutidega (ja osalt ka kristlastega) aega, kus seda veel olla ei saanud. Koraan sellest ei räägi, kuid paljutähenduslikult vaikib. Esmased allikad sellest räägivad palju, kuid seda võib pidada ainutähenduslikuks – valetavad! Et need allikad valetavad, saab selgeks Aqaba II truudsuvandele järgenud sündmustega seoses: nii Tabari kui Hisham pühendavad ebaproportsionaalselt palju ruumi Muhamedi vastu plaanitavale vandenõule, mis Tabaril võtab enda alla 11 lk (1228 – 1240), umbe sama ka Ibn Hishamil, kuid mis kõigil eeldusetel on hilisem väljamõeldis.¹⁰⁶

Eeltoodud arutlustest lähtudes tuleb vaadelda ka juudi hüüatust peale Muhamedi vaevarikast hidžra-teenkonda Medinasse jõudes, kes hoolimata muslimite pinevast ootusest võtta vastu viimasena põgenenud Muhamed, märkab teda esimesena: "Saabunud on teie õnn..."¹⁰⁷ justnagu eksisteeriks siis juba mahamärgitud vihajoon juutide ja muslimite vahel, vähemalt püüab Tabari siin jätta muljet, nagu juutidel Muhamediga enam midagi pistmist poleks! - Kuid Koraanis sisalduv enam kui aastane vaikus, ning islami allikate teated, sunnivad kõiki neid allikate teateid nihestatuteks pidama - mitte otse fabritseerituteks, kuid lootusetult segiaetuteks.

Suura 2, ajaadid 21 - 25

Dateering. Kratškovski arvates Medina ajastu, kuid Belli järgi moodustavad ajaadid 21 – 22 kas Meka või Media ajastu väljakutse uskmatutele. Ajaat 23 on hilisem lisandus, ajaat 24. kuulub ajalisel eelmise grupi ajaatide juurde, 25 aga hilisem juutide vastu suuantud lisandus (Bell, Qur'an, 5). Pikemalt peatumata vaadeldaval lõigul mainime vaid seda, et paradiis on saanud veelgi ligitõmbavamaks nende "puhaste naiste" tõttu.

¹⁰⁶Meil pole andmeid, et Muhamedi oleks füüsiliselt rünnatud ja mõned tõukamised; ning selliste juttude kuunstlikkust tõestab ka see, et jättis ta ju oma pere Mekasse kui ise lahkus Medinasse. Mingi tõsisema vaenu korral oleks see tema lähedastele üle kanunud.

¹⁰⁷*Hadha dzhaddukum qad dzhaa'a*

Otsene pöördumine ja väljakutse uskmatute vastu, võib olla nii hiline Meka kui ka varane

Medina:

2. 21: "Ja kui kahtlete selles, mille Meie saanud oleme oma orjale¹⁰⁸, siis tooge üks suura sellele sarnane ning kutsuge oma tunnistajad peale Allahi, kui te õiglased olete.

2.22: Ja kui te ei tee [seda] – ei tee te seda mitte kunagi – siis kaistke ennast tule eest, mille kütuseks inimesed ja kivid, mis valmis pandud uskmatute jaoks."

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا
فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ
مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ
الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ
لِلْكَافِرِينَ

2.23: järgneb paradiisikirjeldus usklikele, ning see kirjeldus sarnaneb Meka omale, kuid ajaadi viimases osas lisandub uus motiiv: vooruslikud/süütud naised paradiisis meestele: *azwaadzhun mutahharatun*.

Hoolimata temaatilisest segadusest, võime võib järgnevalt tabada jälle etteheidet juutide suhtes:

2.25: "Kes rikuvad Jumalaga sõlmitud kokkulepet peale selle kinnitamist ning lõhuvad selle, mille Allah käskinud ühendada, ning levitavad pahet maa peal – on nemad need, kes kaotajad on."¹⁰⁹

الَّذِينَ يَنْفُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ

Oma tonaalsuselt ja etteheitestililt sama terav kui eelmine, kuid väljend, "kes rikuvad Jumalaga sõlmitud kokkulepet" saab viidata vaid raamaturahvale. Juutidel (kristlastel?) Muhamedi arvates nüüd kadunud kõik nende voorused.

Seega kui Meka perioodidel nägime vaid Jumala suhtumist umbmäärastesse uskmatutesse, siis siin omandavad need usuvaenlased konkreetse kuju.

Suura 2, ajaadid 38 – 59

¹⁰⁸'abd – enamasti omab tähendust "Jumala ori", sõna *abd* märgib täielikku kuuletumist, siit ka nimi näiteks 'abdullah – Allahi ori.

¹⁰⁹Suurim erinevus koodeksitega vaadeldavas lõigus Ibn Masudil ajaat 21. *nazzalnaa 'ala 'abdinnaa asemel anzalna 'ala 'ibaadinnaa* lisaks veel 3 väiksemale erienvusele (Jeffery, Materials, 25 – 26).

Moosesega seotud tegevus, ära toome selle eraldi siin seetõttu, et raske aru saada suhtumisest: suunatud minevikule, kuid ajendatud 1 – 2 AH ajast, ning ehk ka mingitest kokkulepetest või positiivsetest arengutest, sest suure osa moodustab juutidele suunatud manitsus olla Jumalale kuulekad ja pidada kinni kokkulepetest. Mitmeid nõ mõistelisi blokke Belli arvates: 38 – 41 pöördumine juutide poole – minevikus; 51 – 58 aga moodustab juutide sõitlemise Moosese loo läbi (Bell, Qur'an, 7- 9), kuid vaadeldava Medina varase perioodi kokkuvõttes positiivset suhtumist näitab lõigu lõpetav ajaat:

2. 59: "Tõepoolest need, kes uskusid, ja need, kes judaismi pöördusid¹¹⁰, ja kristlased ja sabealased – kes uskusid Allahisse ja Viimsesse päeva, ning tegid heategusid – on nende jaoks tasu nende Issandaga, ning pole hirmu nende kohal, ega nemad kurvasta."¹¹¹

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا
وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ
أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Kuid sellele eelneva ajaadi teine pool samas ilmselt vaenulik juutide vastu: Bell näeb siin hilisemat lisandust (Bell, Qur'an, 9).

Seega midagi raske öelda, va seda, et Muhamedi peamure aastail 1 – 2 AH oli suhted juutidega; ning tundub, et selle suhte iseloom oli heitlik, kus pettumus järgnes lootustele. Samas on võimalik, et need ajaadid 5 – 19 ja 21 – 25 olid tegelikult varasemad kui 37 – 59. Bell näiteks midagi kindlat ei väida suura esimese poole ajaatide järjekorra kohta ning tuntav on tema kahtlemine.

Kuna suura on väga segase ülesehitusega, siis järgenvates ajaatides kuni ajaat 70 jätkuvad need juuditeemad, mis Belli arvates moodustavad eri blokkide jätke (Bell, Qur'an, 6 – 11).

Suura 2, ajaadid 60 - 62

Dateering. Bell peab seda hoopis 44 – 50 jätkuks, peab võimalikuks selle asetamist aastasse 1AH, kuid kahtleb (Bell, Qur'an, 9). Seega võib ikkagi järgneda eelnenutele, sest teised koraaniuurijad peavad suurat vähemalt vaadeldavas osas tervikuks.

Nendes ajaatides sõideldakse neid lepingut Jumala mittetäitvaid juute karmilt, tunda on

¹¹⁰Haada tähendab nii "olema juut" kui ka "pattu kahetsema".

¹¹¹Ibn Masudil 11 erinevust, mõned neist päris olulise tähtsusega, näiteks teisetähenduslike verbide kasutamine (Jeffery, Materials, 26); ka Ubay ibn Kab'il (Ibid, 118), ja A'mash (ibid, 315).

suhete pingestumist. Tundub, et välja on öeldud kõik, olgu nad siis ahvid või ussid, ning edasi jääb üle vaid otsesesse konflikti puhkemine.

2.60: "Ja kui me tegime teiega lepingu ja tõstisime mäe teie kohale¹¹²: Võtke, mis me teile andnud oleme, - tugevalt [hoidke]! Ning pidage meeles, mis selles on - võibolla olete siis jumalakartlikud.

2.61: Seejärel te pöördusite ära peale seda, ja kui poleks teile Allahi hüve ja armu, oleksite te kaotajate hulgas. Ning te teate endi seast neid, kes rikkunud on sabbatit¹¹³, ning me ütlesime nendele: "Olge te põlatud ahvid!¹¹⁴"

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ
الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا
مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ
الْخَاسِرِينَ

Suura 2, ajaadid 70 – 76.

Iseloom ja Dateering. Kratškovski peab seda omaette pöördumiseks juutide vastu, milles juute süüdistatakse pühakirja moonutamises (Kratshkovski, Koran, 519, märkus 46, 47, 50); ka Bellil see omaette blokk 70 – 76, kuid peab seda hilisemaks järgnevatest ajaatidest (Bell, Qur'an, 11 – 12).

Tegu on igatahes otsese ideoloogilise rünnakuga juutude vastu.

2.70: "Kas te siis tõsti ihalete seda, et nad teid usuksid? Ning oli osa nendest, kes kuulunud Allahi sõna, seejärel moonutanud seda peale selle mõistmist, ning nad teavad [seda].

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ
فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ
يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ

¹¹²Bell: "and raised the mountain over you", Arberry: "and raised above you the Mount", Kratškovski: "и воздвигли над вами гору".

¹¹³Bell: "who transgressed in the matter of the sabbath", Arberry: "that transgressed the Sabbath", Kratškovski: "которые нарушили субботу".

¹¹⁴Kuunuu qiradatan khas'iina: Bell: "be ye apes slinking away." Arberry: "Be you apes, miserably slinking," Kratškovski: "Будьте обезьянами презрными!" Kuid nagu märgib Kratškovski, viidates Hirschfeldile, võis algselt qirdah – ahv asemel olla qirdaan – ussid, vaglad (Kratshkovski, Koran, 518, märkus 37).

2.71: Ning kui nad kohtasid, neid kes uskusid, siis ütlesid: "Me saime uskujateks," ja kui eraldusid omaette, ütlesid: "Kas räägite neile sellest, mida Allah teile ilmutanud on, et vaidleksid nemad teiege sellest teie Issanda ees?" Kas te siis ei mõista?

2.72: Kas nemad siis ei tea, et Allah teab, mida nende poolt varjatakse ja mida avalikuks tehakse?

2.73: Ning on nende seas uskmatuid, kes pole teadlikud pühakirjast, väljaarvatud vaid kuulujutust¹¹⁵. Tõepoolest, nad vaid arvavad. Seega häda neile, kes kirjutavad pühakirja oma kätega, seejärel ütlevad: "See on Jumalalt", et saaksid nad osta seeläbi väikese hinnaga. Siis häda neile selle eest, mis nende käed kirjutanud on, ja häda neile selle eest, mis nad seeläbi teenivad.

2.74: Ja ütlesid nemad: "Ei küüni meieni tuli – [võis siis] vaid teatud arvu päevi". Lausu: "Kas olete võtnud Allahilt töotuse, sest ei murra töotusi Allah, või räägite Allahist seda, mida te ei tea?"

2.75: Jah, kes sai tasuks kurjuse ning keda ümbritses patt – on nemad kaaslased tulele, nemad viibivad selles igavesti."

وَإِذَا لَفُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا
بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا
فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ

أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا
يُعْلِنُونَ

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا
أَمَانِيًّا وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ
يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَيْسْتَ تَرَوُا بِهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ
وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً
قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلَفَ
اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ

Analüüs. Juute süüdistatakse siin otseselt silmakirjalikkuses ning ajaadis 2.71 tuleb esile see Muhamedi poolt esitatav süüdistus, et juudid on tema eest midagi varjanud, või nagu Bell ütleb, et Muhamed võis püüda nendelt informatsiooni osta, kuid nemad petsid teda (Bell, Origin). Selle 2.71 kohta selgitab näiteks Ibn Kathir järgmist, toetudes tuntud *hadithide* edastajale al-Hasan al-Basrile: " Kui juudid kohtasid uskujaid (so muslimeid), siis tavatsesid nad rääkida: "Me oleme uskujad". Omavahel kohtudes mõned nendest aga ütlesid: "Ärge rääkige Muhamedi kaaslastele sellest, mida teie pühakirjas ennustatud on, selleks, et see uudis, et Muhamed on viimane prohvet, ei saaks nende tõestusmaterjaliks teie vastu teie Jumala ees; niimoodi tulete te võitjaks vaidluses." (Ibn Kathir, ajaat 76 – Ibn Kathiril nagu kõigil teistel *tafsiridel* Egiptuse standarti numeratsioon, 71. meie

¹¹⁵ *Illa amaniya* – raskesti mõistetav väljend, Bell: "except as things takes on trust", Arberry: "but only fancies", Kratškovski: "а только мечты". Marmaduke: "Not except from hearsay".

numeratsioonis). Edasi süüdistatakse siin juute pühakirja võltsimises sinna lisanduste sissekirjutmise teel.

Väga huvitav on siinkohal 2.73 ütlus: *wa minhum ummiyuuna laa t'alamuuna al-kitaba*: "Ning on nende seas uskmataid/kirjaoskamatuid, kes pole teadlikud pühakirjast". Kratškovski näeb siin viidet rumalatele/harimatutele/lihtsameelsetele¹¹⁶, kuid nagu märgib Bell, võib see tähendada ka hoopis midagi muud: kogukonda kuuluvaid inimesi, kuigi Bell ise tõlgib selle *common people*, märgib ta tähenduseks "*belonging to the community*".¹¹⁷ Probleem ei näi siin olevat mitte sõnade *umma* (käitumisviis, usk, kogukond) ja sellest tuletatud *ummii* – (lihtrahvalik) tähendusena tuletatud "kirjaoskamatu", "pühakirja mitte valdav", "pagan" tähendus¹¹⁸, isegi mitte selles, et Lane järgi tähendab *ummii* esmalt "mitte-juut", ning ka "araablase hulka kuuluv", (kuid toob kohe ära, et vaadeldava koha suhtes tähendab see "*vulgar persons*" - selline käsitlus prevaleerib alates vanimatest tafsiiiridest ning pikemalt seletatud Ibn Kathiril), vaid selles, et algselt, vähemalt Koraanis, omas see vaid üht tähendust: pühakirja mitte valdav. Tähelepanu pöörab sellele näiteks Watt, (Watt, Muhammad at Mecca, 53).

Seega vaevalt räägitakse siin rumalatest juutidest, pigem pühakirja mittevaldajatest, seega– paganlikest araablasest. Seega pole Baqara vaenulikkus suunatud vaid suhetele juutidega, samavõrd on suunatud ka araablase enda vastu, kes ei taha Muhamedi tunnustada prohvetina. Ning see tekitab Muhamedile rohkem tuskat kui miski muu: on teada, et ta ei saanud Medinasse mitte usureformaatorina, vaid pigem ülemkohtunikuna ja šeiGINA. Me võime eeldada, et olukorras, kus Muhamed oli saavutanud oma jüngrite ületuleku Medinasse, sealsete peamiste hõimude Aws ja Khazradzh islami usku astumise, on Muhamedi arvates probleemid lahendatud – tema arvates moodustavad kõik ühise usklike kogukonna – kas nad siis juba nimetasid ennast allaheitjateks – muslimiteks, seda me ei tea, kui alust on arvata, et Muhamed asus ümber kindlas veendumsues, et allutakse ühele ja samale jumalale – seda nii juutide, kui tema kuulutatava usu järgijate poolt.

¹¹⁶"Среди них есть простецы, которые не знают писания", kuid nagu märgib Bell, võib see tähendada hoopis midagi muud

¹¹⁷Arbery: "*common folk*", Marmaduke: "*unlettered folk*", Osmanov: "*которые не умеют ни читать, ни писать*"; Shakir: "*illiterates*", jne kuini Sale tõlkeni välja "*illiterate men*."

¹¹⁸Girgas, 29; kuid mitte Lane, lk 92, I veerg.

Peagi ta mõistab, et juudid on midagi muud, kui tema usu järgijad, kuid esialgu ei pea ta neid erinevusi veel nii oluliseks. Meil pole andmeid sellest esmasest lootusest Medinase asudes, kuid tuletada võime tema suhtumise esimese aasta jooksul nn Medina konstitutsiooni uurides. Hoolimata korduvat kriitikast allikate aadressil, on meil alust arvata, et see dokument on meieni jõudnud vägagi täpselt oma algvormis. Põhiline argument selleks on seal sisalduv ütlus, et "juudid ja usklikud moodustavad ühe kogukonna, kuid juutidel on oma usk, muslimitel oma usk" (Ibn Hisham, 223). Saab vaid nõustuda Bolshakovi arvamusega, et see on parim tõestus dokumendi ehtsuse kohta, sest mitte ühelegi hilisemale võltsijale tulnuks pähe mõtte asetada juudid ja muslimid ühte kogukonda (Bolshakov, 94, selle Medina konstitutsiooni autentsuse ja allikates kajastumise küsimustest märkused 9 – 14, lk 241). Seega, nagu dokumendi originaalis kirjas, moodustavad nad *ummah minal l-mu'miniin* - uskujate kogukonna, ning Bolshakovi arvates on see Muhamedi seisukoht aastal 1 AH. Sellest samast aastast, millest meil Koraani pole midagi jõudnud, ning see, mida sellest perioodist ajalooallikates autentseks võime tunnistada, omab intrigeerivat iseloomu.

Ajaadist 2.73 seega nähtub, et lisaks juutide nõ. reetmisele oma uskmatusel tõttu, tabab Muhamedi ka uus löök: loodetust palju enam on neid araablasi, kes tema prohvetlust ei usu, kuigi tunnisatvad teda kogukonnajuhina. Ja ehk on siin see murdemoment, just nende ajaatide taha varjatuna, et Muhamed saab osa nõ suurest tõest: ta on läbikukkunud prohvetina, kuid seda enam edu võib ta saavutada poiitkuna ja ühiskondliku ümberkorraldajana. Sest milleksi muuks, kui läbikukkumiseks, tema tegevust Mekas pidada ei saa, ning sama trend jätkub ka Medinas, hoolimata kasvanud usklike kogukonnast – nende muslimiteks saamine on seotud eelkõige Muhamedi poliitilise võimuga ning võimalik, et kogu usuline aspekt on seotud juudi messianismile vastu astumisega, nagu ka Tabari *Tarikhis* see ühel korral kajastamist leiab.

Peitunuks Muhamed selle õõvastava tõe ees, et pole ta midagi enam kui *hanif* või andekas luuletaja – jäänuks islam olemata või parimal juhul tekkinuks sellest mingi efemeerne kõrbesekt. Mina pole esimene, kes väidab, et islamis pole midagi originaalset

ega eesrindlikku mitte, on vaid see nõiduslik kõla, mis trotsib seda ebaloogilisust ja meetodit a la *copy paste* Piiblist. Samas pole ma ka esimene, kes vaimustub selle prohvetliku pretendendi edust poliitikas: ta pole mitte ainult prohvet, kes sai kuulsaks omal maal, vaid ainsana suurtest ka oma eluajal. Ühegi prohveti kohta ei suuda me midagi sarnast maailma ajaloost leida: kõik nad on olnud hilisemate poliitikute ja valitsejate tööriistad, kuid mitte ise Jumala tahte tööriistad. Selles on Kiidetu erakordsus – kuid samas ka väiklus: pole vist ühtegi mitte-muslimist islamiuurijat poliitkorrektsuseelneval ajal, kes poleks tähelepanu pööranud sellele vahetuskaubale Jumal-poliitika-vastu: tema hilisema ilmutusliku tegevuse maine mõõde on läbinähtava. Sest alates aastast 2AH saab valitsevaks käitumine: enne tegevus, siis selle apoloogia ilmutuse läbi. Ning seda *ad nauseum* kaheldavates olukordades ilmutuslik-moraalsest vaatepunktist, alates peagi vaadeldavast rosinakarvani ründamisest ja Badri lahingust, lõpetades perekondlike armukadeduse probleemidega Aisha eksimuse ja kasupoja naise kosimisega seoses.

Ajaat 2.73 aga näitab seda uut pettumust: hoolimata arvukast ansaaride ja muhadzhiirde kogukonnast (kes suure osa aega veedavad tegelikult omavahel tülitsetes), püsib tugev vastasseis Muhamedile, ning see kajab läbi Medina perioodi esimestest suuradest, olles siia jõudnud nõ. kajana pettumusele. Selle pettumuse taga seisvate jõudude suurust ning selle tegelikku mõju olemust Prohvet Muhamedile näitab aga tõsiasi, et tema suurimad vaenlased ebajumalakujud, mida ta väidetavalt Mekasse sisenedes tormas isiklikult purustama Kaabas, püsisid Medinas endas, kuhu ta tuli kogukonna peaks ja ülemkohtunikuks, kuid mitte usujuhiks, ajani, mil Meka oli langenud muslimitele (Bartold, 96).¹¹⁹

¹¹⁹Siinkohal võib käesoleva töö autorit kritiseerida, et see väide tugineb vaid ühe autori teesil, mis pealegi kirja pandud juba nõukogude aja saabudes aastatel 1918 – 22, ning loomulikult sellel, et hiljem üllitas Bartold nii mõnegi islamit otseselt mahategeva töö (Ka eesti keelde tõlgitud "Muhamed ja islam"). Kes aga süveneb põhjalikumalt tema kirjutistesse, see nõustub Kratškovski väitega, et tegu on ühe parima islami tundjaga, kelle teadmised olid hämmastavalt sügavad lisaks islamile ka keskaegse Euroopa ja teiste islami perifeersete aladega seoses, ning keda õigustatult peetakse 20. sajandi esimese poole suurimate islamiuurijate hulka kuulujaks, kuigi märgitakse, et kõik tema seisukohad pole toetust leidnud (Britannica, Bartold). Siinkohal soovitan lugeda näiteks tema töid, mis vääravad lugupeetud ajaloolaste dogmaks saanud väited näiteks Harun al-Rashidi ja Karl Suure või Rooma-Hiina tiheda diplomaatlise suhtlemise kohta ning näeme, kuidas juhuslike asjaolude sätumus on viinud liiga üldistavate teooriate tekkimiseni, milledele vastuvaidlemine akademilistes ringkondades pole kombeks, ning seda otseselt teaduse kahjuks.

Suura 2, ajaadid 77 – 99. Dateering ja iseloom. Bell jagab 77 – 81, 82 – 90, 91 – 94 ning 95 – 97 eri blokkideks, aastast 2 – 3 AH(Bell, Qur'an, 11 – 15). Kratškovski ei lisa midagi.

2.77 – 85 veelgi teravam see juutide hurjutamine Jumalast taganemise eest ning kahel korral needmine: 2.82 - 84 lõpus, ning ajaadis 83. loobunud Allah aitamast juute uskmatute vastu nende uskmatuse tõttu:

2.83: “Ja kui saabus neile pühakiri Allahilt, kinnitades selle tõesust, mis nendega, ning olid nemad varem abi palunud nende vastu, kes uskmatud olid, ning kui saabus neile see, mida nemad teadsid, ei uskunud nemad sellesse. Ja on Jumala needus uskmatute peal.”

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ

2.84 – 85 aina kordvad seda juutide silmakirjalikkust, see juutide siunamine tipneb vaadeldaval perioodil aga ajaadis 2.90, kus neid ka *kaafiritest* halvemateks peetakse:

2.90" Ning sa leiad nad tõepoolest olevat kõige ahnemalt elu küljes, ja [ahnemalt] nendest, kes [Allahile] kaaslasi omistavad¹²⁰. Igaüks neist tahab eluiga tuhat aastat, kuid pole tema kannatusest eemalduv pikendades elu, ning on Allah nägija selles, mida nemad teevad.¹²¹

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرَحِّزٍ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

Ning järgnevates ajaatides kuulutatakse nad otse vaenlasteks:

(Vt näitkes Bartoldi töid kogumikus В.В.Бартольд. Сочинения. Том VI. Карл Великий и Харун ар-Рашид, 342 – 364 ja К вопросу о франко-мусульманских отношениях, 432 – 461; või näiteks tema järeldusi Muhamedi peamise võistleja Musaylima kohta samas kogumikus lk 549 – 574. Tänapäevase Vene ajalooteaduse seisukohalt võib aga lausa revolutsioonilisks pidada tema sajandivanust seisukohta, et mongoli ike kujutas endast lõppkokkuvõttes positiivset nähtust Venemaa ajaloos.

¹²⁰Mõeldud on siin *mushrike*. *Wa-min-alladhiina ashraakuu* tõlgib Bell: "(keener) even than the idolaters", Arberry: "And of the idolaters", Kratškovski: "даже с реди тех которые придали [Аллаху] соваруицей".

¹²¹Ibn Masudil 9 erinevust, kuid otseselt vaadelava lõigu sisu see ei muuda (aktiivi asemel passiiv, teised sõnad jne Jeffery, Materials, 27); sama ka Ubayy ibn Ka'bil (ibid, 118 – 119),

2.91: Lausu: "Kes oli Gibraiili vaenlane." – Tõepoolest, ta on uuristanud [Koraani] sinu südamesse Allahi loal kinnitamaks seda, mis oli seal enne, ning sirget teed ja rõõmusõnumi uskujatele.

2.92: Kes oli vaenlane Allahile, tema inglitele ja tema saadikule ja Gibraiilile ja Miikaelile – sest tõepoolest on Allah uskmatute vaenlane.

فَلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيْلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ
عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِيْنَ

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ
وَجِبْرِيْلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِيْنَ

Ning samas vaimus juutide sõitlemine ajaat 99. lõpuni. Me ei saa täpselt dateerida vaadeldavaid ajaate, kuid eeldan, et need on ilmutatud enne Badri, kuigi Bell arvab näiteks, et ajaat 79. võib olla ilmutatud Badri ja Uhudi vahel (Bell, Qur'an, 12, märkus 1). Kuid vaevalt: oma tonaalsuselt on nad küll juute vastustavad ning viha täis, kuid puuduvad Badri-järgsetele ajaatidele omased käsud võidelda. Vaadeldavates ajaatides käib veel aktiivne süüdimõistmine, kuid veel mitte karistamine.

Suura 2.100 ja *naskh* – eelneva ilmutuse tühistamine

2.100. "Mis me kehtetustame ajaatidest, või sunnime unustama, toome parema sellest või sellele sarnase. Kas sa siis ei tea, et Allah kõigi asjade üle võimukas on."

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ
مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

Äärmiselt huvitadv ajaat. Ei Bell ega Kratskovski sellele ülemäärast tähelepanu pööra, ning dateeritav on ta vaadelavasse aega, so 1- 2 AH. Kuid huvitavaks teeb selle ajaadi see, et räägib ajaatide tühistamisest ning uutega asendamisest. See on see kuulus *naskh*, mida edaspidi kasutatakse ning millele vaadelava ajaadiga eluõigus antakse. Ning traditsioonililine tõlgendus kõlab nii, et hulk Koraanis sialduvaid ajaate on selle 2.100 väljaõeldud printsiibiga tühistatuks kuulutatud, seda ka tulevikus. Et see annab Muhamedile vabad käed tegustemsieks ning allutab ilmutuse poliitikale, sellest ülal on juttu, ning ühena esimestest sellele pööras tähelepanu juba Goldzicher enam kui sajand tagasi (Goldzicher, Richtungen 20 – 21), ning ka muslimi teoloogid on arvukalt kirjutanud sellest.

Kuid siinkohal tekib küsimus, et mida *naskh* ikkagi tähendab? Õigemini – miks arvatakse, et see tähendab kindla peale Koraanis sisalduvate ajaatide tühistamist? Vaadeldes neid Koraani jõudnud *naskh* ajaate ei saa me mitte kuidagi väita, et see ei tähendab kehtetuks kuulutatava ilmutuse säilimist pühakirjas.

Hilisematele kommentaatoritele sai mõte ilmutuse väljajäämisest Koraanist jumalavallatuks mõtteks, seetõttu leiame vaid ühte liiki tõlgendusi *naskh* kohta, mis küll kõigis *tafsirides* räägivad nende kehtetuks kuulutasiest või unustamisest, kuid väldivad küsimust, kas nad on jäänud pühakirja teksti või mitte. Ibn Kathir peatub pikemalt ajaat 100 (temal 106) sisalduva *naskh* kohta, kuid vastust küsimusele, et mis saab nendest *naskh* ajaatidest me ei leia – saame teada vaid, et nad ei kehti!!

Arusaadav, et *tafsirid* ei saagi käsitleda seda küsimust, sest kõik meieni jõudnud *tafsirid* lähtuvad eeldusest, et Koraan on juba taevast lõplikult valmis (kas kivisse raitutult nagu ortodoksne vaade arvab, või Allahi sõnana – mutaziliidid) ning järgnevalt ilmutatud Muhamedile. Jumalateotus oleks nende *tafsiride* autorite seisukohast mõelda, et Koraan on arengu tulemus – seisukoht, millel enamuse Lääne koranistikat hetkel baseerub ning mida toetavad nii San'a leiud kui ka Jeffery poolt kokku 1 sajandi AH kogutud koraanitekstid.

Seega ei räägi miski vastu meie ennist esitatud arvamusele, et teatav osa materjali ei ole Koraani jõudnud. Lisan veel seda, et mitte miski ei Koraani enda ega ka ortodokse tõlgenduse seisukohalt ei räägi otseselt sellele seisukohale vastu. Ainsana minule kättejuhtunud kirjandusest märgib Bell võimalust, et mingi osa *naskh* ajaatidest on "kaduma läinud" (Bell, Qur'an, suura 24. sissejuhatus lk 335 keskel).

2. 103 – 115, 129 – 135: kristlastevastane rünnak

Bell ütleb ausalt suura sissejuhatuses, et Baqara on väga segane (Bell, Qur'an, 2 – 3), ning vaadeldes ajaatide selgitusi tuleb temaga tõepoolest nõustuda: eraldi teemad ja perioodid

temal 102 – 104; 105 – 111 aga peaks järgnema lõigule 70 – 76; 112 täiesti eraldi ajaat, 113 – 115 eraldi; 129 – 135 kohta aga toon siinkohal ära Belli originaalteksti ning rehkendagu igaüks ise, mida autor siin öelda tahab ja milline see kronoloogia välja peaks nägema: *Originally after v. 111 (?), but revised in a progressively independent spirit; 133, 134a, 135 detached and 130, 132 inserted in place of them; substitutions made at the end of both; finally whole passage discarded in favour of 129b, and 124 – 128; these latter on the back of it.* (Bell, Qur'an, 15 – 19). Kratskovski vaadeldavaid lõike eraldi ei dateeri, kuid suura sissejuhatusest võib järeldada, et peab seda ilmutatuks enne Badri (Kratshkovski, Koran, 516, märkus 1; tema märkused vaadeldava lõigu kohta lk. 520 – 522, nr 71 – 92).

Sissejuhatavalt nende ajaatide kohta, et esmakordselt Koraanis algavad nüüd teoloogilised rünnakud ka kristlaste vastu.

2.103: "Soovivad paljud ahl *al-kitaab* seast pöörata teid tagasi ebausku peale seda, kui uskujutakeks saite, kadedusest nende endi sees peale seda, kui selgunud neile on tõde. Pidage tühiseks¹²² ja andestage, kuni saabub Allah oma käsuga¹²³. Sest on Allahil tõepoolest võim kõigi asjade üle.

(2.104: ärgitab palvetama).

2.105: Ning nad ütlesid: "Ei sisene paradiisi keegi, kes polnud juut või kristlane." See on vaid nende arvamus. Lausu: "Andke siia oma tõestused, kui tõesti õiglased olete!"

(2.106: kiidetakse Allahikuulekust)

2.107: Ning ütlesid juudid: "Ei asu kristlased mitte millelgi.¹²⁴" Ning laususid kristlased: "Ei asu juudid mitte millelgi." Ja loevad nemad valjult pühakirja.¹²⁵ Ka nii ütlesid need, kes ei ole teadlikud sarnaselt nende ütlustele. Ning mõistab Allah kohut nende vahel Ülestõusmisepäeval selles, milles nemad lahknesid.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِّنْ
بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ
بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتُوا وَأَصْفَحُوا
حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ

وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ
نَصَارَىٰ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن
كُنْتُمْ صَادِقِينَ

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ
وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ
وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا
يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

¹²² *a'fuu* – reeglina tõlgitakse vabandama, või andestama, kuid ka mööda vaatama: Bell: *overlook*, Arbery: *do pardon them*, Kratskovski: *Извините*, Marmaduke: *forgive*. Kuid Lane järgi omab IV radikaal tähendust ka "vabastama", "tühistama", "sõltumatuks tegema", I radikaal aga "kustuma, surema, kaduma,

2.108: Kes on siis ebaausam sellest, kes seab takistusi Allahi kummardamise kohtades, et peetaks nendes meeles tema nime ja püüab neid lõhkuda? Sellised – ei peaks nemad sisenema neisse kartuseta. On neile osaks häbi siinses maailmas, ning tulevases suur karistus.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَتَّعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ
يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا
أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا
خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ لَهُمْ فِي
الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

2.109: On Allahi päralt Ida ja Lääs, ja kuhu te pöörate [ennast], on siis [seal] Allahi pale, sest on tõesti Allah hõlmav ja teadja.

وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ
وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

2.110: Ning nad ütlesid: "On võtnud Allah enesele järeltulija/lapse. Kiitus temale!" Kuid ei, [kuulub] temale mis taevas ja maal, kõik temale alluvad."

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانُونٌ

2.114: Ning pole rahul sinuga juudid ega kristlased seni, kuni sa ei järgi nende usku. Lausu: "Tõepoolest on Allahi tee [tõeline] tee. Aga kui järgid nende soove peale seda, kui sulle on saabunud teadmine, pole sulle Allahist ei kaitsjat ega aitajat.

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى
حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ هُوَ
الْهُدَى وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي
جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَصِيرٍ

2.115: Need, kellele me oleme andnud pühakirja, valjult loevad seda õigesti, nemad usuvad sellesse. Ja need, kes sellesse ei usu - on nemad need, kes kahjumis on."¹²⁶

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ
أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ

jätma jne kümneid tähendusi (Lane, 2092 – 2094), mis ei räägi sugugi vastu siin pakutud eestindusele.

¹²³ Baidawi tafsiri järgi käsuga sõjaks nende vastu.

¹²⁴ *Laisati nasaraii ala shayyan*: st. et pole nende usul mingit alust, see on tühjal kohal. Bell: "The Christians have no ground to stand on", Arberry: "The Christians stand not on anything", Kratškovski: "Христиане ни на чем!" Marmaduke: *the Christians follow nothing (true)*.

¹²⁵ Mõte selles, et mõlemad loevad ühte ja sedasama pühakirja, kuid süüdistavad üksteist.

¹²⁶ Suurim erinevus Ibn Masudil ajaat 105, kus juutide ja kirtslaste kohta natuke erinev sõna: pole mitte standartteksti ainsuse "*huudan aw nasaraa*" vaid "*yahudiyyan aw nasraniyyan*" (Jeffery, Materials, 27 – 28), mis aga olemuslikult öeldu tähendust ei muuda. Täpselt sama erinevus ka Ubayy ibn Kab'il (ibid, 117 – 118); ajat 109 on al-A'mashil huvitav erinevus: "*wa lillahi mashriq wa l-maghribu*" asemel "*wa-lillahi al-mashaariqu wa l-maghaaribu*" (Jeffery, Materials, 315).

Peale vahepealset Ibrahimi lugu 116 - 128 rünnakud juutide ja kristlaste vastu järkvuad ajaatides 129 – 135:"

2.129: "Ning nad ütlesid: "Saage juutideks või kristlasteks, et teid õigele teele juhitaks." Lausu: "Ei, hanif Ibrahimi koguduseks; ning polnud tema ebajumalakummardajate hulgast."

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ
بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ

2.130: Lausuge: "Oleme Allhisse uskunud, ja sellesse, mida meile lähetatud on, ja sellesse, mida lähetatud on Ibrahimi, ja Ismailile, Iisakule, ja Jakobile, ja põlvkondadele¹²⁷ ning mis oli antud Moosesele, ja Jeesusele, ning mis oli antud prohvetitele nende Issandalt. Me ei tee nende vahel vahet ühelgi nendest, ning oleme me Temale eneste allaheitjad.

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ
إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا
أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ
مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

2.131: Ja kui nad uskusid millegisse sellisesse, mida teie uskusite, siis on neid juhitud õigele teele, kui nad aga kõrvale pöördusid, siis on nemad vastuolus, ning vabastab Allah sind nendest, ning on tema kuulev [ja] teadja."

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا
وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ
اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

(2.132: kiitus jumalale)

2.133: "Lausu: "Kas esitate siis mõistatusi meie Jumala kohta? Tema on meie jumal, ja on Ta teie jumal; on meil meie tegemised ja teil teie tegemised, ning oleme meie Temale truud."¹²⁸

قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا
وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ
وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ

¹²⁷ *Al-asbaat*: eri tõlgendused, Bell arvab, et selle all mõeldud patriarhe (Bell, Qur'an, 18), Arbery aga tõlgib sõnaga "tribes" ning ka Kratškovski märgib, et väär on selle all patriarhe näha, peab olema "hõim" (Kratškovski, Koran, 521, märkus 85), ning tõlgib selle "колени", ka Marmaduke sõnaga *tribes*. Pigem Belli vastu ka Girgas (346) ja Lane, kuigi viimane märgib ära ka Belli pakutud võimaluse, toetudes *Taj el-Aroos*'ile (Lane, 1295 – 1296).

¹²⁸ Arusaamatuks jääb, mis nii Bell kui Kratškovski tõlgivad *wa nahnu lahu mukhlisuuna*: "and we make religion entirey his" ja "и мы пред Ним очищаем веру." Mukhlis tähendab "siiras", "aus", Arbery näiteks

2.134: Või te lausute: "Tõepoolest, kas olid juudid või kristlased Ibrahim, ja Ismail, ja Iisak, ja Jaakop, ning põlvkonnad?" Lausu: "Kas olete kõigist paremini teadjad teie või Allah? Ja kes on veel ebaõiglasem sellest, kes varjas tunnistust, mis temal on Allahilt¹²⁹. Ega pole Allah tähelepanematu selles, mida nemad teevad."

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا
هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ
اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

2.135: See on kogukond, mis lõppenud.¹³⁰ Neile see, mis nemad ära teeninud on, ning teile see, mille teie ära teeninud olete. Ning ei küsita teie käest selle kohta, mida nemad teinud on."

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ
مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا
يَعْمَلُونَ

Analüüs: Kahtlematult on kriitika nüüd suunatud juutide kõrval ka kristlaste vastu. Üllatva on see, et kuigi paljud koraaniuurijad märgivad, et Muhamedi suhtumine kristlastesse püsis positiivsena veel pikka aega peale hidžrat (Bartold, 98), võime juba nendes suurades vägagi teravalt täheldada seda vaenulikku suhtumist *ahl al-kitaabi* suhtes tervikuna.

Me teame, et juute oli Medinas suur hulk, ning nendega tülide teke peale meie seda pakutavat suurte lootuste purunemist nendega pole üllatav, kuid miks nüüd kristlased? Siin põrkume ühe paradoksiga, mille lahendust mina kirjanduses pole veel kohanud: on teada, et Mekas oli kristlasi, vähemalt Muhamedi naise vend Waraqa ibn Nawfal oli seda

"Him we serve sincerely", Marmaduke: "to Him we look alone", Shakir: "and we are sincere to Him".

¹²⁹Shahaadatan 'andahu mina llahi – reeglina shahaadatun tähendab "usutunnistus", selles kohas Koraanis aga, mil islam kui usk oli alles tegemas esimese samme eneseteadvuse poole, mis konkreetsema kuju võttis alles järgnevatel aastatel, isegi aastakümnetel, ei saa me veel selles islami usu väljakujunenud terminiga tõlkida, seega vaid "tunnistus", või "tunnistamine", ka "vanne", või "nähtav" (Girgas, 421). Kindlasti veel aga mitte "surm usu nimel". Vaadeldava lõigu tõlgib Bell: "who conceals a testimony from Allah", Arberry: "a testimony received from God", Kratškovski: "кто скрыл у себя свидетельство Аллаха."

¹³⁰Qad khalat: khalata – mööduma, läbi saama; Arbery, Bell, Marmaduke, Shakir – kõik alates Sale tõlkest aastast 1736 (vt Sale tõlge, siinkohal vaadeldavas väljaandes – 1801 – tõlke osa lk 26, lehekülje keskel) tõlgivad kõik parima ingliskeelse väljendiga, kuid siiski natuke liiga utreerivalt "hukkunud" – "passed away", Kratškovski ei määratle nii kindlalt, sest kuigi ka originaalis on mõte selge, on seal siiski mõnevõrra teine tähendus: "народ, который уже прошел," sarnaselt ka Osmanov: ушел. Käesolevatest koraanitõlgetest parima näib pakkuva prantsuskeelne tõlge Kazimirskyl: "Ces generations ont disparu.", mis kõige täpsemalt vastab nii mõttele kui süntaksile. Siinkohal eestikeelsele vastele lähim on Aro: "Tämä on yhteisö, joka on mennyt pois." Ebatäpseim aga Sablukovi: "Нить уже теперь того народа".

kindlasti, võimalik, et ka veel teisi – ning Muhamed Meka perioodil ei ilmuta vähimatki negatiivsust nende suhtes. Medinast pole meil teada konkreetse isikuna, mitte ühtegi kristlast – ning me kohtame siin vaenulikku suhtumist nendesse! Ei Watt ega varasemad ega hilisemad ajaloolased pööra tähelepanu sellele probleemile: seega jääb üle meil eeldada kahte võimalust: allikates ei sisaldu autentset infot kristlaste kohta Medinas, või teise võimalusena, see seni kehtiv periodiseering suura Baqara esimese poole (vaadeldavad ajaadid 103 – 135) kohta on väär. Minu arvates on usutavam esimene variant teise ees: ajalooline mälu on lühike suulises vormis ning korduvalt oleme siin *hadithe* kritiseerinud seda kordamaks; Kratškovski ja Bell aga on teinud ära töö, mille ületamist lähiajal oodata pole, kui just mitte võtta omaks see hüperkriitikute koraani-eitav seisukoht, et enne 3 sajandit AH Koraani polnud. Käesoleva töö seisukoht aga siiski on, et selline kriitika on küll õigustatud kohati – ja mõne teema puhul ka täielikult – teema *hadith*-isnad-sunna puhul, kuid enne sellise kriitika tõestatuks pidamist Koraani suhtes peavad hüperkriitikud veel tublisti vaeva nägema. Ehk teisiti väljendudes: usun, et rohkem on tõde nendes väidetes, mis said koolkonnaks peale esimesi kriitikuid Goldzicher jt näol, ja kelle laps on see praegune hüperkriitika, mitte aga traditsiooni taaslegitimeerivatel Watti 1950 – 70 põlvkonnal, kuid viimaste argumenteeritus ja teaduslikkus on vähemalt hetkel, sellel koranistika kriisi jätkuajastul, siiski palju kindlamatel alustel.

Siinkohal ei hakka me sellele püstitatud küsimusele vastust otsima: liiga palju tundmatuid selles võrrandis. Huvitav aga oleks siiski kuulda tõstatatud probleemi taustal, et kuidas asetub kristlus nende ebausaldusväärsete allikate, suurade ja ajaatide kronoloogiate hüpoteetilisuse taustal sellesse Meka perioodi ja Medina varase perioodi konteksti?

Siiski on üksikuid momente, millele siinkohal tähelepanu pöörame:

Kohe esimeses vaadeldavas ajaadis 103 on nähtud otsest sõjakuulutust *ahl al-kitabi* vastu: nii näeb seda Baidawi oma *tafsiris*, Ibn Kathir jt. Siiski tuleks seda pidada mitte millekski enamaks, kui retrospektiivseks sündmuste kiirendamiseks: oleks Muhamed saanud aru sellest ajaadist kui käsust tegutseda *ahl al-kitabi* vastu, siis nende halenaljakate rosinakarvanide ja mütologiseeritud, kuid oma olemuselt tühipalja Badri

röövretke asemel kuuleks me aastatest 623 – 624 ehk 1 – 2 AH hilisema traditsiooni poolt legitiimseks kullatud retki kohe juutide või kristlaste vastu (juhul, kui viimaseid tollal kättesaadavas ulatuses leidis). Kuid ei – esmalt on see rosinaafäär, siis Badr – ja alles seejärel, julgust ja ülbust täis kogununa, aktsoonid oma juutidest vaenlaste vastu, kusjuures alguses on need labased palgamõrvad ja mitte avalikud konfrontatsioonid: väljakutse juutidele tuleb hiljem, arglikult peale Badri, otse aga pärast Uhudi.

109. kohta märgib Kratsškovski, et see olevat suunatud juutide kiblah vastu (Kratshkovski, Koran, 521, märkus 75).

2.110. on kristlaste vastu (Kratshkovski, Koran, 521, märkus 77). Et see on kristlaste vastu, peaks olema ilmne. See pole enam see hägusalt mõistetav suura 112, milles vihjet kristlusele võib aimata, vaid räägib sellest suurest probleemist, mida muslimid algusest peale selle Maarja ja Jeesuse ja üldse kolmainsusega seoses tunnetavad: arusaamatust ja hämmingut. Bell on vihjanud araablaste (semiidid) otsekohesusele ja primitiivsusele võrreldes kreeklaste mõtte rafineeritusega, sest olevat ju suur osa kristlikke sekte just semiitide looming (Bell, Origin, 20). Multikulturaalsele ajastule omaselt peame siin ilmutama irooniat sellise rassistliku arvamuse suhtes, kuid faktiks jääb see, et kristlaste vastu see ajaat on. Väites, et see on vihje paganate vastu keset *ahl al-kitabi* temaatikat tähendaks veelgi teha keerukamaks seda Belli koraanikäsitluse komplitseeritust, mis nõuaks uut taset, mille saavutamine pole võimalik ilma uute lähenemiste või avastusteta.

2.129: jääb mulje, nagu kuulutataks siin ebajumalakummardajateks juudid ja kristlased! Vähemalt ajaadi lõpus olev *mushrikiin* siin ei saa kellegi teise kohta olla. Seega toimub vaadeldavate ajaatide puhul juutide ja kristlaste võrdsustamine nende eelnevalt vihatud uskmatute ja paganatega. Samas aga ajaadis 133 jälle "on meil meie usk teil teie usk" – kuid see ei tähenda enam neist uskmatutest möödavaatamist – see uskmatuse küsimus hakkab saama usklike asjaks.

Kõige tähelepanuväärsem neist on ajaat 134: kristluse ja judaismi praktiseerimine on siin võrdsustatud jumaliku tõe varjamisega, st et selleks ajaks ei aksepteeri Muhamed enam neid iseseisva ja võrdväärse usu, vaid õigelt teelt kõrvale kaldunud usuna. Siin võib

muidugi näha ka seda motiivi, et Muhamed püüdis juutidelt (ja kristlastelt) osta infot nende pühakirjades sisalduva kohta, kuid sai petta, ning sellest ka see tõearjamise süüdistus. Kuid kokkuvõtte on sama: juudid ja kristlased on jumaliku tõe varjajad.

Et aga Muhamedi positsioon kõigub, kord kumab läbi Badri-järgne viha, kus uskmatud ja *ahl al-kitab* koos, siis jälle meka-aegne suhtumine, seda võib välja lugeda ajaadist 135: kõik saava selle, mis nemad välja teeninud on, ning ei puutu ühe kogukonna asjad teise asjadesse. See on väga tüüpiline Meka seisukoht, mille paiknemine siin aastas 1 – 2 AH näitab seda aktiivset Muhamedi vaadete kujunemisprotsessi lootuste purunemise ja uute lootuste tekke tulemusena – see on käesoleva töö seisukoht. Loomulikult, võib eeldada, et ka Bell pole lahendanud siin nende ajaatide kronoloogilist järgnevust ning see ajaat üldse ei kuulu siia – sellele muide on tähelepanu pööranud juba Sprenger, kes eraldab selle ajaadi vaadeldavatest (Sprenger, Bd. III, 51).

Suura 2, ajaadid 136 – 145: Kibla muutmise seletus

Dateering. Bell märgib, et need qiblah muutmise kohta käivad ajaadid väga segase iseloomuga, kuid kuuluvad aastasse 2 AH. Bell märgib võimalust, et Jeruusalemmast loobumise ja Kaaba suuna vahel teatav aeg, mil puudus kindel palvetamise suund, ning selle perioodi kohta on ajaadid 136 – 138, millest aga viimane osa, 137 ja 138b, võimalik, et hilisema päritoluga. Ajaadid 139 – 147 aga juba märgivad Kaaba suunda, kuid oma ülesehituselt väga katkendlikud (Bell, Qur'an, 19 – 21). Kratskovski: "ajaadid 136 – 145 kuuluvad aastasse 2AH (623 – 624) ning räägivad avalikult kiblalt." (Kratskovski, Koran, 522, märkus 93). Siin ka huvitav tähelepanek Kratskovski poolt, et Casanova järgi ajaat 137 pole õigel kohal ning peaks asuma 209. järel (Ibid, 522, märkus 94).

2.136: "Ning lausuvad rumalad rahva hulgast: "Miks pöörasid nad ära oma *qiblah* sealt, kuhu see neil varem oli?" Lausu: "On Allahile ida ja lää. Juhatab tema keda soovib sirgele teele."

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ
عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ
الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

2.138: Ning me tegime *qiblah* millele sina olid vaid selleks, et teaksime, kes järgneb Saadetule nende seast, kes on pööratud/heidetud oma kandadele¹³¹. Ning tõepoolest oli see [liiga] suur [asi] väljaarvatud nendele, kes järgivad Allahit. ...

2.139: Me oleme näinud sinu näo pööramist taevasse, ning me pöörame sind *qiblah* suunas, et sina rahul oleks. Pööra siis oma nägu keelatud pühakoja¹³² poole! Ja kus te ka poleks, pöörake oma näod selle suunas. Tõepoolest need, kellele antud on pühakiri, nemad muidugi teavad, et see on tõde nende Issandalt. Ning pole Jumal tähelepanematu selles, mida nemad teevad.

2.140: Ning isegi, kui sa tooksid neile, kellele pühakiri antud, kõik märgid, ei järgiks nemad sinu *qiblah*t, ega pole sina nende *qiblah* järgija; ega pole mõned nende seast mõnede [teiste] *qiblah* järgijad. Ning kui järgiksid sina nende soove peale seda, kui saabunud on sinule teadmine – siis tõepoolest, oled sina ebaõiglaste seast.”¹³³

144 – 145 rõhutavad järgida seda uut *qibaht*.

Et *qiblah* oli algselt Jerusalemma poole ning peale tüli juutidega pööras Muhamed selle Kaaba poole Mekas – sellele väitele leidub vähe vastaseid. Äramärkimist väärrib see Belli arvamus, et Jerusalemmalt Kaabale see pööramine ei toimunud nii lodusalt, kui arvatud ja et oli mingi teatav vaheetapp (Bell, Qur'an, 19).

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَوُّوفٌ رَحِيمٌ
قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

وَلَنْ أُنَبِّتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِدًّا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

¹³¹st. et pööravad selja: Bell: "who would turn on their heels", Arberry: "who turned on his heels",

Kratškovski: "обращающихся вспять", Marmaduke: "who turneth on his heels."

¹³²*Al-masdzhidi l-harami*: otsetõlkes "keelatud moshee". Bell: "Sacred Mosque", Arberry: "Holy Mosque", Kratškovski: "запретной мечети", kõige täpsemalt aga Marmaduke: "Inviolable Place of Worship".

Mosheest sel ajal juba saab rääkida kui palvetamsie kohast, kuid kindlasti mitte kui terminist moshee..

¹³³Nii Ibn Masudil kui ka Ubayy ibn Kab'il ajaat 139 öeldakse selle (*shatarahu*) asemel välja *qiblah*, seega mitte "pöörake oma näod selle suunas" vaid "pöörake oma näod *qiblah* suunas" (Jeffery, 28, 120), lisaks veel Ubayy ibn Kab'il mõned standatrttekstis puuduvad selgitavad väljandid (ibid, 120).

Veelgi huvitavam aga on siinkohal Bartoldi üllatvalt vähe tähelepanu pälvinud hüpotees, (mille Islami Entsüklopeedia ekslikult hilisemasse aega paigutab ja hoopis teistele autoritele – Tor Andreal'le ja Franz Buhlile dekaad hiljem – EI, *kibla*), milles esmakordselt pööratakse tähelepanu sellele, et Koraani tekstist jäeldub küll seda, et kibla muudeti, kuid et sealt võimatu on välja lugeda midagi Kaaba-eelse kibla kohta. Bartold läheb veelgi kaugemale tavaseisukohast ning märgib, et ka kõige kuulsamas Jeruusalemmale viitavas kohas, suura 17. alguses, milles räägitakse Muhamedi öisest retkest, ning mida üsna üksmeelselt on peetud viitavaks Jeruusalemmale (et sealt toimus see *mir'aj* – taevaskäik), pole tegelikult midagi, mis viitaks Jeruusalemmale, ning oma olemuselt on see suura 17. algus väga sarnane suura 53. algusosale, kus määravaks on ajaadi 14 väljend *'inda sidrati l-muntaha*, mis viitab tegelikult sealpoolsusele ja Muhamedi kohtumisele Jumalaga – nagu ka selle suura 17. alguse puhul, mille puhul aga hiljem seda tõlgendatud Muhamedi Jeruusalemma viimisenä. Seega pole Bartoldi arvates Koraanis Jeruusalemmast mingit juttu¹³⁴, ega olnud sel linnal suuremat tähtsust Muhamedi jaoks. Seega ei saanud ka esialgne kibla olla sinna suunatud. Bartold jätkab oma teooria arendamist öeldes, et esialgse kibla teadasaamiseks peame vaatlema mosheesid, mis ehitatud enne seda kibla pööramist, seega enne 2 AH ehk hiljemalt enne 624. a algust. (Bartold, Orientirovka, 538 – 542). Bartoldiga tuleb nõustuda, et kindlalt teada sellistest kibla pööramise-eelsetest on vaid üks – Qubba moshee. Tuues Ibn Jubairi andmed, jõuab Bartold järeldusele, et selle moshee *mihrab* asus idas ja seega oli

¹³⁴Karm väide 20-21. s ajandi Lähis-Ida poliitikat, eriti islami äärmuslust silmas pidades: kui muidu püsisid muslimite pretensioonid Jeruusalemmale peamiselt sellel Koraanis mainitud *mir'ajil*, siis Bartoldi tõlgenduse puhul pole Jeruusalemm seotud kuidagi islamiga ning nende pretensioonid põhinevad tegelikult vaid vallutaja õigusel. Siit edasi spekulatsioonid võib tühiseks pidada neid alates varajastest araabia ajaloolastest käibele läinud kaliif Omari poolt al-Aksa ehitamise lugusid (oma särgi sees prügi äratassimine Sahara kaljult ja kogu see paatos – millest läbi paistab hilisema vallutajate põlvkonna kibelemine legitimeerida Jeruusalemma vallutamise usulises, ajaloolises ja seega ka poliitilises plaanis. Siit ehk ka need lood, kuidas kaliif Omar Jeruusalemma sõidab linna alistumist vastu võtma ning need ringikõndimised peapiiskop Artabanusega mööda linnatänavaid ning lood palvetamistest kirikutes.. Kuidas selle Jeruusalemma vallutamise, al-Aksa ehitamine ja sellega seonduvad lood arenened, on võib ilmekalt jälgida Mednikovi tööst *Palestina*, kus kokku 50 araabia allikat, mis Palestiinat käsitlevad ajavahemikus 7 – 14 sajand, veneekeelde tõlgituna ära on toodud. - Mednikovi tööst veel niipalju, et see ka Venemaa suurimates arhiivides nii suureks harulduseks saanud on, et nõukogude suurimaid arabiste V. Beljajaev pidas ennast väga õnnelikuks selle kasutamise võimaluse üle! Siinkohal tänu tsaarivõimule poliitika eest, mis ainsana Vene impeeriumi ülikoolidest eraldas Tartu Ülikoolile vahendeid idateaduste rariteetide omandamiseks, tänu millele seda tööd kasutada oli võimalus; ning see pole kaduma läinud nagu näiteks sama rariteetne Masudi teos *Murudj*, mis küll figureerib sedelkataloogis, kuid mida peale võimu vahetumist 1944 keegi lokaliseerida pole suutnud.

orienteeritud itta, – st nagu kõik kristlikud kirikud vaadeldaval ajal (Bartold, *Orientirovka*, 539 – 540), ning toetudes teistele allikatele järeldeb Bartold, et peasissekäik oli läänest! Siit Bartold järeldeb, et tolleagne islam oli väga lähedalt seotud mitte judaismi, vaid kristlusega, eriti selle lihtrahvaliku vormiga, mis tugevalt mõjutatud Vanast Testamendist (Ibid, 541).

Nagu öeldud, pole Bartold üksi oma teorias. Tor Andrae toetab sellist vaatekohta¹³⁵, nagu ka Franz Buhl (Buhl, 212); ning ka EI artiklis *mihrab* on viitega tuntud islamiuurijale Lammensile (temale sekundeerib Creswell) öeldud, et araabia allikad märgivad, et *mihrab* on laenatud kristlusest; ning ka märksõna *kibla* autor EI-s märgib, et semiitide elu oli suunatud itta, ning märgib ühe võimalusena, et Kaaba-eelne kibla oli idas, tulenevalt kristluse mõjudest.

Seega kaudselt ja suure ringiga minnes oleme Bartoldile hüpoteesile loonud palju suurema toetuse, kui seda reeglina islamiuurijad toetavad.

Islami traditsioon sellist varianti ei toeta: räägitakse palvetamise suuna Kaabale kehtestamisest, millise käsu koht ja aeg eri allikates erinevad – Bukhari järgi tuli selline käsk sealsamas Qubbas (Bukhari, *Sahih*, rmt VIII (Salat), 32.) Baidawy järgi hoopis ühes teises moshees (jättes aga lahtiseks täpse aja. Baidawy, *Tafsir*, 2.39.), Tabari ajaloo järgi aga hoopis oli see kibla muutmine seotud juutide mürgiste vihjete tõttu Muhamedi sõltuvuse pärast juudi traditsioonist, kes ise palvetavad Jeruusalemma poole (Tabari. *Tarikh*, 1280). Mis aga veelgi huvitavam, et allikad pole üldse ühel meel, mis eelnes sellele kibla pööramisele: 3 üksteisele vastu käivat arvamust põhilistes allikates. Esiteks, Tabari ja Baidawy *Tafsirid* toovad ära *hadithe*, et ka enne Kaaba kiblat palvetati tegelikult Kaaba suunas. Palju enam aga leidub toetust arvamusele, et enne Kaabat oli kibla Jeruusalemma suunal: seda ütlevad nii Tabari (*Tarikh*, 1280 - 1281) kui ka sõltumatult Baladhuri, kus selgelt on öeldud: "tol ajal olid palved suunatud Bait al-Makdisi suunas" (Baladhuri, *Futuh*, 2.). Raske on siinjuures midagi peale hakata kolmanda, Ibn Hishami variandiga, mis ütleb, et Muhamed palvetas sellisel moel, et

¹³⁵Tor Andrae. *Mohammed. Sein Leben und sein Glaube*. Göttingen, 1932.

Kaaba ja Jeruusalemm tema ees ühel joonel oleks (Ibn Hisham, 190, 228). EI võtab seisukoha, et kõige usutavam on see teine variant, sest see ei saa olla võlts selle ebameeldivuse pärast muslimitele ega suudeta jälgida sellise traditsiooni teket (EI, *kibla*).

Kratškovski ei peatu pikemalt sellel, kuid ajaat 17.1 kohta märgib, et siin on tegu Muhamedi imelise öise reisiga Jeruusalemma, kuid lisab, et sellest ei saa tuletada taevaskäiku. Samas ise Kratškovski ei seleta, miks just 17.1 peaks Jeruusalemma tähendama. Ja ta ise lisab selle Koraani ainsa ime kohta, et Muhamed ise eitas imetegemist ja toob ära hulga seda väidet kinnitavaid ajaate. Kratškovski arvamus on, et arvatavasti võttis Muhamed seda kui und, mida teiste poolt hakati reaalsuseks pidama (Kratshkovski, Koran, 569, märkus 1). Kuid ikkagi jääb arusaamatuks, miks ka Kratskovsi arvab, et 17.1 all on mõeldud Jeruusalemma.

Käesoleva töö järelendus vaadeldava lõigu kohta ühtib enamusega selles, et see kibla muutus oli tüli tulemus. Kuid mingil juhul ei saa me kindlalt väita, et see oli juutidega tüli tulemus. Eelnevates ajaatides on samavõrd siunatud kristlasi kui juute – *ahl al-kitabi*, ning leiame mitmeid mürgiseid vihjeid just kristlaste aadressil, nagu ilmneb ajaat 2.110 jt. põhjal. Loomulikult võib väita, et Bartoldi hüpoteesi pooldajad on liiga ebakindlal pinnasel: neil pole mingeid positiivseid argumente. Kõik, millel nemad baseeruvad, on üksteisele väga vasturääkivate allikate segadusest tuletatav uus teooria (allikad aga tõesti räägivad segast juttu kõige selle kohta, mis seotud Muhamedi asumisega Kubbas ja moshee ehitamisega seal: tema saabumise päev sinna esmaspäev on kahtlane, sest kogu tema hidžra käigus alates lahkumisest Mekast lõpetades Medinasse jõudmisega toimub kõik vähegi tähtis esmaspäeviti, lisaks väidetav Muhamedi surma ja sünniaeg esmaspäev - samas me nägime eelnevalt, et pole mingit konsensust tema tegeliku surmaaaja kohta; tema viibimise aeg Kubbas on allikais erinev – alates neljast päevast Tabaril ja Baladhuril (Futuh, 2-3), kuni Tabari enda andmeteni, et oli seal 10 päeva või EI andmed seal viibitud päevade arvust 3 – 22 (EI, *Masjid*); ja mis veelgi tähelepanuväärsem: Baladhuril leiduv ainuvariant, et "muhajirid ja ansarid olid juba enne Muhamedi saabumist seal moshee valmis ehitatud" (Futuh, 2), mis läheb vastuollu teiste andmetega, et Muhamed pani seal aluse uuele mosheele). Ning ka uusima aja allikad, näiteks Burton, kes on jätnud meile

väga detailse kirjelduse Kubba mosheest, ei kirjelda selle idasse orienteeritusest või jälgi sellest (Burton, *Travels*). Kuid kogu selle segaduse kiuste – või just tänu sellele – võib paika pidada ka oletus islami esialgsest palvesuunast itta, ning seda kristluse eeskujul.

Kui see on nii, siis on meil tegu mingi suurema tüluga muslimite kristlaste vahel, või mingist vaimsest kokkupõrkest pigem, mille ähmased jäljed on jõudnud Koraani selle kibla muutmise näol, kuid mille tõeline olemus – see, mis arvatavasti toimus ajavahemikul 619 – 623, kõige tõenäolisemalt aastal 1AH – on vähemalt koranistika praegsue seisuga kättesaamatu.

Suura 98

Lühike suura Koraani lõpust, mida Kratškvoski sõnul peetakse paljude poolt Meka perioodi kuuluvaks selle tagumise asetuse tõttu Koraanis (Kratshkovski, Koran, 650, märkus 1). Kuid kõigi Lääne koraaniuurijate poolt paigutatav ikkagi Medina perioodi algusesse: Kratškvoski 92., Grimme 90., Muir 100., Blaher 94., Weil 93. ja ka Egiptuse standart paigutab selle varasesse Medina perioodi kohale 100. Bell paigutab Medina varasesse perioodi.

Huvi pakub meile see suura tervikuna, sest kuigi Bell on silmnähtavates raskustes selle määratlemisega ning näeb selles lühikeses suuras tõsiseid übertegemisi – kuid nagu varem mainitud juba, on Belli töö väljaandja suurel hulgal paberit kokku hoidnud Belli arutluskäigu selguse kahjuks, ning peame rahulduma meieni jõudnud pingsa mõttetöö kokkuvõtetega (Bell, Qur'an, 670 – 671) – on siin selles lühiduses palju huvitavat:

98.1: “Polnud need, kes ei uskunud pühakirjarahva seast, ja ebajumalakummardajatest, eraldatud seni, kuni tuli nendele ilmne tõestus.

لَمْ يَكُنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى
تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

98.2: Saadik Allahilt, lugedes ette kirjarulle puhastavaid, milledes pühakiri väärtuslik.

98.3: Ning ei lahknud need, kellele oli antud pühakiri, enne seda, kui oli neile saabunud ilmne tõestus.

98.4: Ning polnud neil kästud muud, kui kummardada Allahi, olles ustava temale usus¹³⁶, [nagu] *hanifid*, palvetada, ning tuua zakati¹³⁷ - on see väärtuslik usk.

98.5: Tõesti on need, kes ei uskunud pühakirjarahva ja ebajumalakummardajate seast, põrgutules, igavesti selles; need – on nemad halvimid olendeist.

98.6: Tõepoolest need, kes uskusid ja tegi head – need, on nemad parimad olendeist.

98.7: Tasu neile on nende Issandal: Eedeni aiad, millede alt voolavad jõed, igavesti nemad neis lõputult. On rahul Allah nendega, ning on nemad rahul temaga. See on sellele, kes kardab oma Issandat.”

رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً
فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ
وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ
بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ
وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا
أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ
جَزَاءُ لَهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي
مِنَ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ
خَشِيَ رَبَّهُ

Paradiisi minejad esmakordselt vastustatud mitte ainult uskmatutele, vaid nüüd ka pühakirjarahvale! Ning esmakordselt kuuleme, et *ahl al-kitab* on põrgutules. Huvitavaim aga väljend: *alladhiina kafaruu min ahl -il-kitab*: need kes ei uskunud raamaturahva seast. Tegu on küll uskmatutega *ahl al-kitabi* seast, kuid vägisi jääb mulje, et uskmatuteks nende *ahl al-kitabi* seast on nimetatud need, kes ei taha Muhamedi järgida, mitte need, kes oma usust – so judaismist või kristlusest – kinni ei pea.

¹³⁶Mukhlisiina lahu ad-diina: Kratškovski tõlgib "очищая пред ним религию", Bell: "making him the exclusive object of religion," Arberry: "making the religion His sincerely," Marmaduke: "keeping religion pure for Him".

¹³⁷Yu'tuu az-zakawata: väga erinevalt tõlgitud: Bell: "and pay the Zakat", Arberry: "and pay the alms", Kratškovski: "приносить очищение", Marmaduke: "and pay the poor due", Osmanov: "раздавать zakat", Shakir: "and pay the poor-rate", Kaimirsky: "de faire l'aumone", Ullmann: "und Almosen zu geben", jne. Käesoleval juhul arvan, et võib juba vabalt tõlkida sõnaga "zakat", mis peale hidžrat juba termin arvatavasti oli tähenduses kohustusliku maksuna, mitte pole siin juttu abstraktest puhastumisest, mida juurest "zaku" II radikaalist moodustatud nimisõna "zakat" tähendab. Arvab ka Boslhakov, et zakat sel ajal juba kohustuslik oli (Bolshakov, III pt). "Tuua", mitte "maksta" aga seetõttu, et sel ajal enamus rahalisi operatsiooni viidi läbi nõ bartertehingutena ilma raha või väärismetalle kasutamata, seega zakati ekvivalent toodi/aeti kohale (reeglina kaamlite näol), mitte ei makstud rahana.

Seega tekib küsimus, et kas mingi osa *ahl al-kitab*ist mingil hetkel järgis Muhamedi? Või on siin tegu hetkega, mil Muhamed lootis, et judaistid ja kristlased tunnistavad teda oma messiaks, ning ta lootis veel mingile osale nendest, siis aga pettus?

Tähelepanuväärne suura puhul on selle lühidus. See ei saa olla Meka perioodide lühike suura: ei stiil ega temaatika luba seda arvata. Ehk on selle suura lühidus tingitud sellest redigeerimistööst ebameeldiva temaatika kallal, mida isegi *naskh* alla ei liigitatud? Võimalik oleks ka selle suura paigutamine Baqara-eelseks, nõ Medina vanima kihistise säilinud jupiks. Siiski, sellise väite tõestamine nõuaks suurt tööd ning käesoleavl hetkel vaid mainime sellist hüpoteetilist võimalust.

Võib ju leida ka väga profaanse seletuse tulenevalt 98.4: "tuua zakati". Ehk oli see usu alust määratlev kehtestatud maks *zakat* selleks, mis peletas selle *ahl al-kitabi* eemale? *Zakat* ja *jizyah* polnud sel ajal arvatavsti veel lahus, et üks mõeldud allutatud uskudele, teine muslimitele. Teada ju on *riddah* sõdade ajast see beduiinide suur vastasseis sellele *zakat* maksule: islamiga ja kõige sellega kaasnevaga oldi nõus, kuid mitte selle *zakatiga* (Bolshakov, 169 - 170). Võib väita, et ilma *zakatita* poleks ka seda *riddah*t olnud – hoolimata muslimite ajaloolaste püüdlustest näidata seda usuvastasusena. Sest taoline see hilisemate muslimite ajalookäsitlus on: mida veel Tabarilt välja nii otse ei loe, saab aina "ilmsemaks" hiljem, mis nendel džihaadi apoloogeetidel võimaldab jälle hakata *riddah*st kui kaitsesõjast rääkima. Täielik nonsens, sest ainsad ründajad olid muslimid, va see marginaalne vahejuhtum kohe peale Muhamedi surma, mil rühm beduiine Medinat rünnata üritas (Boslhakov, 192 - 193).

Seda kinnitab tõsiasi, kuidas toimus hiljem, nõ delegatsioonide aastal (630 – 631) ehk kohe peale Meka vallutamist muslimite poolt, arvukate beduiini hõimude islamisse astumine, kus reeglina põhiküsimuseks polnud mitte islamiga kaasnevad usulised teemad, vaid kauplemine kahe asja üle: esiteks see *zakat*, teiseks oma jumalatest (ebajumalatest) lahtiütlemise tempo (vt. näit. Bolshakov 173 - 175).

Siinkohal on loomulikult õigustatud etteheide, et oleme väljunud Koraanist vähem kindlale pinnasele allikate näol, sest Koraan küll kuigi vaikib vahel (või sageli?), siis va paar juhtu, pole meil alust eeldada valetamist – mida aga sageli eeldame allikate suhtes. Seega järjekordselt märgime ära vaid seda, et põhjalikuma uurimise korral võiks ehk tõstatatud küsimusele vastuse leida.

Suura 62. 5 – 8

Dateering: Kratsškovski peab seda samaaegseks suura 2.ga, vähemalt suura esimest osa, mis suunatud juutide vastu (Kratsškovski, Koran, 623, märkus 1). Belli arvates koosneb kogu suura hulgast seosetutest ajaatidest, mis enamuses ilmutatud enne *qiblah* pööramist – seega dateeringus on ta Kratsškovskiga nõus. Eri ajajärgud moodustavad temal ajaadid 1-2 ja 4, 3, 5, 6 – 6, 9 – 10, 11 (Bell, Qur'an, 579 – 580).

62.5: "Sarnaselt nendele, kellele koormaks pandi toora, ja siis nad seda ei kandnud, on sarnasus seljas raamatuid kandvale eeslile. Halb on sarnasus rahvaga, mis valeks on tunnistanud Allahi märgid, ning ei juhi Allah mööda õiget teed patuseid.

62.6: Lausu: "Teie, kes te juutideks saanud olete, kui te väidate, et olete Allahile lähedaseks saanud enim teistest inimestest¹³⁸, siis soovige surma, kui olete tõtt rääkijad.

62.7: Kuid ei soovi nemad seda mitte kunagi, mida teinud on nende käed, ning tõepoolest teab Allah egaõiglasi.

62.8: Lausu: "Surm, mille eest jooksete ära, on kohtuja teiega, seejärel pööratakse teid varjatu ja nähtava teadja juurde, ning annab tema teile teada, mida te teinud olite.""

Tunda on need erimeelsused juutidega: kajab läbi juutide tahtmatus muslimeid endaga võrdväärseteks jumalakummardajateks tunnistada. Ajaat 5 järgi, mis Belli arvates väljendab juba teravaks kujunenud vaenu (Bell, Qur'an, 579), on siin aga kõik juudid tunnistanud jumalahülgaajateks. Võib öelda, et Muhamedil pole enam illusioone juutide suhtes ning ta tunnistas juudid vaadeldavates ajaatides lootusetuteks.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ
يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا
يَسْ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا آيَاتِ اللَّهِ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ
أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتُّوا
الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
وَلَا يَتَمَتُّونَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ
قُلْ إِنْ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ
مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

¹³⁸ *Min duuni n-naasi*: Bell: "to the exclusion of the people", Arberry: "apart from other men", Kratsškovski: "помимо прочих людей", Marmaduke: "apart from (all) mankind" – seega enamuse tõlkijate poolt näha Muhamedi etteheide juutidele endi ülimuslikuks pidamise pärast.

Medina varase perioodi kokkuvõtteks

Seega, varajaste Medina suurade lõpuks võib tõdeda, et Muhamedi sõjakus ei tekkinud nii äkitselt ega vaid 624. aasta esimese poole võidukate röövretkede tulemusena. Et see sõjakus sai tooni andvaks – selles tuleb tõesti tänu öelda neile õnnestunud retkedele, kuid et sündis see vastandumine *ahl al-kitabiga* ning muutus see negatiivne hoiak paganate suhtes nüüd otseseks konfrontatsiooniks – selle põhjus peitub arvatavasti aastate 619 – 623 sündmustes, mille kohta me kahjuks praktiliselt midagi öelda ei oska, sest arvatavasti selle ajajärgu kohta info Koraani pole jõudnud ning allikad on erapoolikud või vanimad neist hiljem ümbertöötatud.

Muhamedi ja seega ka islami tekke, mõistmise võti paistabki olevat just nendes 3 – 5 aastas. Kuigi me ei tea Muhamedi kohta varasematest Meka perioodidest midagi kindlat, on tema tollane suhe ümbritsevasse jõudnud suhteliselt selgelt Koraani – ning hoolimata ajaloolise info puudumisest saame vägagi hästi konstrueerida tema vaimumaailma sel perioodil. Selle konstantsus on üllatav: 8 – 14 aasta jooksul (me võtame siin aluseks Tabari, kes kuigi pole just suurem asi allikas oma täpsuse ja usaldusväärsuse poolest, kuid võtab kokku tol ajal veel käibinud kahtlused ja ebakindluse – mis hiljem maha vaikitud on – selle aja kohta, mis Muhamed Mekas viibis ja ka selle kohta, mida tema ilmutus endast ikkagi kujutas - Tabari, Tarikh, 1245 – 1250) on küll pidev edasiareng, kuid mitte mingit suunamuutust. Kontseptsioonid täiustuvad tohutult, nende väljatöötamise protsess on jälgitav neis Meka kolme perioodi suurades, kuid Muhamedi vaated suuri pöördeid ei tee. Kõige paremini tuleb see ilmsiks just suhtumises uskmatutesse ning nii vähe kui seda on – suhtumises *ahl al-kitaabi* (so kristlastesse, sest juute praktiliselt ei mainita, ega tehta vahet juutidel ja kristlastel).

Seejärel on meil Koraani andmetes tühik, mis ajaliselt hõlmab umbes aastaid 619 – 623. Seejärel oleme me äkitselt hoopis teise inimese ja teise pildi ees, nagu ülaltoodud suuradest näha võis. Ümberasumine iseeneset ei saanud midagi muuta sõjakuse või enesekindluse osas. Aastatel 1 – 2 AH saab Muhamedist vaid tingimisi rääkida kui kogukonnapeast; veelgi vähem aga tema edukusest materiaalses sfääris. Need aastad olid

nii materiaalselt kui füüsiliselt vähemalt sama rasked kui Meka viimased, mõnedel allikail isegi kehvemad ja raskemad.¹³⁹Rääkimata sellest tohutust vastutusekoormast, mis kaasnes kuni 1000 inimese väljarebimisega hõimuühiskonnast ja asumisega võõraste kaitse alla.

Mida selle taustal oodata võiks, oleks püüdlus veelgi suuremate kompromisside poole Medina paganatega, kui siiski aga eeldame tema paindumatust selles küsimuses, siis seda enam positiivset suhtumist Medina juutidesse. Kuid Koraanist me seda ei leia: suhtumine on algusest peale negatiivne. Küll aga leiame Medina konstitutsioonist – irralisest ja juhuslikust ja ehk tõepoolest autentsena säilinud dokumendist, mis jõudis ühe väikese tõekübemena sellest vahetust hidžrajärgsest ajast allikatesse – positiivse suhtumise juutidesse. See on üksik allikas, mis räägib teistele vastu, seetõttu ei saa jätta seda tähelepanuta. Et aga muid allikaid selle positiivsuse kohta pole, siis eeldame, et pidi juhtuma midagi sellist, mis sundis nõ. puru rebima kogu selle positiivse suhtumise, seda sellisel moel, et ei hakatud seda ei Koraanis ega ka hilisema traditsiooni poolt millegiga asendama - jäi üks tühjendav auk, mille kokkulappimisega hilisemad teoloogid ja ajaloolased suurt vaeva on näinud.

Selle pettumuse põhjuseks meie arvates on Muhamedi lootus, et teda võetakse ümberasununa vastu *ahl al-kitabi* poolt kui tõelist prohvetit, mitte kui aborigeenst vestjat – *hanifi*, (võimalik, et nendele tuli peale Muhamedi läbikukkumist prohvetina Koraanis jumalasõna peale luuletada). Kuid juutide negatiivne suhtumine Muhamedi saab kohe selgeks Medina perioodi alguses – see on lepitamatu vastuolu: Koraanis saavad juudid peagi perversseteks jumalasõnamoonutajateks ja silmakirjatsejateks, kuid poliitiline *status quo* püsib üle kahe aasta, sest enne lississetulekuallika saamist karavaniröövide läbi pole Muhamedil mingit võimalust nendega tülli pöörata maistes asjus. Meie arvates just asjaolu, et ilmutused juutide vastu tulid enne Badri lahingut näitab selle lootuste nurjumise ja konflikti sügavust. Tulnuks need eeltoodud ilmutused peale Badri, võiksime eeldada, nagu sageli tehakse, et Muhamedile lõi lihtsalt võim pähe ja ta hakkas maiseks

¹³⁹Vt näiteks Bolšakovi andmeid, et elati poolnäljas, või et abielludes Aishaga ei suutnu Muhamed talle isegi nominaalset kingitust teha (Bolshakov, 110 - 111).

poliitikuks. Kuid nii see polnud, konflikt oli eelkõige vaimses plaanis, kuid selle ilmingud hakkasid peagi avalduma maise sfääris, ning väga kurval kombel tõid enesega kaasa kogu selle Meka perioodi vaimsure ja ilmutuse profaniseerumise, nagu see vaadeldud ajatidest juba tunda on ning alljärgnevalt veelgi selgemalt näeme.

KUUES PEATÜKK.

BADR, UHUD, BANU NADIR, KHANDAQ NING ÜLEMINEK SÕJASUURANI 9 (624 – 627)

Alates juba osaliselt vaadeldud suurast 2 saab Koraani üheks põhisisuks suhete reguleerimine uskmatute ja *ahl al-kitabiga*; kogukondliku seadusandluse kõrval saab sellest tähtsaim teema nüüd Koraanis, ning siit alates kuni lõpuni, meie arvates suurani 9, on vaid 2 suurat 24st, milles ei vaadelda neid usu-uskmatuse ja muslimite-muu maailma pinevaid suhteid; mitmetes suurades hõlmab see suhete klaarimine suurema osa mahust. Sellest on saanud kogukonda painav probleem, millele vastuste otsimisega Muhamed äärmiselt palju vaeva näeb.

Suurad ise muutuvad nõ kuivadeks stiililt ja sõjakateks sisult, peamiseks probleemiks saavad *ahl al-kitabi* ja paganate pahed, arvukad on Muhamedi õhutused muslimeid pingutusest - džihaadist osa võtma. Seotud on see kõik peamiselt viie sündmusega:

1. Badri lahing: suurat 2 (teine pool), 8, 47, 3 (esimene pool).
2. Uhudi lahing: suurat 3 (teine pool), 61, 57, 4.
3. Kraavide lahing: suurat 33, 24, 58.
4. Sõjakäigud juutide vastu: suurat 8. 57 – 64; 59.
5. Meka vallutamine: suurat 60, 48, 110.

On ka neid selliseid nõ sõjaajaate, mida ei saa siduda ühegi sündmusega mainitud viiest, või näiteks teatud alateemasid moodustavaid väiksemaid blokke (näiteks beduiinide silmakirjalikkus). Siiski ei ole need nii olulised, et me neid eraldi lahterdama peaksime –

nad on meil ajalisel, ja kui võimalik, siis ka temaatiliselt, paigutatud suuras sisalduvate ajaatide juurde, võttes siinkohal arvesse eriti Belli märkusi, kelle töö vaadeldavast peatükist aina enam käesolevas uurimuses määravaks saab. Belli eelistame siit alates seetõttu, et nii pikkade suurade puhul pole lihtsalt mõeldav nende tervikuteks pidamine, ning loobuda tuleb sellest traditsionaalse islami dogmast, milles Suyuti andmeil kõik muidu üksteisele vasturääkivad eksegeedid nõus olid, et suured moodustavad terviku (Suyuti, 63 - 64). Samas on kõik käesolevas töös vaadeldavad kronoloogiad jätkanud ka Medina perioodiga seoses suurade kronoloogimist – märkides küll Kratškovskile sarnaselt ära hulga ajaate, mis mujale peaksid kuuluma –, kuid sattudes sellise lähenemisega sageli vastuollu, mille eredaimaks näiteks on suura 5, mis reeglina paigutatud Koraani viimaseks, kuid millest suurem osa ajaate kuulub oma temaatika tõttu 2-3 AH! Seega, alates vaadeldavast peatükist ei pööra me enam nii palju tähelepanu sellele, mis kohale eri autoritel mingi suura kronoloogias asetatud on, sest mitte ükski vaadeldavatst pikkadest suuradest ei saa mingil juhul olla tervik.

Käesolevas peatükis vaadeldavad suured hõlmavad ajavahemiku jaanuar 624 – jaanuar 630. Samas pole kõigi nende arveteklaarimiste juures täpselt selge, millise sündmuse kohta just ajaat käib, kuid igatahes oleme võrreldamatult paremas olukorras kronoloogia paikapanemises võrrelduna Meka perioodidega.

Kuna käesoleva töö seisukoht on, et põhimurrang suure pingutuse teele (džihaadi teele) asumisel toimus Muhamedil enne jaanuari 624, siis pöörame natuke vähem tähelepanu meie arvates sellele vaheetapile, mida käesolevas peatükis vaatleme. Badri lahing polnud meie arvates mitte murrang vaid lõpptulemus – ventiil viha väljalaskmiseks, ning kõik järgnevad sündmused olid juba selle loogiline järg. Teatavaks murdepunktiks võime siiski pidada Khaibari langemist muslimitele 627. aastal, kuid selle kohta Koraan paljut ei räägi – selle tegelikud mõjud on tunda seoses Meka langemisega muslimitele 630. aasta alguses. Khaibari ettevõtmise tähtsuse seisneb selles, et see oli Meka ründamist ajendav tegur – see murdis mekalaste vastupanuvõime. Nagu ütleb Bolshakov, lootsid mekalased, et muslimid murravad oma hambad niivõrd kõva pähkliga (Bolshakov, 149), kuid poliitiku-sõjaväelase Muhamedi geniaalsus tuleb siin eredalt esile. Seetõttu peame Meka

langemist ka käesolevas töös Khaibari jätkuks ning kogu sündmus tuleb vaatluse alla Koraanis suurade 60, 48 ja 110 vaatlemisega.

Tingituna asjaolust, et vaadeldavad suured moodustavad üle poole Koraani mahust, ning meie temaatikat käsitlevad ajaadid u ¼ Koraanist, ja võttes arvesse, et käesoleva töö eesmärk pole mitte Koraani tõlkimine *per se*, vaid džihaadi ja uskamuse teema selgitamine, siis alljärgnevalt on loetletud küll täpselt üles küll kõik need iga perioodi kohta käivad ajaadid, mis huvi võivad pakkuda, kuid tõlgetena on esitatud vaid olulisemad kohad.

Huvitav on siinkohal märkida seda, et Badri lahing ei ole muslimite sõjategevuse algus. Ibn Hishami andmetel eelneb sellele 3 tulemusteta sõjakäiku, enne mida oli Prohvet toonud ära oma pereliikmed Mekast, ning peale mida toimus alles Qiblah pööramine. Neljandat sõjakäiku juhib Muhamed isklikult 60 mehega eesotsas, asudes teele 15. augustil 623. aastal, ei saavuta midagi ning ka järgnevad kaks retke ei toonud tulemusi (Hisham, 270 – 278; Tabaril Ibn Ishaqi enamasti järgides lk. 1265 - 1274). Siiski peame ettevaatusega suhtuma nendesse andmetesse, sest Tabari toetub vaid Ibn Ishaqile ning Baladhuri jt ajaloolased ei maini neid, ning tegu võib olla kronoloogilise segadusega. Ning ka nende retkede kirjeldustest jääb segaseks, kas need olid üldse ette võetud mekalastega sõdimise eesmärgil, või olid mingil muul põhjusel toimunud kohtumised, mis piirdusid mõne noole väljalaskmise (Tabari, Tarikh, 1267 – esimene väljalastud nool muslimite poolt!) või mitmel korral rahumeelse lahkuminekuga (ibid, 1268).

Küll aga on meil infot esimese õnnestunud muslimite retke kohta, mis toimus 624. a alguses, nõ Nakhla sõjakäigu ajal. Ibn Hishami versiooni järgi (275 – 278), mille suuremate erinevusteta toob ära ka Tabari (Tarikh, 1273 – 1276), kohanud Muhamedi poolt väljasaadetud järjekordne väike muslimite salk mekalaste rosinakaravani, ning ründas seda *radžab* kuu esimesel päeval – *radžab* kuul aga oli igasugune sõjapidamine Araabias sunna järgi keelatud. Tapeti üks mekalane, teised vangistati, ning röövsaak toimetati Medinasse. Et Muhamed vähemalt sellel ajal paganlikust sunnast tingimusteta kinni peab, saab selgeks tema suurest pahameelest ja Medinas tekkinud ärevusest sellise

ennekuulmatu tava rikkumise tõttu (Hisham, 275 – 278; Tabari, Tarikh, 1275 – 1276). Tabari toob ära ka teise versiooni, milles Muhamed ei ole üldse pahane, kuid milles on ära toodud mekalaste etteheited: "Muhamed ütleb, et ta järgib Jumalale allaheitmist, kuid ta on esimene, kes üle astunud pühast kuust ja tapnud meie kaaslaste *radžab* kuul" (Tabari, Tarikh, 1277 – 1278).

Muslimite sõjategevuse algus ja 2. 214

Seega on muslimid Muhamedi teades või teadmata toime pannud midagi enneolematut, ning Muhamed olevat alguses keeldunud puutumast röövitud vara. Siis aga saabunud Muhamedile ilmutus, milles temale teatati ajaadis 2. 214, mille ilmutamise aja Kratskovski kannab just esimesele *radžabile* (02. jaanuar 624)¹⁴⁰, ja mille sisu ja ilmutamise asjaolusid võib pidada iseloomustavaks kogu vaadeldava perioodi kohta: vältimaks mekalaste süüdistusi, Medina juutide kriitikat, rahustamaks muslimeid, ning parandamaks oma ja kogukonna materiaalsel olukorda, kuulutab Muhamed, et ta on saanud järgneva ilmutuse:

2.214: "Nad küsivad Sinult keelatud kuude kohta. Lausu: "Taplemine neis on tõsine¹⁴¹, kuid takistus Allahi teel, ja uskmatuse Temasse, ja Keelatud Pühakotta¹⁴², ning inimeste väljaajamine sealt, on veel tõsisem Allahi ees¹⁴³. On *fitnah* suurem [patt] taplemisest¹⁴⁴, ning ei loobu nemad teiega taplemast enne, kuni pole pööranud teid ära oma usust - kui nad seda suudavad. Ning kes teist pöörab selja oma usule ja sureb – tema on uskmatu. Ning on nemad need, kelle tegemised ei oma edu siinses maailmas ega järgnevas; nemad on tules asujud, nemad on seal igavesti."

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ
قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ
أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ
مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى
يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ
يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ
فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ

¹⁴⁰Kratskovski, Koran, 525, märkus 159.

¹⁴¹*Qitaalu fihi kabiirun: kabiirun* siin märgib suurt või tõsist üleastumist. Vrd Bell: "Fighting therein is serious," Kratskovski: "Сражение в нем велико". Arberry ei ole täpne: "Fighting in it is a heinous thing,"

¹⁴²*Masdzhidi l-haram*: Bell: "Sacred Mosque", Kratskovski: "запретную мечеть", Arberry: "Holy Mosque."

¹⁴³St, et uskmatuse ja inimeste väljaajamine sealt on veel tõsisem kui taplemine pühakul.

¹⁴⁴St, et *fitnah* on suurem patt kui taplemine. *Fitnah* tähendab järgnevat: ülestõus, mäss, segadus; ahvatlus; hullumeelsus; uskmatuse, eksitus. Väga erinevalt tõlgitud: Bell: "persecution is more serious than killing,"

Seega on üks pahe seadustatud veelgi suurema pahe ärahoidmiseks: rikkuda võib araabia hõimude sunnat Jumala nimel. See on täielik lahtiütlemine araabia elukorraldusest, ning 624. aasta algus märgib uue ajastu – mõõga ajastu algust. Kuid nagu mainitud, ei löö see mõök veel kõiki mittemuslimeid valimatult, vaid neid, kes takistavad ja ise kurja kavatsevad muslimite vastu; ning peamine, veel on see mõõgatõmbamine seotud tugevalt selle teguviisi apoloogiaga, ja mis peamine – puudub kuni suurani 9 selle mõõga haarde universalism: järgenvad ajaadid käivad Araabia, mitte kogu maailma kohta ning veel pole *ahl al-kitab* valiku ees, kas alluda muslimitele, saada allaheitjateks või haarata muslimite vastu mõök; ning pole ka paganatele teatatud veel ainuvalikust usu ja mõõga vahel.

Kuid Kiidetu (so. Muhamed) on tunda saanud võidu maitset, mis peale pikki kannatuse, eemaletõrjutuse ja pettumust täis aastaid sunnib teda aina varmamalt mõõka tõmbama. Järgneva taustal jääb arusaamatuks vaid see, miks usk sai nimeks allaheitmine – islam, mitte näiteks aga "võit", sest vaadeldav peatükk kajastab nii vaimses kui ka füüsilises plaanis selle poole liikumist Koraanis.

Badri lahing ja suura 2

Muslimite õilsaima ettevõtmise – Badri lahing, mis tegelikkuses kujutas endast organiseeritud ja eriti laiaulatuslikku maanteerõvi - toimumise aeg ja asjaolud on väikseimate detailideni allikates kajastatud. Sellest räägivad ülipõhjalikult käesolevas tööd kasutatavatest allikatest Ibn Hisham (278 – 321), teda osaliselt kordav Tabari *Tarikh*, (huvitav siinkohal märkida, et ainsana peamistest allikatest ei käsitle Baladhuri sõnagagi Badri lahingut!).¹⁴⁵ Vaadeldes alljärgnevaid ajaate, tasub siinkohal tähelepanu pöörata Bolshakovi arvamusel, et arvatavasti juba Badri ajaks Muhamed polnud enam

Kratškovski: “ведь соблазн - больше чем убийство”, Arberry: “and persecution is more heinous than slaying”, Marmaduke: “for persecution is worse than killing”, kuid Ali: “and mischief is more grievous than carnage”. Klassikalises islami riigiteoorias kujuneb sellest ütlusest suur probleem, kus ühel pool toovad seda endale õigustuseks võõrvõimudele alluvad islami traditsionalistid: et parem alluda ebaõiglasele valitsejale, kuid seeläbi hoida *ummah* jumala teel, teiselt jälle tõlgendavad seda hoopis teisiti islami äärmuslasteks peetavad juristid ja eksegeedid, kes igati eitavad sellist tähendus sõnale *fitnah* – näiteks Ibn Taimiyyah või tänapäeval Sayyid Qutb.

¹⁴⁵Väga hea ülevaate allikatest ja kogu sündmuse kriitilise käsitluse liigse segava põhjalikkuseta, st ülistuseta – milline viga sageli küljes on muslimitest autorite töödel Badri lahingut käsitledes - leiab Bolshakovil lk 96 – 103, ja lk 242 – 244 (märkused 20 – 32).

ekstaatilsies seisundis ilmutusi saades (Bolshakov, 103), ning siit alates võib ka täheldada seda, et ilmutused hakkavad järgnema sündmustele, mitte ei eelne nendele, ning vägisi jääb mulje, et nad on kunstlikult tekitatud Muhamedi poolt.

Ajaadid suurast 2, mida võime siduda Badri sündmustega on järgmised:

2.148 – 157 (millest 150 – 152 Belli arvates Uhudijärgne lisandus ning 153 – 155 Qibla pööramise aegu – Bell, Qur'an, 21 – 22); huvi pakub siin 149, (millele Belli arvates järgneb ajaliselt 156 – 157, Ibid, 22), milles arvatavasti viidatakse Badri lahingus langenuile ning esmakordselt märgitakse lahingus langemist Koraanis igavese eluga: "Ning ärge öelge nende kohta, kes on tapetud Allahi teel, et nemad surnud on. Ei, nad on elus, kuid ei tunneta seda teie."

2. 200 – 203. Vaadeldavat lõiku peab Bell peab kuuluvaks Badri ja Uhudi lahingute vahepeale ja viitavaks juutidele (Bell, Qur'an, 28); Kratskovski aga märgib, et näiteks kharidzhiitide arvates see lõik Ali kohta (Kratshkovski, Koran, 525, märkused 148 – 149; kuid järgmine märkus 150 ütleb, et alates ajaat 204 Muhamedi pöördumine muslimite poole, kes järgivad juutide tavasid). Igatahes oma suhtumiselt sarnane eelmises peatükis vaadeldud etteheidetega juutidele, kuid mitte läbinisti vaenulik nende suhtes, ajaat 2.203 ütleb, et "ja on rahva seas, kes müüb oma hinge Allahi meelehead otsides; ja on Allah lahke oma teenrite suhtes." - Seega pole veel kõik kadunud *ahl al-kitabi* jaoks.

2.204, 212 – 213. Moodustavad Belli arvates ühtse terviku, ning kuuluvad lõiku 204 – 218, mis õhutab usku muslimite seas ja samas suunatud uskmatute vastu; ilmutamise aeg Badri ja Uhudi vahel (Bell, Qur'an, 28 – 30). Kratskovski näeb siin aga erinevat suurasisest ülesehitust, kuid peab seda ka Belli poolt määratud aega kuulvuaks (Kratshkvoski, Koran, märkus 158).

Meile pakuvad 204, 212 – 213 huvi seetõttu, et siin on näha Muhamedi poolt vastupanu murdmist kogukonna siseselt tema kuulutatavale sõjaideele:

2.204: "Teie, kes te usute – sisenege täielikku allaheitmisesse¹⁴⁶ ning ärge astuge Saatana jälgedes, sest on ju tema teile ilmne vaenlane.

2.212: "On teile ette kirjutatud taplemine, ning see on vihatav teile.

213: "Võib-olla te vihkate midagi – kuid see [vihata]v asi hea on teile. Ja võib-olla teile meeldib miski asi – kuid see [asi] kahjulik on teile. Ning teab Allah, ja ei tea teie mitte."

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُبِينٌ

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ
وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ
وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Siinkohal tasub tähele panna Belli arvamust, et Muhamedis aset leidnud pööre sõjakuse poole pidi tema kaaslastele esialgu väga ehmatav olema (Bell Origin, 123 – 124). Seetõttu ka selline taplemisele õhutatav kihutustöö, et ületada see usklike kohkumustunne. Samas, Bartold jälle arvab, et idee džihaadist võeti kiiresti ja vaevata omaks (Bartold, 96 - 103) – raske on kahe niivõrd erineva arvamuse taustal midagi kindlat väita. Kuid mulje jääb, et Muhamed on liisu langetanud, selle rosinakaravani röövi seadustanud ilmutusega Rubicon ületatud ning kõhklejad tuleb kaasa tõmmata endaga, seetõttu saab ka vaaeldavat perioodi läbivaks nähtuseks rahumeelsete sõitlemine.

2. 245 – 247. Otsene käsk võidelda Allahi teel, ning eeskujuks on toodud israeliitid, kellele selline käsk varem antud oli, ning kellest enamus seda ei täitnud. Belli arvates need kolm ajaati eri jupid (Bell, Qur'an, 35; ka Kratskovski peab alates 247 eraldiseisvaks, juuditemaatikasse kuulvuaks – Koran, 526, märkus 177), kuid siinkohal vaatleme neid koos, sest sõnum on neis järjepidev:

2.245: "Ning tapelge Allahi teel; ning olge teadlikud, et Allah on kuulja ja teadja.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ

2.246: (selline taplus tähendab Allahile soodsa laenu andmist)

2.247: sarnaselt 214 siin olukord, kus iisraeliidid on minema aetud oma kodadest, ning tahavad taplust, kuid) "

¹⁴⁶ Bell ütleb, et siin pole mõeldud mitte islamit, vaid ühtsust (Bell, Qur'an, 28, märkus 3).

2.247: ...kuid siis, kui sai neile antud käsk tapluseks¹⁴⁷, pöördusid nemad kõrvale, väljaarvatud vähesed: ja on Allah teadlik **فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ** pahategijaist."

Badr ja suura 8

Samasuguses toonis ja teemadel kogu ülejäänud periood, mis seotud Badriga. Eriti ilmekalt see järgneva, suura 8 puhul tuleb esile, millest suurema osa moodustab Badri lahingu eelse, aegse ja järgneva kihutustöö sõja kasuks ning keeldujate-kahtlejate sõitlemine. Seal pole midagi kvaliteetselt uut, on vaid kvantitatiivne erinevus eelnenuga: ühele sõjasündmusele pööratud niivõrd palju tähelepanu Koraanis. Seega anname lühiülevaate suurast ajaatide lühikese kokkuvõtte näol:

8.1: sõjasaagi jagamisest, 8.2-4: tõelised uskujad on need, kes Allahi kardavad, 8.5-6: uskujatest, kes sõdida ei taha; 8.7-8: Badri lahingus võit tuli tänu Allahi taatele; 8.9-14: Allahilt alati abi usklikele; 8.15 - 16: õhutus vahetult enne Badri lahingut selga mitte pöörama; 8.17: mitte muslimid, vaid Allah tapnud vaenlased Badri lahingus; 8.18 – 19: mekalaste sõitlemine; 8.20 – 28 ja 37 - 38: Badri-järgne õhutus muslimitele kuuletuda Muhamedile; 8.29: lubadus usklikele enne Badri lahingut pattude lunastamiseks; 8.30 – 36: uskmatutest peale Badri, 34 – 35 viitab uskmatute poolt tehtavatele takistustele Kaabas palvetamiseks ning nende seal lausunud palvete tühisisele seal.

Eraldi väärrib tähelepanu vaid lõik 8.39 – 42, milles võib näha ametlikku ja ilmutuse poolt sanktsioneeritud sõjaseisukorra kehtestamist Mekaga:

8.39: "Lausu nendele, kes ei uskunud: Kui nad hoiduvad, neile andestatakse see, mis ennem oli; ja kui pöörduvad tagasi – on juba möödas esimeste eeskuju.

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ

¹⁴⁷Sama väljend, mis 2.121: *kutiba l-kitaal*

8.40: Ning tapelge nendega seni, kuni pole enam *fitnaht*, ning kuulub usk täelikult Jumalale¹⁴⁸. Kui nad aga hoiduvad, siis tõepoolest on Allah nägija, mida nemad teevad.

8.41: Ja kui nad pöörduvad kõrvale, siis teadke, et Allah on teie kaitsja, kiiduväärt kaitsja ja kiiduväärt abistaja.

8.42: Ning teadke, et kui millestki saagiks võtnud olete, siis tõepoolest Allahile viiendik, ja Saadikule ja sugulastele ja orbudele, ja vaestele, ja mehele teel¹⁴⁹ ..."

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ
لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

وَإِن تَوَلَّوْا فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعَمَ الْمَوْلَى
وَنِعَمَ النَّصِيرِ

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ
وَابْنِ السَّبِيلِ

Ajaadist 8.39 võiks eeldada, et see kehtib terve maailma kohta – tänapäeval muide paljud *ulamad* seda nii ka tõlgendavad, eriti Läänega suhete kohta. Siiski on alust arvata, et vähemalt see ajaat oli veel mõeldud vaid Meka paganate kohta, sest kogu suura temaatika on nendele suunatud. Ambitsioon kogu maailma allaheitmise suhtes ilmub Muhamedil oma karjääri lõpus – ning ka sealt, suurast 9., ei saa me täie kindlusega välja lugeda seda, et ta just tervet maailma silmas peaks.

Kogu lõigu mõte aga näib olevat selles, et möödab on vanad tavad ja seadused; et kõik paganad, kes alla heidavad, saavad andeks. Selgusetuks aga jääb, mida on mõeldud 8.40 ja 41 "kui nad hoiduvad" ja "kui nad pöörduvad ära" – selge, et hoiduvad võitlemast ja pöörduvad vaenuteelt, kuid mis sellele järgneb? Kindlasti mitte rahu ega leppimine. Seega Allah teab ja otsustab, ning 8.40 on antud käsk nendega võidelda kuni segaduse/rõhumise (*fitnah*) likvideerimiseni. Vähemalt hilisemate islami riigiteooriate järgi pole aga *fitnaht* enam siis, kui kogu maailm on alla heitnud või tunnistanud allaheitnute ülemvõimu. Vaadeldav lõik on heaks näiteks sellest, kuidas Muhamed armastas kasutada ähmaseid ja intrigeerivaid väljendeid ja mõttekäike – nagu ütlevad Jeffery ja Bell: selleks, et suurem huvi tema ilmutuse vastu püsiks.

¹⁴⁸ *Wa yakuuna l-diinu kulluha li-llahi*: Bell: "and the religion is entirely Allah's", Arberry: "and the religion is God's entirely", Kratskovski: "и религия вся будет принадлежат Аллаху."

¹⁴⁹ *Ibni s-sabiili*: pojale kes teel on, st rännumehele.

8.43 – 46: kajastab Badri sündmusi, surm ja ellujäämine lahingus Allahi otsustada; 8.47 – 50: õhutus muslimitele lahinguis vastupidav olema; 8.51 – 54: Allah kindlustab võidu hoolimata silmakirjatsejatest; 8.63 – 64: huvitav seetõttu, et Allahi käsk vastata vaenlase rahupakkumisele rahuga: "Kui nemad püüdlevad rahu poole, siis püüdke nende poole ning pane lootus Allahile..." 8.65 – 67: julgustus võitlejatle peale Badri; 8.68 – 70: vangid ja sõjasaak saadakse tänu Allahile; 8.71 – 72: sõjavangidest.

8.73 – 74 huvitav seetõttu, et peale Badri tõmmatakse nüüd kindel piir omaette kogukonnas elavate muslimite ja nõ väljaspool *ummaht* elavate muslimite vahele:

8.73: "Sest tõepoolest need, kes uskusid ja asusid ümber¹⁵⁰ ning pingutasid oma varade ja iseendaga Allahi teel; ning need, kes neile varjupaika pakkusid ja abistasid – on nemad aitajad üksteise suhtes. Ning need, kes uskusid, kuid ei asunud ümber – pole teil nendega lähedust mitte milleski, kuni nemad ümber asuvad. Ja kui nemad sinult abi paluvad usus – siis teil on see abi¹⁵¹, kui just mitte rahva vastu, kellega te lepingus olete; ning on Allah selle nägija, mida korda saadate.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَتَوَصَّوْا
أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا
وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِّنْ وَلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ
حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ
فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

8.74: Ning need, kes ei uskunud – on mõned nendest lähedased teistele. Kui te seda ei tee, valitseb *fitnah* maa peal ning suur kõlvatus.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا
تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ

8.75: Ning need, kes uskusid, ja ümber asusid ning pingutasid Allahi teel, ning need, kes peavarju pakkusid ja abistasid: nemad, need on tõelised usklikud, on neile andustus ja rikkalik osasaamine.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَتَوَصَّوْا أَوْلِيَاءَ هُمْ
الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَّغْفَرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

8.76: Ja need, kes uskusid hiljem, ja asusid ümber ja pingutasid koos teiega [hiljem], on nemad osa teist. Ja need, kes

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا
مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولَئِكَ الْأَرْحَامُ بَعْضُهُمْ

¹⁵⁰ *Haadzharuu*: ümber asuma, lahkuma; hiljem sellest termin *hidžrat* läbi tegema. Bell ja Arberrry: *emigrated*, Kratskovski: *выселились*.

¹⁵¹ Tähenduses, et "saate abi anda neile"

osa üksteise verest, on teineteisele lähemal Allahi raamatus¹⁵², sest tõepoolest on Allah teadja igast asjast."

أُولَىٰ بِيَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Seega, kui varem olid kõik siirad uskujad võrdsed, siis nüüd on eelis nendel, kes omaette kogukonnana elavad. Seega peale Badri lahingut kujuneb ka omaette kogukondlik tunnetus: usk on kogukonna südametunnistuse, mitte üksikisiku südametunnistuse asi. Siit alates võib juba rääkida islami ühiskondlikust põhimõttest: mis on hea *ummah*le, on vältimatult hea ka *ummah* indiviidile. Ning nüüdsest võib hakata rääkima rajajoonest *dar al-islam* ja *dar al-harb*: "meie" ja "nemad" on vältimatult lahutatud õigluse ja sõja tallermaaks. - Islami klassikalises riigiteoorias kujundatakse need põhimõtted välja tunduvalt hiljem, kuid alus selleks on pandud vaadeldavate ajaatidega.

Badr ja suura 47

Suurem osa suurast 47, nagu Suura 8 puhul, on pühendatud Badri lahinguga seonduvatele sündmustele. Kuna see on lühem suura ning seda võib pidada tervikuks, siis on omal kohal selle dateeringu küsimus. Kõik on üksmeelsed, et see on Medina perioodi suura, ning ka asetus on sarnane: Kratškovski ja Grimme – 96., Muir ja Egiptuse standart – 95., Blacher 98., Bell ütleb, et suuremas osas Badri eelsest ajast, kuid peale Badri ümber tehtud (Bell, Qur'an, 513).

Suura ise pakub vähe uut ideoloogilises plaanis käsitletava teema kohta, suure osa moodustab Muhamedi-poolne õhutus muslimitele sõdimiseks:

47. 1 – 3: usklike kiitus ja uskmatute laitus; 47.4 – 5: juhend, kuidas käituda uskmatutega, silmas on peetud mekalasi:

47.4: "Ja kui kohtate neid, kes ei uskunud, siis raiuge nende kaelad, kuni nad võimetuks olete teinud ja nad kinni sidunud.

47.5: Seejärel armulikkus või vabaks ostmine¹⁵³, kuni vaibub sõda..."

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ
الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَسُدُّوا
الْوَتَانَ فَمِمَّا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ
تَضَعَ الْحَرْبُ أَدْبَارُهَا

Badrile järgnenud õhutuste mõjul hakkavad muslimid seda käsku aina innukamalt täitma

¹⁵²St et usk lähendab inimesi rohkem kui veresugulus.

¹⁵³St, et vangistajad annavad neile armu ja vabastavad või nõuavad lunaraha vangide eest.

ning tulevaste põlvede ajaloolased hakkavad retkedele, kus seda käsku eriti innukalt täideti, jumalakuulekuse ja kangelaslikksue oreoli lisama. Väikestest röövretkedest kujunevad suured võidud Jumala teel. Samas ei tule sellist käitumist üle halvustada: muslimid polnud halvemad ega paremad võrreldes paganatega – muutunud olid vaid tegutsemise raamid: tegevust kehtitava hõimusunna asemele tekkis ummasse kuulumine, millejärgi "vaba läbipääsu" – *amani* andis islami usu vastuvõtt. Muhamedi tegevust ja 7. sajandi islamit tuleb hinnata tolleaegsete kriteeriumite läbi, Muhamed ei teinud midagi erilist, kuid tema tegevuse ideoloogia oli võõras. Me ei saa nõustuda 19. sajandi kristlike misjonäride poolt antud hinnaguga Muhamedile kui pahelisest või tagurlikust tegelasest, samas pole õigustatud ka need 20. saj II poolele omased käsitlused Muhamedist kui mingist Araabia edumeelitsejast. Siinkohal aga tahaks veelkord visata esimese kivi islamivoldikute ja populaarsete ajalookõsitluste pihta, milles kõik Muhameid peetud arvukad sõjaretked üllasteks kaitselahinguteks nimetakse .

47. 8 – 12: Allah aitab usklikke ja põlgab ära uskmatud;

47.13 – 17: uskujate tasu on paradisis, kuid eelnevatest ajaatidest on ilmne, et lihtsalt uskumisest ei piisa – vaja on virutada vaenlasele vastu kaela, paradisis hakkab kuuluma aina enam mõõgatõmbajatele.

47.18 – 21: ähvardus, mis aga võib pärineda ka Badri-eelsest ajast.

47.22 – 26: siin on otsene viide sellele, et uskujad ei tahtnud kohe omaks võtta seda Muhamedi sõjakultust ega allunud õhutustele, ning siin toob Muhamed nende vastu ära väga tugeva argumendi, viidates arvatavasti eelnevalt käsitletud ajaadile 47.4 - 5:

47.22: "Ning ütlevad need, kes uskujaks saanud: "Miks pole saadetud suurat?" Kui aga selgesõnaline suura sai ilmutatud, ning mainitud selles on taplust, näed Sina neid, kelle südameis on haigus, vaatamas sind pilguga, mis justkui surmavarjust tundetuks tehtud. Hüvam neile oleks kuulekus ja siivas sõna."

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ
فَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذَكَرَ فِيهَا
الْقِتَالَ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَعْشِيِّ عَلَيْهِ مِنْ
الْمَوْتِ فَأُولَىٰ لَهُمْ

47.23 (kordab viimast lauset).

47.24: (neab kõrvalepöördujaid usklite hulgast)

47.25: "Need on nemad, keda neednud on Allah, ning teinud nad kurdiks, ja pimedaks nende silmanägemise.

47.26: Kas nad siis ei mõtiskle Koraani üle, või on nende südameil lukud?"

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ
وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ
أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ
أَفْقَالِهَا

Need on tähelepanuväärsed ajaadid, sest Koraani põhjal võib järeldada tunduvalt suuremat vastasseisu Muhamedi sõjakusele, kui see allikaist ilmsiks tuleb. Tähelepanuväärne on ka see, et Koraan ei kuuluta neid silmakirjatsejateks – *munafiquun*. Jutt on usklikest, kellele ei saa ette heita midagi peale selle, et nad ei soovi sõdida! Raske on siinkohal nõustuda Bartoldi väitega, et Medina kogukond võttis kiiresti üle selle sõdimise idee (Bartold, 96 - 103). Palju lähedasem tõele paistab siin Belli arvamus, et selline Muhamedis tärnanud ja enamusele üllatust valmistav sõjakus tegelikult šokeeris kogukonda (Bell, Origin, 123 - 124). Selline sõjale õhutamise ning kõhklejate siunamine moodustab suure osa Badri ja ka järgmise, Uhudi lahingu temaatikast. See vatuses mõõgatõmbamisele pidi olema väga suur, sest kohati jätab nende kõhklejate-vastane propaganda Koraanis sama mulje, mis Muhamedi korduva ja kirgliku agitatsiooni puhul Mekas sealsete paganate vastu – intensiivsus on sama.

Badr ja suura 3

Kratskovski arvates võivad ajaadid 1 – 86 olla ilmutatud peale Badri lahingut (Kratskovski, Koran, 528, märkus1). Ka Belli analüüsist nähtub, et peab kuni 105. ajaadini Badri aega kuuluvaks või Badri ja Uhudi lahingu vahele jäävaks (Bell, Qur'an, 44 – 56), kuid suura sissejuhatuses märgib, et vaadeldav suura on äärmiselt segase ülesehituse ja korduvalt ümber tehtud (Ibid, 43 – 44).

3.3 – 7: Allahilt uskmatute vastu, kuid oma tonaalsuselt pigem varase Medina periood, nagu märgib Bell (Qur'an, 44), kuid pole võimatu ka selle osutamine Meka hilise perioodi materjaliks. 3.8 – 11: esimesed kaks ajaati räägivad uskmatutest jällegi nõ varase Medina hilise Meka sitiilis, et Allah karistab uskmatuid, 10 ja 11 aga antakse Muhamedile käsk kuulutada uskmatutele hävingut ning ajaadi ilmutamise aeg Badri-järgne, sest seal viidatakse Badri uskmatutele all osaks saanud lüüasaamisele. 3.20 – 24:

rünnak juutide vastu: et need tapavad prohveteid ja usklike, et juudid on ära pöördunud ilmutusest ning ei usu viimset kohtupäeva. 3.27: keeld usklikele "sõbrustada" uskmatutega, motiiv juba ennem kordunud. Peale mahukat Jeesuse käsitlust ajaatides 3.30 – 56 on järgnevas ajaadis 3.57 üllatav üleskutse muslimite poolt *ahl al-kitabile* teenida vaid ühte jumalat ja temale mitte kedagi kaaslasena anda – nagu Bell esmalt mainis, võib tegu olla siin varasema ja seekord ümbertöötlemata materjaliga, käesoleva ajaadi paigutab Bell 2AH (Bell, Qur'an, 51). Samasugune varase Medina stiil jätkub ka 3.58 – 79, milles süüdistatakse juutide ebausaldusväärset, nende omaloodud seadusi ja nendepoolset kokkuleppe rikkumist Jumalaga. 3.80 – 85: usust loobjate ja kahetsejate kohta.

Seega on raske midagi 3. suura esimese poole kohta öelda, sest kuigi Kratškovski jt asetavad ta käesolevas töös vaadeldutest nooremaks, on meil alust arvata, tuginedes nii Belli tähelepanekutele kui ka suura tonaalsusele, et see pigem kuulub Medina varasesse perioodi kui Badri-järgsesse aega.

Uhudi lahinguga seotud suured

Uhudi lahinguga seoses esmalt lahingu eel ilmutatud lõik 3. 97 – 119, (vahepeal 107 – 110 arvatavasti juutide vastu suunatud lõik, mis siunab juute, kuid tunnistab osa nendest tõelisteks usklikeks), ja 3.133 - 144 mida Bell peab lahingueelseks õhutuseks (Bell, Qur'an, 55). Muhamed rõhutab kokkuhoidmise vajadust (98), tuletab muslimitele meelde, et nad olid hukatuse äärel ja Allah päästis nad (99), saagu muslimid kogukonnaks, mis suurendab head ja väldib halba (100), ärgu usklikud lahknegu eri teid mööda – arvatavasti vihje *ahl al-kitabile* (101), eriti õhutab mitte usust loobumist peale usklikeks saamist (102), ... muslimitest saanud parim kogukond mis iial olnud (106), ... rikaste varandus ei avita neid Allahi vastu (112), uskmatute panus siinpoolsuses on kui kui nende endi külvatud jääne tuul (113) ... Allah juba kord aitas Badri ajal, olge jumalakartlikud ja ta aitab jälle (119) ... ärge nõrkege ega kurvastage nüüd, kus olete võidukad (133), Allah võib teie seast valida märtreid ja sõeluda usklike hulgast välja uskmatuid (134 – 135), sellele järgneb ütlus, mille siinkohal ära tõlgin:

3.136: "Või eeldasite, et sisenete paradiisi ilma, et Allah teaks neid, kes teie seast pingutasid ja neid, kes kannatlikud on?"

3.137: Ning te olete oodanud/ihaldanud surma enne, kui kohtasite seda, nüüd olete näinud seda¹⁵⁴ ning te vaatate sellele otsa"

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ
الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ
وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ
تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

sest see peaks esimene kord Koraanis olema, kus otseselt surmaminekut õhutatakse.

Järgnevalt rõhutatakse, et Muhamed on kõigest prohvet, ning et enne teda on prohvetid surnud ja peale tema surma muslimid ei peaks julgust kaotama (138), kuid ei sure keegi ilma Allahilt luba saamata ning sealspoolsuses ootab uskujat tasu (139), edasi järgneb õhutus, et ka ennem on tuhanded prohvetite eest võidelnud ega ole kahelnud (140), ning nende ainus soov oli andeks saada patud ja olla tugev uskmata vastu (141), ning uskujad ei tohi kuuletuda uskmatautele, sest on vältimatu lüüasaamine (142) ... ning uskmataute südameisse külvab Allah hirmu (144). Suura lõpus ajaat 200 peab Bell samuti lahingueelseks õhutuseks (Bell, Qur'an, 65), mis õhutab kannatlikksuele ja vastupidavusele.

Nagu teada, Allah siiski seekord ei aidanud usklike, Medina püsimine ja Muhamedi enda ellujäämine tulenes pigem vaenuväe kuraishiitide suuremeelsusest, mitte muslimite tegevusest. Arusaamatuks jääb, miks kuraishiidid ei rünnanud kohe peale lahingut Medina linna, veelgi arusaamatum, miks ei järgnenud Muhamedile kaljude otsa, kus ta tegelikult täiesti kaitsetuna, tõsiselt haavatuna ja väheste muslimite seas ennast varjas, ja kelle asukohta seal allikate järgi väga hästi teati. Pikemalt peatub nendel küsimustel Bolshakov, kuid ka tema poolt pakutud versioonid (Bolshakov, 116 – 120) ei kummuta tunnet, et allikate täpsus jätab järjekordselt väga tugevalt soovida. Meie poolt käsitletavate allikates vaadeldakse sündmussi Ibn Hishamil (330 – 369). Teda suuremas osas täpselt järgib ka Tabari oma Ajaloos (Tarikh, 1383 – 1431). Nii Ibn Hishamil kui ka Tabaril, kelle teosed hõlmavad kokku tuhandeid lehekülgi ja ulatuvad aastasse 915, on

¹⁵⁴Bell kommenteerib, et kuigi verb on ise minevikus, ei tähenda see lahingu ära toimumist, vaid võib tähendada selle saabumist, ning Bell tõlgib selle "so now you see it, looking it in the face" (Bell, Qur'an, 58, märkus1), Arberry: "now you have seen it, while you were beholding", Kratškovski: "Вы ее уже увидели в то время, как смотрели." Marmaduke ei ole täpne: "Now ye have seen it with your eyes."

Uhudi sündmused kõige põhjalikumad ja mahukamad lahingu kirjeldused, Ibn Ishaqil kümnetest ja Tabaril sadadest lahingutest. See annab meiel hulga detaile, ning nendes detailides näeme tugevat hilisema korrektori kätt või otsest autorite endi alistumist töö tellinud Abbassiidide tahtele: et Abbas hoiatas Muhamedi kirjalikult teele asunud väest (Ibn Hisham, 330), või näiteks seda, et Muhamed ei olnud tahtnud vastu astuda lagedale väljale vaenlasele, kuid lasi ennast mõjutada uljaspeadest (Ibn Hisham, 335) või et juudid pakkusid talle sõjalist abi ja ta keeldus sellest, tahtmata võita uskmatuid uskmatute abiga. Viimane väide oleks usutav, kui ründajateks oleks Muhamedi vägi, kuid ootamatuna tabatud ja vastase u 3000 mehe vastu raskustega vaid 1000 kokku saanud väepealik ei lähe niisama lagedale väljale vastu vaenlasele ega lükka tagasi abi uskmatutelt – seda enam, et kehtis ju veel see Medina konstitutsioon, mis kirjutas ette üksteise abistamise sõjas muslimite ja juutide vahel. Sama kriitiliselt tuleb suhtuda shiismist mõjutatud ajaloolaste *ad nauseum* korrutatavate Ali vägitegude suhtes lahingutes, sealhulgas Uhudi lahingu ajal.

Me isegi ei hakka seda sündmust allikate valguses lähemalt vaatlema ega püüa Watti moodi allikatele nii kriitiliselt läheneda, et kriitilise analüüsi läbi pilt selgeks teha – ma arvan, et käesoleval juhul pole see võimalik. Uhudi lahingu käsitlustes on ületamatud loogilised vastuolud juba algusest peale ning eelnevalt mainitud küsimärkide lahendamatausega silmitsi seistes ei hakka me siinkohal uusi tõstatama. Nendime vaid seda, et muslimid said lüüa ning püüame vaadelda selle kajastumist järgnevalt Koraanis. Siinkohal ei hakka süvenema Bolshakovi väga huvitavasse tähelepanekusse, et Ibn Hishamile toetudes võib väita, et enne Uhudi lahingut ei esinenud Muhamed sõduritele mitte ilmutusega, vaid tegu oli kõigest unenäo seletusega, mida ta näinud eelneval ööl (Bolshakov, 117).

Ajaadid, mis peale Uhudi ilmutati olid 3. 145 – 175, milles on tunda etteheidet muslimitele lahingus käitumise pärast ning hurjutatakse kaotusest kõhkleva löönuid, kuid va see, et ilmutus hakkab tegelema retrospektiivselt väga maiste ja juba möödunud asjadega, me siit midagi uut ja huvitavat ei leia: sõitlemine lahingus loiduse pärast (145), et Allah on muslimid selle lahinguga proovile pannud (146 – 147), sõitleb neid, kes

peavad asjatuiks ohveriteks lahingus langenuid ja kes heidavad Muhamedile ette jõuetust (148), Allah on andestanud neile, kes lahingus väärilt käitusid Saatana õhutusel (149), ärgu olgu nutmist langenute pärast – on Allah see, kes elu annab ja võtab (150), ning Allahi teel langenuile on andustus (151- 152), Allah käseb meestega lahke ja andestav olla (153), sest kui Allah aitab sind, siis pole sulle vastast (154), (155 – 157 selgusetu kontekst), Muhamed on õnnistuseks oma järgijatele ning õnnetustes tuleb süüdistada uskujatel iseendid (158 – 159), kaotus lahingus on Allahi tahe panemaks proovile usklikke ja eraldamaks silmakirjatsejaid (160), ... lahingust mitte osavõtjate hurjutamine, nende väidete vastu, et lahingust hoidudes poleks langenuid (162), käsk mitte pidada arvet Allahi teel langenute üle (163), ... lahingus osalejatel Allahilt tasu (166), kogu lootus tuleb asetada Allahile (167), lahingust naasejad puutumata kurjast (168), uskmatute ja Saatana järelajate hurjutus (169 – 171), uskmatud ärgu arvaku, et lahingule järgnev aeg neid soosib – see vaid kasvatab nende süüd (172), Allah eraldab kuulekad halbadest (173), kõrvalehoidjate peatselt saabuv karistamine (175 – 176), kõik surevad, kuid ühed lähevad paradiisi, teised põrgusse (182 – 183)

Nendest ajaatidest on näha, et kaotuse mõju oli suur kogukonnale, kuid ometi jääb mulje, et see häirib Muhamedi tunduvalt vähem, kui Badri-aegne ja Uhudi-eelne muslimite tahtmatus tapelda. Kui allikates maailitud pilt peaaegu totaalset hävingust ka vastab tõele, siis vähemalt Muhamedi see pole eriti kõigutanud. Jääb mulje, et tema on saavutanud selle, mida Badri-aegsetes ajaaties nii tugevalt ihkas: muslimid on aina üksmeelsemalt hakanud Allahi teel võitlema, ning kui me toetume allikatele, siis võib sealt näha, et seekordne lüüasaamine oli tegelikult vaid asjaolude kokkulangemine, pigem juhus, ning usklikud näitasid ennast vägagi vaprate taplejatena – ühe seletusena, miks quraishiidid ei vallutanud Medinat ega isegi püüdnud Muhamedi kinni võtta, on pakutud seda, et nende endi kaotused olid tunduvalt suuremad, kui allikates kirjas (Bolshakov, 115)

Uhud ja suura 61

Siiski on seda rahulolematust muslimitega lahingus käitumise pärast tunda suuras 61, mille järgenvolt vaadeldavad ajaadid on seotud Uhudi sündmustega Belli (Qur'an, 576 –

578) ja Kratškosvki arvates (Koran, 623, märkused 1 – 2). Siin on tõesti tunda kibedat etteheidet:

61.2: "Teie, kes te uskunud olete! Miks te räägite seda, mida te ei tee?"

61.3: On suur viha Allahil sellesse, mida te räägite, aga ise ei tee.

61.4: Sest tõepoolest, armastab Allah neid, kes taplevad tema teel ridadena¹⁵⁵, nagu oleksid nemad tihe ehtis¹⁵⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ
كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُورٌ

Esmakordselt on uskujatele nii suur etteheide Jumalalt Muhamedi suu läbi, Allahi vihaga pole neid varem veel ähvardatud. Kindlalt ei saa väita, et see tingimata Uhudi kohta käib, kuid alust arvata on, kuid eelmisest suurast nägime siiski leebet ja andestvat suhtumist. Ehk see käib mingi väiksema grupi kohta – näiteks need, kes poolelt teelt lahingusse tagasi pöördusid, või nende 50 vibumehe kohta, kelle püsivus Muhamedi poolt asetatud positsioonidele tõi kaasa lüüasaamise kui võit juba praktiliselt saavutatud oli?

Samas suuras on ka õhutus muslimitele 61.10 - 13 heaks äriks Jumalaga mis vabastab karistusest, milles esinev sõnastus:

61.11: "Uskuge Allahit ja tema Saadikut, ning pingutage Allahi teel oma vara ja hingega. See on parim teile, kui teadlikud olete."

تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Tähelepanuväärne on siin käsk uskuda Allahit ja tema Saadikut – varem oli ikka usk Allahisse, siis nüüd hakkab selle käsuga aina sagedamini kaasas käima ka Muhamedi mainimine. Usk Allahisse ja võitlus Allahi teel on nüüdsest lahutamatu seotud kuuletumisega Muhamedile. Enam ei saa kuuletuda vaid Allahile ja jätta Muhamed tähelepanuta, see on samasugune teoloogiline areng nagu eelnevalt nägime usu sidumist kogukonnaga, millest väljaspool olevad usklikud on teisejärgulised. Islam on saanud endale kaks tähtsat atribuuti: kogukondlikkuse ja usu Muhamedisse. Me ei saa väita, et see Muhamedi maise võimu püüdlus just peale Uhudi tuli, kuid asjaolu, et lahing kaotati peamiselt nõrga kuuletumise tõttu Muhamedile, mitte nõrga usu tõttu Allahisse, võis

¹⁵⁵ Saffan – st et ühtses rivis, Bell: "drawn up in ranks", Arberry: "in ranks", Kratškovski: "рядами"

¹⁵⁶ Binyaanun mardhuusun – Bell ja Arberry: "a building well-compacted", Kratškovski: "плотное здание".

Muhamedi kiirustama sundida kuulutada uus põhilauseks usk temasse temale tingimatu maise alistumise teel. Loomulikult me ei saa veel nii varasel perioodil islamis rääkida usu viiest (kuuest koos džihaadiga) põhialusest kindla dogmana, kuid alus selliseks hilisemaks arenguks on ilmutuse läbi loodud.

Uhud ja suura 57

Suuras 57 korduvad eelnevad motiivid midagi uut lisamata. Vaidlusi tekitab vaid nende ajaatide ajaline paigutus, Bell peab võimalikuks usklike õhutavate ajaatide 57.7 – 12, silmakirjatsejate taunimist 57.13 – 14 ning usklikega sõitlemist 57.15 – 17 paigutada varasesse Medina perioodi, kuid temal see kõik küsimärgi all (Bell, Qur'an, 558 – 561), Kratškovski aga peab suurat Uhudi järel ilmutatuks (Kratshkovski, 520, märkus 1). Kui suura koosneb eri osadest, nagu arvab Bell ja pole tervik, nagu arvab Kratškovski, siis võib varasemasse perioodi kanda küll selle usklike õhutuse ja silmakirjatsejate sõitlemise, kuid 57.18 – 21 lõigu 57.21 fraas, mis õhutab kiirustama paradiisi sisenemisel saab olla seotud vaid võitlustega siinpoolsuses ja langenuid taga nutvate muslimite tahtmatusega seal osaleda:

"Kiirustage üksteise võidu teie Issanda armuandmise poole, ja paradiisi, mille laius on taeva ja maa laiusega, mis valmis seatud neile, kes uskusid Allahit ja tema Saadikut. See on Allahi heldus, mida ta laseb osaks saada nendele, kellele ta soovib..."

سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ
عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَٰلِكَ
فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ

Seega kohtame siin esmakordselt õhutust sõna otseses tähenduses üksteise võidu jooksma paradiisi ning seda Allahile ja Muhamedile kuuletumise läbi. Paradiis pole enam niivõrd seotud islami ja uskumisega kuivõrd sõdimise, pingutamise ja kuuletumisega. Võib öelda, et nüüd on avanenud selle maised taeva viivad väravad puht maiste taplustandrite näol.

Uhud ja suura 4

Karmimaks muutub aga Muhamedi sõnum järgnevas suuras, mis Belli arvates on suuremas osas pärit aastast 4 – 5 AH (Bell, Qur'an, 88), Kratškovski määrab aga kogu suura veelgi täpsemalt: aprill 625 – juuni 626 (Kratshkovski, Koran, 533, märkus1),

seega samasse aega, mis Bellil.

Uhudi karmist õppetunnist on tehtud järeldused ning eelnevates ajaatides veel kõhklevalt ja ebaselgelt väljaõeldu saab siin väga konkreetse sõnastuse: juutide rõvedus, Mekavastased otsesõnalised sõjaõhutus, ning kõik tipneb käsuga tappa silmakirjatsejad ning innustusega ummast väljapool elavatele muslimitele emigreeruda. Lisaks suuras veel miteid ajaate, mis võivad olla seotud nii muslimite vaenlaste ja Uhudi sündmustega.

See juutide vastu suunatud õhutus jõuab siin uude staadiumisse sõnvalinguga ajaadis 4.47, kus juute süüdistatakse muslimite tahtlikus eksitamises, nad kuulutatakse muslimite vaenlasteks ning 4.49:

"on Allah nad ära neednud uskmatuse pärast ja pole nemad uskujad, väljaarvatud vaid vähesed neist." لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

Samas toonis ka järgmine lõik 63 - 72, kus Saatan soovib juute eksitada (63), kus juutidest silmakirjatseja püüavad usklikke ära pöörata õigest pühakirjast (64), peidavad oma teod ilusate sõnade taha (65), neist tuleb eemale pöörduda (66), et Muhamed oleks nende eest andeks paluda , ning ei usu nad enne, kuni pole Muhamed kohtunik nende üle (68), eriti huvitav ütlus aga 4.69:

"Ja kui me oleks neile andnud käsu: "Tapke endid" või "astuge välja oma kodadest", ei teeks nad seda, välja arvatud tühine osa nendest..." وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ

Nagu sellest võrdlusest näha, on muslimid valmis sellist käsku juba meeeldi täitma, sest kuidas muidu sellist negatiivst näidet siin Koraan tuua saaks?!

Järgneb sõitlemine juutidega, et sellistele käskudele kuuletudes oleks Jumal juhtinud neid õigel teel (70). Sellele järgneb aga veelkord märterlust ülistav ajaat:

4.71: "Ja kes kuuletub Allahile ja Saadikule - on nemad nendega, kellele Allah armu osutab prohvetitest, õiglastest, usumärtritest¹⁵⁷ ja ausameelsetest; kui toredad on nemad kaaslastena!"

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ
الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّالِحِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ
وَحَسَنَ أَوْلِيَّكَ رَفِيقًا

Järgnev lõik 73 - 78 õhutab sõdima mekhalaste vastu ja ühtse väena neile vastu astuma (73), sõideldakse üksikuid, kes ei taha märtriteks (sõna *shahid* jälle) saada (74), kuid pärast teevad näo, nagu kahetseksid seda (75). Kuid tõelised usklikud ei hooli surmast:

4.76: "Las siis taplevad Allahi teel need, kes ostavad maise elu eest tulevase elu. Ning kes tapleb Allahi teel ning tapetakse ta, või ta võidab – anname me talle suure tasu.

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ
الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ
نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

4.77: Ning miks te siis ei taple Allahi teel, ja rõhutute eest, meeste, naiste ja laste eest, kes ütlevad: "Meie Issand, too meid välja sellest ebaõiglase rahvaga linnast, ning määra meile kaitsja Sinu enda juurest, ning määra meile Sinu enda juurest aitaja!

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ
وَالْوِلْدَانَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ
هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ
لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

¹⁵⁷*Shuhada'a* -mitmus sõnas *shahid*. Sõna *shahida* tähendab: tunnistama, vanduma, pealt nägema, kohal viibima (Girgas, 421), lisaks nendele veel: õigeks tunnistama, jumala ees vanduma – Lane, 1609 – 1610. Seega sellest tuletatud *shahiid* on eelmainitute nimisõnaline vorm, kuid kõik sõnaraamatud annavad üheks põhitähenduseks "usu eest langenud märter", "uskmatute poolt tapetud muslim," "langenud džihaadist osavõtja" – vt lähemalt Lane' toodud araabia sõnaraamatute seletused (Lane, 1610, III veerg). Raske on öelda, mis ajal sai sõnast *shahiid* "usutunnistaja" tähendusest "usu eest langenu". Kas oli see mõeldud juba Muhamedi poolt nii seda ilmutust saades, või alles hiljem, näiteks *riddah* sõdade ajal, kus neid usutunnistajaid e muslimeid hulganisti maha löödi usust ära pöördunud beduiinide poolt?

4.78: Need, kes uskunud on, taplevad Allahi teel, ja need kes uskmatud on, taplevad Saatana¹⁵⁸ teel. Seepärast taple Saatana pooldajatega, sest tõepoolest, Saatana trikid on jõetuks muutunud."

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا
أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

Tundub, et usu eest võitlemine hakkab Uhudi-järgsel ajal saama usu peamiseks tõestuseks. Rahumeelsed muslimid on teravalt vastustatud taplejatele-paradiisiotsijatele. Me ei tea, kaua see protsess aega võttis, et selline sõjakultus enamuse muslimite poolt vastuvõetavaks ja siis paradiisiinnustuse tõttu lausa soovitavaks sai – eelenvalt arvasin, et see oli tegelikult tunduvalt valulisem protsess, kui allikatest nähtub – kuid nõustuda tuleb siinkohal Bartoldi väitega, et Medinas "džihaad ei saanud küll [ametlikuks] usualuseks, kuid kahtlemata etendas islami esimese sajandi jooksul ülimalt olulist rolli" (Bartold, Sotshinenija. Magomet v Medine, 100).

Samasugust sõjakultust kannavad ka järgnevad ajaadid 79 – 80, milles sõideldakse neid, kes peale sõdimise käsku püüavad sellest kõrvale hiilida, ning hurjutatakse ütlusega:

4.80: "Kus te ka poleks, surm võtab teie üle võimust, kui isegi te oleksite kindlates tornides. Ning kui saab neile osaks midagi head, siis ütlevad nad, et see on Allahilt. Kui saab neile osaks midagi halba, siis ütlevad nemad, et see on Sinult¹⁵⁹. Lausu: "Kõik on Allahi päralt." Mis on viga sellel rahval, et ei mõista tema räägitut?"

أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِككُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ
فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ حَسَنَةٌ
يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ
سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ
مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَا لَهُمْ لَهْوَ لَاءِ الْقَوْمِ لَا
يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا

Samasugune sõjapropaganda on ka ajaatides 4.81 – 86, mida Bell peab ilmutatuks vahetult peale Uhudi (Bell, Qur'an, 79), mis sõitlevad Muhamedile kuuletumatusse tõttu (83) ja õhutavad järjekordselt taplema Allahi teel (86).

4. 90 – 93. Drastilised meetmed võetakse kasutusele mitte paganate ega *ahl al-kitabi* vastu, vaid kogukonna enda sees nn silmakirjatsejate vastu. Bell küll püüab nende

¹⁵⁸ *taghut* - Saatan

¹⁵⁹ So Muhamedilt

ajaatide teket siduda Muhamedi vallanud Uhudijärgse suure vihapurskega, mida ta aga Koraani kohe ei asetanud, vaid tegi ümber ja kasutas ära hiljem, käesoleval juhul *munafiquun* e nende silmakirjatsejate vastu; samas ta peab võimalikuks, et see ikkagi oli suunatud silmakirjatsejate, Abdallah b. Ubayy juhitud rühmituse vastu, kuid sellise oletuse vastu on allikate vaikumine sellistest drastilisetest meetmetest; võimalikusk peab Bell ka seda, et vaadeldavad ajaadid olid suunatud Banu Nadir vastu, sest just sellise karmi karistuse, nagu alljärgnevatest ajaatides kirjeldatakse, nad said (Bell, Qur'an, 67). Käesoleva töö seisukoht on, et allikate ebausaldusväärse tõttu ei saa me toetada ühtegi varianti, ning kõige õigem pidada vaadeldavat lõiku suunatuks nende vastu, kellest Koraan siin ise räägib – silmakirjatsejate vastu. Sest olen arvamusel, et niipalju kui võimalik, tuleb siiski pidada kinni printsiipest, et Koraani selgitab kõige paremini Koraan ise, sest see on ainus sündmuste vahetu kajastaja.

4.90: "Ning miks te olete silmakirjatsejate suhtes kaks lahknevat kogumit? On Allah nad väranud selles, mille nemad välja on teeninud. Kas te siis tahate juhtida õigele teele need, kelle Allah õigelt teel kõrvale juhtinud on? Sest need, kelle Allah õigelt teelt kõrvale juhtinud on – ei leidu sellisele teed.

4.91: Nemad soovivad, et uskmatuteks saaksite moel, nagu nemad uskmatud olnud, ning et te sarnased [siis] oleksite. Seega ärge võtke nende seast sõpru, kuni pole nemad ümber asunud Allahi teel; kui nemad aga kõrvale pöörduvad – siis võtke neid ja tapke neid kusiganes te neid leiate¹⁶⁰. Ning ärge võtke nende seast sõpra ega aitajat.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنِينَ وَاللَّهُ
أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ
تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ
فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا
فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ
أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يَهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وُلِيًّا وَلَا
نَصِيرًا

¹⁶⁰Bell ja Arberry: "take them and slay them wherever ye find them", Kratškovski: "то схватывайте их и убивайте, где бы ни нашли их."

4.92: Välja arvatu need, kes on seotud rahvaga - ja teie vahel leping; või kes tulevad teie juurde nende rinnus kinni, et teiega tapelda¹⁶¹, või kes võitlevad nende oma rahvaga. Sest kui soovinuks Jumal, oleks ta andnud neile võimu teie üle ning kindlasti nad oleks võidelnud teiega. Ja kui nemad teist kaugenevad ning ei taple teiega, ning pakuvad teile rahu – siis pole avanud Jumal teile nende vastu teed.¹⁶²

4.93: Ning leiate teisi, kes soovivad olla ustavad teile ning ustavad oma rahvale. Iga kord, kui neid pööratakse *fitnahsse*, võtab see võimust nende üle. Ja kui nemad ei eemaldu teist, ega paku rahu ega hoia vaos oma käsi – siis võtke nad ning tapke neid kus iganes te neid leiate. Ning oleme teile andnud ilmse võimu nende üle."

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ
يُقَاتِلُونَكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ
يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقَوَا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ
لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا

سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ
وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلٌّ مَا رَدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ
أُرْكَبُوا فِيهَا فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْفُوا إِلَيْكُمْ
السَّلَامَ وَيَكْفُرُوا أَيْدِيَهُمْ فَاخْذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ
حَيْثُ تَقْبَلُوهُمْ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانًا مُّبِينًا

Tunda on pingeid kogukonna sees. Kas see Muhamedi-vastane opositsioon oli poliitlist või usulist laadi – seda me ei saa kindlaks teha. See võis olla nii tema aina kasvava poliitilise võimu vastu, kuid pingeid võis tekitada ka see järsk lahtiütlemine kristlusest ja judaismist, kelle pooldajaid medinalaste seas pidi arvukalt olema, eriti kui eeldame, et Muhamedi Medinasse kutsudes nähti teda eelnevate sõnumite (judasim ja kristlus) kinnitajana, mitte uue ja iseseisva usu loojana, mille algust võime sündinuks pidada kibla muutmisest.

Sellised lõhed usklike kogukonnas ei ole midagi erakordset. Küll aga on seda Muhamedi reaktsioon sellele: nad kuulutatakse uskmatuteks ja kuulutatakse lindpriideks, keda tuleb tappa kusiganes neid kätte saadakse. Võib ju toetada Belli arvamust, et see oli suunatud näiteks Banu Nadiri või mõne muu välisvaenlase vastu – kuid isegi allikaid, mida me ei saa usaldusväärseiks pidada, appi võttes satume samasuguse ummasisese opositsiooni likvideerimise näidetele, nagu juba mainitud. Seega võime oletada, et mis peale Badri toimus esmakordselt, saab nüüd reegliks, ning vaadeldud ajaatides kajastub varase

¹⁶¹St kes ei võitle, kes ei lase enda üle võimust võtta sel võitlemise soovil.

¹⁶²St, et ei anna võimalust/ei luba võidelda nendega.

kogukonna pikkade nugade öö.

Seega on meil alust uskuda, et vaadeldavad ajaadid räägivad kõige ohtlikumast vaenlasest – sisevaenlasest. Sest ajaat 4.90 alustab juttu nendest silmakirjatsejatest ning järgenvaid ajaate, mis moodustavad siiski 4.90-ga terviku, olgugi et oma tähenduselt väga raskesti mõistetavaid, tuleb ikkagi vaadelda selle algusajaadi määratluse *munafiqiin* valguses.

Kui see eeldus paika peab, siis ammu määratletud välise vaenlase kõrval – *ahl al-kitab* ja paganad – on nüüd paika pandud ka sisemine – kõik, kes ei kuuletu täielikult Muhamedile. Islam on allaheitmine – ning Uhudiga seotud sündmustest alates ei tähenda allaheitmine mitte ainult Jumala käskudele, vaid ka tema maapealse saadiku soovidele allumist. Ta ise ütleb, et need soovid on jumalikud, kuid me ei saa siinkohal midagi parata ning kordame juba kristlike 12 – 13 sajandi kroonikatest alguse saanud etteheited, et jumalik ilmutus on sassi läinud maise poliitika, soovide ja ihadega – ning ka 20. sajandi lõpu põhjalikud ja kriitlised tööd ei vabane sellest painest.¹⁶³ - Ajaloolasel kahjuks pole võimalik tõusta ja lahkuda ebameeldival hetkel sõnadega "minu lugupidamine" ning lugupidamatusena teaduse vastu tundub viljeleda tänaseks kõikehaaranud relativismi. Ajaloolase ülesanne on asjaolude läbisõelumise tulemusena öelda välja oma arvamus, kuigi sellest võib kujuneda teatavat laadi mürgikarika kummutamisega lõpev pidusöök ning alati leidub peale seda "nihilist" ütlemaks – istung jätkub.

Järgnevalt rõhutatakse tõelise muslimi kohustust – džihaadis võidelda ning eraldatakse nõ terad sõkaldest:

¹⁶³Bolšakovi märkused, et Muhamed ei lange enam transsi ilmutust saades ning ilmneb teatav retrospektiivsus ilmutustes, näiteks Uhudi lahing või eraelus kasupoja naise Zainabi naimine – armastatuim etteheide alates 10. sajandist kristlaste poolt, kuid mille kordamine on siinkohal õigustatud seetõttu, et ega mingit vasturohtu peale vaikimise muslimid sellele siinamaani leidnud pole.

4.97: "Pole võrdsed istujad usklike seast - väljaaravtutud vigastatud - ning oma vara ja hingega Allahi teel pingutajad¹⁶⁴. On eelistanud Allah järgu võrra paremaks oma vara ja hingega pingutajaid istujate ees¹⁶⁵. On Allah lubanud kõigile hüve, kuid eelistab ta pingutajaid istujate ees suure tasu näol."

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ
أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً
وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

Seega saab tõeline uskuja, kes Jumalale kõige meelepärasem, olla vaid aktiivne pingutaja – võitleja Jumala teel ehk tänapäeval kinnitunud väljendiga mudžahiid. Vaadeldav ajaat toob esmakordselt Koraanis selle pingutaja eraldi nimisõnana, varem ikka väljend, et "need kes pingutasid" või "need kes taplesid", nüüd tekib väljend "pingutaja" ehk "džihaadist osavõtja" – mudzhahiid. Ning vaadeldavast ajaadist ei jää kahtlust, et neid hindab Muhamed kõig enam, sest kuulutatakse nad üllamaiks usklike seast ning vastandatakse neid põlglikult kodus istujatele – mitte-pingutajatele.

Järgnevalt õhutavad ajaadid 4.99 – 101 võtma ette hidžrat muslimite juurde, see on kohustuslik kõigile, va nendele, kes on võimetud seda ette võtma, nagu väetid mehed, naised ja lapsed – kellele Allah võib-olla andestab (100).

4.101: "Kes aga asub ümber Allahi teel, see leiab maa peal küllusliku ja laia pelgupaiga; ning kes lahkub oma kodust Allahi ja Tema Saadiku juurde ümber asudes, ja keda siis surm tabab – langeb sellele osaks Allahi kingitus, ning oli ju Allah andestav ja armulik."

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي
الْأَرْضِ مُرَآغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ
يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ
وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ
عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Nagu näeme, kordub aina sagedamini käsu kõrval pingutada ja seeläbi muutuda mudzhahiidiks teine käsk – asuda ümber Allahi juurde, st lahkuda uskmatute juurest ja asuda muslimite ummasse. See on saamas korraliku muslimi teiseks mõõdupuuks – isoleerida ennast uskmatutest. Erinevalt käsust džihaadiks ja pingutamiseks, ei ole täpselt

¹⁶⁴ *Al-mudzhahiduun* – pingutajad, mudžahiidid.

¹⁶⁵ *ala l-qa'idiina daradzhatun*: raskesti tõlgitav väljend, Bell: "over those who sit still", Arberry: "over the ones who sit at home", Marmaduke: "above the sedentary." Shakir: "the holders back" – kuid temal kogu ajaadi mõte väärtalt edasi antud. Palju täpsemalt on aga edasi antud see väljend Kratskovskil ja Osmanovi tõlgetes, et need tagasi hoiduvad – *al-qa'idiina* – ei istu mitte kodus ega vagusi, mis on pigem ümberjutustus kui tõlge, vaid et mudžahiidid on neist järgu võrra paremad: Kratskovski: "перед сидящими на степенъ" ja Osmanov: "на целую степенъ над отсиживающимися дома".

teada sellise käsu toimetehhanismidest varases islamis , selle ulatusest ja muudest teguritest. Teame seda, et ümberasujaid Medinasse enne Meka langemist tervitati ja võeti kahel käel vastu ning Hudaibiyyah leppe punkt, mis keelas sellise ületuleku muslimite juurde, tekitas muslimite hulgas paksu verd ja hõõrumisi Muhamediga ning selle tõsisemad mõjud jäid saabumata tänu sellele, et praktiliselt kohe, va mõni kurb erand lepingu sõlmimise ajal, hakkasid muslimid ise seda lepingut rikkuma. Enne seda loomulikult ka see Abbessiinia neguse juurde asumise lugu, mis aga arvatavasti hiljem islami ajaloolaste poolt on ilustatud üllasse islamisse astumisse Neguse poolt. Samas on see siiski võimalik, kui arvestame, et islam aastal u 615 erines totaalselt sellest, mida käesolevas peatükis vaatleme – islam aastal 624 – 632.

Huvitaval kombel on mitmed 20 sajandi radikaalsed islamiliikumised pidanud seda ümberasumise käsku prioriteetseks džihaadi ees. Nende ideoloogia kohaselt on võimatu asuda Allahi teele relvaga enne, kuni pole loodud Medinale sarnast, uskmatutest eraldunud võitluskogukonda. Mitmete 20 sajandi II poole rühmitused ongi silma paistnud seda Muhamedi hidžrat eeskujuks tuues kõrbesse eraldumisega, et seal jõudu kogununa alustada džihaadi uskmatute vastu, kelleks reeglina peetakse ebatäiuslikke muslimeid. Parimaks näiteks poliitilises plaanis võib pidada 1970. aastatel Egiptuses tegutsenud rühmitust *Takfir wa al-hidzhra*, mille programm nägi ette esmalt hidžra läbitegemise eraldamiseks ennast mitte täieliket muslimitest. Eeskujuks võeti siin otse Muhamedi hidžra; teiseks džihaadi alustamist ja võimu haaramiseks nende puudulike muslimite käest, kolmandaks – džihaad ülejäänud maailma vastu. Sarnasus Muhamedi poliitikaga on silmnähtav.¹⁶⁶

Huvitav on siinkohal märkida, et nii 4.90 – 93 kui ka 4.101 põhjal võib järeldada muslimite jagunemist tõelisteks ja mitte tõelisteks. Välja-arvatud need ajaadid, pole meil teist materjali sellest küsimusest varses islamis. Kuid 20. sajandi islami maailma üks peamisi painavaid teemasi ongi vaidlused tõelise muslimi olemuse üle. Islami fundamentalismi peateoretikute Hassa al-Banna, Sayyid Qutbi ja Mawdudi ideoloogia

¹⁶⁶Lähemalt nendest nn ümberasujate st ennast radikaalselt eraldatest islamiliikumistest: Korovikov, *Islamskii ekstremizm v arabskikh stranah*. M., 1990.

pearõhuks on tõeliste muslimite eraldamine apostaatikutest ning silmakirjatsejatest. Tõsi küll, erinevalt Muhamedi ajast, ei peeta peamiseks rajajoone tõmbajaks suhtumist džihaadi ja hidžra toimumist füüsilises plaanis, vaid *tawhidi* kontseptsiooni, kuid väide, et uskujad jagunevad tõelisteks ja teisejärgulisteks, või nimetatakse nad äärmuslikeima teoreetiku Qutbi poolt nad lausa usust taganejateks – selline printsii ulatub tagasi juba aastatesse 4 – 5 AH ja vaadeldavate ajaatide ilmutumisaega.

Tähelepanuväärne lõik on 4.102 – 105, milles sõjapidamine vaenlasega omandab tähtsama koha kui palvetamine. Selles öeldakse, et palve lühendamine pole patt, kui karta on vaenlase rünnakut (102), et osad palvetavad, teised valvavad relvis,

4.103: "sest soovivad uskmatud, et unustaksite oma relvad ja vööri, et nad ründaksid teid hoogsalt.."

وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ
أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ
مَيْلَةً وَاحِدَةً

järgnev ajaat rõhutab ka palvetamise tähtsust (104), kuid lõigu lõpus õhutatakse ikkagi visalt vaenlast otsima (105).

4.106 – 115 mõistab järjekordselt karmilt hukka silmakirjatsejad, st muslimite kogukonna Muhamedile allumatud liikmed. See taunib reetlike eest palumist (106), keelab nende eest vaidlemist (107),

4.108: "Sest nad varjavad inimeste eest, kuid mitte Allahi eest, sest on tema nendega kui nad annavad ulualust juttudele, mis Temale ei meeldi..."

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ
مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا
يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ

4. 109: "sest kui astute välja nende eest, kes siis Allahi ees nende eest välja astub?"

هَآأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ

Sest Allah teab pahategijaid (110 – 112), sest ilma Allahi armuta oleks nad Muhamedi valele teele juhtinud (113), ei ole hea nendega pikalt suhelda (114), sest need, kes Muhamedist lahku löövad peale ilmutuse tulekut, saavad põlema põrgus (115).

Silmakirjatsejate hurjutamine jätkub ka 4.131 – 148, kuna see aga ei sisalda midagi uut, ning Belli arvates on tegu varase Medina (2AH) perioodi ümbertehtud materjaliga hilisemal ajal (Bell, Qur'an, 86 – 88), millest võib välja lugeda kord leebemat, kord

karmimat suhtumist, siis lähemalt me seda ei vaatle, nagu mitte ka juba tuttavat poleemikat juutide vastu 4.149 – 160, mis on arvatvasti 2 – 3 AH ümbertehtud materjal (Ibid, 88 – 89) milles pole midagi uut.

Uhud ja suura 24.45 – 56

Uhudi lahinguga seotud sündmusi kirjeldavad arvatvasti ka 24. 45 – 56 (Belli arvamus, Qur'an, 341 – 342), kuid siinkohal neid ei vaatle põhjalikumalt, sest midagi uut ega olulist nad ei lisa, va seda, et peaaegu igas ajaadis on kuuletumine Muhamedile võrdsustatud kuuletumisega Allahile (ajaadid 46, 47, 49, 50, 51, 53 ning 55).

24.45: "Nad lausuvad: "Oleme uskunud Allahit ja Saadikut ning kuuletunud", ning pöördub ära peale seda osa nendest – pole nemad uskujad.

24.46: Ja kui kutsutakse nemad Allahi ja tema Saadiku ette, et tema mõistaks kohut nende vahel, siis osa nendest pöördub kõrvale."

وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ
يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ
بِالْمُؤْمِنِينَ
وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُونَ

Sellele järgneb küsimus, et kas nende südameis on haigus, et kahtlevad, või kardavad, et Allah ja tema Saadik on ebaõiglased nende suhtes (49), vaid kuuletujatale läheb hästi (50).

24.51: "Kes kuuletuvad Allahile ja tema Saadikule, ning kardavad Allahi ja näitavad austust – on nemad need, kes õnnelikus saavad."

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ
وَيَتَّقِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

24.52 – 56 rõhutab seda Allahile ja tema Saadikule kuuletumsie vajadust.

Suura 59 ja rünnak Banu Nadir vastu

625. aasta sügisel toimub juudi hõimu Banu Nadir väljaajamine Medinast. Selle väljaajamise põhjustest toovad allikad meile loo, kuidas juudid olevat tahtnud salaja Muhamedi surmata, kui too tuli nende kui liitlaste juurde läbirääkima kogukondlikes asjus. Tabari toob mitu versiooni, kuidas juudid tahtnud läbirääkimismaja katuselt talle kivi kaela visata, kuid Jumal olevat Muhamedi hoiatanud ja ta lahkus (Tabari, Tarikh, 1449). Bolshakov toob ka teisi versioone, näiteks usudispuuti korraldada tahtnud rabide

plaanist peita pistodad riiete alla (Bolshakov, 119).

Eluga pääsenud Muhamed käskinud neile: "Lahkuge minu maalt ega elage minuga koos", need keeldunud lahkumast ning Muhamed teatab, et "juudid on kuulutanud sõja". Peale piiramist juutidel lubatakse lahkuda ja nii palju vara kaasa võtta, kui kaamel 3 mehe eest kanda suudab (Tarikh, 1450 – 1451). Iseseisvalt Ibn Ishaqist ja Tabarist käsitleb sündmusi ka Baladhuri (Futuh, 18 – 21), kuid ei lisa midagi olulist, va mõned uued *hadithid*. Samas on see Baladhuri käsitus juba nii läbi imbutatud hilisemast imetegemisest, et raske on siin eraldada tõde hilisemast väljamõeldisest.¹⁶⁷

Koraanis kajastub see sündmus suuras 59, mis tervikuna sellele väljaajamisloole pühendatud. Reeglina ei kahelda, et see suura käsitleb nimelt Banu Nadiri lugu, kuid Bell näeb siin mitmeid ümbertegemisi ja arvates, et esialgselt oli see kirja pandud esimese välaaetud juudihõimu – Banu Qainuqa kohta, kuid hiljem sobitati Banu Nadirile (Bell, Qur'an, 568), ka Kratškovski peab võimalikuks viidet esimesele väljaajamisele (Kratshkovski, Koran, 622, lk. algus).

59.2: "Tema - kes ta ajas välja need, kes ei uskunud, *ahl al-kitabi* seast, nende kodudest esimesse pagendusse. Te ei arvanud, et nemad lahkuksid, nemad arvasid, et kaitsevad neid nende kindlustused Allahi eest. Kuid tuli Allah nende peale kohast, millisest nemad ei lootnud, ning heitis nende südameisse hirmu nii, et nad lammutasid oma majad oma kätega, ning uskujate kätega. Võtke siis õppust need, kes nägijad on.

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا
ظَنَّكُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ
حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ
لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ
يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ
فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ

¹⁶⁷Näiteks järgnev väidetav Gibraili õhutus Banu Kuraiza vastu (Futuh, 22).

59.3: Ja kui poleks Allah käskinud lahkuda, karistanuks ta neid [selles] maailmas¹⁶⁸, ning on nende jaoks sealpoolsuses karistav põrgutuli.

وَلَوْ لَأَنَّ أَن كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي
الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ

59.4: Sest vastustasid nemad Allahit ja tema Saadikut. Ning kes vastustab Allahit – tõe poolest, on Allah karm karistades.

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِّ
اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

59.5: Ning mida te maha lõikasite palmipuudest, või püsti nende juurtele seisma jätsite – seda Allahi loal, et ta häbistaks uskmatuid."

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى
أُصُولِهَا فَبَادِئِ اللَّهُ وَليُخْزِي الْفَاسِقِينَ

59.6 – 10 räägib muslimite röövitud saagi jagamisest: Muhamedil õigus käsutada seda oma äranägemise järgi (6), tuleb kuuletuda tema otsustele saagi jagamises (7), kiidetakse muhadzhiruune (hidžra ehk ümberasumise läbiteinuid) ning tuues näiteks, kuidas nemad oma kodudest välja aeti ja varast ilma jäeti¹⁶⁹ (8), ülistab muhadzhire lahkelt vastu võtnud ansaare (9), ning kiidab hiljem ümberasunuid ja õhutab ümberasumist (10).

59. 11 – 17 aga hurjutab silmakirjatsejaid muslimite seas, kes juutide poole hoiavad ja neile abi lubavad:

59.11: "Kas te siis ei näinud teesklejaid ütlemas oma vendadele, kes uskmatuks saanud on *ahl al-kitabi* seast: "Kui teid välja aetakse, siis kindlasti astume välja teie eest ning ei allu me teie pärast kellegile mitte kunagi. Kui tapeldakse teiega – kindlasti aitame teid." Ning on Allah tunnistajaks, et nemad valelikud on."

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ
لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ
وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ
لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

Järgnevalt selgitab Muhamed, et ei hakka need silmakirjatsejad võitlema *ahl al-kitabi* eest ning pööravad selja neile (12), sest oma südames nad kardavad usklikke (13). Ning Muhamed kuulutab ette sündmuste käiku ilmutuse läbi:

¹⁶⁸Bell kommenteerib, et Muhamed tahtis nad hukata, kuid säästis neid Abdallah b. Ubayy eeskostel (Bell, Qur'an, 569, märkus 2). See Ubayy oli Medina nõ silmakirjatsejate partei juhtiv tegelane.

¹⁶⁹Muhamed jagas Banu Nadiri vara vaid nendega, jättes *ansarid* hoopis ima, ning selline tendents aja jooksul aina süveneb.

59.14: "Ei taple nemad teiega üheskoos, vaid kindlustatud asulates, või seinte tagant. Võitlusvaim nende vahel on tugev, sa võid pidada neid ühendunuteks, kuid nende südamed on lahus – sest nemad on rahvas, kes ei mõista."

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي فُرَى مُحَصَّنَةٍ
أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ
تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ

Järgenvalt tuuakse muslimite vastaseid ootava saatuse näitena eeskujuks nende eelkäijaid (arvatvasti Banu Qainuqa) (15), ning Saatanat, kes käskis inimestel uskmatuteks saada, siis aga taandus inimestest kartes Jumalat (16), seetõttu on nii Saatan kui uskmatud määratud põrgutulle (17).

Sündmus pakub meile huvi seetõttu, et vaadeldavad ajaadid on üheaegselt suunatud nii silmakirjatsejate kui ka *ahl al-kitabi* – juutide vastu. Ilmselt oli vaadeldud sündmuste puhul otsitud põhjusel toimunud juutidevastase retkega, millest aga allikatele toetused midagi võimatu järeltada on, sest järjekordselt tõstatavad nad rohkem küsimärke kui annavad vastuseid: allikad toovad üksmeelselt ära, et muslimitele langes sõjasaagiks umbes sama palju kvaliteetset relvastust (300 mõõka, 50 turvist – Bolshakov, 120) kui neil endil oli, ning lahkunute arv – 1800 - oleks eeldanud tõsist vastupanu; ning kogu see kivi kaela veeratamise plaan ja jumalik hoiatus ei jäta just eriti usaldusväärset muljet. Ja kuigi Watt arvab selge pildi kokku saavat (Watt, Muhammad at Medina, 210 – 212), võib kindlalt väita vaid seda, et vaadeldav sündmus toimus 625.a sügisel, et Banu Nadir sunniti lahkuma otsitud ajendil ning neil oli arvestatav *munafiquunide* e silmakirjatsejate toetus.

Võrreldes vaadeldavat suurat allikatest saadava pildiga on näha, kuidas Muhamedi saadav ilmutus tegeleb aina enam maiste asjadega – jumalik sõnum reguleerib ja põhjendab *Realpolitiki*. Muhamedi pooldajate tülile tema vastastega – kes on muslimid(!) ning ambitsioonidele *ahl al-kitabi* varale antakse jumalik mõõde. Siinkohal me tõesti ei saa ette heita retrospektiivset suhtumist, sest 59. 11 – 17 on kõigi eelduste kohaselt ilmutatud enne seda juutide ja *munafiquun* koostöö nurjumist Muhamedi vastu. Selle lõigu keeleline eripära annab alust seda eeldada, hoolimata tõsiasjast, et minevik ja olevik on Koraanis sageli stiilile ohvriks toodud.

Ajaadist 59.2 ilmneb, et eelnev edukas aktsioon Banu Qainuqa vastu on kasvatanud isu uue rikkust toova ettevõtmise suhtes. Medina ümbruskonna juudi hõimud – arvatavasti judaismi astunud araablased autohtoonid – on ülimalt hea märklaud kogukonna materiaalse olukorra tõstmiseks. Mis aga peamine, suurima ohu, siseopositsiooni, keda halvustavalt silmakirjatsejateks nimetatakse, mõjude nõrgendamisel tähtsatest liitlastest ilma jättes. Tabarist ja Koraanist jääb mulje, nagu vaadanuks Muhamedi peamine vastane Abdallah ibn Ubayy käed rüpes pealt seda *ahl al-kitabi* väljaajamist. Me ei saa siinkohal midagi ette heita Koraanile kui allikale, sest see on Muhamedi-poolne kajastus olukorrale, kuid sellise mulje edastamine ei tee au Tabarile ega Ibn Hishamile. Sest kui Ubayy oli Muhamedi suur vastane ja nende Koraanis lõpmatuseni siunatavate *munafiquunide* juht – ning neile pühendatud ruumi maht näitab probleemi tõsidust Muhamedi jaoks – kellega toimetulematus pikkade aastate jooksul Koraani oma jälje on jätnud, siis pidi ta olema Muhamedile võrdväärne poliitiline vastane, kes vaevalt käed rüpes vaatas pealt olulise liitlase pagendamist. Geniaalse poliitikuna mängis Muhamed ta järjekordselt üle – kuid märk tema "kehvast" prohvetlusest on sellise teguviisi läbinähtavus ilmutuses.

Sellise poliitilise ja usku tahaplaanile jätva lähenemise taustal ei ole midagi imestada, et 59.5 kostab Muhamedi aadressil etteheide järjekordse sunna rikkumise pärast, seekord juutide datlialusid maha raiudes. Selline teguviis oli tabu enne Muhamedi ja ka pärast teda – tuntud on Abu Bakrile omistatav *hadith*, mis keelab Süüriat vallutama asunud vägedel raiuda viljapuid, selline ülestumine on võrdsustatud võitlusvõimetute naiste laste ja pühameeste tapmisega. Juudid olevatki alistunud sellist ennekuulmatut teguviisi nähes. Siinkohal võib ju kahelda, kas sõjas mõjutavad inimest sellised õrnused, kus peamine on ellujäämine. Kuid siinkohal tuleb silmas pidada 7 sajandi Araabia olustikku: sõda peeti vaid majanduslikku heaolu silmas pidades ning viljakandva datlipuu üleskasvatamine võttis 15 – 20 aastat vaeva kõrbelises kliimas, mille edukat teostamist me liialdamata võime sealse põlluharija allaheitlikuseks pidada. See maharaiumine oli tõepoolest erandlik samm, Khaibari all Muhamed seda enam ei sõanda. Kuid selline teguviis väljapääsmatus olukorras – sest juutide kindlustuste piiramine venis ning

araablased olid küll mehised välksõdades kuid masendusid piirates – näitab veelkord tema poliitlist geniaalsust ning seda teadlikult usuasjade arvelt. Ja siit alates me näeme, kuidas ta hülgab islamis kõik selle, mis poliitlist kasu ei too, näiteks pühal kuul sõdimise keeld, viljapuude hävitamine, ning samas riisub paganlikust sunnast poliitilise koore – säilib üdini paganlik komme Kaaba ümber käija ja Musta Kivi suudelda!!

Al-Khandaq - Kraavide lahing, 3.9 – 27

Koraanis kajastatakse seda suuras 33, ajaadid 9 – 27. Kuid midagi olulist uut me seal ei leia: kõik eelnevate sõjaliste kokkupõrgete ajal väljakujunenud põhimõtted kehtivad ja uusi selle käigus ei lisandu. See Kraavide lahing on allikates väga põhjalikult kajastatav sündmus (Ibn Hisham, 330 – 348; Tabari, *Tarikh*, 1463 – 1485), kuid siiski jätab moraalse võidu muslimitele ning õhutab hilisemas shiitlikus ajalookirjutuses Ali väljapaistvat osa, kes surmab kahevõitluses eriti aktiivsed vaenlased, kes kraavist üle püüavad ronida. See on esimesi kangelasi islami allikatest, kes väljendab nii vara džihaadi põhimõtet: islam või taplus. Et see ütlus autentselt allikasse kandunud on, näitab kolmanda variandi, mis ehk hidžra esimestel aastatel vastuvõetav oli, esinemist: "taandu!" (*Kitab al-Irshad*, 65 – 68; Tabaril mõnevõrra erinev see lugu *Tarikh*, 1475 - 1476).¹⁷⁰

Kõigis allikais ja islami käsitlustes põhjalikult esitatud sündmustikku käesolev töö ümber ei jutusta. Huvi pakub siiski see, et kuigi muslimid olid äärmises kitsikustes, surutud vaenlase ja tagalas mahhineeriva juudi hõimu Banu Quraiza vahele, kajastab Koraan seda sündmust vähem kui 20 ajaadiga. Ometi, kui uskuda peamist allikat Ibn Hishami ja teda enamasti järgivat, kuid ka teisi versioone toovat Tabarid, oleks retrospektiivselt materjali Koraani jaoks leidunud küll: see, kuidas juudid õhutasid mekalsi seda retke ette võtma (Tabari, *Tarikh* 164 – 1464), Medina päästnud kraav, selle rajamine ja silmakirjatsejate loobumine seda kaevata (Ibid, 1468 – 1470), ettekuulutused Iraagi ja Bütsantsi

¹⁷⁰Kuigi shiitlikku ajalookäsitlust on alust pidada veelgi vähem usaldusväärseks sunniitidest, leidub siin väga huvitav seik tollasest võitlusmentaliteedist, mille üle eri allikates vaid paganlikud mekalased muretsevad: Kraavide lahingu ajal võtab Ali väljakuste vastu kuraishiitide üks kangelasi Amr ibn Abd al-Wudd. Ali pakub kraavi roninud ja kiitlevale Abd al-Wudd'ile klassikalise džihaadi teooria kolme võimalust: "võta vastu islam, mine tagasi, või taple". Vastane teatab Alile, et ainus võimalus on tal võidelda, sest: "Tagasi võimatu minna, quraish naised ei andestaks seda iial."

vallutamiseks (Ibid, 1469), pikad ja pinevad läbirääkimised üksikute hõimudega koalitsiooni lõhkumiseks (1480 – 1484), ega hiljem sageli korratav Muhamedi ütlus: "Sõda on pettus" – st et sõdu tulebki võitja pettuse teel (Ibid, 1480) jne hulk motiive, mis korduvad allikates, kuid mida Koraan ei maini. Samas aga märgib Koraan ära detaile nagu Allahi poolt tuule saatmine uskmata vastu (33.9), mille tõttu linn tegelikult pääses (Tabari, 1484 – 1485), et usklike valdas tegelikult suur hirm ning oldi kahe vaenuliku jõus, välimise ja seesmise vahel (33.10) peale vaenuväe lahkumist vaenlasega koostööd teinud juutide (Banu Quraiza) hukkamist 33. 26 – 27). See lõik vääraks pikemat vaatlust: kuidas suhestuvad allikas ja ilmutus mingisse konkreetseesse sündmusesse, et kuidas mingit sündmust kajastab Koraan, missuguse pildi annavad *hadithid* ja kuidas nad omakorda mõjuvad Koraani eksegeesile.

Kohe Kraavide lahingule järgneb juudi hõimu Banu Quraiza karistamine Medinat piiranud kuraishitidega koostöö eest (kogu lugu Ibn Hishma, 395 – 404; väikeste täiendustega teistest allikatest Tabari, Tarikh, 1485 – 1500). Peale u 20-päevast piiramist alistub Banu Quraiza ning kõik nende võitlusvõimelised mehed, 600 – 900 meest, mõistetakse surma (Tabari, 1493 – 1495). Allikad ei omista seda surmamõistvat otsust Muhamedile, vaid toodud on pikk lugu selle otsuse langetamisest ühe Muhamedi kaaslase poolt (Tabari, 1489 – 1493) – kuid alust on arvata, et selle detailselt esitatu loo puhul on siin tegu Muhamedi poolt vastu võetud surmamõistva otsuse veeretamisega teiste kaela. Eelpool vaadatus suuras 59.3 "Ja kui poleks Allah ette kirjutanud nendele äramineku, karistanuks ta neid [selles] maailmas..." (ja seda kommenteeriva märkus 142) juures nägime, et juutidel seal tegelikult lasus väiksem süü – sest nad polnud otseselt reetnud, nende süü olid kõigi eelduste kohaselt välja mõeldud, nad olid liitlussuhetes muslimitega – millest hoolimata juba siis tahtis Muhamed hukata kogu hõimu. Nüüd aga on süü tõestatud, lisaks allikatele vihjab sellele ka koraan 33.10, milles väjendit "Sest nad tuli teie peale ülevalt ja alt" saab see alt tähenada vaid kogukonnaisest vaenlast, st muslimitega viimast liidusuhetes Meina hõimu – Banu Quraizat. Kiire surmamõistev otsus Muhaemid poolt oleks ka siin ainuke lahendus, mida oodata. Kuid Tabari ja ibn Hishami järgi jätab Muhamed kõik selle vahekohtuniku otsustada (kuigi teab, et tolele on juutidega vanad arved õiendamata), kuid Baladhuril ütleb aga otse: "Prohvet nõustus

selle otsusega lausudes: "Mida sina käskinud oled, see on kooskõlas Allahi ja tema Prohveti käsuga" (Baladhuri, Futuh, 40). - Selle lõigu puhul ilmneb, kuidas hilisemad allikad püüavad Muhamedi rolli ilustada ning kuidas tõelise pildi saamiseks võib abi otsida vaid Koraani tekstist.

Kuigi Koraan ei selgita suurt midagi sellest Bani Quraiza hukkamisest, on väga huvitav Ibn Hishamil, Tabaril ja Baladhuril leiduv püüdlus siduda kogu ettevõtmine Jumala tahtega: "Kui Prohvet oli lõpetanud al-Ahزاب lahingu (Kraavide lahing), läks ta pesuruumi, et pesta ennast. Seal ilmus talle Gibraiil öeldes: "Muhamed, sina oled langetanud oma relvad, meie aga veel mitte. Kiirusta siis Banu Quraiza vastu!" Ning selle loo jumaliku olemuse kinnituseks on Aishale omistatud *hadith*, milles ta olevat ise näinud Gibraiili neid sõnu Muhamedile lausuvat: "Oo, Allahi Prohvet, ma nägin teda [Gibraiili] uksest olevast august piiludes, ning pea ümber oli temal tolm." (Baladhuri, Futuh, 40). Väljamõelduks ja tunduvalt hilisemaks Muhamedi ja isegi Aisha eluajast lubab sellist *hadithi* pidada varajastes allikates leiduvad teated, näiteks Ibn Hishamil, Muhamedi varasema prohvetluse alguse kohta, et Gibraiili ei näinud mitte keegi peale Muhamedi, seda mitte ka siis, kui ilmutuse ajal Muhamedi lähedased vahetult juures viibisid ja Muhamed Gibraiili ise selgelt nägi ja suhtles temaga. Näiteks peale esimese ilmutuse saamist ja Hira mäelt koju tulles istus Muhamed toolil koos Khadidzhaga, kes püüdis teda lohutada arvamusest, et ta on hulluks läinud. Siis ilmus jälle Gibraiil, Khadidzha püüdis Muhamedi mantliga varjata Gibraiili eest, ja küsib korduvalt Muhamedilt, "Kas nüüd näed" ning lõpuks, olles Muhamedi täesti mantli sisse mähkinud, Muhamed teda enam ei näe (Ibn Hisham, 93 – 94). -

Selline hõimutäie rahva hukkamine tuli hiljem siduda jumaliku tahtega. Selle jaoks lasti käibele ka sellised fabritseeritud ja Muhamedi teguviisi kaudselt seadustavad *hadithid*.

Väikeste erinevustega on samasugused ka Ibn Hishami ja Tabari lood, kuid ilma selle toetava Aisha loota. Need jutustavad, et hommikul pöördus Muhamed vägi tagasi Medinasse, keskpäeval ilmus Gibraiil eesli seljas ja küsis: "Kas sa juba langetasid relvad? Inglise pole veel relvi langetanud, nad pöördusid, et tabada need inimesed.

Kõikvõimas ja -väeline Allah käseb sinul, oo Muhamed, asuda sõjakäigule Banu Quraiza vastu. Ka mina lähen nende vastu ja raputan neid." (Ibn Hisham, 395). Tabaril jutus on see dialoog sama, vaid Gibraail kannab kuldset turbanit (Tarikh, 1485).

SEITSMES PEATÜKK
 MEKA VALLUTAMINE: TINGIMUSTETA SÕDA
 PAGANATEGA, NÕUE *AHL AL-KITABILE* TUNNISTADA
 MUSLIMITE ÜLEMVÕIMU (628 – 632)

Aastal 628) toimub sündmusi, mis annavad alust rääkida Muhamedi mitte ainult üle-araabialistest ambitsioonidest, vaid ka väljapoole Araabiat suunatud plaanidest. Just seda aega, Hudaibiyyah ja Meka vallutamise vahepeal, võib pidada teiseks murrangumomendiks. Välja on kujunenud väga sõjakas suhtumine *ahl al-kitabi* ja silmakirjatsejate vastu, mis oma intensiivsusest on nüüd võrdne paganatevastasusega. Tähtis on ka see, et see sõjakas ja Koraani enda alla mattev ideoloogia saab tuge poliitilistest sündmustest rea võitude ja ettevõtmiste näol:

1. Hudaibiyyah lepe 628 kevadel, mis tunnistab Medina muslimid võrdseks partneriks mekalastega, ning millest eluga väljumine kujuneb muslimite teiseks tähtsamaks tuleprooviks peale Badri lahingut.
2. Khaibari vallutamine – islam on väljunud Medinast ning rääkima võib hakata algelise islamiriigi kujunemisest Medina sõjaka linnriigi asemel.
3. Esimesed katsed pöörata islamisse beduiini hõime väljaspool Medina alasid. Kuigi need lõpevad alguses täieliku läbikukkumisega ja umbes sajakonna muslimi hukkamisega, siis islam on astunud tähtsa sammu – usku on hakatud teadlikult levitama Mekast ja Medinast väljapoole – varem seda isegi ei proovitud.
4. Muhamedi kirjad Bütsantsi kesirile, Pärsia Shahhile, Abessiinia negusele, Egiptuse asevalitsejale, naabritele.

Võime öelda, et islam on saamas maailmausuks, esialgi küll tühiste võitude näol, kuid tunda on ambitsiooni, mis puudus varasemal ajajärgul ning seda haaret ja universalismi, mis Muhamedi elutee lõpuks 632. aastal nõuab juba kõigilt tingimusteta ja täielikku alistumist, mis avaldub eriti selgelt Koraani ühes viimases, 9. suuras.

Hudaibiyyah lepe – 628. aasta kevad, suura 48

Ibn Hishamil ja Tabaril väga pikalt kirjeldatud sündmus (Ibn Hisham, 429 – 444; Tabari, Tarikh, 1528 – 1551) peaks ajaloolasi huvitama intrigeeriva küsimuse tõttu, et miks mekalased, kellele sõna otseses mõttes marsivad sülle 1400 medinalast¹⁷¹ (võimalik, et kuni pooled nendest olid mittemuslimitest palverännuga liitunud beduiinid – seega vaid 700 muslimit – Bolshakov, 144), usklike siiraim osa eesotsas Muhamediga, ei kasuta ära sellist kingitust? Kuna tegu oli *umraga* (väike palveränd), ning relvaks vaid mõök ja ei mingeid muid kaitse ega ründerelvi, sh mitte ka turviseid, ning mekalased ootavad neid täies relvastuses ülekaalukate jõududega, siis tekib küsimus – miks vähemalt ei proovitud neid rünnata? Olid ju muslimid röövinud nende karavane keelatud kuudel, tapnud neid keelatud kuudel, korraldanud palgamõrvu mekalaste vastu ning hukanud ka *amaniga* kaitstud kuraishiite – seega rikkunud jämedalt kehtivat tavaõigust. Kas oli põhjuseks kuraishiitide au ja uhkus, mis ei lubanud rikkuda Meka püha ala *harami*? Kuid teada pidi olema ju mekalastele, et Muhamed on juba ammu kuulutanud paganliku sunna asendamist islamiga, mis aja möödudes aina vähem hoolis paganlikust sunnast. Või jäävad allikad Hudaibiyyahga seoses sama puudulikeks nagu Uhudi lahingus käest lastud võimaluste seletamisel? Tabari kirjeldab läbirääkimisi väga põhjalikult, kuid näha on, et agressiivsemaks pooleks on siin muslimid, kes iga hinna eest tahavad Kaaba ümber oma palverännu läbi viia, ning lõpuks ennast sel moel nurka manööverdavad, et osutuvad ümberpiiratuks. Olukord muutub nii pinevaks, et ärevas õhkkonnas piisaks isegi arvukate läbirääkijate solvamisest või muust intsidendist mekalaste-poolseks rünnakuks. Et konflikt jäi olemata ning tegelikult lootusetus seisundis suutis Muhamed sõlmida väga kasuliku lepingu Mekaga – see on järjekordne tunnustus temale kui üliandekale poliitikule. Võib öelda, et Meka lasi käest viimase ja ehk ka parima võimaluse konflikti

¹⁷¹Ibn Hisham annab arvuks 1400 (429), kuid märgib, et osa nendest moodustasid ka beduiinid. Tabari andmed 700 – 1400 (Tarikh, 1529 – 1530).

lahendamiseks enda kasuks.

Käesoleva töö seisukohalt pakub enim huvi Hudaibiyyah ettevõtmise kõige raskem hetk Muhamedi jaoks, mil mekalastega läbirääkima läinud Uthman ibn Affani kohta levis kuulds tema hukkamisest (Tabari, Tarikh, 1543), mis tähendanuks ka kohest mekalaste rünnakut, ning Muhamedi lahendus sellele. Muhamed laseb viimasel kui ühel oma 1400 kaaslasest omale truudust vanduda, mida võib käsitleda tema jüngrite vandega tema eest surra. Selleks laseb ta üle laagri kuulutada: "Rahvas, truudusvande! truudusvande! Ilmutanud ennast on Gibraii!"¹⁷²(Tabari, Tarikh, 1543). Ibn Hishami järgi teatas Muhamed nüüd peale Uthmani tapmisest kuulmist, et nad ei lahku sealt enne, kuni on võidelnud vaenlasega, ning kutsus mehed truudusvannet andma. (Ibn Hisham, 434 – 435), kusjuures osade *hadithide* järgi oli see vanne võidelda Muhamedi eest surmani, teiste *hadithide* andmetel oli tegu lubadusega mitte seekord põgeneda lahinguväljalt (Ibid, 435). Tabaril on 5 lugu sellest truudusvanumisest, 3 nendest puuduvad Ibn Hishamil: 1) et vannuti truudust ning Jumala rõõm selle üle kajastub ajaadis 48.18; 2) Muhamedile vandus truudust 1400 meest akaatsia puu all; 3) mõned inimesed vandusid mitu korda truudust (Tarikh, 1543 – 1545).

Tähelepanuväärne on see sündmus seetõttu, et kui Koraan varem korduvalt rõhutab seda, kuidas õigetele avaneb paradiis, et õige on usu nimel surra jne, ning sellest korduvast rõhutusest on ilmne, et kogukonnas on palju selle sõnimiga mittenõustujaid ja kahtlejaid, siis nüüd saavutab Muhamed oma meeste hulgas absoluutse kuulekuse. See, mille poole Muhamed on alates suurast 4 püüelnud – täielikule allaheitmisele Allahile ja tema Saadikule, on nüüd lõpule viidud. Kriitilises olukorras on loodud sõjakogukond, mis kuuletub ega kahtle ega pöördu kõrvale Jumala teelt.

Kui tugevalt suutis kriitilises olukorras Muhamedi usuparadigma üle olla muslimeid seni vallanud paganlikele araablastele omasest suhtumisest "ründa ja põgene", ilmneb negatiivsest ütlusest Muhamedi kohta läbirääkimas käinud Meka üliku Urwa suust: "Kui

¹⁷²See pole päris otsene tõlge *aiyyuhaa an-naas, al-baiyy'ah, al-baiyy'ah nazala ruuhu al-qudus*, mille otsetõlge kõlab: "oo inimesed, truudusvanne, truudusvanne ilmutanud on ruuh al-qudus". *Ruuh al-qudus* nime all peeti silmas Gibraili, kelle kaudu Muhamed ilmutusi sai.

Muhamed peaks välja kõhima röga ja see kukuks kellegi käele neist, siis määriks nad oma käed ja näo sellega; kui ta annab neile käsu, siis võistlevad nad omavahel, kes selle esimesena täidab; kui ta ennast enne palvet peseb, siis nad peaaegu võitlevad selle pesuvee pärast. Tema juuresolekul rääkides tasandavad nad oma hääle ega julge talle austusest otsa vaadata" (Tabari, Tarikh, 1538). Nagu eelnevalt mainitud, on alust usaldada negatiivseid ütlusi, sest nende väljamõtlemine on vähem tõenäoline positiivsetest.

Tähelepanu väärrib allikate ütlus, et truudusvandujate arv oli 1400. Arvata on, et see märgib vaid mekalasi, mitte liitunud beduiine, sest kõigis allikais kordub ütlus, et vaid üks mees ei vandunud truudust, varjates ennast kaameli kõhu alla (Ibn Hisham, 435; Tabari, Tarikh, 1544), samas on selge, et Muhamediga liitunud mittemuslimitest beduiinid nende truudusvandujate hulgas olla ei saanud. Võttes nüüd arvesse Medinas olevate võitlejate koguarvu 3000, nagu see Uhudist ilmneb, ning eeldades, et sellel palverännul polnud Muhamediga kaasas kindlasti mitte kõik tõsisusksed muslimid, võime eeldada, et Muhamedi toetajate suhtarv Medinas on aastast 628 nende "silmakirjatsejate", paganate ja juutide kahjuks. Vähemalt sellest aastast on Muhamedi "partei" ülekaalus ning silmakirjatsejate read sulavad kiirelt sõjaleeri - tõeliste muslimite ees. Edaspidi on Koraanis sellest *munafiquun* grupist aina vähem kuulda.

Seega, kuigi Hudaibiyyah afäär oleks peaaegu saatuslikuks saanud muslimitele, kujunes sellest lõppkokkuvõttes tuleproov, mille edukas läbimine kinnitas kogukonna elujõulisust. Ning alates Hudaibiyyahst näeme, kuidas islam murrab välja Medina linnriigist ning esitab pretensioonid mitte ainult araablastele, vaid hakkab esitama pretensioone ka naaberrahvastele.

Koraanis Hudaibiyyah sündmustest arvatavasti 48.1 – 14, mis Belli arvates kujutavad endast peale Badri lahingut ilmutatud lohutusi, kuid hiljem ümber tehtud sobimaks Hudaibiyyah konteksti (Bell, Qur'an, 520); Kratškovski aga peab ajaate 48. 1 – 10 ilmutatuks kohe peale Hudaibiyyah'd (Kratshkovski, Koran, 610, märkus 1).

Igatahes 48. 1 – 9 kohta raske midagi siinkohal öelda, sobivad igasse konteksti, järgnev

ajaat aga huvitavam:

48.10: "Sest tõepoolest need, kes sulle¹⁷³ truudust vannuvad, nemad tõepoolest vannuvad truudust ka Allahile. On Allahi käsi nende kätel, seega, kes oma truudust murrab, see tõepoolest murrab truudust oma hingele; kes aga täidab selle, mis Allahiga kokkuleppes sõlmitud – annab Allah talle suure tasu."

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ
يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ تَكَثَّرَ فَأِنَّمَا
يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ
عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

48.20 – 28 on samuti Hudaibiyah-järgne usklike lohutus, milles lubatakse peagi rikkaliku saagi võtmist (20 – 21), uskmatud oleks lüüa saanud, kui lahing oleks toimunud (22, 24), uskmatutest, kes ei luba Kaaba juures ohverdada, kes lahingu toimumise korral karistada saanud oleks (25), Allah kinnitanud oma toetust Muhamedile (26), Allahi lubadus, et peagi sisenevad usklikud Kaabasse (27). Järgnev ajaat sõnastab aga esmakordselt, et islam saavutab ülekaalu kõigi teiste uskude ees:

48.28: "Tema on see, kes saatis oma Saadiku juhatajana ning tõelise usuga, et ta võidaks sellega iga teise usu¹⁷⁴. Piisab Allahist tunnustajana."

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ
الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ
بِاللَّهِ شَهِيدًا

Samas märgib Bell, et eelnevatest ajaatiest osad (24, 27 – 29) võivad kuuluda ka Meka vallutamise järgsesse aega (Bell, Qur'an, 519).

Suura 58. 15 - 20

Kritiseerib silmakirjatsejate ja juutide sõprust. Bell asetab ebakindlalt peale Uhudi, Kratškovski aga ütleb, et traditsiooniliselt peetake Hudaibiyah järgseks, seega 6 – 7 AH (Kratškovski, Koran, 621, märkus 1). Juhul, kui paika peab Kratškovski dateering, siis kinnitab tekst veelkord kogukonnasiseseid pingeid ajavahemikus Uhudi lahing (4 AH) – Hudaibiyah (6 AH) ning tugeva opositsiooni püsimist Muhamedi vastu. Eelnevalt palju kordunud teksti ei hakka siinkohal eraldi välja tooma, tähelepanu väärib vaid ajaadi 58.15 sõnastus:

¹⁷³So Muhamedile.

¹⁷⁴Bell: "that He may exalt it above all other religion," Arberry: "that he may uplift it above every religion," Kratškovski: "чтобы дать ей перевес над всякой верой".

"Kas pole sa siis näinud neid, kes on sõbrustanud rahvaga, kelle peale Allah vihastanud on? Pole nemad teie seast ega nende seast; ning vannuvad nemad valet ning nemad teavad seda."

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَّا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ
وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكُذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

See selgitab nende silmakirjatsejate olemust: nad pole ei muslimid ega *ahl al-kitab*. Nad on täiesti omaette grupp, sama pahelised kui *ahl al-kitab*, kuid viimaset seas siiski vahel leidub häid, mida aga ei saa öelda nende *munafiqun* kohta.

Allahil valmis neile suur karistus (16), sest nad eksitavad inimesi (17), ei aita neid nende rikkused ega lapsed (18), viimsel päeval tunnistavad nad oma valet Allahile (19), Saatan on nende üle võimust võtnud (20).

Khaybari vallutamine

Nagu eelnevalt mainitud, eelnes Meka vallutamisele juutide väga rikka oaasi Khaibri vallutamine. Võib julgelt väita, et see oli muslimite proovikivi tollaste pan-arabistlike ideede looritamisel islami mütsi alla. Khaibari vallutamine andis märku Araabia poolsaarel uue jõu tekkimisest ja selle ambitsioonidest, selle vallutamisega oli rikutud jõudude tasakaal kolmnurgas Meka – Medina – beduiini hõimud; samal ajal oli see lõplik juutide selgroo murdmine Araabias, millele järgneva paarikümne aasta jooksul järgneb juutide täielik väljaränne poolsaarelt. Koraan vaikib sellest sündmusest. Araabia allikatel, mis räägivad Khaibari vallutamisest (Ibn Hisham 444 – 466; Tabari, *Tarikh*, 1575 – 1584; Baladhuri, 23 – 29) siinkohal pikemalt ei peatu, sest midagi olulist nad džihaadi selgitamiseks ei lisa. Nende allikate iseloomustamiseks vaid niipalju, et Tabari ja Ibn Hisham esitavad siin mitmeid uskumatuid lugusid Ali vägitegudest (Tabari Hishami andmetel, *Tarikh*, 1580 – 1581) ning juutide katsel mürgitada Muhamed (Tabari Hishami andmetel, *Tarikh*, 1583 – 1584), mis suure tõenäosusega on hilisemad väljamõeldised. Allikad on nõus selles, et peale piiramist lubati juutidel lahkuda, jättes kõik oma vara muslimitele (Baladhuri, 23; *Tarikh*, 1252 – 1253). Samas tundub väga realistlik kõigis allikates korduv lugu ühe juudi piinamisest ja hukkamisest, et ta avaldaks Khaibaris juutide varanduste asukoha (Tabari Hishami andmetel 1252; Baladhuri, 24).

Džihaadi kujunemise seisukohalt on huvitav Ibn Hishamil leiduv ütlus, et Muhamedil oli

kombeks sõjakäikudel olles mitte rünnata enne hommikut: kui ta hommikult kuulis rünnatavas asulas *azani* (palvele kutsung) siis loobus ründamast, kui seda ei kostunud, siis ründas. Muhamed ei kuulnud hommikul Khaibari asulates *azani* ja alustas rünnakut (Ibn Hisham, 445). Tegu on järjekordse näitega, kuidas allikas on Muhamedi aega asetanud selle, mis enne *riddah* sõdasid võimalik polnud, sest sai ju islamist rääkida 628. aasta suvel, mil Khaibari rünnati, vaid Medinas ja mitte kuskil mujal, ning võimatu oli vähemalt tol hetkel, et Muhamed oodanuks Khaibari juures koidu ajal *azani* kajamist.

Õigustatud tundub olevat Bolshakovi arvamus, et Khaibari vallutamine märkis tegeliku islamiriigi algust (Boslhakov, 153).

Khaibari puhul on kõige tähelepanuväärsem see, et tegu on esimese tõelise ususõjaga islami ajaloos: sellest osa võtavad vaid need u 1400 meest, kes Muhamedile vandusid Hudaibiyyah juures Saadiku ja usu eest oma elu ohverdada (Bolshakov, 147¹⁷⁵). Kui varem oli alati tegu röövretkedega, mida hilisem ajalookirjutus on ususõdadeks ilustanud, siis aastat 628 võime lugeda islami ususõdade alguseks, ning kestavad need peaaegu täpselt 100 aastat kõikidel *dar al-islami* piirialadel, kuni Umaiijaadide kaliifide vallutusteni, peale mida hoog peatub sajanditeks ning algab taandumine läänerindel.

Koraanis Khaibari vallutamise kohta arvatavasti ajaadid 48. 11 – 12 ja 15 – 16, milles ajaatides 11 – 12 ja 15.-s räägitakse beduiinide kõrvalejätmisest Khaibari vallutamisest ning lükatakse tagasi nende kurtmine sellise teguviisi üle. Väga tähelepanuväärne aga järgnev ajaat 48.16, milles arvatavasti beduiinidele teatatakse, et neid hoitakse tulevaste ususõdade tarvis, ning arvatavasti on siin juba silmas peetud tulevast pealetungi põhja, kristlikele aladele:

48.16: "Lausu nendele mahajäetutele beduiinide hulgast: "Teid kutsutakse sõjaka rahva vastu, te taplete nendega või alla nemad ennast heidavad..."

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدُّ عَوْنٍ
إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ
يُسَلِّمُونَ

¹⁷⁵Bolšakov kahjuks siin ei märgi ära allikat, kuid selleks saab olla üks kahest islami varase perioodi allikast, mida käesoleva töö puhul ei kasuta: Ibn Sa'd või Waqidi (vt ka Boslhakov, 255, märkus 25).

Kratškovski märgib, et siin võidakse silmas pidada nii Meka sõjakäiku, sõda Musailima vastu kui ka pärslaste ja kreekaste (Bütsantsi) vastu.

Meka vallutamine 630, suura 60.1 – 3, 7 – 9, 13

Eeltoodud arengute loogiliseks jätkuks oli Meka vallutamine muslimite poolt 630. aasta jaanuaris. Et seda tehti Hudaibiyyah lepingut rikkudes, see on ilmne ka muslimite endi allikatest: mekalased ei olnud mingilgi moel süüdi kahe hõimu omavahelises verevalamises, millest üks oli juhuslikud Medina kaitse all¹⁷⁶; ning kohe saadavad mekalased ühe oma ülikutest Abu Sufyani Muhamedi juurde asja klaarima. Prohvet aga ei vasta midagi, kuid salaja kogub 10 000 meest ja läheb Meka peale; linn alistub soodsatel tingimustel (Ibn Hisham, 476 – 491; Baladhuri, 35 - 36).

Meka vallutamisest Koraanis ajaadid 60.1 – 3, 7 – 9, 13. Et see need ajaadid ilmutatud enne Meka vallutamist, selles nõus nii Kratškovski (Koran, 622) kui ka Bell (Qur'an, 572 – 575). Bell arvab, et 60.1 – 3 ilmutatud kohe peale Mekaga lepingu tühistamist muslimite poolt (Bell, Qur'an, 572), see lõik manitseb muslimeid mitte sõbrustama uskmatutega (mekalastega) ning selle ilmutamise eesmärk näib olevat õigustada lepingu tühistamist:

60.1: "Teie, kes te uskunud olete! Ärge võtke endale sõbraks minu vaenlasi ja teie endi vaenlasi, pakkudes neile armastust. Ning on nemad uskmatud olnud tõe suhtes, mis teile tulnud, pagendades Saadiku ja teid, sest te usute Allahit, teie käskijat...."

60.2: "Kui nad leiavad võimaluse, siis saavad nad teile vaenlasteks, ning sirutavad teile vastu oma käed ja keeled vihas, ning soovivad, et teist uskmatud saaksid.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي
وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ يُتَّفَوْنَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ
كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ
الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ
إِنْ يَفْقَهُوْكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا
إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمُ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ
تَكْفُرُونَ

Samas on 60.7 – 9 ütleb, et pole võimatu endise vaenlase ja usklike vahel armastuse

¹⁷⁶Ainsana allikatest toob selle tüli eello ära Baladhuri, ning ütleb seda tüli tegelikeks alustajateks Muhamedi liitlasi: "Keegi Khuzaii klannist (medinalaste kaitse all) saab teada, et keegi Kinana klannist loonud Muhamedi kohta pilkava luuletuse ning tapab selle luuletaja. See sündmus tekitas suure viha kahe hõimu vahel. Kuraish toetas Kinanat ning öösel rünnati Khuzaii klanni. Sellega rikuti Muhamediga sõlmitud lepingut. Seepeale tuli Khuzaii paelik Medinasse Prohvetilt abi saama; see viis Meka vallutamiseni Prohveti poolt." (Baladhuri, *Futuh*, 36 -vaba tõlge).

valitsemine (7), sest

60.8: "Ei keela teile Allah nendega, kes ei tapelnud teie vastu usus, ega pagendanud teid teie kodudest, olla hea ja [nendega] õiglaselt käituda. Sest tõepoolest armastab Allah usus õiglaselt käitujaid."

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي
الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ أَنْ
تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ

Sellele järgneb kordus, et Allah keelab sõpruse vaid nendega, kes usklike vastu usuaasjades sõdinud on.

Väga üllad sõnad enne Meka vallutamist tõepoolest, kuid tegelikksues tähendas see seda, et usuvaenlasteks, kellega sõbrustada ei tohi, kuulutati kõik need, kes mingilgi moel seisavad vastu islami usu levikule.

Mka vallutamine ja suura 2.188 – 191

Bell ei oska seda lõiku dateerida; vaid 2.186 kohta ütleb, et ilmutatud Hudaibiyyah eel (Bell, Qur'an 26); Kratsškovski: ajaadid 186 – 189 ilmutatud enne Hudaibiyyaht või enne Meka vallutamist, 190 – 191 aga enne Hudaibiyyaht (Kratshkovski, Koran, 524, märkused 132 – 133).

Vaadeldavate ajaatide puhul on tegu ühe viimase tõkke kõrvaldamisega sõjaideoloogias: sõdida võib nüüdsest ka pühades kohtades - Meka ümbruses *haram* piirkonnas.

2.186: "Ning tapelge Allahi teel nendega, kes teiega taplevad, kuid ärge üle astuge, sest ei armasta Allah üleastujaid.

2.187: Ning tapke neid, kus iganes te neid ka ei leia; ning ajage neid välja sealt, kuskohast iganes nemad teid välja on ajanud, ning on *fitnah*/tagakiusamine halvem tapmisest. Kuid ärge tapelge nendega Keelatud Pühakoja juures seni, kuni taplevad nemad teiega seal. Kui nemad aga võitlevad teiega – siis tapke neid. Selline on tasu uskmatutele.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا
تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ
حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا
تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ
فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ
الْكَافِرِينَ

2.188: Kui nemad aga loobuvad – on tõepoolest Allah andestav, armulik.

2.189: Ning tapelge nendega seni, kuni pole *fitnah*'d/tagakiusamist ning saab usk Allahi omaks¹⁷⁷. Kui nemad aga hoiduvad – siis pole vaenu, välja arvatud ebaõiglaste vastu.

2.190: Püha kuu püha kuu vastu ning pühad asjad – kättemaks. Ja kes ründab teid – siis rünnake neid nii, nagu teid rünnati. Ning kartke Allahit, ning teadke, et on tõepoolest Allah jumalakartlikega.

2.191: Ning andke heldelt endast¹⁷⁸ Allahi teel, ning ärge heitke endid oma enese kätega hukatusse ning tehke head – sest tõepoolest Allah armastab heategijaid."

فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِئْتَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ
فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ
قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ
بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ وَاللَّهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى
التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

Meka vallutamine ja suura 110. Seda suurat võib pidada rõõmuhüüatuseks peale Meka vallutamist (Kratshkovski, Koran, 655), kuigi Bell arvab, et pigem on tegu Badri-järgse rõõmustamisega (Bell, Qur'an, 683). Siiski saab ajaat 2. esinev sõna "hulkades" käia pigem Meka vallutamise kui rõövretke kohta, mida ei võetud ette usulistel eesmärkidel. Buhl arvab lausa, et see on hilisem rõõmus meenus Meka vallutamisest (Buhl, Das Leben, 310).

110.1: "Kui saabub Jumala abi ja vallutus,"

110.2: Ning sa näed inimesi Allahi usku astuvat hulkades,

110.3: Ülenda siis kiitusega oma Issandat ning palu Temalt andestust, sest tõepoolest on Tema Andestav."

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ
وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ
اللَّهِ أَفْوَاجًا
فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ
كَانَ تَوَّابًا

Suura 9: ultimaatum ebajumalakummardajatele astuda islami usku

ning nõue *ahl al-kitabile* tunnistada muslimite ülemvõimu, suura 9. 9.1 – 29

¹⁷⁷ *Wa-yakuuna l-diinu lillahi*: Bell: "and religion becomes Allah's", Arberry: "and the religion is God's", Kratškovski: "a вся религия будет принадлежать Аллаху".

¹⁷⁸ Pole päris täpne, kuid täpne vaste "raha kulutama" ei sobi.

Vaadeldav suura on enamasti dateeritud viimaste hulka: Kratškovski, Weil ja Egitpuse standart – 113., Grimme ja Muir – 114, Blacher 115 (temal üks suura rohkem standartarvust 114). Kratškovski tunnistab ka ise, et paljud peavad seda viimaseks Koraani suuraks, miks aga paigutab suura nr 5 sellest tahapoole – seda ta kahjuks ei selgita. Nagu eelnevalt mainitud, ei saa nii mahukaid suurasid pidada tervikuteks, sellist võimalust möönab ka Kratškovski (Koran, 551); Bell aga täheldab siin mitmeid ümbertegemisi ja ka ekslikult suurasse sattunud materjali (Bell, Qur'an, 171 – 173). Lähtudes käesoleva töö printsiibist vaadelda Koraani uskmatuse ja sõjatemaatika kaudu, on see suura kindlalt viimane ilmutatud suura, vähemalt teatavad ajaadid sellest. Siin näeme, kuidas suhtumine paganlusse, kristlusesse, judaismi ning sõdimisse on lõplikult välja kujunenud. Sest raske on eeldada, et sellistele äärmuslikele seisukohtadele, nagu vaadeldavas suuras väljendatud on, järgneksid jälle leebemad käituminormid paganate ja *ahl al-kitabi* vastu. Muhamedile on küll omane kiire kontseptsioonide areng, kuid mitte nende kõikumine, eriti mis puudutab üldisi ja *umma* vaimseks aluseks olevaid seisukohti. Seega käesoleva suura dateerimisel läheb käesolev töö vastuollu Kratškovski käsitlesega, ning määrab selle Koraani viimaeks suuraks, kuid nagu mainitud, seda vaid ühe koha võrra suurade paigutuses.

Kratškovski arvates on enamus suurast seotud ja mõjustatud sõjakäigust Bütsantsi vastu 630. aasta oktoobris-novembris (Koran, 551, märkus 1); teine suurem teemadering on seotud Meka vallutamisega, osaliselt ka 631. aasta sündmustega (Ibid). Ka Bell paigutab enamuse suura tegevusest nimetatud aega, kuid kohati näeb ka varase Medina perioodi ümbertehtud materjali (Bell, Qur'an, 178 – 179, 182, 187 - 188) ning isegi Meka perioodi materjali (Ibid, 182). Kuid meie poolt vaadeldavate nõ valmis saanud sõjasuurade suhtes on tema Kratškovskiga ühel meelel.

Suuras on hulk ajaate, mis kordavad juba vaadeldud põhimõtteid – need kohad leiavad vaid põgusat refereerimist, küll aga on vaatluse all mõned uued põhimõtted.

Ajaatide 9.1 – 29 ilmutamine peale Meka vallutamist, arvatvasti 631. aastal (Bolshakov, 176), tähendab totaalse sõja kuulutamist uskmatutele ning nendega igasuguste suhete, va

sõda nende vastu, keelamist. Paganatele on nüüdsest keelatud siseneda Kaabasse, neile antakse neli kuud aega lõpetamaks oma paganlus, peale mida nad peavad astuma kas islamisse või võitlema muslimitega elu ja surma peale.

9.1: "Kehtetuks tunnistamine Allahilt ja tema Saadikult nende suhtes, kellega uskmatutest lepinguid sõlminud olete.

9.2: Käige mööda maad neli kuud ning teadke, et teie pole Allahi nõrgestajad, ning on Allah uskmatute alandaja.

9.3: Ning üleskutse Allahilt ja tema Saadikult rahvale suure palverännu päeval uskmatute

kehtetukstunnistamisest Allahi poolt, ja tema Saadiku poolt. Seega kui kahetsete – on see parim teile. Ja kui kõrvale pöörate – teadke teie Allahi nõrgestajad. Ning kuuluta¹⁷⁹ neile, kes uskmatud on, piinarkast karistust.

9.4: Väljaarvatud neile uskmatutest, kellega lepingud sõlminud olete ja kes pole teiega milleski puudulikud olnud ega pole teie vastu toetanud kedagi. Pidage nendega kinni lepingust selle kestvuseni, sest tõepoolest armastab Allah jumalakartlikke.

9.5: Ning kui möödunud on keelatud kuud – tapke uskmatuid kus iganes te neid leiate, haarake neid, piirake neid sisse, nõrgestage neid kõikjal varitsustes¹⁸⁰. Kui nemad kahetsesid ja pidasid palve¹⁸¹, ning tõid zakati, siis vabastage nende tee, sest tõepoolest on Allah andestav ja armulik.

بِرَاءةٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ
الْمُشْرِكِينَ

فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ
غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ
الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ
فَإِنْ تَبُئْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ
غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ آلِيمٍ

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْفُصُواكُمْ
شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ
عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مَدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ
حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخَذُواهُمْ وَأَحْصَرُواهُمْ
وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا وَأَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ
عَفُورٌ رَّحِيمٌ

¹⁷⁹ *Bashshara* – tähendab nii "kuulutama", "edasi andma" kui ka "rõõmusõnumit teadustama."

¹⁸⁰ *Waqa'uduu lahum kulla marsadin*: Bell: "lie in ambush for them everywhere", Arberry: "and lie in wait for them at every place of ambush".

¹⁸¹ *Aqaamuu as-salwata*: Bell: "and establish the Prayer," Arberry: "and perform the prayer, Kratškovski "u выполняли молитву".

9.6: Ning kui keegi uskmatutest palub sinult kaitset, siis kaitse teda seni, kuni ta kuuleb jumalasõna, seejärel toimetage ta temale kindlasse kohta – sest nemad on rahvas, kes ei ole teadlik.

9.7: Milline saab olema ebajumalakummardajate leping Allahi ja tema Saadikuga, välja arvatud need, kellega olete sõlminud lepingu Keelatud Palvekoha juures? Kuni nad on teiega otse[suhetes], olge teie otsesed nened, sest tõepoolest armastab Allah jumalakartlikke.

9.8: Kuidas?! Ja kui nemad teist üle on, ei pea nad teie suhtes ei vannet ega lepingut. Meelitavad nad teid oma suudega, ning lükkavad eemale südametega. Ning on suurem osa nendest kõlvatud.

9.9: Nad on ostnud Allahi tunnismärgid väikese hinnaga, ning tõukavad nemad ära [teisi] Allahi teelt. Tõepoolest, on halb see, mis nemad teevad.

(9.10: ei pööra nemad tähelepanu kokkulepetele usklikega ning on pahatahtlikult meelestatud)

9.11: Kui nemad aga kahetsevad ja palvetavad ning toovad zakati – siis on nemad teie vennad usus ...

9.12: Kui nemad aga mürdsid oma vandeid peale [sõlmitu] lepingut ning sõitlevad teie usku – siis tapelge uskmatuse pealikega, pole neile vannet ning võibolla nad hoiduvad

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا ظَاهِرًا وَلَا دِمَّةَ يَرْضَوْنَ كَيْفَ يَرْضَوْنَكُمْ وَيَأْتُوا هِيئَةً وَمِنْ أَهْلِ قُلُوبِهِمْ وَكَثُرُوا فَاسْفُوفُونَ

اسْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ تَمَنَّا قَلِيلًا فَوَسَدُوا عَن سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ

وَإِنْ تَكْفُرُوا أَيْمَانَهُمْ مِّن بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ

Järgneb sõjaõhutus 9.13 - 16, selle leidmist Meka vallutamise järel, kui niigi pidanuks kõik sõjakad olema, selgitab Bell uutele allaheitjatele, mekalastele, suunatud õhutusena (Bell, Qur'an, 175).

9.14: "Tapelge nendega ning karistab Allah neid teie kätega, alandab neid ning aitab teid nende vastu..."

Samasugune sõjaõhutus on ka 9.15 ning ajaat 9.16-s kordub tõelise muslimi mõõdupuu:

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ

"Või arvasite, et teid jäetakse rahule, kuni Allah ei tea neid, kes pingutanud on teie seast¹⁸² ega pole võtnud kedagi sõbraks peale Allahi ja tema Saadiku ja uskujate? On Allah teadlik sellest, mida teete."

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ
جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَنَّةِ وَاللَّهِ
خَيْرٌ يِمَّا تَعْمَلُونَ

Ajaadid 9.17 – 18 kuulutavad, et Allahi kultusekohad (so Kaaba) tohivad vaid muslimite valduses olla (17), kes uskunud Allahit ja viimset kohtupäeva, palvetavad ja toovad *zakati* (18).

Ajaadid 9.19 – 22 võivad olla seotud muslimite nurinaga, et Kaaba üle järelvalve on jäetud kuraishiitide – hiljaaegu veel muslimite vihaseimate vastaste ja jäärapäiste paganate kätte (Bell, Qur'an, 175). Muhamed püüab seletada seda otsust, et miks kuraishiitide positsioon säilib, sellega, et džihadist osavõtjad ja tõelised uskujad on Allahi silmis eelisseisundis võrreldes Kaaba eest hoolitsejatega – so kuraishiitidega (19), et need, kes on uskunud ja ümber asunud – neid eelistab Allah (20), nemad saavad paradiisi (21), kus nad on igavesti (22).

Sellele järgib vere, sugulus- ja hõimusedemete läbiraumimine ususedemete kasuks ajaatides 9.23 – 24:

9.23: "Teie, kes te uskunud olete! Ärge võtke oma isasid ja vendi sõpradeks kui nad eelistavad uskmatust usule. Ja kes teie seast neid endale sõbraks võtab – need on ebaõiglased.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ
وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى
الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَوَلَّيَكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ

9.24: Lausu: "Kui on teie isad, ja teie pojad, ja teie velled, ja teie naised ning teie pered, ning vara, mille omandanud olete, ning kauplemine, milles nõudluse langust kardate, või majad, millega te rahul olete, armasamad teile Allahist ja tema Saadikust ning pingutusest tema teel – siis oodake, mil saabub Allah oma otsusega, ning ei juhi Allah mööda õiget teed pahelisi."

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ
وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا
وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ
تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ
بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

¹⁸² võib tõlkida ka "džihadist osa võtnud teie seast"

Ajaat 9.36 aga lubab nüüdsest sõjapidamist uskmatute vastu ka pühadel kuudel:

9.36: "Tõepoolest on kuude arv Allahil kaksteist kuud Allahi raamatus päevast, mil lõi ta taeva ja maa. Neli nendest [kuudest] on pühad kuud; see on igavene usk. Seega ärge kahjustage endid. Ning tapelge uskmatutega vahet pidamata nii, nagu taplevad nemad teie vastu vahet pidamata¹⁸³; ning teadke, et on Allah jumalakartlikega."

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ
شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ
ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ
أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ
الْمُتَّقِينَ

Seega vaadeldud ajaatides 9.1 – 24 kuulutab Muhamed välja tingimusteta sõja uskmatutele, kuulutades igasuguse suhtlemise nendega jumalavastaseks ning lubab nendega sõdida kõikjal ja kõiki vahendeid kasutades; ülearaabialine kultusekeskus Kaaba kuuluatakse vaid muslimite pühakohaks. Ainus vastutulek on neljakuuline vahepele, millise aja jooksul on paganatel aega võtta vastu islami usk ning loobuda vanast eluviisist.

Siiski ei tähendanud see totaalse sõja puhkemist nelja kuu möödudes, tekkinud isamiriigil polnud selleks võimalust ning tundub, et vägivaldse islamisse pööramise asemel suunati arvukad beduiinid, keda kokku võis poolsaarel olla umbes 3 miljonit (Bolshakov, 33), peale *riddah* edukat mahasurumist sõtta Allahi teel – džihaadi, innustades neid ründama Bütsantsi ja Pärsia alasid, mis lõpuks kasvab üle araablase suurteks vallutusteks. Mida see täpselt endast kujutas – pole selge tänapäevani. Kas oli järgnevate kaliifide poolt peale *riddah* sõdu Muhamedi kavatsuse elluviimine: rünnata kristlasi ja muuta islam maailmausuks, või hoopis hädavarant arvukate beduiinidega toime tulemiseks, või mitmed variandid nende kahe äärmuse vahel, selle üle varase islami ajaloolased vaidlevad praegu (vt näiteks teooriaid selle kohta – Zelenev, Egipt, 19 – 26). Selge aga on, et suuras 9 on nüüdsest välja kuulutatud täielik sallimatus uskmatuse suhtes. Muhamed oli kokku küll puutunud vaid araabia paganatega, kuid sellist "paganatevastasust" kantakse hilisematel sajanditel vihaselt edasi ka teiste pühakirja

¹⁸³Erinev tähendus *kaa'fan*: Bell: "but fight the polytheists continuously", Arberry: "And fight the unbelievers totally", Kratškovski aga: "и сражайтесь все с многобожниками", kuid Osmanovi järgi jälle võib välja lugeda käsku sõdida pühadel kuudel, sest tõlke mõte on, et ärage tehka viga endile nendel kuudel ning ühinenuna sõdige uskmatutega.

mitteomavate rahvaste vastu sõdides – näiteks Indias või troopilises Aafrikas. Või vastupidi, paljusid rahvaid meelevaldselt *ahl al-kitabiks* kuulutades järgnevatel sajanditel, mis likvideerib nendega vaadeldavate ajaatidega ilmutatud kohustusliku sõjaseisukorra. Nii kuulutati hiljem *ahl al kitabi* hulka kuuluvaks näiteks hiinlased.

9.25 – 27 viitab Koraanis ühe harva esineva juhtumina konkreetsele sündmsuele – Hunain lahingule, mis toimus 630. aasta jaanuaris. Muslimite vägi löödi seal arvukate beduiinide poolt põgenema, kindlalt pidasid vastu vaid 100 meest umbes kümnest tuhandest (Ibn Hisham, 502), kuid arvatavasti ei suutnud u 30 000 meheline beduiinide vägi võitu lõpuni hoida, hakkasid muslimite laagrit röövima (Bolshakovi arvamus, toetudes Waqidile, Boshakov, 164), muslimid suutsid põgenejad kokku koguda ja jõud koondada ning lõpuks beduiinid purustada (Ibn Hisham, 501 – 508).

Vaadeldavates ajaatides sõitleb Muhamed arvatavasti neid lahingu alguses põgenenud muslimeid:

muslimid uhkeldavad enne lahingut oma jõuga, kuid see neid ei aita ja nad põgenevad (25), siis kinnitab Allah oma toetust Muhamedile ja saadab nähtamatud jõud ning karistatakse uskmataid (26), seejärel leebub Allah (27).

9.28 võtab kokku selle suhtumise paganlikesse araablastesse:

"Teie, kes te uskunud olete. On ju ebajumalakummardajad mustad, ning ärgu nad lähenegu Keelatud Palvekohale peale käesolevat aastat...."

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ
نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ
بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا

Sõjakuulutus *ahl al-kitabile*, suura 9.29 – 35

Vaadeldavate ajaatide ilmutamisajaks peab Bell aastat 9 AH seoses põhjasuunas ettevõetud retkega kristlaste ja juutide vastu (Bell, Qur'an, 171); sellega on nõus ka Kratškovski (Kora, 552, märkus 14). Ka Buhl seob selle sõjakäigu suhtumisega kristlusesse ja juutidesse vaadeldavates ajaatides (Buhl, 323 – 326).

9.29: "Tapelge nendega - kes ei usu Allahisse ega keela seda, mille Allah ja tema Saadik keelatuks kuulutanud on, ega allu tõelisele usule nende seast, kellele pühakiri antud on - kuni nad on toonud *jizyaht* oma käega ning on alandatud.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ
دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا
الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

9.30: Ning ütlesid juudid, et Uzayr on Allahi poeg, ning ütlesid kristlased, et on Messias Allahi poeg – need on sõnad nende huultel, [mis] kinnitavad uskmatute sõnu enne neid. Tapelgu Allah nendega! Küll on nemad rõvedad!

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى
الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ
يُضَاهَوْنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتِلْهُمْ
اللَّهُ أُنَى يُؤْفَكُونَ

9.31: Nad võtavad oma kirjamehi ja pühamehi käskijateks Allahi kõrvale, ning Messia, Maarja poja, kuigi oli neil kästud kummardada vaid ühte Jumalat – pole jumalat peale Tema. Kiitus Temale üle selle, mis nemad temale omistavad.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا
وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

9.32: Soovivad nad kustutada Allahi valguse oma suudega, kuid ei luba Allah muud, kui viia täiustada oma valgust, kui ka põlgaksid seda uskmatud.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى
اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

9.33: On Tema see, kes saatnud on oma Saadiku sirge tee ja tõelise usuga, et olla üle igast usust, kui ka põlgaks seda ebajumalakummardajad.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

9.34: Teie, kes te uskunud olete! Paljud kirjameeste ja pühameeste seast närivad inimeste vara ebaõiglaselt ning viivad kõrvale Allahi teelt. Ja need, kes koguvad kulda ja hõbedat ega kasuta seda ära Allahi teel – kuuluta neile piinarikast karistust.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ
وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ
وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ
الدَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا ينفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
قَبَسْرُهُمْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

9.35: Päeval, mil kuumutatakse seda põrgutules ning märgistatakse sellega nende otsaesised, nende küljed ja nende seljad – see on see, mille endile kuhjasite kokku, maitske siis seda, mida kogunud olete."

يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا
جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ
لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

Vaadeldud ajaate võib pidada sõjakuulutamiseks kristlusele – selle põhidogmad kuulutatud ajaadis 9.30 ning eelnev ajaat 9.29 käseb kristlastega tapelda kuni nemad alluvad muslimitele. Pole juhuslik, et selle ilmutusega langevad kokku ka Muhamedi alustatud rünnakud kristlike alade vastu Pallestiinas. Et neid sõjakäike tabab ebaõnn – see arvatavasti suurendab Muhamedi leppimatust kristlusega, sest ka surivoodil olles, mil terve Araabia on mässama hakanud muslimite ülemvõimu vastu, saadab ta Medina põhijõud ära põhja, kristlike alade vastu (Ibn Hisham, 622; Tabari, Tarikh 1797) , ning see saab noorele islamiriigile peaaegu saatuslikuks.

Kuigi kogu suura 9 on pühendatud sõjale paganate *ja ahl al-kitabi* vastu ning kahtlejate õhutamisele, ei hakka me siinkohal lähemalt vaatlema ülejäänut u 80 ajaati, sest midagi olulist nad ei lisa. Lühidalt vaid nende sisu: 9.42 – 57, 82 – 97 ja 118 - 123 sõitleb nimetatud sõjaretkest Palestiinasse hoidujaid; 98 – 99, 100 ja 102 – 103 sõitleb beduiinide uskmatus ja nende valearusaamu islamist; 114 – 117 rõhutab sidemete katkestamis vajadust ebajumalakummardajatega; 65 – 81 aga peab Bell varaseks Medina materjaliks (Bell, Qur'an, 180 – 183), mis koosneb silmakirjatsejate kritiseerimisest ja tõeliste uskujate kiitmisest.

Sellega on islam esimene arengufaas läbi. Õigluse ja allaheitlikkuse sõdurid aga pööravad peatselt oma pilgud raamatusksete – *ahl al-kitabi* vastu ning kõigest paarikümne aastaga vallutavad suurema osa Bütsantsi aladest, Pärsia aga purustavad sootumaks. Arvatavasti tähtsaim tegur, miks seda suudeti, oli käesolevas töös vaadeldud õpetuse *jihad fi saabi llah* – “pingutus Allahi teel” omaksvõtmine. Vadeldav suura 9 on jäänud tänapäevani muslimite peamiseks õhutusallikaks uskmatus vastu. 20 sajandil pead tõstnud islami fundamentalismi arvukates töödes on enamsti üksmeelne seisukoht Lääne suhtes, et seal ei ela mitte raamaturahvas – *ahl al-kitab*, vaid usust taganenud rahvas või paganad, sest rääkida kristlikust Läänest materialismi ja tarbijaühiskonna pealetungi tulemusena on absurd fundamentalismi peateoreetikute Sayyid Qutbi¹⁸⁴, Abu Ala Mawdudi ning uue ja

¹⁸⁴ Siinkohal märkus, et Sayyid Qutbi pöördumine äärmuslusse toimus just aastatel 1948 - 1950 Ameerika Ühendriikides õppides, kus elades läbi hingelise vapustuse seal valitseva materialismi, rassismi, seksuaalvabaduse jne tõttu, kirjutas ta seal oma esimese äärmuslikku liini märkiva teose *Al-'adala al-Ijtima'iyya fi-l-Islam* – (Sotsiaalne õiglus islamis, ilmus 1949), mida võib pidada esimeseks kaasaegseks

veel vihasema põlvkonna eestvõitleja Bin Ladini jt arvates. Juba islami fundamentalismi isa Hasan al-Banna rääkis uskumise ajastu lõpust Läänes ning samasuguste arengute ohust *dar al-islam* (Banna, *Five Tracts*, 22); Qutb 1960. aastatel ja Mawdudi dekaad hiljem kuulutasid, et Lääne inimesed pole mitte kristlased, vaid tegu on tõeliste paganate ja silmakirjatsejatega, kellele nende usk – kristlus on vaid tühipaljas nimi teiste nimede kõrval (Qutb, *Fi zilal al -Qur'an*, 4pt). Võib vaid oletada, millise sammu paganluse ja materialismi suunas on sellest ajast astunud Lääs uue põlvkonna tõeliste allaheitjate arvates. Polegi imestada, et kuulutades 1998. aasta 23. veebruaril Lääne vastu välja džihaadi, tõi Bin Laden selle aluseks lõigu äsja käsitletud suurast 9: "Kiidetud olgu Allah, kes ilmutas Koraani, kes on taeva valitseja ning kes likvideerib *fitnah*, ning ütleb Pühakirjas: " Ning kui möödunud on keelatud kuud – tapke uskmataid kus iganes te neid leiate, haarake neid, piirake neid sisse, nõrgestage neid kõikjal varitsustes""¹⁸⁵.

Euroopa ja Lääne tsivilisatsioonile tervikuna peaks oleva hoiatuseks aina enam allaheitjate seas leviv seisukoht, et Lääne inimese näol pole tegu mitte raamaturahvaga, kelle suhtes Koraan ilmutab teatavat austust, vaid usust ärapöördunud paganatega – kellega tuleb tapelda vahendeid ja aega valimata.

islami fundamentalismi teosesks.

¹⁸⁵ Originaal ilmus Londoni araabiakeelses ajalehes al-Quds al-Arabi, 23.02. 1998 lk 3 pealkirja all *Nass Bayan al-Jabhah al-Islamiyah al-Alamiyah li-Jihad al-Yahud wa-al-Salibiyin* (Ülemaailmse juutide- ja ristisõdijatevastase džihaadi rinde teadaanne).

LÕPPSÕNA

Käesoleva magistritöö on katseks anda ülevaade usu-uskmatuse suhte tulemusena tekkinud džihaadi ideest Koraanis. Iga usuline areng on pingutus usu nimel, kuid vaid ühes usus – islamis, on selline pingutus kujunenud välja usu aluseks. Islamis algas selline pingutus Muhamedi tegevuse algusega u. 610. aastal, lõppes tema surmaga 632. aasta suvel. Nagu kõik teised usu alused, oli ka džihaadi idee pidevas arenguprotsessis, tekkides Muhamedile määratlematust suhtumisest uskmatutesse ning kujunedes lõpuks kindlalt formuleeritavaks, keeldude ja käskudega reglementeeritud maailmavaateks ja tema elu lõpuks islami usu aluseks.

Džihaadi kontseptsiooni sünniks võib seega pidada aastat 632 p.Kr. Siit alates hakkas see selliste tegurite nagu Muhamedi ja tema kaaslaste sunna – st eeskuju, Koraani teksti redigeerimine, Koraani teksti kommenteerimine, sharia väljatöötamine, ning ajalootööde kirjutamine, edasi arenema ning eri vorme ja tõlgendusi võtma. See on suhteliselt hästi läbiuuritud etapp ning seda on vaadeldud vaid pinnapealselt. Käesoleva töö eesmärgiks oli anda ülevaade nendest teguritest, mis viisid džihaadi sündimiseni. Seega käsitleb käesolev töö usu ja uskmatuse vahekorda alates esimestes ilmutustes sisaldunud vihjetest Muhamedi suhtumisele uskmatutesse, lõpetades Medinas võimsaks ja kuulsaks saanud Muhamedi poolt otsese sõja kuulutamiselega kõigile mittemuslimitele. Teiste sõnadega võiem seda kirjeldada kui *allaheitnute* (muslimid) pingutuse algust ülemaailmses plaanis inimkonna allaheitmiseks, st. islami usku pööramiseks.

Et Muhamedi Mekas olemise aeg on koraaniuurijate poolt reeglina jagatud kolmeks perioodiks, siis ka käesolev töö võttis samuti aluseks sellise lähenemise, kuigi üks

peamistest kasutatud autoritest Richard Bell sellist jaotumust ei tunnista ning see on ehk suurimaks lahkuminekaks käesoleva uurimuse ja Belli epohhi loonud koraanikäsitle vahel. Kõiges muus on aga Belliga reeglina nõus oldud. Kuid see pole Belli kultustamine ega jäljendamine, sest samapalju on kasutatud teise koolkonda kuuluvat teadlase Kratškovski koraaniuurimust, lisaks nendele teisi tähtsamaid varajase islami uurimusi.

Huvitaval kombel ei tekkinud töö käigus vastuolusid kahe niivõrd erineva koolkonna vaadete kõrvutamisel ja kasutamisel: usu ja uskmatuse suhte ning džihaadi temaatikas langevad nii Belli kui Kratškovski vaated kokku. Teatavate mööndustega võib sama nentida ka teiste tähtsamate tööde kohta: džihaadi ajaatide kronoloogia, nende seletused ning suhtumine teistesse allikatesse omab eri koolkondade puhul palju ühiseid vaatepunkte. Kratškovski ja Belli kõrvutamisel ilmnesid vaid mõned harvad korrad, kus nende vaadetes tõsisemaid lahknevusi tekkis, ning need on töös ka ära toodud. Suurimaks erinevuseks võib pidada seda, et Kratškovski ei eraldanud aastaid 623 – 624 nii teravalt selleks Muhamedi mõjutanud hetkeks nagu Bell seda arvas. Erinevalt mõlemast uurijast laiendab käesoleva töö autor seda murrangu perioodi tagasiminevalt kuni aastani 619 ning asetab teatavates kohtades rõhku eeldatavatele tühikutele Koraani ilmutustes ning rõhutab tugevamalt *tafsiride* ja ajalootööde ebausaldusväärst.

Enne hidžrat sammus Muhamed kümne aasta jooksul prohvetluse raskel teel kardinaalselt erineva inimesena post-hidžra ajast. Mitte tema ilmutuse originaalsus, vaid siirus ja intensiivsus lubab teda nimetada tõeliseks prohvetiks. Ning ajal, mil vaimne surve temale oli kõige suurem, oli ka tema vastus sellele jõulisim ja üllaim. Nagu nägime töö teises, kolmandas ja neljandas peatükis, oli see prohvetile psüühiliselt raskeim aeg, kuid Prohvet Muhamed jäi kindlaks oma veendumustele. Eriti tähelepanuväärne on asjaolu, et esimese usu-uskmatuse suhet käsitleva ilmutuse 86. 15 – 17 näol kuni Meka perioodi viimase ilmutuseni, milleks on ajaadid 7.85 ja 6.104, valitseb kontseptuaalne *status quo*. Alguses ilmutatud sõnumid 86.17: „*Ja anna ajapikendust uskmatutele, viivita nendega pehmelt*“ või 73.10 - 11 „*Ja kannata väja, mis nad ütlevad. Ning jäta Mind [nendega] – ja valeks süüdistajad, hea elu valdajad – ja viivita nendega väheke*“ ei erine Meka viimastel aastael ilmutatud suhtumisest 7.85: „*Kui osa teist on uskunud seda, millega mind teie*

juurde saadetud, ja teine osa ei ole uskunud, siis kannatage seni, kuni Allah mõistab kohut teie üle",

Võib tekkida küsimus, et miks seda aega, mil suhtumine uskmatutesse ei muutunud ning džihadist ehk *pingutusest usu nimel* ei räägitud, kuid pingutati tunduvalt enam kui Medina aegadel, on vaadeldud umbes ühe kolmandiku osas töö mahust?

Selline suur tähelepanu Meka perioodile džihadi teema käsitlusel on õigustatud, kui vaatleme hilisemate teoloogide ja ajaloolaste pingutusi kirjutada sinna aega sisse seda Medina ajastu sõjakust, mida seal tegelikult olla ei saanud. Kuid selliseid katseid hilisemate tarkade poolt on tehtud hulgam. Käesolevas töös on vaadeldud vaid mõnda nendest. Näiteks islami suurima ajaloolase Tabari poolt aastasse 615 projitseeritud medinalikku maailmavallutuslikku ambitsiooni, mis ilmneb 38. 1 – 10 analüüsimisel, või ajaatidega 45. 13 – 14 seonduv. Need on ilmekad näited sellest, kuidas Medina-aegne prohvet asetatakse ajaloolaste poolt Meka olustikku. Islami paradoks on selles, et hoolimata vähem kui kümneaastasest ajavahest, on selline 620. aastate Medina Muhamedi asetamine 610. aastate Mekasse suurem ideoloogiline ja vaimne, ehk ka usuline, murrang, kui näiteks ajarännak 14. sajandist 19. sajandisse *dar al harbi* mistahes osas.

Samas pakub see Meka periood ka vastupidise näite nõ. rahupartei tõlgenduse kujunemisest „suurest džihadist“, millise termini tekkimine 11 – 12. sajandil on seotud Meka perioodi ajaadi 25.52 tõlgendamisega. Sellise uue ideoloogilise märksõna kujunemine klassikalises islamis ning selle kunstlik olemus, võrrelduna algse islamiga, ilmneb käesolevas töös vaadeldud ajaloolaste, teoloogide ja traditsionaliste vaateid kritiseerides.

Kus aga Koraan vaikib, ning seda vaikust kompenseerida püüdvad *sirah* ja *hadith* hätta jäävad, on ajavahemik aastatel 619 – 623, ehk käesoleva töö viies peatükk. See on aeg, mil Muhamed seni teadmata ajenditel, hilisemas ajalookirjutuses tagakiusamist ettekäändeks tuues, Mekast Medinasse ümber asus. Koraan vaikib sellest ajast, ning nagu

5. peatükist selgub, on põhjused väga isiklikku laadi ning suure tõenäosusega hilisemate redaktorite poolt Koraani tekstist välja jäetud. Abi pole ka Koraani standarttekstist kõrvalekalduvate tekstide kogumikest, milliste kasutatavus on võimalik tänu muslimite vaenlaseks tituleeritud varajaste islami pühakirja katkete parima tundja Jeffery aastakümneid kestnud kogumistöö tulemusena. Sest ka tema pole suutnud anda vastust küsimusele, kas ja millised olid vahelülid eeldatava Muhamedi koostatud Koraani teksti ja nende lahknevate koodeksite vahel. Et osades nendes paarikümnes Jeffery poolt kättesaadavaks tehtud koodeksis oli kaks suurat rohkem, samas aga mõni koodeks erines *textus receptuse*st minimaalselt, näitab väga laiahaardelist ja vastandlikke väiteid sisaldava mänguruumi olemasolu.

Käesoleva töö mahukaim, viies, peatükk seda probleemi ei lahenda. Ettevaatlikult on see nõ. kadunud ajaatide probleem siin tõstatatud, kuid selle lahendamine oleks võimalik võib-olla teadlastele tulevikus, kelle ees ehk kunagi saavad avatuks arvukad *dar al islami* eraarhiivid ja riiklike tarkusemajade sopistused. Uute allikate avastamise võimalikkust kinnitab näiteks Al-Kalbi tervikliku töö leidmine 1920. aastatel või kahekümne kartulikotitäre varajaste koraanitekstide avastamine San'a moshee vundamendist 1970. aastatel. Kuid selliste "islamivaenulike" avastuste taustal pole lootustki, et Saudi Araabias arheoloogia lubatud teadusharuks kuulutatakse või mittemuslimitest uurijatele ligipääs võimaldatakse arvukatele mitte-islami teaduse jaoks avastamata arhivaalidele. Islamiuurijatel tuleks kiirustada ning ära kasutada Süüria vähemus-alaviitide või Egiptuse post-sotsialistliku neo-kapitalistliku valitsuse poolt loodud võimalusi islami uurimiseks islamivälistelt seisukohtadelt lähtudes. Uusallikalise potentsiaali olemasolu regioonis näitab kasvõi semiitika paraleelharu Vana Testamendi uurimise edusammud Kairo *Genizah* või Surnumere rullidega seonduvalt viimasel sajandil. Selliste uute allikate päevavalgeletulek võib küll hetkeks teadusel jalad alt lüüa kontseptsioonidega *a la Kumrani sekt*, kuid on teadusele lõppkokkuvõttes ainult kasulik kriitilise meelega kasvatamise läbi.

Seega jäävad viiendas peatükis tõstatatud küsimused hetkel vastuseteta. Kuid hoolimata sellest nõ. koranistika kriisist, ning tagasilöökidest koranistika ja islami uurimise rindel

(Puini uurimustega kaasnev teaduslik vaikelu või varasematele islamiuurijatele osaks saanud süüdistustest orientalisismis ja rassismis), võib loota, et ka kõige segasemad peatükid varajase islami ajaloos lõpuks lahendatud saavad. Selleks on aga vaja teadusliku, mitte poliitkorrekse, koranistika ja *Islamic studies* edusamme.

Käesoleva töö eelviimane peatükk jõuab järeldusele, et Badri-aegsed ja -järgsed suurad, et suur osa sellest, mis toimub alates aastast 624, on reaktsioon sellele üleelamisele, mida eelnev peatükk vaatles, ning mille olemus peitub eeldatavasti Muhamedi ebaõnnestumises prohvetina, kuid seda lüüasaamist sublimeerivas ülimes edukuses poliitikuna.

Koraanis sisalduvaid džihaadi ajaate, mis ilmutatud peale 624. aastat, ning mis moodustavad suurema osa vaadeldavatest ajaatidest käesolevas töös, on käsitletud mõnevõrra pinnapealsemalt kui varasemaid, Hegira ja selle nõ. suure murrangu-eelseid ajaate. Koraan on täis seda post-hegira/suure murrangu ajajärgu käsitlust usust ja uskmatusest ning käskudest ja manitsustest olla varmad uskmatute vastu – kas kaitstes või rünnates, see juba sõltub vaadetest. Pradoksaasel kombel pole sellest teemast, mis moodustab umbes kolmandiku Koraanist, saanud ametlikku uus alust, kuigi see on arvatavasti üks ennast kõige tugevamalt kehtestavamaid ideid muslimite pühakirjas.

Selle ajajärgu suuradest tekib aina tugevnev mulje, et tegu on muslimite rööve ja rünnakuid õhutavate ilmutustega, mis kujutavad endast kehtivate reeglite murdmise apoloogiat. Kuidagi ei saa lahti tundest nende ilmutuste *post factum* iseloomust, st. et nad on maise mänguri poliitiliseks vahendiks, mille maine kasvav hiilgus aina hägustab seda Meka ajastu siirust ja kirge. See on karm hinnang, kuid seitsmenda sajandi realiteetid pakkusid veelgi karmimat alternatiivi: parimal juhul muutumist müstiliseks efemeerseks kõrbesehteks.

Kuid võimalik on ka teine lähenemine: suurem osa islami ajaloolasi räägib meile pingutustest kaitsesõdades ja õigluse vaevarikast vallapäsemisest. Raske, nüüdseks võimatu, on sellega mitte nõustuda klassikalise islami seisukohta omaks võttes, nagu see

multikulturalismi ja poliitkorrektsuse ajastul praegu Euroopas käibib. Siiksi tasub pingutada lootuse nimel, et koranistika, ja islamiteadus üldiselt, ei muutu üldsõnaliseks ja poliitkorrektseks ebateaduseks.

Töö viimases peatükis vaadeldud üheksanda suuraga päädiv sõjakuulutus kõigi mittemuslimite vatu oli sündmuste loogiliseks jätkuks ning rajajooneks, millest alates on traditsioonilise islami džihaadikontseptsioon juba hakanud elama koraani-välist elu.

Kas töö saavutas oma eesmärgi vaadelda džihaadi teooria kujunemist läbi usu-uskmatuse suhte, sellele annab vastuse iga lugeja sõltuvalt samapalju oma eelistustest kui ka konkreetsetest teadmistest varajase islami kohta. Mis käesoleva töö autorile oli teaduslikuks katseks Koraani- ja allikakriitikas, võib teisele ehk tunduda usuvastase rünnakuna. Kuid Koraani tekst on töös ära toodud ning omad järeldused selle kohta võib teha igaüks ise – see on tõlgendamise küsimus. Ja võttes arvesse, et Eesti lugejal on seni puudunud on igasugune eestikeelne kirjasõna Koraanist ja džihaadist, siis loodan, et see teaduslik pingutus tekitab ehk huvi edaspidiseks uurimistööks, kasvõi eesmärgiga vastu vaielda.

Eesti on vaikne *dar al-harbi* nurgake, kus *azan* kõlab nõrgimana Euroopa maadest. Eesti on üldse üks vähestest maailma maadest, kus pole ühtegi mošeed. Kas ja millist osa islam siin tulevikus etendama hakkab – sellele on raske vastata. Veelgi tänamatum on aga arvata, milliseks kujuneb islami tulevik maailmas. Teisiti sõnastatuna vastata küsimusele: millime käsitlus *pingutusest usu nimel*, st. džihaadist aina laienevas *ummahs* valdavaks saab. Sest kus on islam, seal on ka džihaad. Kuid nagu sissejuhatuses mainitud, on džihaadil rikkalikult avaldumisvorme. See, et Koraani ideaaliks džihaadi küsimuses on viimane suura 9., mida sageli ka sõjasuuraks nimetatakse, peaks mõtlemis- ja muretsemisainet pakkuma hulгим. Kuid ideaalid on harva teostatavad ning reeglina on islami ajaloos, nagu ka teistes religioonides ja kultuurides, valitsenud lõhe teooria ja praktika, see tähendab kontseptsiooni ja käitumisviisi vahel.

SUMMARY

Much has been written about Jihad in Islam, and much more discussed in media during the last decades. In fact, it is a notion that non-Muslims tend to equate with Islam now. If one asks Muslims about Jihad then the answer depends on the person the question is addressed to, his political, cultural and historical background; the essence given to Jihad in these answers ranges from a pitiless extermination of non-Muslims to the most humane manifestation of life associating with elaborate study and work.

The first opinions concerning Jihad emerged just after the death of Muhammad, the founder of Islam. The question what Jihad is and how it should be practised is one of the essential questions from the classical period of Islam. The wide range of theories and opinions concerning *exertion* (the Arabic meaning of Jihad) has become quite perplexing by the beginning of the 21st century, yet, among the varying opinions, two distinct directions are clearly seen. Firstly, peaceful and apologetic approach to Jihad as a defensive war or individual moral perfection. Secondly, the warlike fundamentalist claim of Jihad as a tool to forcefully convert the world to Islam. In other words, Muslims acknowledge that Jihad is a perpetual process until the entire world becomes Islam, but there is hard discrepancy between peaceful and warlike Jihad attitude and, what is more confusing, in both traditions there is also a discrepancy between word and action – theory and practice.

Moreover, even according to the view of warlike Jihad supporters, the *exertion* does not mean bloody carnage of non-Muslims, at least in theory. According to its main notion, Jihad is a reflection of relations between *dar al-islam* and *dar al-harb*. And the actual fighting during Jihad is precisely delineated by rules how a *mujahid* – person making

Jihad, should behave. In relation to non-Muslims certain rights apply before the Jihad commences, and they are also liable to certain rights and obligations after they have submitted themselves, peacefully or through fight, to the Muslims.

We are not examining here very carefully all the sophistry of that classical Jihad theory. The question of our work is: How did such an idea, which developed later into the conception of Jihad, come into being? How and why is Islam the only world religion that turns so much attention (about 1/3 of the Qur'an) to an idea of the opposition between believer and non-believer?

It might be justified to ask whether it is right to concentrate on the issue of genesis of Jihad instead of exploring the classical Jihad doctrine that was ready 3-4 centuries after Muhammad, by the Golden Age of the Islamic Classical culture? The position of this thesis is that without knowledge, careful examination of the birth and early development of the processes that lead to later elaboration to classical Jihad doctrine, we cannot say much about all later developments. In fact we can, but we might get confused with misconceptions that have distorted the picture since Muhammad's death. The most frequent argument against our approach might be that the later developments constitute an intrinsic part of Jihad, that it is a redevelopment of Muhammad's ideas. But in reality the situation in non-Islamic world accepts „later developments“ in the conception of Jihad: the theory, which maintains that peaceful Meccan Islam would be preached to the non-Muslims. Nevertheless, the situation on the political and historical arena has been perpetuated by the Muslims' aggressive Medinan Jihad.

Therefore, most attention is turned to the birth period of Islam, especially to its first 20 years, 610 – 632. It is the time of birth of the idea of Jihad, the time of its most active development and also of paradoxical U-turns, quite unique in the history of world religions.

The only authentic source of the times of Muhammad is Qur'an. Its composition, development and even meaning are still a wonderful source of secrets to critical

researchers. Much has been discussed about it, but we are still in a situation where most of the theories, which have been developed since the beginning of Islamic studies in 1850-s, have been valid until today or at least seem to be proved and convincing.

In the thesis, the extremities are rejected as based on too jumpy conclusions (from the theory of Qur'an being mostly dated by the 2nd-3rd century AD to the theory of Qur'an being a product of the 10th century AD) and concentrate on the views that have been classical for the last 100 years. Namely, that Qur'an is the material reflection of Muhammad's ideas and most that has come down to us can be considered as his authentic words. The problem is that we do not know if it is all that has survived or only a portion of that revelation.

But what has been preserved allows to make a careful study of the origin of the Jihad idea. Arranging the smallest revelation-related unit *ayah* by its revelation chronology gives us some clue to the development and meaning of these early ideas. But Qur'an alone is not sufficient, we also need other sources – commentaries (*tafsir*), Muhammad's biographies (*sira*), historical and other works. Potential danger of their use should be made clear due to the opinion that although they are written more clearly than Qur'an, we must have very critical attitude to them because they do not reflect the realities of Muhammad's time but developments of about two centuries later and still purporting going via *hadith* to Muhammad himself.

After critical examination of those sources we might try to answer the question: where does Jihad come from? The generalized answer would be: Jihad was the product of the interrelation of Muhammad (and his early community) with non-Muslim Arabs, Christians and the Jews. As these relations were multifarious and hectic in nature, the idea of striving in the path of religion, which came to be called Jihad, was a process that lasted from the beginning of the revelation to the last years of Muhammad. In fact, we can say that there was no Jihad in Meccan period, in relation to the non-Muslims we cannot call it striving, it can be best described by the word „tolerance“. Then there was an event of emigration (*hegira*), purportedly caused by the persecution of Meccan pagans. It

is assumed that the real reason for it was something else, something that forced Muhammad to reconsider all his previous revelations and initiate a new phase of Islam. From that moment on we may justifiably term the period as the birth of Jihad.

Hegira, and some years preceding and after it, are the biggest mystery in Muhammad's life and Islam. Up to the year 620, Islam was developing peacefully, not a single *ayah* from 610 – 620 shows any sign of confrontation with the non-Muslims. Then, after emigration to Medina, there is a lacuna in the Qur'an, and suddenly it commences with the new force and change: there is a negative attitude to the Christians and the Jews, and peaceful opposition to pagan Arabs gives way to mundane, physical hatred. Its political consequences were the change of *qiblah* in relation to the Jews and Christians, and first raids against pagans. What happened that a peaceful man, who during previous 10 years had preached tolerance and peaceful co-existence, suddenly turns to mundane rage, using revelation, not only against pagans but also his previous mentors Christians and/or Jews?

We cannot answer this question, we may only assume, reflect and speculate, but the dichotomy of Meccan peaceful Islam and Medinan increasingly warlike Islam is the core of the thesis. We assume that the crucial point of Islam was not the Hegira of 622, as it is often taken for granted, not the year 624 with the first raids against pagans, as assumed by Richard Bell, but both these actions were in fact a reaction. The key to the process that gave priority to sword over the word are hidden in Muhammad's some kind of hope arisen in 619 – 622 and the following shock of their non-fulfilment. We acknowledge the considerable lacunae in Qur'an within the period of 619 – 623 and for that period we give smallest trust to the main Islamic sources, Ibn Hisha's *Sira* nad Tabary's *Tarikh*, that have been used profoundly in the thesis.

Therefore we may say that the idea of Jihad, striving against the unbelievers in the path of Allah, was born from the events connected to Hegira. Proposition is made that the reason in this psychological and consequently political big break with peaceful Islam is located in the non-acceptance of Muhammad as a Prophet by *ahl al-kitab*.

All that follows in the Qur'anic data after 623 – 624 concerning Jihad is an accumulation of intensity and negative feeling towards non-Muslims: from the breaking of a rule not to wage war in the holy months (624) up to unconditional command to subdue with force all non-Muslims.

KASUTATUD KIRJANDUS

KORAAN

Arberry, Arthur. *The Koran Interpreted*. Vol I-II. L., 1955.

Aro, Jussi; Salonen, Armas; Tallqvist, Knut. *Koraani*. 1980

Bell, Richard. *The Qur'an: Translated with a Critical Rearrangement of the Surahs*. Edinburgh, 1938-39. Vol I-II.

Kazimirsky. *Coran*. 1840.

Khalifa, Rashid. *Quran: the final scripture : (authoriz. Engl. version) / transl. from the orig. by Rashad Khalifa*. Tucson, 1981.

Mir Ahmed Ali, S.V. *The Holy Qur'an*. Madras, 1988.

Pickthall Marmaduke, M. *The Meaning of the Glorious Koran*. L., 1980

Sale, George. *The Koran; Commonly Called The Alcoran of Mohammed: Translated from the Original Arabic. With Explanatory Notes by - .* Vol. I – II. London, 1801.

Shakir, M. H. *Holy Qur'an*. 1988.

Ullmann, L. *Der Koran. Aus dem Arabischen wortgetreu neu übersetzt und mit erläuternden Anmerkungen versehen*. 1881.

Коран / Академия наук СССР, Институт востоковедения; перевод [с арабского] и комментарии И. Ю. Крачковского. М, 1990.

Коранъ. Законодательная книга мохаммеданскаго върученія. Горді Саблуков. Казань. 1895.

Османов, М.-Н. *Коран*. М., 1995.

KORAANIKOMMENTAARID:

Al-Baidawi, Abdullah bin Omar. *Tafseer Al-Baydhawi*. Vol I-II. Dar Ihia al-Turath al-Arabi, Beirut, 1988.

Abu Bakr Ahmad ibn al-Hussayn al-Bayhaqi. *Al-Zuhd al-Kabir*.

Ibn Kathir. *Tafsir al-Qur'an al-'Azim*. Vol I – X. Al-Riyad, Dar al-Salam, 2000.

al-Razi, Fakhr al-Din. *Al-Tafsir al-Kabir*. Cairo, 1938.

Jalal al-Din al-Suyuti. *Tafsir al-Jalalayn*. Araabiakeelne versioon:
<http://www.atafsir.com/Tafasir.asp>

Tabari, Abu Jacfar. *Jamic al-Bayan*. 30 vols. in 12, Beirut, 1406/1986-1407/1987 (reprint of Bulaq edition, 1323 AH).

Abu al-Fadhl Hasan al-Tabarsi. *Tafsir jam'a bayan fi tafsir al-kuran*. Beirut: Mo'asat al-A'lami. 1988.

SUNNAKOGUMIKUD

Abu Dawud. *Sunan*. Ahmad Hassa ingliskeelne tõlge:
<http://www.usc.edu/dept/MSA/fundamentals/hadithsunnah/abudawud/>

Abu Bakr Ahmad ibn al-Hussayn al-Bayhaqi. *Al-Zuhd al-Kabir*. Internetis
http://www.abc.se/~m9783/n/dgjh_e.html

Al-Bukhari. *Sahih*. Muhsin Khan'i inglisekeelne tõlge:
<http://www.usc.edu/dept/MSA/fundamentals/hadithsunnah/bukhari/>

Malik. *Muwatta*. A'isha `Abdarahman at-Tarjumana'i and Ya`qub Johnsoni inglisekeelne tõlge: <http://www.usc.edu/dept/MSA/fundamentals/hadithsunnah/muwatta/>

Ibn Muslim. *Sahih*. Abdul Hamid Siddiqui inglisekeelne tõlge:
<http://www.usc.edu/dept/MSA/fundamentals/hadithsunnah/muslim/>

AJALOOALLIKAD

Muhammad Ibn Abdul Wahhab. *The Book of Tawheed*. Translated by Sameh Stauch. International Islamic Publishing House. 1998

Ali Ibn Abi Talib. *Nahdž al-Balaghah. Selection from Sermons, Letters and Sayings*. Arabic & English. Syyed Mojtaba Musavi Lari Foundation. Qum, 1971

Al-Khatib al-Baghdadi. *Tarikh Baghdad*. Vol 13. Dar al-Fiker.

Al-Imam abu-l 'Abbas Ahmad ibn-Jarir al-Baladhuri. *Kitab Futuh al-Buldan. The Origins of the Islamic State. Being a Translation from the Arabic Accompanied with Annotations, Geographic and Historic Notes* by Philip Khouri Hitti. Vol I - II. Gorgias Press, 2002.

Busbeck, Ogier Chiselin. *The Tuskish Letters of Busbeck, Imperial Ambassaor at Constantinople 1554 – 1562*. Oxford, 1927.

al-Kalbi. *Kitab al-asnam*. M., 1986.

Abu'l-Hasan al-Mawardi. *Al-Ahkam as-Sultaniyyah. The Laws of Islamic Governance* : English translation of "Al-Ahkam as-Sultaniyyah". Ta Ha Publishers 1996.

Shaykh al-Mufid. *Kitab al-Irshad. The Book of Guidance*. Tehran, 1988.

Naima, Mustafa. *Annals of the Tuskish Empire from 1591 to 1659*. Trans. from the Turkish by Charles Fraser. Vol.I. London, 1832.

Polo, Marco. *The Travels of Marco Polo*. L., 1968.

Shaykh al-Mufid. *Kitab al-Irshad. The Book of Guidance*. Qum, 1987.

Ibn al-Qayyim. *Rawdat al-Muhibbin wa nuzhat al-mushtaqin*. Bayrut : Dar al-Khayr, 1996. http://www.abc.se/~m9783/n/dgjh_e.html.

Abu Jafar Muhammad ibn Jarir at-Tabari. *Tarikh al-muluk wa 'akhbarihim wa mawalid al-rusul wa 'anba'ihim. Annales quos scripsit Abu Djafar Mohammed Ibn Djarir At-Tabari*. Prima Series, III – IV. 1882 – 1885

Ali ibn Tahir Al-Sulami. *Kitab al-Jihad*. Journal Asiatique 254 (1966), pp. 206-22.

Абд ар-Рахман ибн Абд ал-Хакам. *Завоевание Египта, ал-Магриба и ал-Андалуса*. М., 1985.

Абу Мухаммад Ахмад Ибн А'сам ал-Куфи. *Книга Завоеваний*. Ваку, 1981.

Михайлович, К. *Записки янычара. Написаны Константном Михайловичем из Островицы*. М., 1978.

Ибн Мункыз. *Kitab al-'itbaar. Книга назидания*. М., 1958.

Mebde-i-kanun. История происхождения законов янычарского корпуса. М., 1987.

Медниковъ Н.А. *ПАЛЕСТИНА отъ завоеванія ея арабами до крестовыхъ походовъ по арабсьимъ источникамъ* . С.-Петдербургъ, 1897, 1903. - Православный

Палестинский Сборник, 50-й выпускъ.

Джалалуддин аль-Суюти. *Ал-Итган фи улумил-Кур'ан*. М., 2003.

Ибн Хишам. *Жизнь Мухаммеда*. М., 2002

KIRJANDUS

Andrae, Tor. Mohammed. *Sein Leben und Glaube*. Göttingen, 1932.

Arberry, Arthur. *The Seven Odes: The First Chapter In Arabic Literature*. London, 1957.

Archer, John Clark. *Mystical Elements in Mohammed*. New Haven, 1924.

Banna, Hasan. *Five Tracts of Hasan al-Banna*. Berkeley, 1978.

Bell, Richard. *The Origin of Islam in its Christian Environment*. Edinburgh, 1925.

Bell, Richard. *Introduction to Qur'an*. Chicago, 1970.

Birkeland, Harris. *The Lord Guideth: Studies on Primitive Islam* (Oslo, 1956).

Burton, J. *The Collection of the Qur'an*. Cambridge, 1977. Töö on kättesaadav ka internetiaadressil <http://answering-islam.org.uk/Quran/Collection/>

Burton. Sir *Richard Burton's Travels in Arabia and Africa*. Huntington Library, 2005.

Buhl, Franz. *Das Leben Muhammads*. Heidelberg, 1961.

Crone, Patricia; Cook, Michael. *Hagarism: The Making of the Islamic World*. Cambridge University Press, 1977.

Dajani-Shakeel, Hadia. *Jihad in Twelfth-Century Arabic Poetry: A Moral and Religious Force to Counter the Crusades*. The Muslim World, 66, 1976.

Esposito John L. *Islamic Threat: Myth or Reality?* Oxford, 1992.

Goldziher, Ignác. *Muhammedanische studien*. Bd I-II. Halle a. S., M. Niemeyer, 1888-90.

Goldziher. *Richtungen. Die Richtungen der islamischen Koranauslegung*. Leiden, 1970.

Grimme, Hubert. *Einleitung in der Koran*. 1895.

Glubb, John Baggot (Glubb Pasha). *The Life and Times of Muhammad*. L., 1970.

- Hirschfeld, Hartwig. *New researches into the composition and exegesis of the Qoran*. L., 1902
- Johannes J.G. *The Neglected Duty: The Creed of Sadat's Assassins and Islamic Resurgence in the Middle East*. New York & London, 1986.
- Jeffery, Arthur. *Materials for the History of the text of the Qur'an*. 1946.
- Jeffery, Arthur. *The Qur'an as Scripture*. NY, 1980.
- Jeffery, A. *The Textual history of the Qu'an*. in: "*The Qur'an as Scripture*, NY, 1980.
- Jeffery, A. *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*. Lahore, 1977.
- Johnson, James Turner. *The Holy War Idea in Western and Islamic Traditions*. The Pennsylvania State University Press, 1997
- Khadduri, Majid. *War and Peace in the Law of Islam*. Baltimore, 1955.
- Kister M. J. "*A bag of meat*": a study of an early hadith. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*. 1970, vol. 33, p. 267-275.
- Lester, Toby. *What is the Koran?* *Athlantic Monthly*, January 1999.
- Lewis, Bernard. *The Political Language of Islam*. Chicago, 1991.
- Margoliouth, D.S. *The Relations between Arabs and Israelites prior to the Rise of Islam*. L., 1924.
- Margoliouth. D.S. *Origins Of Arabic Poetry*. *Journal Of The Royal Asiatic Society*, 1925, pp. 417-449
- Merril, John E. *Dr. Bell's Critical Analysis of the Qur'an*. *The Moslem World*. 37 (1947), pp. 134 – 148.
- Moreau, Odile. *The Recruitment of Bosnian Soldiers During the 19th Century (1826 – 1876)*. *Islamic Studies* 36:2, 3 (1997).
- Muir, William. *The Life of Mahomet*. Vol. I – IV. London, 1861.
- Muir, William. *The Coran: its composition and teaching*. 1896.
- MW, Vol. 93-2. 2003, *The Crusades: An Eastern Perspective*, p. 260
- Nöldeke, Theodor. *Geschichte des Qorans*. 1861.

Nöldeke, Theodor. G.Bergsträsser, O.Pretzl ja F.Schwally. *Über den Ursprung des Qorans* . Leipzig 1909; *Die Sammlung des Qorans* . Leipzig 1919; *Die Geschichte des Qorantextes* . Leipzig 1938

Peters, Rudolph. *Jihad in Medieval and Modern Islam*. Leiden, 1977.

Qutb, Sayyed. *In the Shade of the Qur'an*.
http://www.youngmuslims.ca/online_library/tafsir/syed_qutb/

Racius, Egduanas. *The Multiple Nature of Islamic Da'wa*. Academic Dissertation. University of Helisnki, 2004.

Runciman, Steven. *The Fall of Constantinople 1453*. 1994.

Sprenger, A. *Das Leben und die Lehre des Mohammad*. Bd I – III. Berlin, 1861.

Torrey, Charles Cutler. *The Jewish Foundation of Islam*. NY, 1933.

Wansbrough, J. *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

Watt, William Montgomery. *Muhammad at Mecca*. Oxford, 1953.

Watt, William Montgomery. *Muhammat at Medina*. Oxford. 1956.

Watt, William Montgomery. *Muhammad: Prophet and Statesman*. Oxford, 1961.

Weil, Gustav. *Mohammed der Prophet*. 1843.

Weil, Gustav. *Historisch-kritische Einleitung in der Koran*. 1844.

Worrell, William H. *The Case of Muhammad*. Journal of American Oriental Society, Vol. 48 (1928).

Большаков О.Г. *История Халифата Ислам в Аравии (570 – 633)*. М., 2000.

Бартольд, В. В. *Сочинения Т. VI: Работы по истории ислама и арабского халифата*. М., 1966.

Васильев А.М. *История Саудовской Аравии (1745 г.- конец 20 в.)* М., 1999.

Гордчиевский В.А. *Избранные сочинения*. I, 1976.

Грюнебсаум Г.Е. *Классический ислам*. М., 1988.

Градуева Р. *ОнекоторыхпроблемахформированияОсманскойимперий. - Османская*

империя. М., 1986.

Діков, Н. *Наскальные загадки древней Чукотки*. М., 1971.

Желяскова А. *Босния под османской властью*. М., 1986.

Жуков К.А. *Об этническом самознании турок в XIII - XV вв.* М., 1986.

Жуков К.А. *Эгейские эмираты в XIV – XVв.* М., 1986.

Зеленев Е.И. *Египет. Средние века. Новое время*. М., 1999.

Коровиков А.В. *Исламский экстремизм в арабских странах*. М., 1990.

Крачковский И.Ю. *Избранные сочинения*. Т III. М., 1956.

Резван, Ефим А. *Коран и его толкования*. Санкт-Петербург, 2000.

PERIODIKA

The Washington Times. June 6, 2002. *Harvard still hates America*.

al-Quds al-Arabi, 23.02. 1998. *Nass Bayan al-Jabhah al-Islamiyah al-Alamiyah li-Jihad al-Yahud wa-al-Salibiyin*

SŌNARAAMATUD, TEATMETEOSED

The Encyclopaedia of Islam. Volumes 1-11. Leiden : Brill, 2003. [Elektroniline teavik].

Lane, Edward. *Arabic-Englis Lexicon*. Vol I – VIII.

Гиргасъ, В. *Словарь къ Арабской Хрестомии и Корану*. Казань, 1881.

The Jewish Encyclopedia. Leiden, 1901 – 1906.